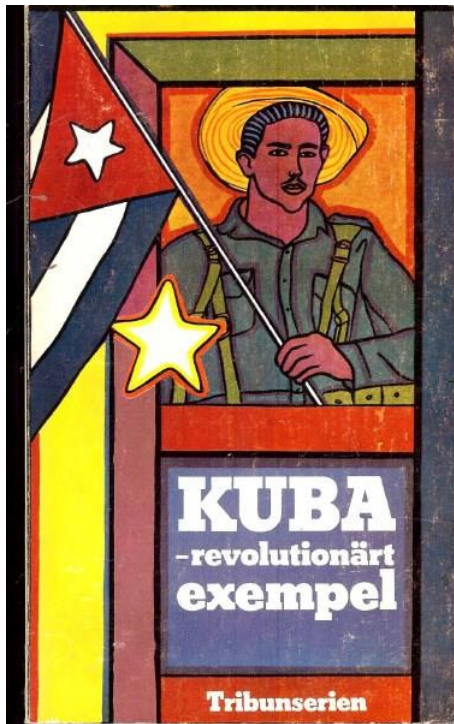

Kuba revolutionärt exempel

Medverkande: Kerstin Allroth, Hans-Olof Cedergren, Lillemor Cedergren, Lars Dencik, Anders Löfqvist, Bengt Olvång, Gunnar Persson, Monika Wadbo, Dick Urban Vestbro. Se "Författarpresentationer" allra sist nedan.
Boken utg.1969

Innehåll

Förord	1
Fakta om Kuba	2
Den begynnande revolutionen.....	3
Det förrevolutionära Kuba.....	6
Maktövertagandet — en lång process	18
Den ekonomiska politiken.....	23
Kommunistpartiets framväxt till politiskt centrum	29
Mot en revolutionär kulturpolitik.....	33
Familjen.....	52
Revolutionen börjar med A	63
Revolutionen bygger	78
Revolutionens sociala reformer.....	85
Rätt och rättvisa.....	94
Den imperialistiska reaktionen.....	101
Referenser.....	130
Tidskrifter.....	133
Författarpresentationer	135

Förord

Den kubanska revolutionen är temat för denna bok.

Vår framställning och analys baserar sig på teoretiska studier och ett ganska kort men intensivt studiebesök på Kuba sommaren 1968. Vi besökte då de flesta av Kubas provinser och vi fick också tillfälle att besöka lantbruksdistrikt, industrier och offentliga institutioner. Vi intervjuade människor i skilda samhällsfunktioner och skaffade oss information genom allehanda publikationer. Vårt jobb hade varit omöjligt utan den hjälp vi fått från många kubanska kamrater.

Vi är många som hållit i pennan. Boken är en kollektiv framställning, som vi gemensamt ansvarar för. Nämnas bör dock att Bengt Olvång som var tillsammans med oss på Kuba och som skrivit om konstens utveckling under revolutionen inte sedan haft tillfälle att delta i det kollektiva arbetet.

Lasse Söderberg och Dan Israel, som båda har erfarenheter från Kuba, har allteftersom boken framskridit läst, kritiserat och givit oss råd. Det har varit en fin hjälp som vi gärna tackar för.

Författarna

Fakta om Kuba

Folkmängd: 7 937 200 inv. (uppskattad i juni 1967)

Ytvidd: 110 921 km²

Folktäthet: 71,6 inv. per km²

Befolkningsökning: 1,76 % per år

Antalet yrkesverksamma uppgick år 1964 till 2 508 000 personer (14 år och uppåt), dvs. 33,7 % av den totala befolkningen. De fann sin utkomst inom:

Näringsgren	Antal	%
Jordbruk	838 000	33,4
industri och malm-		
Brytning	375 000	15,0
byggnadsverksamhet	119 000	4,7
samfärdsel, transport	89 700	3,6
Handel	252 000	11,1
tjänster m.m.	832 700	32,2

Större städer: Havanna, drygt en miljon invånare (med förorter 1 700 000), Santiago de Cuba 259 000, Camagüey 178 000, Santa Clara 137 000

Landsbygdsbefolkning: 1967 bodde drygt 53 % på landet

Nativiteten var samma år närmare 30 %

Mortaliteten: 6,4 ‰

Valuta: den kubanska peson motsvarar en amerikansk dollar

Utrikeshandel: värdet av den kubanska exporten uppgick 1965 till knappt 700 milj. pesos, varav sockret svarade för 86,2 %. Andra betydelsefulla varor: tobak 4,75 %, oorganiska kemiska produkter 3,7 %, nickel och koppar 3,6 %. Kubas export går huvudsakligen till Sovjet 47 %, Kina 14,6 %, Tjeckoslovakien 6,6 %, Spanien 4,8 % och Östtyskland 4,1 %. Kuba importerar främst maskiner, fordon och industrivaror i allmänhet. Importen kommer från Sovjet 40,2 %, Kina 10,7 %, Tjeckoslovakien 6,3 %, Kanada 4,1 %, Japan 4 % och Östtyskland 3,7 %.

Nationalinkomst: (i miljoner pesos)

År	Värde
1962	3 509
1963	3 544
1964	3 856
1965	3 888
1966	3 727

Jordbruksproduktion: (indexbas 1952-1957 = 100)

År	Matvaror	Alla varor
1960-61	135	130
1961-62	105	105
1962-63	91	92
1963-64	101	100
1964-65	120	120

Industriproduktion: (indexbas 1959 = 100)

År	Produktion
1960	113
1961	120
1962	122
1963	129
1964	138
1965	150

Den begynnande revolutionen

Ett spöke går runt världen — revolutionens spöke. Alla den gamla världens makter har förbundit sig till en helig hetsjakt mot detta spöke: påven och presidenterna, Brezjnev och Nixon, franska kommunister och skandinaviska socialdemokrater.

Ovanstående är endast en lätt retuschering av inledningen till det kommunistiska manifestet. Till de franska kommunisterna och skandinaviska socialdemokraterna kan man lägga de anglosachsiska liberalerna och de östeuropeiska revisionisterna. Alla dessa institutioner vaktar sina positioner i den etablerade maktstrukturen. Revolutionen är en utmaning mot dessa positioner.

En revolution är inte en förändring — om än häftig och våldsam — vilken som helst. Överhuvudtaget är det missvisande att se en revolution som något kvantitativt. En revolution har att göra med en fundamental omstrukturering av hela den verklighet den berör. När det gäller sociala revolutioner kan med det endast avses grundläggande förändringar i själva samhällsstrukturen, dvs. i produktionsförhållandena och därigenom i relationerna mellan samhällsklasserna och deras förhållande till makten i samhället. En revolution innebär en kvalitativ förändring av samhällsförhållandena. Därför representerar alla de militärkupper och liknande, som innebär överflyttande av makt från den ena klicken till den andra inom en given maktelit i ett samhälle inte någon revolution, trots att slappt språkbruk ibland framställer det så. I Latinamerika har sålunda under de senaste trettio åren inträffat ca åttio militärkupper men endast en revolution — den kubanska.¹

¹ Se José Nun, "A Latin American Phenomenon: The Middle-Class Military Coup", i Petras-Zeitlin, *Latin*

Revolutionen måste förklaras av den anhopning av motsättningar, som leder fram till att ett revolutionärt avantgarde tar över makten i samhället samt utvecklar och löser motsättningarna i en efterföljande revolutionär offensiv på alla områden. Maktövertagandet är i och för sig en nödvändig men långtifrån tillräcklig förutsättning för att en revolution skall komma till stånd. För att maktövertagandet inte endast skall leda till byråkratiskt förvalterskap under revolutionär täckmantel eller till heroiskt men meningslöst martyrskap fordras, att det revolutionära avantgardet hela tiden arbetar i samklang med massornas objektiva och subjektiva krav.

Revolutionen är en process. De väsentligaste insatserna måste komma efter maktövertagandet.

I den anhopning av motsättningar som alla bidrog till att försvaga Batistaregimen på Kuba kan vi urskilja följande, som bestämdes av huvudmotsättningen mellan det kubanska folket och den nordamerikanska imperialismen:

1. En betydande del av de intellektuella fann sig inte längre i att fungera som systemets ideologiska vakthundar; även om inte alla artikulerade ett alternativ i politiska och strategiska termer fann de sig i en allt klarare motsatsställning till Batistaregimen.
2. Borgerligheten var inbördes splittrad genom lojaliteterna till USA-kapitalet och framträdde å ena sidan i reformvilliga grupper och å andra sidan i grupper, som stödde Batista; borgerlighetens möjligheter att fungera som politisk kraft försvagades allvarligt.
3. Samhällets upplösning avspeglades i att den militära apparaten desintegrerades; detta utgjorde förutsättningen för det relativt oblodiga maktövertagandet.
4. Kampen mot den härskande diktaturen följer inte det mönster, som Batista och imperialismens strateger räknar med; man är oförmögen att se upproret för vad det är — en folkets kamp för sin frigörelse.

I den västerländska debatten tenderar imperialismen att uppfattas som något mycket abstrakt. För de utsatta folken i t.ex. Vietnam och Kuba är imperialismen konkret och påtaglig, rå och omänsklig i sina verkningar. Den bildar ramen för det dagliga livet. Alltestädes närvarande, genomsyrande hela samhällsstrukturen och alla samhällsfunktioner, utgör den det konkreta hindret för utveckling och ett mänskligt liv i den s.k. Tredje världen.

”De mardrömsliknande omständigheter som Latinamerika levat i, från kust till kust, har haft till följd att på denna kontinent med en befolkning på nära 200 miljoner — varav två tredjedelar utgörs av de diskriminerade: indianer, mestiser, negrer — på denna kontinent av halvkolonier dör av svält, sjukdomar och för tidigt åldrande omkring fyra människor i minuten, 5 500 om dagen, två miljoner om året, tio miljoner på fem år. Dessa dödsfall skulle lätt kunna förhindras. De två tredje. delarna av den latinamerikanska befolkningen har kort livslängd och lever under ständigt dödshot; ett människooffer som på femton år är dubbelt så stort som det som första världskriget orsakade. Och det fortsätter. Under tiden flyter en ständig ström av pengar från Latinamerika till Förenta Staterna: omkring 4 000 dollar i minuten, fem miljoner om dagen, två miljarder om året, tio miljarder på fem år. För varje tusen dollar som går ifrån oss återstår oss en död människa. Tusen dollar för varje död: det är priset för vad man kallar imperialism! Tusen dollar för varje död, fyra gånger i minuten!”²

Termen ”imperialism” och den ”Tredje världen” är begrepp, som kräver förklaring — inte minst därför att de i den borgerliga debatten så ofta systematiskt missförstås och missbrukas.

Imperialismen är ett vetenskapligt begrepp inom ramen för en utvecklad samhällsteori, som tjänar till att förstå och förklara underutvecklingen i den s.k. Tredje världen — som långt ifrån

America Reform or Revolution?, Fawcett 1968 samt Egil Fossum, ”Factors influencing the Occurrence of Military Coups d'Etat in Latin America”, *Journal of Peace Research* 3, 1967.

² [Andra Havannadeklarationen](#) (sv. övers. i *Kontinent i uppror*, Tema, 1967).

att vara en egen värld är en integrerad del i den första, rika, utsugande världen. Den Tredje världen finns inte som något självständigt. Dess självständighet är en direkt funktion av framgångarna i kampen att frigöra sig från imperialismen. Därför kämpar de fattiga folken i denna del av världen — om så behövs med vapen i hand — för att genomföra och säkra sin sociala revolution.

Varför är det så?

Svaret ligger i att imperialismen är ett världssystem, som manifesterar sig i ”det förhållandet att kapitalägarklassen och med den förbundna grupper systematiskt utsträcker sin makt från ett land till ett annat, t.ex. genom kapitalexport”.³ Därigenom deformeras och utplundras det drabbade landet — fattigdom, svält, onödiga sjukdomar, analfabetism och mänsklig misär utvecklas vid sidan av våldsamma sociala orättvisor, korruption och en liten förmögen och maktfullkomlig överklass lierad med imperialistmaktens utsugarintressen.

Imperialismen existerar inte bara av en tillfällighet. Den måste förklaras i relation till det rådande ekonomiska systemet i de imperialistiska länderna själva. Detta system är kapitalismen.

I det följande har vi för avsikt att koncentrera oss på delar av den kubanska revolutionen, dess brytning med imperialismen och de konsekvenser detta fick för landet och folket. Vi tycker det är lämpligt och viktigt att behandla revolutionen ur just den synpunkten, därför att brytningen med imperialismen var ett nödvändigt villkor för ekonomiska och sociala framsteg. Inom alla områden av samhället, ekonomi, sjukvård, utbildning, kultur osv. har på Kuba en utveckling möjliggjorts sedan det viktigaste hindret härför undanröjts.

Detta exempel på social revolution utgör därför ett tungt vägande inlägg i diskussionen om orsaker till och lösningar på de problem, som majoriteten av världens folk brottas med i dag. Mot den revolutionära synen på social förändring i underutvecklade områden står emellertid en teknokratisk u-hjälpsyn förbunden med den härskande ideologin i de kapitalistiska staterna.

Huvudingredienserna i denna syn är privata investeringar, u-hjälp, barnbegränsning, överföring av tekniskt kunnande m.m. De praktiska förslagen baseras på en ytlig jämförelse mellan påstådda utmärkande egenskaper för det ”moderna” respektive underutvecklade samhället.

En sådan analys ser en låg investeringskvot som ett tecken på brist på kapital, när det rör sig om kapitalflykt och lyxkonsumtion hos överklassen. Den ser frånvaron av industrier som ett tecken på brist på företaganda, när det i själva verket förhåller sig så att konkurrensen från utlandet och de utländska monopolen sätter upp hinder för industriell företagsamhet osv.

När denna analys ligger till grund för praktisk politik resulterar den i stagnation eller fördjupning av underutvecklingen samtidigt som den håller uppmärksamheten borta från den viktigaste kraften, som mest bidrager till underutvecklingen — imperialismen.

Kina, Demokratiska Republiken Vietnam och Demokratiska Republiken Korea under efterkrigstiden och Kuba under sextioalet har med sin praktik visat giltigheten i den revolutionära teorin om underutvecklingen och dess bekämpande. De viktigaste lärdomarna är att kapitalismen inte förmår utveckla ett samhälles och dess människors möjligheter och att kampen mot imperialismen är en del av kampen mot underutvecklingen.

En revolution är inte en gigantisk karneval, även om borgerliga romantiker gärna vill uppfatta den så. Perioden efter den akuta väpnade kampen kännetecknas av intensifierad klasskamp.

³ Berntson—Persson, *U-hjälp och imperialism*, Tribunserien 1968. Se Lenin, [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), Zenitserien 1969; Frank, [Kapitalism och underutveckling i Latinamerika](#) (Zenitserien 1969); Magdoff, [Imperialismens politiska ekonomi](#), (Zenitserien 1969).

Den vunna makten skall befästas och revolutionens program förverkligas. Den sociala omvälvningen drabbar självklart tidigare privilegierade grupper. Revolutionen föder en kontrarevolution; de möjligheter till utveckling som folket vunnit riskerar att förloras, såvida inte kampen mot kontrarevolutionen ständigt hålls vid liv.

Inför den hårdnande klasskamp, som är nödvändig för revolutionens genomförande ryggar borgerliga och romantiska betraktare. Man fixerar sig vid en formell syn på demokratin och vid utopistiska harmoniföreställningar. I verkligheten kommer man därigenom att försvara det gamla samhället. När det gäller att förverkliga den sociala revolutionen är man inte beredd att betala det nödvändiga priset för dess genomförande. Man ställer sig på reaktionens sida.

”Den som försöker lösa de uppgifter, som sammanhänger med övergången från kapitalismen till socialismen med utgångspunkt från allmänna fraser om frihet, jämlikhet, demokrati överhuvudtaget, arbetsdemokratins jämlikhet etc. avslöjar därmed endast sin natur som småborgare, filstrar, kälkborgare, vilka i ideologiskt avseende slaviskt traskar i bourgeoisins fotspår.”⁴

Kuba har i stor utsträckning lyckats exportera sin kontrarevolution. Ca 400 000 s.k. gusanos (maskar) har övergivit revolutionen och lämnat landet. Samma kritiker, som pekar på strömmen av gusanos utan att relatera den till revolutionens klasskaraktär far också ut i litanior om hur tråkigt Havanna har blivit sedan amerikanarna lämnat staden; man beklagar, att barerna stängts, att nattklubbarna slagit igen och att bordellerna försvunnit.

Den kubanska revolutionen är socialistisk. Den är unik därigenom att den försöker bygga upp socialism och kommunism samtidigt. I det avseendet avviker man från det klassiska mönstret. Kuba är ett exempel, men inget skolexempel. Sådana finns inte för revolutioner.

Det förrevolutionära Kuba

Och Kuba måste bli fritt, från Spanien och från Förenta Staterna.

José Martí (1853-1895)

Nyårsdagen 1959 flydde diktatorn Fulgencio Batista från Kuba till Dominikanska Republiken. Den 2 januari marscherade Fidels rebellarmé in i Santiago, Kubas andra stad, och mottog kapitulationen av Batistas styrkor vid fästningen Moncada. En epok var avslutad — den imperialistiska. En ny skulle börja men vilken? I början av 1959 stödde nästan alla samhällsklasser mer eller mindre rebellarmén och 26-julirörelsen: de exploaterade klasserna därför att de skönjde ett slut på armodet, de etablerade därför att de ville ha slut på korruption, maktfullkomlighet och ineffektivitet i förvaltningen.

Men revolutionens inneboende dynamik satte snart stopp för det klassamarbete som kännetecknade den första revolutionära regeringen. Gradvis reducerades den revolutionära rörelsens sociala bas, men det var en reduktion som åtföljdes av en fördjupning av stödet från de exploaterade klasserna. Steg för steg avsondrades de etablerade klasserna från revolutionen, först jordägarna och kapitalisterna, vissa av de fria yrkesutövarna, läkare, arkitekter och senare arbetararistokratin, dvs. den del av arbetarklassen som uppnått ett — relativt sett — anmärkningsvärt välstånd i imperialismens hägn. Efter några år av revolutionärt styre uppvisade det kubanska samhället återigen samma kluvenhet som under sin 1900-talshistoria, men maktförhållandena var nu omvända. Lantarbetare, arrendatorer, småbönder och städernas undersysselsatta arbetarklass hade inlett frigörelsen från det borgerligt kapitalistiska samhället.

⁴ Lenin, *Det stora initiativet*, Valda verk, bd. 4, s. 229 [[Ett stort initiativ](#)].

Från spansk till nordamerikansk dominans

Latinamerikas fastland blev fritt från spansk överhöghet kring 1830. En revolution i den nordamerikanska och franska revolutionens anda hade genomförts av den vita jordägande klassen och den framväxande stadsborgerligheten, för vilka de merkantilistiska principerna och den starkt centraliserade spanska byråkratin hade blivit ett hinder för en fortsatt expansion av handel och exportinriktat jordbruk. I denna intressekonflikt låg bakgrunden till den latinamerikanska kontinentens frigörelse.

Det var aldrig fråga om en social frigörelse för de exploaterade grupperna i dessa samhällen eller ens — som det visade sig senare — en tillräcklig förutsättning för framväxten av en industriellt verksam borgerlighet. Innan Latinamerika började penetreras av den nordamerikanska kapitalismen upplevde man en period av stark expansion av den engelska imperialismen. Kuba undgick detta mellanspel eftersom det dröjde ända till 1898 innan nationell självständighet vanns.

Orsakerna till att den nationella frigörelsen ”fördröjdes” måste sökas i de speciella drag som utmärkte den sociala situationen på Kuba. Majoriteten av den vita befolkningen var relativt nyligen från Spanien anlända immigranter. En stor del av de övriga var — enligt 1817 års folkräkning — antingen franska flyktingar från Haiti eller spanska rojalistiska flyktingar från det latinamerikanska fastlandet. Dessutom var afro-kubanerna numerärt överlägsna den vita befolkningen. De 340 000 svarta på Kuba — mot 290 000 vita — var fler än det sammanlagda antalet svarta i Spaniens latinamerikanska kolonier.

Afro-kubanerna, som arbetade som slavar på plantagerna, hade en lång tradition av revolter mot den härskande klassen. Det första slavupproret ägde rum 1523, flera ägde rum under 1790-talet och ett omfattande uppror 1815.

Detta förhållande gjorde att oligarkin fruktade att ett uppror mot den spanska överhögheten skulle utvecklas till en omfattande social frigörelse riktad mot deras egen maktställning.

Men i allt högre grad framstod den traditionella samhällsordningen som ett hinder för fortsatt ekonomisk utveckling. Bl.a. kaffeodlingen uppvisade en snabb produktionsökning. 1795 uppgick exporten till 1 500 ton och 1833 till över 30 000 ton. När USA reagerade mot Spaniens protektionistiska handelspolitik och höjde tullarna sjönk exporten katastrofalt. 1860 exporterade Kuba inte längre något kaffe. Kaffeodlarna gick i förbund med andra sektorer inom den jordägande klassen, speciellt boskapsuppfödarna på öns centrala delar, som med sin extensiva skötsel fruktade för konkurrens om jorden från den snabbt växande sockerodlingen. Sockerodlarna berördes inte av USA:s handelspolitiska krig mot Spanien — och Kuba — och förhöll sig lojala mot den spanska överhögheten, liksom de flesta slavägarna.

1868 förklarades Kuba självständigt i Yara i Orienteproinsen. Ett utdraget och grymt självständighetskrig följde. Det innebar att den klass som satt igång kriget starkt decimerades och blev alltmer kraftlös och demoraliserad. En tillfällig vapenvila inträdde mellan de stridande parterna efter tio års kamp, men det var en vapenvila under vilken båda parter förberedde det avgörande slaget.

1895 utsträcktes de amerikanska restriktionerna även till sockerexporten. Värdet på socker föll med en tredjedel från 3:52 dollar per ton 1892 till 2:02 1895. Sockerodlarna på västra och centrala Kuba — för vilka den nordamerikanska marknaden framstod som mer lockande än den spanska — anslöt sig efter detta lätt maskerade amerikanska utpressningsförsök till självständighetsrörelsen, nu under ledning av Jose Marti, poet och politiker.

Spanien sände i en sista kraftansträngning för att bevara resterna av sitt imperium dubbelt så många soldater som vid den latinamerikanska kontinentens befrielse ett halvt sekel tidigare.

Detta krig blev om möjligt än mer totalt och förödande. Uppskattningsvis mellan 250 000 och

350 000 människor dog av en befolkning på 1 1/2 miljon innan kriget tog slut 1898, då USA-trupper invaderade ön.

I enlighet med den tradition som utvecklats under de många slavupproren under 1800-talet och tidigare — slaveriet hade upphävts under 1880-talet — spelade afro-kubanerna en viktig roll i befrielsekampen.

Namnet som frihetskämparna fick — mambises — är av afrikanskt ursprung. Men för de svarta var det mer än en nationell självständighetskamp: det sista afro-kubanska upproret ägde rum 1912 och slogs ned först när nordamerikanska marinsoldater sattes in. Den afro-kubanska politiska traditionen smälte så småningom in i den radikala kubanska: kommunistpartiet hade traditionellt ett betydande inslag av svarta i ledarbefattningar på olika nivåer.

Sockerplantageägarna var den del av jordägarklassen som bäst klarade sig igenom kriget. Under slutet av 1800-talet hade sockerframställningen rationaliserats, antalet fabriker reducerats och produktionen avsevärt höjts. Vid republikens grundande 1902 var sockerproducenterna den mest sammanhållna och stabila maktgrupperingen. En regim baserad på en jordägande oligarki tycktes ännu möjlig. Detta omintetgjordes emellertid av det katastrofala prisfallet på socker efter första världskriget. Värdet på skörden sjönk från 1 022 miljoner dollar 1920 till 292 miljoner dollar 1921 och till 56 miljoner 1932. På grund av depressionen skuldsattes plantageägarna ofta till den grad, att äganderätten till jorden gick förlorad. Depressionen betydde att ägandekoncentrationen förstärktes. Det utländska kapitalet flyttade in. I mitten av 1920-talet ägde sockerkompanier 80 % av sockerarealen. De utländska bolagen, som var starka nog att tåla prisfluktuationerna tog hand om framställning och marknadsföring av sockret.

Den växande storkapitalismen på landsbygden hade alltså berövat jordägarklassen dess bas för en politisk maktställning. 1931 odlades endast 8 % av den totala sockerproduktionen av oberoende jordägare. De kapitalstarka bolagen hade på ett så direkt sätt inlemmat den kubanska landsbygden i det kapitalistiska systemet, att de inte längre — som var vanligt i Latinamerika — stödde och garanterade den nationella jordägarklassen utan övertog dess roll som politiskt maktcentrum.

Den kubanska republiken bildades 1902 efter 4 år av nordamerikansk ockupation. Den typiska politiska formeringen i Latinamerika — ett konservativt och ett liberalt parti — infördes också på Kuba. Traditionellt skiljde de sig bara i sitt förhållande till kyrkan, då de liberala betraktades som antiklerikala. Detta var emellertid inte förhållandet på Kuba, där katolska kyrkan, efter att så starkt ha solidariserat sig med Spanien under frihetskrigen, inte längre var en politisk maktfaktor att räkna med. Dess närvaro manifesterade sig snarare i en sorts mytologisk kultur. De kubanska liberala utmärkte sig istället genom att oftast när det var val, bojkotta dessa och förklara dem för vad de var — politiskt svindleri.

Den första perioden av parlamentarism kännetecknades av att USA, så snart det ansåg att den kubanska regeringen inte helt hade situationen i sin hand, intervenerade militärt. Orsaken till oroligheter intresserade man sig i första hand inte för. Endast det faktum, att den rådande ordningen, gynnsam både i politiskt och ekonomiskt avseende för USA, hotades, betraktades som en tillräcklig grund för att sända trupper. (Se nedan om Platt Amendment!)

Denna ”kanonbåtsdiplomati” övergavs emellertid på 1920-talet till förmån för en mera taktisk politik. Kontinuerliga politiska påtryckningar, noter och anvisningar till den kubanska regeringen ersatte de sporadiska militära engagemangen. Orsaken till denna förändring anses främst ligga i att USA nu, speciellt efter den ekonomiska krisen 1920-22, helt dominerade Kuba p.g.a. de stora investeringarna i ekonomin, samt att USA växte fram som en av de stora globala militärmakterna. Den tidigare politiken var emellertid ur en synpunkt bättre för kubanerna. Den hade hindrat öppen brutalitet från regimens sida och ”endast” främjat korruption bland de makthavande. Nu inleddes en period av öppen repressiv politik mot

befolkningen. Dess främsta företrädare var diktatorerna Machado och Batista.

Gerardo Machado installerades 1925 som liberalernas president. Han utövade sin regeringsmakt med hjälp av de nordamerikanska bolagen men också med hjälp av ett nationellt lotteri (!). Genom detta utövade han politisk kontroll då han tilldelade lojala personer tjänster som lotteriförsäljare mot deras absoluta stöd. Dessa ställen för försäljning inhöstade enorma vinster åt sina ägare. Man beräknar att Machado själv tjänat ca 3 miljoner dollar per år på detta sätt. Vid valet 1928 stod han som ensam kandidat trots sitt löfte 1927 att aldrig, i enlighet med den liberala traditionen, acceptera ett omval. Dessutom förlängde han sin egen följande mandatperiod till sex år.

Under Machadoregimen förföljdes politiska opponenter systematiskt. Tusentals sattes i fängelse eller deporterades och Havannauniversitetet stängdes. Efter en mindre revolt 1931, som effektivt kvästes av armen, förklarade Kubas högsta domstol regimen som illegal. Machados motdrag var att installera en terrorregim och förbjuda all hänvändelse till domstol. En revolutionär grupp — ABC — bildades 1932. När situationen började utveckla sig kritisk och tycktes hota USA:s ekonomiska intressen på Kuba, sände president Roosevelt en speciell ambassadör, Sumner Welles, med uppgift att få fram ”en definitiv, detaljerad och bindande uppgörelse mellan Kubas nuvarande regering och de ansvariga ledarna för de fraktioner som opponerar mot den ...” Mitt under förhandlingarna bröt emellertid en generalstrejk ut i Havanna och spred sig över hela landet. Armén förenade sig med arbetarna och studenterna i kravet på att Machado skulle avsättas. Så skedde också. Men denna revolt var till skillnad från tidigare inte endast riktad mot den sittande regimen utan också mot USA, som vid den här tidpunkten helt kontrollerade de strategiska sektorerna i den kubanska ekonomin.

USA ägde mer än 1 500 miljoner dollar i investeringar på Kuba 1939. De upproriska förklarade att de inte endast ville ha bort det förkastliga i det traditionella politiska systemet utan också frigöra sig från USA:s ekonomiska imperialism. Den provisoriskt tillsatte presidenten Céspedes hade inget som helst politiskt stöd, utan var uteslutande ett val av Sumner Welles. Det var därför ingen svårighet för de radikala studenterna i samarbete med en grupp underofficerare, ledda av Fulgencio Batista, att störta honom vid en revolt 1933. Här börjar Batistas politiska bana.

Batista träder in

Världsmarknadens totala kris under den stora depressionen tvingade Förenta Staterna att temporärt mildra sitt grepp över den kubanska ekonomin.

Men denna kris bar fram en ny politisk konstellation till makten på. Kuba 1933, som ersatte de grupper för vilka en fungerande exportmarknad för socker var en livsnödvändighet. Liksom i andra latinamerikanska länder vid den här tiden hade den nya regimen populistiska drag, dvs. den förenade en viss socialpolitisk opportunism med statskapitalistiska tendenser och en nationalistisk ideologi, men till skillnad från t.ex. i Brasilien skapades på Kuba aldrig någon populistisk massrörelse. Ursprungligen leddes upprorsrörelsen av en allians mellan underofficerare och studenter och den fick ett omedelbart och spontant stöd från arbetarklassen i städerna och på landsbygden, manifesterat i bl.a. långvariga fabriksockupationer och bildandet av Röda Garden. Motståndet från USA och en begynnande motreaktion i det kubanska samhället kom emellertid underofficerarnas ledare, Fulgencio Batista, att distansera sig från vänstern och gripa makten 1934. Armén, som tidigare rensats på sina överklass-element, förvandlades till ett instrument för den nya regimen. Batista försökte bryta den klassmässiga isoleringen genom att uppfylla vissa korporativa arbetarklass-mål: minimilön, åtta-timmars arbetsdag, en månads betald semester och garantier mot avsked, dvs. reformer som bara kunde utnyttjas av en minoritet av arbetarklassen.

På det organisatoriska planet fick Batista till stånd ett visst samarbete med de fackliga

organisationerna. 1939 tillät han skapandet av en facklig landsorganisation, CTC, med kommunisten Lazaro Peña som ordförande och under den period som Batista var legalt vald, dvs. 1940-44, stödde kommunistpartiet honom. Men det fanns mycket klara gränser för de medgivanden till förmån för arbetarklassen, inklusive den gynnade minoriteten, som Batistaregimen kunde göra. Och dessa gränser sattes naturligtvis av det kapitalistiska systemet, vars värden Batista aldrig ifrågasatte.

Kommunistpartiet fortsatte att spela rollen som halvofficiell koalitionspartner under nästa president. Det s.k. Autenticopartiet (Partido Revolucionario Cubano) var i regeringställning fram till Batistas kupp 1952. Liksom Batista förenade det en folklig retorik med en ekonomisk politik som tjänade de härskande klasserna i det kubanska samhället och det utländska kapitalet. Det alibi regimen hade i vissa vänsterkretsars ögon försvann 1947, när kommunisterna i fackföreningsrörelsen rensades ut, vilket får sägas utgöra slutet på kommunistpartiets inte särskilt framgångsrika enhetsfrontspolitik. Autenticopartiet sökte — och fick — sin koalitionspartner till höger i det ultrakonservativa Republikanska partiet.

Som ett utmärkande tecken på den kubanska politikens förfall framstår bildandet av ett nytt politiskt parti, Ortodoxa partiet, med en enda fråga — den enorma korruptionen — som politisk plattform. En hel del tyder på att detta parti, bildat 1947, skulle ha kunnat vinna 1952 års val. Men perioden av parlamentarism tog sitt slut helt i enlighet med sin bräckliga karaktär. Batista återtog makten 1952 genom en statskupp utan några som helst blodutgjutelser och utan någon egentlig opposition från vare sig partier — inklusive det f.d. regeringspartiet — parlament, förvaltning eller press.

När Batista väl återtagit makten, försökte han än en gång skapa den allians mellan kapitalister, medelklass och arbetararistokrati som möjliggjorde hans existens tio år tidigare — men utan att lyckas. Än mindre lyckades den kubanska borgerligheten, splittrad som den var mellan nationella och nordamerikanska lojaliteter, skapa en slagkraftig politisk organisation, vare sig som hot mot eller som stöd för Batista. Detta förhållande var kännetecknande för den kubanska borgerligheten inte bara fram till rebellrörelsens seger 1959, utan också när den ställdes inför en socialistisk politik.

Samtidigt som förfallssymptomen i ekonomin uppträdde, blev de politiska kostnaderna allt större för regimen upprätthållande och dess blinda repressiva politik drabbade nästan alla samhällslager.

För Batistaregimen återstod stödet från USA och dess allierade i det kubanska samhället. Men själva stödet från USA, uttryckt av dåvarande vice-presidenten Nixon, som prisade ”stabiliteten” och ”effektiviteten” hos Batistadiktaturen, kunde bara förstärka bitterheten mot imperialismen och mot USA och stärka en nationalistisk inställning.

Men den kubanska borgerligheten var inte nationell utan en del av ett internationellt kapitalistiskt system. Den hade ingen oberoende ekonomisk bas, ingen enhetlig historisk bakgrund eller kulturell sammanhållning. Det enda den kunde utveckla var borgerligt klassförtryck som har en lång och blodig tradition på Kuba. Detta förtryck var en naturlig funktion av ett ekonomiskt system, som för sin fortsatta existens förutsatte att ett ekonomiskt överskott — ett mervärde — skulle kunna skapas i produktionsprocessen. De jordägende kapitalisterna pressades mellan sjunkande priser på socker och andra exportprodukter — priser som de hade små möjligheter att bestämma — å ena sidan och stigande produktionskostnader å den andra. Produktionskostnaderna, kostnaderna för bl.a. arbetskraften, hade de möjlighet att kontrollera, om de var beredda att betala det politiska priset: terror mot vänstern, förföljelser av fackföreningsmän och okunnigheten satt i system. Och den härskande klassen på Kuba tvekade inte att utnyttja dessa vapen för att pressa ut ett ekonomiskt överskott. Ändå var, som den senare utvecklingen skulle visa, kapitalismen fångad i sin egen fälla. Frantz Fanons klassiska beskrivning på borgerligheten i tredje världen passar också in på den kubanska: ”Det är endast

psykologiskt som den identifierar sig med den västerländska borgarklassen, av vilken den har lärt sig allt. Den imiterar den västerländska borgerligheten i dess negativa och dekadenta period utan att ha gjort dess första ansträngningar att utforska och uppfinna, vilket skapade den västerländska borgerligheten. Från födseln identifierar den nationella borgarklassen sig med den västerländska borgarklassens sista stadium ... Den är redan senil utan att ha erfarenhet av ungdomens och uppväxttidens otålighet, frimodighet och vilja. Denna borgerlighet, medelmåttig i sina ansträngningar, i sina prestationer och i sitt tänkande, försöker dölja denna medelmåttighet genom statusprestationer på den individuella nivån, med hjälp av förkromade amerikanska bilar, semester på Rivieran och weekends på neonupplysta nattklubbar.”

Ekonomi — en outnyttjad potential ...

Vid tidpunkten för revolutionens seger fanns ungefär 7 000 traktorer i det här landet. Idag finns fler än 40 000.

Å andra sidan, här fanns 300 000 bilar. Kan ni tänka er ett så absurt förhållande: 300 000 bilar och 7 000 traktorer, och den enda bevattningsdammen som fanns i det här landet var Charco Mono.

Fidel Castro

Enligt liberal ekonomisk teori borde Kuba redan ha brutit sig loss ur underutvecklingen innan det revolutionära maktövertagandet frigjorde Kubas slumrande utvecklingskapacitet.

Kubas främsta produkt fick preferensbehandling på den största marknaden. Villkoren för utländska investeringar var gynnsamma. Landet hade en betydande medelklass i städerna, som enligt teorin borde vara lämpliga förmedlare av amerikansk teknologi, *know-how*.

Verkligheten var en annan. Kuba uppvisade de flesta tecken på en stagnerande ekonomi i ett samhälle under imperialistisk dominans. Det amerikanska inflytandet över den kubanska ekonomin tog sin början redan under den spanska epoken under slutet av 1800-talet och kom att institutionaliseras efter Kubas frigörelse från Spanien genom det s.k. Platt Amendment, som efter några år av påtryckningar från USA:s regering skrevs in i den kubanska konstitutionen, samt genom 1934 års handelsavtal. Paragraf tre i Platt Amendment stadgade att ”Kubas regering samtycker till att Förenta Staterna må utöva rätten att intervensera för att upprätthålla Kubas oberoende”. Platt Amendment upphörde i början av 1930-talet, men under den tiden hade USA intervenerat militärt 1906, 1912 och 1917. I slutet av 1800-talet kontrollerade nordamerikanska intressen 10 % av råsockerproduktionen. Vid första världskrigets början kontrollerade de 35 % och 1926 63 %. Under den efterföljande världskrisen kom de nordamerikanska intressena att förlora kontrollen över delar av sockerindustrin, vilket är ett utslag av det välkända mönster enligt vilket högkonjunkturer i de imperialistiska moderländerna (metropolerna) tenderar att öka sin dominans i de underutvecklade nationerna (satelliterna) och omvänt: ekonomiska kriser i metropolerna tenderar att öka möjligheterna för den inhemska borgerligheten i satelliterna att hävda sig ekonomiskt och politiskt, inte sällan i populistisk allians med delar av arbetarklassen.⁵

Hela näringslivet inriktades på produktion av socker och några andra exportprodukter från jordbruket, framförallt tobak och kaffe. Tillsammans med tobak stod sockret för 90 % av exportinkomsterna under 1950-talet. Sockerbolagen ägde och arrenderade mellan 70 och 75 % av den odlingsbara jorden och sysselsatte hälften av arbetskraften på landsbygden mellan tre och fyra månader per år.⁶

Bankerna inriktade sig på att finansiera import och råvaruexport. Vagnät, hamnar och järnvägar byggdes för sockerekonomin.

⁵ För en utveckling av detta argument, se Andre G. Frank, [Kapitalism och underutveckling i Latinamerika](#), Zenitserien 1969.

⁶ ECLA, *Economic Survey of Latin America*, 1959.

Ägandekonzentrationen blir särskilt markerad inom sockerodling och boskapsskötsel, dvs. de sektorer där det nordamerikanska inflytandet gjorde sig starkast gällande. De 22 största sockerlatifundierna kontrollerade 70 % av den jord som ägdes av sockerproducerande enheter, och av dessa var de flesta nordamerikanska. Ägandeförhållandena inom jordbruk och boskapsskötsel framgår av nedanstående tabell:

Ägandekonzentration i Kubanskt jordbruk 1946

Enheternas storlek	Antal		Sammanlagd	
	enheter	i %	yta	i %
Upptill 2 cab *	125 619	78,5	1 362 253	15,0
2-5 cab	16 766	10,5	822 539	9,0
5-30 cab	13 150	8,2	1 728 241	19,0
större än 30 cab	4 423	2,8	5 163 842	57,0

* en *caballería* är 13,4 ha. Källa M. Gutelman⁷, s. 10, som citerat en jordräkning från 1946.

Antalet stora jordägare var alltså knappt 4 500 1946 och knappt 3 000 strax före revolutionen, men genom sin kontroll över den bästa jorden blev det deras privatekonomiska lönsamhetskalkyler som hindrade en diversifiering av jordbruksproduktionen.

Några år efter det andra världskriget var den period definitivt slut, då sockerindustrin hade möjlighet till någon anmärkningsvärd expansion. Under 1950-talet, då sockerproduktionen vissa år var obetydligt högre än under 1920-talets bästa år, kom jordägarna att kontrollera mer än dubbelt så mycket jord som de i realiteten använde, samtidigt som 25 % av importen bestod av matvaror. De allra största jordägarna utnyttjade bara några tiotals procent av sina innehav av odlingsbar jord. Anledningen till detta slöseri med tillgängliga resurser står att finna i själva jordbrukets kapitalistiska produktionssätt, dvs. att egendomsförhållandena var en spärr för produktivkrafternas utveckling och rationella utnyttjande. En följd av detta underutnyttjande av jorden blev den svåra undersysselsättningen och säsongarbetslösheten som var kännetecknande för den kubanska ekonomin. De stora städerna var omgivna av slumstäder av arbetslösa. På landsbygden kunde lantarbetarna på sin höjd få sysselsättning några månader om året under sockersköörden. Man har beräknat att endast omkring 7 % av landsbygdsbefolkningen hade inkomster som täckte utgifterna för en tänkt minimistandard.

Men jordägarna motsatte sig en ökad sockerproduktion då detta skulle betyda sänkta priser på världsmarknaden och större konkurrens om arbetskraften, vilket i sin tur skulle betyda höjda löner. En diversifiering av produktionen motsatte man sig av samma skäl. Arbetskraften hölls alltså medvetet i undersysselsättning, för att man skulle ha den lätt tillgänglig under de korta perioder då det behövdes folk. Detta förhållande förklarar också varför man inte sålde den icke-utnyttjade jorden till lantarbetare, så att de kunde bli självägande småbönder.

I och med att man med marknadsekonomis inneboende tvångsmekanismer upprätthöll en situation, där den billiga arbetskraften var lätt tillgänglig, minskades också intresset för arbetsbesparande förändringar, dvs. en mekanisering av jordbruket. Eftersom produktionskostnaderna hölls nere med kombinationen billig arbetskraft och bördig jord, för vilken man använde ett minimum av konstgödsel, och eftersom jordinnehavet för varje jordägare var så stort, blev lönsamheten fullt tillfredsställande ur kapitalistens synvinkel. Därmed försvann motivationen för produktivitetsbefrämjande åtgärder.

Den tekniska nivån var mycket låg i det kubanska jordbruket. Strax före revolutionen var antalet traktorer lägre än i början av femtitalet. Hektarproduktiviteten när det gällde sockret var lägre än i nästan varje annat rörsockerproducerande land. Den låg revolutionsåret 1959 på 4,6 ton/ha, medan t.ex. Hawaii hade en dubbelt så hög ha-avkastning. Konstbevattnings-

⁷ M. Gutelman, *L'Agriculture socialisée à Cuba*, Paris 1967, s. 11.

anläggningarna var obetydligt utbyggda och visade ingen tendens att öka under 1950-talet. Också boskapsskötseln var extensiv med 1,2 djur per ha.

Man ställs så inför det paradoxala förhållandet att jordbrukslandet Kuba före revolutionen hade några tiotal agronomer och praktiskt taget var i avsaknad av jordbruksteknisk forskning, trots att enorma möjligheter uppenbarligen finns när det gäller att t.ex. utveckla biprodukter

... och irrationellt utnyttjade resurser

Jämfört med fattigdomen på landsbygden hade städerna, åtminstone skenbart, uppnått ett visst välstånd. Men det var ett välstånd som dels var skevt fördelat och dels vilade på bräcklig grund. Städerna förhöll sig till landsbygden ungefär som — på ett högre plan — USA förhöll sig till Kuba. Landsbygden hade ett ofördelaktigt bytesförhållande till städerna, som i alla avseenden, t.ex. i fråga om tillgång på livsmedel, social service, sjukvård, arbetstillfällen m.m., var gynnade jämfört med landsbygden.

Men också i städerna såg man de ekonomiska konsekvenserna av outnyttjade och irrationellt använda resurser. Borgerlighetens ramar för politiskt agerande bestämdes dels av närvaron av nordamerikanska företag och dels av de bilaterala handelsavtalen. Dessa påtvingades Kuba av Förenta Staternas regering 1902 och 1934 och gav det kubanska sockret preferensbehandling på den nordamerikanska marknaden, mot att Förenta Staterna fick preferenser för sin industriexport till Kuba. Med de nordamerikanska jätteföretagen, vars marknadsföringsteknik och produktivitet var vida överlägsen eventuella inhemska producenter, kunde kubanerna rimligtvis inte konkurrera framgångsrikt. Under dessa betingelser eller i samarbete med nordamerikanska kapitalister hade borgerligheten små möjligheter att utvecklas till en entreprenörklass av den karaktär, som vi känner från industrialiseringen i Västeuropa. Visserligen var den inte obetydlig till sin numerär — jämte mindre köpmän, fria yrkesutövare, tjänstemän och liknande utgjorde den kanske 25 % av den yrkesverksamma befolkningen.⁸ Men det ekonomiska system som den upprätthöll och profiterade genom skapade ju mycket begränsade möjligheter för den interna marknaden att expandera. I stor utsträckning kom dess ekonomiska aktivitet att inriktas på att tillfredsställa just detta privilegierade skikts behov. En omedelbar följd härav blev att en viktig del av stadsborgerligheten inriktade sig på improduktiv verksamhet i export/import-branschen.

När det gällde massproducerade konsumtionsvaror var konkurrensen från de nordamerikanska företagen hård. Om t.ex. tvättmedelsfirman Procter & Gamble startade ett dotterföretag importerades maskiner, råvaror och beståndsdelar för produktionen tillsammans med företagsledare och tekniker. Eftersom detta förhållande utgjorde det generella mönstret, lättade inte de utländska investeringarna märkbart trycket på betalningsbalansen. Denna ansträngdes dessutom hårt, då Kuba var exportör av kapital till de rika kapitalistiska staterna, framförallt Förenta Staterna. Kapitalexporten översteg under perioden 1952-58 kapitalimporten med ungefär 1,6 miljarder kr.⁹ Denna siffra inbegriper inte de vinster som av skattetekniska skäl doldes i transaktioner mellan moderföretag och dotterföretag, där dotterföretagen överförde kapital till moderföretagen genom att köpa t.ex. utrustning till fantasipriser.

Den påtvingade rollen som nettoexportör av kapital delade Kuba med de flesta andra underutvecklade länder — den liberala retoriken om de utländska privatinvesteringarnas gynnsamma utvecklingseffekt till trots. Konkret betydde det att Kuba berövades en stor del av det investeringsbara överskottet.

Den kubanska borgerligheten var trängd mellan sockerekonomins instabilitet och den nordamerikanska dominansen. Strax före revolutionen kontrollerade nordamerikanska intressen 40 % av råsockerproduktionen, 23 % av icke-sockerproducerande industri, 90 % av

⁸ Censo de 1943, citerat av Lowry Nelson, a.a., s. 163.

⁹ P M Sweezy & L Huberman, *Anatomy of a Revolution*, Monthly Review Press, New York 1960, s. 141.

telefon- och elektricitetsnäten, hälften av järnvägarna, de största boskapsrancherna, alla raffinaderier (tillsammans med engelska intressen) och större delen av den expanderande turistbranschen.¹⁰

Vad som återstod av ekonomisk aktivitet för den inhemska borgerligheten, t.ex. tomtjobberi, mäklarverksamhet, jordinnehav och importfinansiering, lämnade tvivelaktiga eller negativa bidrag till Kubas ekonomiska utveckling. Visserligen upplevde landet åren före revolutionen en våldsam byggnadsboom, men den inriktades till 80 % på lyxbostäder, flotta hotell, casinos etc.

De arbetsfria inkomsterna från hyra av mark och bostäder, som just tillföll ett begränsat skikt av befolkningen, uppgick 1956 till nästan 175 miljoner dollar, dvs. en tredjedel av värdet för sockerexporten.¹¹ Borgerligheten placerade också sitt kapital i Förenta Staterna. Vid mitten av femtitalet uppgick värdet av kubanska investeringar i USA till, lågt räknat, 2 miljarder kronor.

Som vi sett inriktades konsumtionsvaruindustrin på att tillfredsställa den enda köpkraftiga sektorn, nämligen borgerlighet och medelklass. I en ytlig analys kunde ju t.ex. oljeraffinaderiernas eller servicesektorns expansion, och de kvantitativa utslag denna expansion ger på BNP:s tillväxt, tyckas vara exempel på ekonomiska framsteg. Men så länge denna expansion är bunden till en i grunden slösaktig privatbilism eller lyxkonsumtion, är den asocial.

Mot det borgerliga samhällets upplösning

Det finns exceptionella fall, då det är möjligt för en handfull människor att göra en revolution, det vill säga att med en liten stöt orsaka att ett helt system, som (för att använda en av Plechanovs metaforer) befinner sig i ett mer än labilt jämviktsläge, faller ihop och således med en aktion, i sig obetydlig, förlösa sådana explosiva krafter att de blir okontrollerbara.

Friedrich Engels

För förståelsen av landsbygdsbefolkningens ekonomiska och sociala ställning är det viktigt att erinra om att det kubanska jordbruket ingalunda var feodalt, utan helt kapitalistiskt till sin karaktär. Med ett jordbruk, som var så extremt exportinriktat, utsattes lantarbetarna och arrendatorerna för alla svängningar i de internationella konjunkturerna. De ekonomiska krafter som formade det kubanska proletariatet stod inte något gammal-feodalt system efter i hänsynslöshet, snarare tvärtom.

I enlighet med sin ställning i produktionsprocessen hade landsbygdsproletariatet i sin politiska kamp traditionella arbetarklassmål, dvs. högre lön, bättre arbetsförhållanden, trygghet i anställningen osv. Lantarbetarna uppgick till ca 570 000 vid mitten av femtitalet. För de flesta varade som ovan nämnts sysselsättningsperioden mellan 3-4 månader per år, dvs. under skörden av socker och kaffe. Under dessa korta hektiska perioder fick lantarbetarna konkurrens om arbetstillfällena av storstädernas arbetslösa. Men liksom i städerna var proletariatet på landsbygden starkt differentierat. Skillnaden gick mellan de som hade fast arbete och de som inte hade det, dvs. fungerade som rörliga skördearbetare. De förstnämnda, ca 50 000, utgjorde ett - relativt sett - välbetalt skikt. Deras sammanlagda inkomst var lika stor som de totala inkomsterna från de över 500 000 skördearbetarna. Det var också de förstnämnda som var bäst organiserade i fackföreningar, aktiva i lönekamp.

Den övriga landsbygdsbefolkningen kan indelas i följande grupper: ägare, förvaltare, arrendator (betalade vanligen ägaren med pengar), underarrendator, delarrendator (– sharecropper – betalade med en del av skörden och inkluderad häri är också arbetare som betalades med en del av skörden), nybyggare (– squatter eller precaristas – ockuperade obrukad jord på sockerplantager och rancher och odlade för självhushållning. Många av dess

¹⁰ US Bureau of Foreign and Domestic Commerce, *US Investment in Cuba*, s. 124 citerad i Zeitlin & Scheer, *Cuba—An American Tragedy*, (Penguin 1964), s. 31.

¹¹ Ministerio de Hacienda, *Resúmenes Estadísticos Seleccionados*, Havanna 1959.

arbetade också som skördarbetare under säsongen.)

1946 var fördelningen på de olika grupperna:

	Antal	%
totalt	159 958	100
ägare	48 792	30,5
förvaltare	9 342	5,8
arrendator	46 048	28,8
underarrendator	6 987	4,4
sharecropper	33 064	20,6
squatter	13 718	8,6
övriga	2 007	1,3

Källa: Nationella jordbrukscensur 1946 cit i Lowry Nelson: a.a.

70 % av de uppräknade jordbrukstyperna brukades alltså av människor utan äganderätt till sin jord. Man måste emellertid också komma ihåg att de självägande bönderna inte utgör någon homogen grupp.

8 % av jordbruken omfattade 70 % av jorden. Dessa stora jordbrukskoncentrationer ägnades naturligtvis åt odling av socker, kaffe, tobak osv. De egentliga bönderna hade till sitt förfogande endast små jordegendomar. Man räknar att det fanns ung. 250 000 småbönder på ca 135 000 minifundier (dvs. jordbruk under 50 ha med ett medeltal på 15 ha).

Största delen av befolkningen levde i stort armod. Per capita-inkomsten varierade alltefter de olika beräkningssätten mellan 180 och 345 pesos per år. Per capita-inkomstsiffrorna ger emellertid en falsk bild av förhållandena. Detta medeltal säger inte något om fördelningen, speciellt i ett sådant land som Kuba, där det fanns en liten rik överklass och en stor massa av fattiga. Per capita-inkomsten hade dessutom inte växt de senaste 25 åren före revolutionen 1959. För landsbygdsbefolkningen var situationen ännu värre. 1956 var den årliga medelinkomsten per person 91 dollar, dvs. bara omkring 1/3 av den nationella per capita-inkomsten. 93 % av bondefamiljerna hade en årlig inkomst på högst 1 000 pesos. Dessa siffror inkluderar då den konsumtion av föda som de själva odlat.

Några andra siffror illustrerar den enorma fattigdomen på 3 Kuba landsbygden. 4 % åt kött regelbundet, mindre än 1 % åt fisk, mindre än 2 % åt ägg, 3 % åt bröd, 11 % mjölk, ingen åt grönsaker. Huvudfödan bestod av ris och bönor. Över hälften av husen på landet hade inga toaletter, 97 % inga kylmöjligheter, 85 % inget rinnande vatten och 91 % ingen elektricitet.

För största delen av arbetarna i staden var situationen lika dålig som för dem på landsbygden. Antalet arbetslösa och undersysselsatta var största delen av året dubbelt det antal som hade arbete, ca 700 000. Den egentliga arbetarklassen på ung. 400 000 hade även inom sig stora lönedifferenser, från textilarbetarna med 40 dollar i månaden till elektrikerna med 500 dollar. Detta stadsproletariat hade emellertid en icke oansenlig politisk tradition, som tog sin början med kommunistpartiets bildande på 1920-talet, men som alltmer utvecklades till enbart facklig kamp, vilken tenderade att gynna de redan — relativt sett — privilegierade.

Det samarbete med den sittande regeringen som CTC börjat under Batistas första regim fortsatte. En stark byråkrati utvecklades samtidigt med korruption och gangstervälde. Batista fick stöd av ledarna för CTC vid sin kupp 1952. Men istället för att föra en politik som kunde främja hela det arbetande folket, gynnade regimen en liten minoritet arbetare, den s.k. arbetararistokratin. Arbetarledarna var av personliga och ekonomiska skäl bundna vid Batista och tjänade därför hans mål.

Den revolutionära anda och radikala politik hos CTC i dess samarbete med kommunistpartiet, som möjliggjort revolutionen mot Machado, förbyttes alltså snart i en håglös kompromiss-

vilja.

Turismen och den luxuösa livsstilen hos de inhemska rika tvingade en del av de arbetslösa in i improduktiva sysselsättningar som tjänare, privatchaufförer, underhållare, kypare och annan personal i en överdimensionerad servicesektor. Hela detta skikt på uppskattningsvis 250 000 hade med sin ömtåliga ställning i förhållande till uppdragsgivarna svårt att utveckla någon politisk aktivitet och utvecklades snarare i småborgerlig riktning.

Av en aktiv befolkning på närmare 2,5 miljoner kunde man alltså räkna över 2 miljoner till de grupper som på ett iögonfallande sätt exploaterades av systemet. Det var också från dessa grupper som revolutionärerna fick sitt främsta stöd och från vilka de kunde rekrytera den kader, som den fortsatta utvecklingen behövde. Men allteftersom förtrycket från Batistadiktaturen tilltog, började andra grupper arbeta för regimskifte. Deras mål var inte uttalat politiska utan inskränkte sig till krav på en effektivare administration och ett modernt kapitalistiskt samhälle. De såg helt naturligt den utbredda korruptionen som ett hinder för framväxten av den effektivitetsmoral, som de som kapitalister skattade så högt.

Den möjliga revolutionen

Några veckor efter Batistas statskupp anklagades han av en ung advokat för brott, för vilka han enligt lagtexten kunde dömas upp till 108 års fängelse. När denna petition avvisades av domstolen, förstod advokaten bättre att det endast återstod ett sätt att ge Kuba en hederlig regering — genom revolution. Mannen var Fidel Castro Ruz. Hans aktion överensstämde ganska väl med den politiska medvetenhetsnivån hos de oppositionella intellektuella vid den här tiden. Men det var i gruppen av oppositionella intellektuella som den första kärnan av rebeller utvecklades, de som kampen skulle göra till revolutionens avantgarde. Efter något år av förberedelser gjordes den första attacken av ungefär 200 män och två kvinnor — mot den s.k. Moncadabaracken den 26 juli 1953. Den blev ett militärt misslyckande. Fidel och de andra rebellerna fängslades och dömdes till uppemot 30 års fängelse. Men ur en annan synvinkel var attacken betydelsefull. Den hade på ett konkret sätt ifrågasatt Batistadiktaturens legitimitet, och den markerade inledningen eller kanske uppropet till en aktivare kamp mot Batista. När rebellerna efter två års fängelse gavs amnesti, begav de sig genast till Mexico för att förbereda en väpnad invasion.

Några dagar efter frigivningen bildas 26-julirörelsen officiellt. Den tog formen av en bred frontorganisation i vilken olika klasser skulle kunna delta och baserades på ett demokratiskt program med omedelbart mål att störta Batistadiktaturen.

En bred politisk organisation svarade mot de varierande former av kamp som de olika grupperna, bönder, studenter, arbetare och borgerlighet, kunde tänkas utveckla.

I december 1956 landade trålaren ”Granma” med en 82 man stark ”invasionsstyrka”. Att landstigningen skulle äga rum var ingen hemlighet utan hade meddelats av rebellrörelsen som ett led i sin strävan att förbereda folket på den kommande kampen. De svårigheter att koordinera olika moment i kampen, framförallt den i städerna med den i bergen, som kännetecknar hela upprorsrörelsen, uppstod redan i inledningsskedet. En revolt, som skulle utbryta i Santiago, Kubas andra stad, samtidigt med landsättningen, misslyckades av olika skäl och krossades brutalt.

Redan i februari 1956 hade emellertid en annan revolutionär grupp bildats — Det revolutionära studentdirektoratet — som ett år senare gjorde en attack mot presidentpalatset i ett misslyckat försök att mörda Batista. I övrigt var de organiserade grupperna, som aktivt kämpade mot Batista i städerna, mycket svaga. Det starkaste fästet fanns i Santiago, i början under ledning av den legendariske Frank País, som mördades 1957. Men denna kamp visade inga tecken på att utvecklas och bli självrekryterande, som fallet var när det gällde gerillans kamp. Två generalstrejker, en under 1957 och en i mitten av 1958, misslyckades. Orsakerna

var flera. Städerna saknade vapen p.g.a. den starka prioriteringen till gerillan och därmed fanns inte en rent praktisk betingelse för att kunna höja kampens nivå. Det dominerande ledarskiktet i de organisationer som bekämpade Batista hade en ideologisk grundinställning, som snarare var nationellt borgerlig än proletär. De strävade efter att kunna göra en militärkupp, för att skapa en civil regering med en opolitisk armé. Gerillans kamp i bergen såg de mest som något som förstärkte det politiska trycket mot den sittande regimen. Och de var uppenbarligen öppna för allianser åt alla håll: i april 1958 tog en del av de borgerliga motståndsgrupperna kontakt med amerikanska ambassaden.

Svårigheterna att mobilisera arbetarklassen i städerna — som kontrasterar mot det spontana stöd, som gerillan fick av lantarbetarna — berodde inte bara på det inflytande som de borgerliga motståndsgrupperna utövade, utan kan också förklaras av arbetarklassens sociala situation. I ett läge av akut brist på arbetstillfällen kunde varje — om än blygsam — politisk aktion kosta arbetaren hans anställning, och därmed hans — relativt sett — anmärkningsvärda ”välstånd”. Och hade man väl förlorat sitt jobb, var utsikterna små att återfå något.

Lantarbetaren — å andra sidan — hade inget att förlora. Batistadiktaturen förstod ganska väl att utnyttja otryggheten i anställningen som ett repressivt politiskt vapen. Men också kommunistpartiets agerande spelade en passiviserande roll. Ledarna för partiet hade hävdade att diktaturen inte skulle kunna störtas med en väpnad gerilla utan endast med hjälp av politiska massaktioner. Sedan folkfrontspolitiken hade proklamerats på Kominterns sjunde kongress, hade kommunistpartiet på Kuba ägnat sig åt att organisera fackföreningsrörelsen och så småningom identifierat den politiska kampen med kampen för arbetarklassens ekonomiska och korporativa mål, vilket inte så sällan lett till en samförståndspolitik med de makthavande. Partiet blev legalt 1939 under namnet Union Revolucionaria Comunista. Under kriget var det i koalition med Batista. Man stödde hans kandidatur vid 1944 års val under nytt namn, Partido Socialista Popular (PSP), som det sedan behöll. Partiet har inte utmärkts av att inta någon revolutionär ståndpunkt man reagerade mot Batistas kupp 1952 genom att kräva hederliga val, en position man länge höll fast vid — men det hade ett betydande politiskt inflytande på arbetarklassen, eftersom det var dess enda fungerande politiska organisation på Kuba före revolutionen. Inte förrän i mitten av 1958 började PSP stödja gerillan, men de ledande inom partiet, som anslöt sig till gerillan var lätt räknade. Carlos Rafael Rodriguez, som senare blev jordbruksminister, var en av dem.

I detta läge var det gerillan i Sierra Maestra som utvecklade den egentliga kampen. Den lyckades vinna småböndernas och arrendatorernas stöd, främst genom att med praktisk handling visa att de stod på deras sida. De flesta av dem som kämpade i rebellarmén rekryterades också från dessa grupper, till ca 75 %. Lantarbetare och arrendatorer anslöt sig i en takt som blev för snabb för gerillan. Under den avgörande perioden hösten 1958 kom de upp i bergen i tusental varje månad och ville ha vapen och militär utbildning.¹² Men då var också gerillans ställning i Sierra Maestra ytterligt stark. Området var rensat på Batista-element, omfördelningen av jorden hade börjat, skolor och sjukhus hade upprättats. Tiden var mogen att övergå till ett nytt stadium i den väpnade kampen. Che Guevara och Camilo Cienfuegos marscherade med var sin styrka mot slätterna i Las Villas-provinsen och Camagüey. Mot rebellarméns några tusen soldater stod Batistas tiodubbelt stora armé. Men hela denna förtryckarapparat föll ihop som ett korthus. Arméns desintegration speglade det rådande systemets totala sönderfall. Som en sista desperat handling skickade Batista ett pansartåg mot Che som var på väg att inta staden Santa Clara. Tåget sprängdes och staden intogs den 31 december. Batista flydde tidigt dagen därpå. Två dagar senare var Havanna befriat. Studentdirektoratet hade kontrollen över presidentpalatset. Resningen hade fullbordats. Revolutionen fortsatte.

¹² Enligt intervju med Carlos Rafael Rodriguez, augusti 1968 i Havanna.

Maktövertagandet — en lång process

De exploaterande klasserna behöver det politiska herraväldet för att upprätthålla exploateringen, dvs. för att tillvarata de egoistiska intressena hos en försvinnande minoritet gentemot en överväldigande majoritet.

De exploaterade klasserna behöver det politiska herraväldet för att fullständigt avskaffa varje exploatering, dvs. för att tillvarata den överväldigande folkmajoritetens intressen mot en försvinnande minoritet av nutida slavägare, dvs. godsägarna och kapitalisterna.

V. I. Lenin, *Staten och revolutionen*

Staten och revolutionen

Den nya regimens första åtgärd var att i grunden förändra den gamla statsapparaten. Kongressen upplöstes, domstolsväsendet och polisväsendet rensades på Batista-element, ungefär 3 500 statstjänstemän avskedades och armén utsattes för en total reorganisation. Kontrollen över rebellarmén — den reella makten bakom 26-julirörelsen — släpptes aldrig.

Arbetet på att skapa en revolutionär statsmakt tog sig också andra uttryck. De omfördelningsreformer och den expansion av den offentliga sektorn som ägde rum under det första året krävde nya administrativa organ, t.ex. Ministeriet för offentliga arbeten, eller medförde förändringar och utbyggnad av andra. Men misstänksamheten mot den gamla statsmakten gjorde att revolutionärerna inte odelat placerade makten där. I stället framträdde ett slags dubbelmakt. Samtidigt som polismakt och armé reorganiserades byggde man upp en folkmilis, rekryterad från de klasser som utkristalliserades som revolutionens verkliga sociala bas, dvs. proletariatet i städerna och på landsbygden. Det gamla jordbruksministeriet fick se sin makt beskuren till förmån för ett nybildat organ, INRA, Institutet för jordreformen, som på några månader efter första jordreformslagen i maj 1959 blev det viktigaste och mest dynamiska maktcentrat. Karaktäristiskt för det sätt varpå de traditionella organen sattes på ”undantag” var att jordreformslagen, som måste betecknas som den viktigaste reformen i den kubanska revolutionen, arbetades fram utanför regeringen, som ju styrde landet med dekret.

Jordreformslagen betydde också en luttring av statsapparaten då utrikesministern och ministrarna för jordbruk, hälsovård, välfärd jämte inrikesministern lämnade regeringen och ersattes av personer med bättre förankring i 26-julirörelsen.

Under de första månaderna var INRA snarast en del av rebellarmén. De ledande posterna besattes av officerare och militanter i rebellarmén, som under 1958 och tidigt 1959 administrerat den spontana jordreform som gerillan ledde. INRA fick snart rykte om sig att vara ”övermilitant”, dvs. att man genomförde en jordreform som var betydligt radikalare än vad åtminstone ganska många i regeringskretsarna hade tänkt sig. Denna radikalism var i och för sig förklarlig, om man tänker på att INRA hade en betydligt enhetligare rekrytering än något annat statligt organ vid den här tiden. De radikala ledarna för jordreformen gavs också stor lokal självständighet i de områden där de satts att genomföra reformen. På det centrala planet saknade INRA folk att övervaka reformen, vilket var ett led i strävan att minska den statliga byråkratins omfattning, men också en följd av att man saknade kvalificerade administratörer.

Inom ramen för INRA:s verksamhet utvecklades så småningom andra organ som blev självständiga, t.ex. industriministeriet och institutet för konstbevakningar och dammanläggningar.

På det organisatoriska planet kännetecknades de första åren av kontinuerligt experimenterande och en febril aktivitet, lätt förklarligt med tanke på att man fram till mitten av 1962 hade skapat ett tusental nya lagar och gjort 20 tillägg till 1940 års konstitution. Parallellt med framväxten av nya statliga eller halvstatliga organ, som t.ex. ANAP (se nedan)

kan man iaktta den gamla statens bortdöende, manifesterad i personalinskränkningar och minskade maktbefogenheter. ANAP — Organisationen för småbönder — hade föregångare i et trettiotal intresseorganisationer för jordägarna. Under kampen i Sierra Maestra hade just småbönderna gett gerillan ett värdefullt stöd och de tillförsäkrades rätt i den första jordreformen att öka sina jordinnehav. I maj 1961 hölls ett första möte med representanter för småbönderna och ANAP konstituerades formellt. Syftet med organisationen uttrycktes som ”att förena, organisera och vägleda” alla småbönder genom tillämpning av det revolutionära jordbruksprogrammet. ANAP fungerade alltså samtidigt både som en intresseorganisation och som ett beslutande och administrativt organ. Organisationen tog hand om kreditgivning till småbönder, materialanskaffning och maskinhjälp. När det gäller att integrera småbönderna i den nationella planeringen är ANAP en central länk.

En organisation av något annorlunda slag är de s.k. CDR-kommittéerna — Kommittéerna för revolutionens försvar — som också vuxit fram utanför de traditionella statliga organen fastän de nu fullgör funktioner som statliga och kommunala organ ”normalt” sköter.

Ursprungligen bildades de emellertid för att skapa ett system av kontroll över kontrarevolutionärer under 1960-talets första år p.g.a. den tilltagande sabotageverksamheten och terroraktionerna, som i de flesta revolutionärers ögon — och inte utan skäl — förknippades med den förestående USA-stödda invasionen.

För närvarande finns över 100 000 CDR-kommittéer organiserade kvartersvis över hela Kuba med ett sammanlagt medlemskap på ungefär 2 miljoner.

Som massorganisation har CDR tilldelats viktiga både administrativa och mobiliserande funktioner. En av de första stora uppgifterna var att delta i alfabetiseringskampanjen (se nedan i kapitlet ”Revolutionen börjar med A”). I samarbete med statliga organ, t.ex. hälsoministeriet organiserar CDR-kommittéerna landsomfattande vaccinationskampanjer och provtagning på kvinnor för att upptäcka cancer. Och i samarbete med kommunala myndigheter arbetar CDR-medlemmarna med olika vardagliga problem, t.ex. att förbättra stadsmiljön.

På det politiskt-ideologiska planet spelar CDR-kommittéerna en viktig roll som opinionsförmedlare — både uppåt och nedåt — vilket är speciellt viktigt eftersom kommunistpartiet fortfarande saknar en väl skolad kader på mellannivå, som kan föra ut och förklara den politiska linje revolutionen följer. Detta är så mycket viktigare med tanke på de svårigheter som nu tornar upp sig framförallt i form av bristen på konsumtionsvaror. Visserligen har den kubanska revolutionen en stor kollektiv uppfostrare i Fidel, som Carlos Rafael Rodriguez uttryckte det, men det räcker inte.

Strävan efter att skapa en revolutionär statsmakt gick inte smärtfritt och heller inte utan misstag. Det förhållande, att ett slags dubbelmakt utvecklades, med oklara kompetensregler för olika organ, skapade inte sällan en låt-gå-anda som kunde leda till administrativt kaos. Motreaktionen mot låt-gå-andan kom också efter några år, men då i form av krav på alltför strikta regler som medförde en övercentralisering och byråkratiskt krångel. Dessa tendenser förstärktes av bristen på utbildade administratörer. Av politiska skäl var man tvungen att göra sig av med tekniskt slipade byråkrater, som med olika medel saboterade reformprogrammen.

Batistas kollaboratörer i statsapparaten flydde i stor utsträckning med eller strax efter honom. Mot dem som blev kvar inleddes rättegångar omedelbart, vilket väckte häftig opposition i USA. Ungefär 450 personer avrättades — dvs. sådana som gjort sig skyldiga till mord, tortyr eller våldtäkt. Under Batistas regim beräknas det kontrarevolutionära våldet ha skördat 20 000 liv.

Reducering — och konsolidering — av revolutionens bas

Den nationella enigheten speglas i den första provisoriska regeringen. President blev Manuel

Urrutia Lleo, en medlem av den gamla Högsta Domstolen, som varit aktiv i utkanten av motståndsrörelsen mot Batista. Under sin juristkarriär hade han tillförsäkrat sig revolutionärernas sympati genom att inte vilja förklara de överlevande från Granmas landstigning skyldiga, eftersom de, som han uttryckte det, endast velat befria landet från en diktator som själv först kränkt 1940 års konstitution. En advokat och professor vid Havanna-universitetet blev premiärminister. Fidel Castro hade själv ingen officiell post under de första månaderna, och det dröjde ända till november 1959, innan Che Guevara fick en officiell position, som motsvarade hans verkliga inflytande. Då tog han hand om ledningen för riksbanken. Av det första kabinettets 17 ministrar hade bara sex kämpat aktivt mot Batista och av dem var endast tre ”barbudos” dvs. män som slagits i Sierra Maestra. Trots detta torde de flesta ha sympatiserat med 26-julirörelsens program, som det hade formulerats i november 1956 och juli 1957. I dessa programförklaringar definierade 26-julirörelsen sig som ”nationalistisk, demokratisk och hängiven social rättvisa”. Man talade med Abraham Lincoln om ”en regering av folket, genom folket och för folket”. Kontakterna med bondebefolkningen och lantarbetarna hade emellertid en starkt radikaliserande inverkan på de ledande inom 26-julirörelsen, som ju till stor del var intellektuella med borgerlig och småborgerlig bakgrund. I hög grad hade ändå 26-julirörelsens politiska plattform drag av en ”new deal” politik omplanterad för kubanska förhållanden.¹³

Någon teori om hur de uppställda allmänna målen — ett slut på exploateringen av småbönder och lantarbetare, social och ekonomisk utveckling på alla områden — skulle uppnås hade man knappast. Så fort man började förverkliga programmet, uppstod motsättningar, som ibland tog sig uttryck i ledande personers välregisserade avhopp till Förenta Staterna. Man kan urskilja flera olika faser i den kubanska revolutionens radikaliseringsprocess. När den första attacken mot privategendomen kom med jordreformen upphörde stödet från en del av de moderata, dem för vilka målet var en reformerad kapitalism eller snarare statskapitalism. Men revolutionen hade ännu en tid stöd av delar av borgerligheten, inte minst därför att de olika omfördelningsreformerna ökade köpkraften hos den stora massan vilket lade grunden för blomstrande privat affärsverksamhet under en tid. Mellan 1959 och 1961 ökade köpkraften varje år med ca 500 miljoner dollar, vilket naturligtvis också drev fram en galopperande inflation. Med förlusten av stödet från de moderata efter första jordreformslagen formaliserade 26-julirörelsen kontakterna med PSP och sökte på ett mer konsekvent sätt konsolidera stödet från landsbygdsbefolkningen. Närmandet till PSP var en seger för de krafter som stod bakom män som Raul Castro och Che Guevara, men kom att flytta splittringen i det kubanska samhället gentemot den revolutionära regimen in i 26-julirörelsen. Många av dem som stödde jordreformen och andra vittgående inskränkningar av den privata äganderätten kunde inte acceptera något slags samarbete med kommunisterna. Den mest namnkunnige var Hubert Matos, officer i gerillan och chef för INRA i Camagüey-provinsen. När han avpolletterades under hösten 1959 var det förmodligen för att han spelade rollen av ett slags informell ledare för anti-kommunisterna i 26-julirörelsen. Matos-affären och de med den förknippade försöken att bygga en allians med kommunisterna, agitationen och de politiska attackerna mot de anti-kommunistiska fackföreningsledarna som hade gått mot jordreformen, allt detta gjorde att regimen sociala bas ändrade karaktär; från att ha varit nationellt demokratisk blir den proletär. Utvecklingen avspeglas i kabinettets sammansättning. I mars 1960 finns bara fem av den första provisoriska regeringens medlemmar kvar. Men konsolideringen av makten betyder också att den politik som kan föras blir friare från förödmjukande kompromisser. Under det första revolutionsåret omfördelas ungefär 15 % av nationalinkomsten från de egendomsägande klasserna till lönearbetarna.

Splittringen av 26-julirörelsen i en höger- och en vänsterflygel som kan sägas vara definitiv i

¹³ Karaktäristiskt nog inbjöds Franklin D. Roosevelts änka av Fidel att besöka Kuba i revolutionens inledningsfas.

början av 1960 ökade än mer den revolutionära regimens behov av stödet från PSP, därför att dess kader var — som Fidel uttryckte det — ”i grunden revolutionära, lojala, ärliga och kunniga”.

Samarbetet med PSP kom i framtiden att visa sig allt annat än problemfritt.

Revolutionens kontinuerliga radikaliseringsmedförde inte bara att man på de flesta områden omprövade den position man intagit i början av 1959, då idealet för de flesta — också inom 26-julirörelsen — tycktes vara en blandekonomi om än med starkt statligt inflytande, utan också en kontinuerlig bortstötningsprocess manifesterad i emigration till framförallt USA. Ungefär 400 000 kubaner har lämnat sitt hemland. Emigrationen kom det första året nästan enbart från överklassen och var numerärt obetydlig. Efter 1960 ändrade den delvis karaktär: medelklassen i städerna avtappades, de privatpraktiserande läkarna m.m. hade svårt att finna sig i den nya ordningen, men också delar av arbetararistokratin lämnade landet. De var inte beredda att göra de uppoffringar som varje radikal revolution kräver.

Därför behövde inte Kuba dem.

Att frigöra sig från det förflutna

Alla som stödde revolutionen förväntade sig en accelererad ekonomisk och social utveckling. För de flesta framstod också någon form av jordreform som en nödvändig inledning. Under kampen i Sierra Maestra hade rebellarmén börjat fördelningen av jord i de områden som den kontrollerade. Men ändå kom den första jordreformslagen som en chock för borgerligheten. Fem ministrar lämnade regeringen som protest mot den radikala skrivningen. Med denna lag från maj 1959 nådde klasskampen på Kuba ett högre stadium med avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen.

Å ena sidan syntes den framförallt rikta sig mot det lilla skiktet av stora jordägare, ca 3 000, som ägde mer än 30 cab (ca 400 ha) men det fanns också bestämmelser som i en vid tolkning skulle hota hela skiktet av jordägare, som arrenderade ut jord och som uppgick till ca 30 000 familjer. Därför blev den svår att acceptera också för den mer sofistikerade delen av borgerligheten, som i och för sig skulle kunna acceptera vissa åtgärder mot ägandekonzentrationen men som inte kunde tåla en attack mot den privata äganderätten, vilket uppfattades som ett institutionellt villkor för samhällets existens.

Det var emellertid alldeles klart att INRA saknade den kader som på kort tid skulle kunna genomföra en så omfattande expropriering. Därför gick man till en början relativt långsamt fram. Under de första tio månaderna efter lagens kungörande konfiskerades inte mer än 850 000 ha men under 1960 accelererades processen: under en åttadagarsperiod i början av 1960 exproprierades 600 000 ha. Men man ville också hindra en politisk allians mellan de stora och mellanstora (5-30 cab., ca 10-400 ha) jordägarna, varför mellanbönder liksom småbönder de första åren hade möjlighet att köpa mer jord.

Den första jordreformslagen var inte nödvändigtvis *socialistisk*, vare sig till bokstaven eller utförandet utan väsentligen rent distributiv, en fördelningsåtgärd. I inledningsfasen var den inte olik andra jordreformer som proklamerats och delvis genomförts i andra latinamerikanska länder, t.ex. Mexico och Bolivia, utan att dessa utvecklades i socialistisk riktning. Men på Kuba kom jordreformslagen att inleda den polarisering nationellt och internationellt — som utvecklade en egen dynamik.

Jordägarnas motstånd växte snart från protest till olika former av sabotage. Sabotageaktioner, som kunde variera mellan skördeförstörelse och medvetna marknadsstörningar, ledde logiskt över till krav på utökad samhällelig kontroll över produktionsmedlen. Återigen var det motsättningen mellan ägandeförhållandena — den privata äganderätten — och den möjliga utvecklingen av produktivkrafterna som krävde en lösning. Vi kan exemplifiera denna

dialektiska utveckling med exempel från organiserandet av boskapsskötseln.

I ett dekret från juni 1959 förklarades att boskapsrancher över 100 cab skulle konfiskeras. Det ledde nästan omedelbart till att gängse marknadsrelationer upphävdes. De boskapsägare som hotades av expropriering var de huvudsakliga avnämarna av kalvar och ungdjur från de mindre boskapsägarna. Men efterfrågan på kalvar och ungdjur sjönk naturligtvis från de stora boskapsägarnas sida, eftersom de inte hade någon framtid, med prissänkningar och svårigheter för de mindre boskapsägarna som följd. Denna inledande marknadsstörning ledde sedan över till andra och allvarigare. Med början under andra hälften av 1959 satte en snabbt accelererande nedslaktning av boskapsbeståndet igång. Till en början svarade det mot de uppdämda konsumtionsbehov som revolutionens olika omfördelningsreformer frigjort men snart kom nedslaktningen att hota boskapsskötselns framtid. Den revolutionära regeringen hade att välja mellan två alternativa handlingslinjer. Antingen att återställa de gängse marknadsrelationerna genom att göra medgivanden till och ge garantier för boskapsägarna eller att utöka den samhälleliga kontrollen. Man valde det senare alternativet. Betydligt mer boskapsmark exproprierades än vad som ursprungligen var tänkt — och i en takt som inte var planerad. Efter ett år var 90 % av rancherna med mer än 500 djur i samhällets ägo.

Politiska kommissarier sattes på slakterierna under hösten 1961 och först då hade man upprättat en målmedveten planering av boskapsskötseln och köttproduktionen.

Inom andra områden av ekonomin upplevde den revolutionära regeringen det som nödvändigt att gradvis flytta fram sina positioner för att kunna behålla det politiska initiativet. När de amerikanska raffinaderierna vägrade att raffinera rysk olja, som Kuba kunde köpa billigare än den som såldes av nordamerikanska företag, nationaliserades raffinaderierna.

När dåvarande amerikanske utrikesministern började tala om lämpligheten att skära ned kvoten för sockerimport hotade den revolutionära regeringen med att nationalisera de nordamerikanska företagen. En vecka efter det att ett kongressutskott i juni 1960 gett sitt gillande till förslaget att skära ned importen för 1960 och upphöra helt med importen för 1961, kungjorde det kubanska ministerrådet en lag om expropriering av nordamerikansk egendom. Efter 14 timmar meddelade Eisenhower nedskärningar av sockerkvoten. Exproprieringslagen hade dock föregåtts av nationaliseringar av enskilda nordamerikanska företag också utanför jordbrukssektorn samma år.

Kuba nationaliserade de utländska företagen när redan 60 % av jorden (avsedd för jordbruk) bytt ägare. De första experimenten med kollektiva ekonomiska enheter hade visat sig fungera; i maj var ungefär 25 000 familjer sysselsatta i jordbrukskollektiv. Vid tidpunkten för brytningen med Förenta Staterna var den nya lagen om bostädernas överförande i samhällets ägo flera månader gammal. I själva verket var denna lag återigen ett exempel på hur en inledande reform — distributiv till sin karaktär, som regeringsdekretet från mars 1959 om sänkningar av hyrorna med mellan 30-50 % uppenbarligen var — i en revolutionär process kommer att rikta sig mot det privata ägandet i sig.

Utvecklingen i socialistisk riktning svarade dels mot den mer enhetliga sociala bas som revolutionen fått och dels utgjorde den socialistiska planeringen det naturliga svaret för dem som upplevt decennier av kapitalistisk misshushållning. I januari 1960 skapades ett planeringsorgan (Juceplan) men det dröjde ännu några år innan man kunde etablera en planering i vedertagen mening. Man saknade den nödvändiga kunskapen om ekonomin, man saknade erfarenhet och de två första åren upplevde man ännu inte nödvändigheten av en sträng hushållning med resurserna. Just då tycktes inte knappheten på resurser iögonenfallande utan tvärtom med (en icke-utnyttjad) överkapacitet inom byggnadsbranschen, i jordbruket etc. Omvärldens hårdnande tryck och de väldiga uppgifter som revolutionen ställde sig inledde en ny fas. Brist på köpkraftiga valutor började göra sig gällande i slutet av 1960. Det förhållandet tvingade fram en noggrann hushållning med den valuta man disponerade.

Under 1961 började dessutom bristsymptom göra sig gällande i utbudet av vardagliga och nödvändiga konsumtionsartiklar. När hela den revolutionära kadern i augusti 1961 samlades till den ekonomiskt-politiska konferens som skulle försöka kartlägga orsaken till de nya problemen behövde ingen längre övertygas om planeringens nödvändighet. 1962 blev ”Planeringens år”.

Ännu tre år efter revolutionens seger upprätthölls konventionella marknadsrelationer inom stora delar av jordbruket. Dels fanns de mellanstora jordägarna (5-30 ca ca 70-400 ha) som kontrollerade ungefär 25 % av sockerjorden och dels fanns den betydligt större gruppen småbönder, ca 155 000 familjer, som faktiskt dominerade livsmedelsproduktionen. När den revolutionära regeringen alltmer inriktade sig på socialistisk planering och när Juceplan började behärska de olika styrningsinstrumenten i planeringen, blev svårigheterna för den samhällsägda sektorn att samexistera med den privatägda uppenbar. Rent fysiskt försvårades planeringen av att de kollektiva jordbruken inom sina områden hade ”öar” av privatägd jord och därför kunde vara utspridda över väldiga områden, vilket skapade störningar i kommunikationerna och försvårade ett rationellt resursutnyttjande. Dessutom tog de mellanstora jordägarna allt tydligare ställning för kontrarevolutionen, vilket var ytterligare en bidragande orsak till den andra jordreformen som genomfördes 1963. Med den exproprierades vad som redan visade tecken på att bli en kubansk kulakklass.

När det gällde småbönderna var situationen en annan. Detta skikt hade stärkt sin ställning just tack vare revolutionen och utgjorde ett viktigt politiskt stöd för den revolutionära regeringen. Småbönderna, i allmänhet organiserade i ANAP, utgjorde dessutom inte på samma sätt som mellanbönderna en alternativ sektor där viktiga beslut kunde fattas om hur resurserna skall användas. Övertalningsmetoderna när det gäller att få småbönderna att överge en individualistisk hållning varierade mellan ideologisk skolning och kredit- och maskinhjälp.

Det kubanska jordbruket hade obetydliga rester av förkapitalistiska ekonomiska drag varför producenterna i hög utsträckning skilts från produktionsmedlen. Den ”samhälleliga” karaktär som produktionsprocessen hade underlättade kollektiviseringen betydligt. Den gick snabbt och utan motstånd från majoriteten av landsbygdsbefolkningen och med de mest exploaterade gruppernas spontana stöd. När väl ägandeförhållandena — som omöjliggjorde ett effektivt utnyttjande av produktionsresurserna — omvandlats till ett kollektivt ägande förelåg möjligheterna till en rationell produktionsordning. För proletariatet i städerna och på landsbygden betydde det en omedelbar social och ekonomisk förbättring i och med att massarbetslösheten, säsongarbetslösheten och undersysselsättningen gradvis eliminerades.

Den ekonomiska politiken

Charco Mono-dammen — med en kapacitet på sju miljoner kubikmeter vatten — var den enda damm som byggdes under republikens femtio år ... under den här perioden från november till maj, på bara sex månader, byggs dammar för en miljard kubikmeter vatten, utan hänsyn tagen till de borrhningar som äger rum för att utnyttja vattenreserver under jorden.

Fidel Castro, november 1968

Revolutionärerna hade att utgå från en ekonomi som hade snedvridits i den imperialistiska processen. Istället för att inriktas på att tillfredsställa massornas mest elementära behov styrdes den av de inhemska och utländska kapitalisternas vinstmotiv. Och dessa båda faktorer, massornas behov och kapitalisternas profitjakt sammanföll inte vilket den liberala teorin vill göra gällande, eftersom massorna saknade vad som är avgörande i ett kapitalistiskt samhälle, nämligen köpkraft.

Det mest iögonfallande i det imperialistiska arvet var misshushållningen med resurser förknippad med den ensidiga jordbruksproduktionen för exportmarknaden. Många identifierade underutveckling med jordbruk, och utveckling med industrialisering. Detta

förhållande, jämte sockerproduktionens osäkra framtid i och med att den största marknaden föll bort samtidigt som den inledda bojkottens verkningar inte kunde överblickas, ledde fram till krav på en ekonomisk politik som inriktades på en snabb industrialisering.

1961 presenterade Che Guevara revolutionens industrialiseringsplaner — även om betoningen av industrins utbyggnad kan ledas tillbaka till 26-julirörelsens första program — manifesterade i en satsning på utveckling av tung industri, elektricitet, kemisk industri. Under en femårsperiod skulle man investera ungefär fem miljarder kr varav huvudparten skulle bestå av fabriker, maskiner och annan industriell utrustning importerade och finansierade genom lån från de socialistiska länderna.

Det andra nyckelordet, jämte industrialisering, under sextitalets första år, var *diversifiering*. Och det var återigen ett krav som växte fram som en reaktion mot det historiska arvet. Efter rekordskörden 1961 — som var ett gott betyg åt de nyligen införda kollektiva ägande- och organisationsformerna — inleddes en period under vilken jordbruket i allmänhet och sockerodlingen i synnerhet blev styvmoderligt behandlade. Jordbruket fick mindre resurser till sitt förfogande än industrin och delar av den gamla sockerjorden utnyttjades för andra ändamål.

I någon utsträckning var de ambitiösa planerna resultatet av för optimistiska *uppskattningar* av de tillgängliga resurserna. Ordet uppskattning är säkerligen den mest passande beteckningen på de uppgifter som de planerande och beslutande organen hade att röra sig med. Den icke utnyttjade kapacitet som t.ex. byggnadsindustrin hade — och som utnyttjades i en samhällelig inriktning av byggandet — förledde många kadrer att anta att lika exceptionella förhållanden rådde inom andra sektorer.

Jordbruksproduktionens inriktning på delvis nya grödor, framförallt för livsmedelsframställning, medförde en motsvarande minskning av sockerskördarna efter 1961, vilket i sin tur medförde minskade exportinkomster.

Vad som var värre var att de ibland drastiska former under vilka diversifieringen försiggick medförde sänkning av ha-avkastningen för flera av de nya grödorna. För grönsaksodlingen minskade avkastningen med nästan hälften mellan 1961 och 1962. I absoluta tal uppvägdes produktivitetssänkningen av en accelererad nyodling. Under de första åren efter 1959 förvandlades tidigare obrukad jord till jord för odling eller boskapsskötsel i en takt av över 100 000 ha per år. På så sätt uppnåddes produktionshöjningar i absoluta tal för de flesta viktiga livsmedlen, såsom ris, potatis, kött, majs etc. Ändå kunde dessa höjningar inte hålla takt med ökningen av befolkningens köpkraft vilket drev fram en nästan galopperande inflation.

Anledningarna till sänkningen av ha-avkastningen fann man i en serie misstag, förklarliga mot bakgrund av bristen på erfarenhet och tekniker kombinerad med en nästan övermänsklig ambition. När det gällde den statliga och kooperativa sektorn fanns allvarliga obalanser i den tekniska utrustningen; 1962 förfogade man över nästan fyra gånger fler traktorer än harvar.

På det organisatoriskt-administrativa planet tvingade bristen på kompetent folk fram en långt driven centralisering, obönhörligen förknippad med byråkratisering av beslutsprocesserna. INRA som fortfarande var centralt i jordbrukspolitiken avsåg en serie självständiga organ och delade upp arbetsuppgifterna mellan nya avdelningar som alla blev vertikalt organiserade sektorer. Koordineringen av verksamheten skulle i princip äga rum på toppnivå vilket i de extrema fallen kunde betyda att två bredvid varandra liggande jordbruksenheter på landsbygden måste diskutera med Havanna för att kunna samarbeta i konkreta frågor rörande t.ex. utnyttjande av maskinella eller mänskliga resurser. Det hände ofta att medan en enhet tillfälligtvis inte utnyttjade sin maskinpark hade en närbelägen enhet behov av ytterligare maskinhjälp utöver vad den normalt disponerade. På arbetskraftssidan uppträdde liknande situationer. I allmänhet stannade det vid att enheter i ett geografiskt begränsat område undvek

samarbete vilket ledde till ett irrationellt utnyttjande av resurserna, och mycket dubbelarbete när det gällde byggandet av sociala inrättningar, skolor, vägar m.m. Dessa förhållanden komplicerades av ”ägosplitrningen” dvs. att kollektivt, privat och kooperativt ägda enheter fanns inom samma område.

De organisatoriska lösningarna på sådana här problem sökte man ständigt. 1963 beslutades att sammanföra statsjordbruken i större enheter, s.k. *agrupaciones*. Samtidigt som man försöker öka samarbetet på den regionala och lokala nivån har man skapat starkt centraliserade vertikalt organiserade *kombinat*. Det första startades för äggproduktion och blev en stor framgång.

Men jordbrukets problem var mycket mer än ett administrativt. En stor del av anledningen till svårigheterna i ekonomin ligger i att revolutionärerna prioriterat de sociala målsättningarna före de i sträng mening ekonomiska. Målet att snabbt minska arbetslösheten tvingade därför fram en långt driven diversifiering av produktionen på varje jordbruk för att på så sätt erbjuda en sysselsättning utan alltför socialt påfrestande säsongsvariationer. De ekonomiska konsekvenserna blev att man inte utnyttjade de fördelar som stordrift medgav. När väl de organisatoriska förutsättningarna ändrats, med bildandet av *agrupaciones* och en större horisontell integration, kunde man överge den kostsamma diversifieringen som inte sällan betydde att man inte tog tillräcklig hänsyn till jordens kvalitet.

Inom den industriella sektorn där man fram till 1965 med ett hundratal projekt skulle skapa basen i en tung industri uppträdde också problem med en alltför långt driven diversifiering. När blockadens verkningar var möjliga att överblicka visade det sig, trots allt, att det fortfarande fanns kapitalistiska industristater som var villiga att handla med Kuba. De kalkyler som man började göra visade, att på en mängd områden offrade Kuba resurser på att framställa varor som kunde fås billigare — och ibland betydligt billigare — på världsmarknaden. Ibland hade diskussionerna som föregick den nya ekonomiska politiken — liksom ibland försvaret av den — med dess huvudvikt lagd på de traditionella jordbruksprodukterna (socker, tobak och boskap), en tendens att acceptera teorin om de komparativa fördelarna som den tvångströja den blir för dem som inte klart ser dess konserverande karaktär.

I och med att teorin om de komparativa fördelarna arbetar med föreställningar om ”naturliga förutsättningar” och att nationella ekonomier utvecklar en produktion i enlighet med de ”naturliga förutsättningarna” bidrar den till att acceptera den speciella näringslivsstruktur som skapats i den imperialistiska processen som naturlig.

Den nya ekonomiska orienteringen fastställde en första fas då industrins utveckling helt skulle underordnas och tjäna jordbrukets utveckling. Först när denna period var slut skulle de tidigare målsättningarna för industrin kunna återupplivas. Den nya ekonomiska politiken skulle skapa möjlighet för ett utnyttjande av Kubas *traditionella* (ej detsamma som naturliga) förutsättningar och erfarenheter för en framtida utveckling av Kubas ekonomiska potential. Men omorienteringen var säkerligen inte bara framdriven av ”ekonomisk nödvändighet” utan också en eftergift åt Sovjetunionen och ”den socialistiska världens arbetsfördelning” — ett begrepp som kubanerna numer inte fäster något avseende vid.

Det har spekulerats i Che Guevaras inställning till den nya ekonomiska politiken och hans förmodade motstånd i sin egenskap av industriminister. En del förhållanden tyder emellertid på att han yppade samma tvivel om den förda politikens' ändamålsenlighet som andra revolutionära ledare. I ett tal hållet i Alger i juli 1963 sa Che bl.a.:

”Vid planeringsarbetet begick vi flera misstag när det gäller industri- och jordbruksutvecklingen och vår ekonomiska balans.

På industrins område gjorde vi upp en utvecklingsplan, som baserades på idén, att vi skulle bli självförsörjande i fråga om varaktiga konsumtionsvaror och industriprodukter i halvfabrikat. Dessa kunde emellertid ganska lätt införskaffas från våra vänländer. För detta satsade vi hela

vår investeringspotential utan att i grunden utveckla våra egna råvarutillgångar, inklusive några halvfabrikat som vi nu tillverkar själva. Denna politik har redan reviderats av den revolutionära regeringen och vår huvudsakliga koncentration ligger nu på utvecklandet av våra egna resurser, inte bara med tanke på vår egen marknad utan även världsmarknaden, och genom att utnyttja en teknik, som tillåter oss att framställa kvalitetsprodukter och erbjuda priser, avpassad för mänsklighetens aktuella utveckling.

Inom jordbruket begick vi det ödesdigra misstaget att nonchalera vikten av sockerröret, vår huvudprodukt, genom att försöka påskynda en differentiering, vilket medförde att plantorna missköttes; dessutom tillkom en ovanligt svår torka, som plågade oss i två år och orsakade en allvarlig nedgång i vår sockerproduktion.”¹⁴

Målet att producera 10 miljoner ton socker 1970 får ses som en förlängning av den nya satsningen på jordbruket. För att uppnå detta krävs investeringar under sexårsperioden 1965-1970 av samma storleksordning som det tidigare nämnda industrialiseringsprogrammet, nämligen 5 miljarder kr. En fjärde del av investeringarna kommer emellertid att ägnas åt transportnätet, dvs. investeringar som förr eller senare ändå måste göras. Om sockerprogrammet är rimligt får framtiden utvisa. Det bör betonas att det för närvarande på Kuba försiggår en serie forskningsprogram kring sockrets användning — forskning som inte gavs en cent åt före revolutionen. Redan nu är det klart att överskottssocker i form av melass kommer att användas vid boskapsskötsel och att det är det billigaste sättet att odla foder för boskapen på.¹⁵

Ransonering, välstånd och varuknapphet

Med sydamerikanska normer mätt upplever kubanerna ett välstånd. Ransoneringar — och det mesta på Kuba är ransonerat ses av många som ett tecken på vikande välstånd. Men ransoneringarna är bara en metod — och en rättvis metod — att distribuera varor. Ett annat sätt är att lita på marknadskrafterna och en ”fri” prisbildning som i ett läge av varuknapphet enbart gynnar de redan gynnade. På Kuba där man strävar efter att reducera penningens makt och upplösa marknadsrelationerna vore en sådan väg otänkbar.

Det kubanska välståndet mäts inte i bilar eller diskmaskiner per capita utan i frihet från hunger, rätt till sjukvård, pension och arbete. Ransoneringarna synes åtminstone i en yttlig ”analys” skymma de framsteg som gjorts på Kuba sedan 1959. Bakom ransoneringarna ligger produktionsökningar inom snart sagt varje gren av livsmedelsproduktionen som suggs upp av den efterfrågan som möjliggörs av en rättvis fördelning. Konsumtionen av vetemjöl som tillgodoses genom import har t.ex. stigit från 85 000 ton 1959 till 274 000 ton 1968, och produktionen av ägg ligger på över en miljard per år, en sjudubbling jämfört med 1962. Varuknappheten är lätt förklarlig i en situation då ungefär 30 (trettio) % av BNP investeras.

Investeringarna möjliggör inköp av maskiner — under de gångna 10 åren har Kuba importerat 42 000 traktorer — och öknings av ha-avkastningen och en forcerad nyodling. Runt Havanna har ett grönbälte odlats upp som skall utgöra slutet på den period då Havannas befolkning gynnades som avnämare av hela öns livsmedelsproduktion. Redan 1970 kommer grönbältet att producera mer rotfrukter än Kubas totala produktion (av rotfrukter) före revolutionen. Samtidigt skall grönbältet göra Havanna självförsörjande när det gäller ris, kaffe, frukt m.m.

Livsmedel som tidigare har tillgodosetts genom import skall upphöra att utgöra minusposter i handelsbalansen genom att Kuba blir självförsörjande. Det gäller t.ex. ris där man till 1971 planerar att uppnå en per capita-produktion av 55 kg. Förutom risimporten planeras importen av mjölkprodukter vara eliminerad i början av 1970-talet för att på så sätt ”spara” ungefär 300

¹⁴ Talet har i sin helhet publicerats i *Panorama Económico*, nr 4, Havanna 1965 (Año de la agricultura [jordbrukets år]), s. 248.

¹⁵ M. Bosquet (Andre Gorz) i *Le Nouvel Observateur* nr 216, jfr Fidel Castro i *Granma Weekly Review* nr 2 1969.

miljoner kr i valuta. Detta skall ske samtidigt som en hög konsumtion bibehålls eller ökas. F.n. tillförsäkras alla barn till en ålder av mellan 7-13 år en liter mjölk per dag.

Fisk har blivit en viktig post i näringstillförseln med en fördubblad fångst år 1967 jämfört med år 1959. Jämte ett trettiotal fiskekooperativ som ägnar sig huvudsakligen åt kustfiske har en modern mekaniserad havsfiskeflotta byggts ut.

Planering och ideologi

Juceplan, det centrala planeringsorganet, fungerade de första åren mest som ett institut för mer eller mindre orealistiska förutsägelser om Kubas ekonomiska utveckling. Då var ännu tillgången på elementära data om ekonomin alltför bristfällig för att tillåta mer än en lös samhällelig styrning av produktionen. För närvarande gör man inte upp annat än skissartade generalplaner och mer detaljerade korttidsplaner för olika sektorer av ekonomin. Frågan om hur styrningen och koordineringen av de ekonomiska aktiviteterna skall gå till befinner sig ännu långt från sin lösning. 1963 blossade en häftig debatt upp kring de här frågorna som drog in inte bara de ansvariga på Kuba med Guevara på ena sidan och ekonomiministern på den andra utan också internationella auktoriteter som Ernest Mandel respektive Charles Bettelheim. I någon mån var den en efterdyning av de problem som vänsterkommunisterna i Sovjetunionen aktualiserade under 1920-talet, då t.ex. Bucharin reducerade socialismens ekonomiska politik till administration inom "statsföretaget" och avskrev kommersiella relationer varje roll i styrning eller fördelning av produktionsresurser. Che argumenterade mot att ge de producerande enheterna, jordbruk eller företag, någon form av dispositionsrätt över finansiella tillgångar. Fördelningen av resurser skulle bestämmas i enlighet med planernas sociala och ekonomiska målsättningar och verkställas på administrativ väg. Bettelheim, å den andra sidan, hävdade att ingen plan kunde bli så detaljerad att den reglerade alla varutransaktioner och att pengar kunde fungera som ett medium för dessa transaktioner.¹⁶ Detta förutsatte att de producerande enheterna gavs juridisk status och möjlighet till viss handlingsfrihet. Vidare förutsattes att bankerna i sin egenskap av finansiärer kunde använda räntan som ett instrument för effektivitetskontroll. Den modell man nu arbetar med kan väl sägas vara en kompromiss mellan de båda diskussionslinjerna, där centraliseringen är långt driven och där några egentliga penningtransaktioner inte äger rum mellan de olika företagen inom den statliga sektorn. Varutransaktionerna sker alltså i form av rekvisition men bokförs i penningtermer. Därigenom möjliggörs en kostnadsanalys och en effektivitetskontroll, även om det är svårt att avgöra dess tillförlitlighet.

Perspektiv

1960-talet utropades av västmaktspolitikerna som utvecklingens decennium, men det blev det decennium då hungern tydligare markerade sin närvaro och då underutvecklingen permanentades. De underutvecklade socialistiska länderna har brutit mot detta mönster. Deras framgång ligger till stor del i förmågan att mobilisera massorna. När teknikerna och ekonomerna flyr utvecklar man den utbildades potential. Nu går en fjärdedel av Kubas befolkning under någon form av utbildning.

Massornas egna initiativ, som förklarar mycket av de socialistiska revolutionernas framgång, fruktas mer än något annat av de härskande klasserna i Latinamerika. Därför tar västvärldens allierade i dessa stater till alltmer repressiva medel för att kväsa de oppositionella. Sådan har utvecklingen varit i Brasilien, Argentina, Venezuela och Dominikanska Republiken.

Vi får av Kubas framgångar inte dra slutsatsen att Kuba står inför en problemfri framtid. Trots utbyggnaden av konst-bevattningsystemet är det kubanska jordbruket mycket känsligt för

¹⁶ C. Bettelheim, *La transition vers l'économie socialiste*, kapitel 5. Se också Sergio de Santis, "Debate sobre la cuestión socialista en Cuba" i *Cuba – una revolution en marcha*.

klimatrubbingar. De senaste årens torka har hämmat sockerskördarna väsentligt. 1970 börjar en period av kostsamma amorteringar av de lån som finansierat delar av den genomgripande förbättringen av den tekniska utrustningen, vilket redan gett resultat i stigande produktivitet när det gäller t.ex. socker och ris. Det kommer sannolikt att dröja några år från 1970 då de nya exportprodukterna, frukt och kött, kommer att börja tillföra Kuba det tillskott i importkraft som landet behöver för sin fortsatta utveckling. Här ligger ett svårt avvägningsproblem: i vilken utsträckning kan t.ex. köttproduktionen exporteras när samtidigt viktiga livsmedel är ransonerade? Dessa avvägningsproblem måste lösas genom att den ekonomiska planeringen förs ned på gräsrotsnivån.

Produktion av några viktiga lantbruksprodukter, 1963-1966 (Index 1963 = 100)

	1964	1965	1966
<i>Rotfrukter</i>			
Boniato	109,3	98,7	187,2
Malanga	96,0	103,6	154,0
Name	94,8	95,1	130,0
Papa	87,8	97,8	121,3
Yuca	81,0	68,7	102,9
<i>Frukt</i>			
Citrusfrukter*	108,3	105,5	145,0
Fruta bomba	86,5	107,9	203,2
Kaffe	92,3	68,8	96,3
Tobak	92,0	91,1	107,7
Ägg	155,8	482,0	534,2

Källa: JUCEPLAN, Compendio estadístico de Cuba 1966, s. 15.

* Antalet citrusfruktträd ökade från 182 000 1964 till 1 243 och har därefter fortfarit att stiga.

Ekonomisk data

Den ekonomiskt aktiva befolkningens fördelning, 1964

Jordbruk	838 000	33,4 %
Industri & malmbrytning	375 700	15,0 %
Byggnadsverksamhet	119 000	4,7 %
Samfärdsel, transport	89 000	3,6 %
Handel	252 000	10,1 %
Tjänster, m.m.	832 700	33,2 %
Totalt	2 508 000	

Exportvärde 1959-1965, FOB, i US Dollar

1959	637,8
1960	618,2
1961	624,9
1962	520,6
1963	542,9
1965	686,0

Importvärdet har som regel överstigit exportvärdet. Underskottet finansieras genom lån från dc socialistiska staterna.

Boskap

1962	4 040 900	(efter den stora nedslaktningen)
1967	7 146 768	

Inom den statliga sektorn producerades 1967 370 miljoner liter mjölk och 1 183 miljoner ägg. Dessa båda produkter utgör den viktigaste proteinkällan för närvarande.

Elektricitet

1967 producerades 3 019 miljoner kwt. Per capita konsumtion var 1965 950 kwt.

Cement produktion i tusen ton, 1959-1965.

1959	672,7
1960	813,3
1961	870,9
1962	778,9
1963	811,6
1965	801,1

För närvarande är en stor cementfabrik under uppförande i Neuvidas, provinsen Camagüey vars årliga kapacitet i början av sjuttioalet kommer att ligga på 600 000 ton.

Några industriprodukter

Stål 120 000 ton (1967)

Produktionen nådde en höjdpunkt, över 200 000 ton 1962, men minskade efter den nya ekonomiska orienteringen.

Råsocker 6 100 000 ton (1967)

Skor 12,6 miljoner par (1966)

Bomullstextilier 108,4 miljoner in= (1966)

Källa: *Panorama Económico Latinoamericano*, Havanna.

Kommunistpartiets framväxt till politiskt centrum

Vi vill utveckla våra egna vägar, våra idéer, våra metoder, vårt system. Vi kommer att använda den erfarenhet som kan vara värdefull för oss, och vi kommer att utveckla våra egna erfarenheter. En ny era inleds i vårt lands historia, ett annat slags samhälle, ett annat slags styre. Ett styre med ett parti, arbetarnas parti — de bästa arbetarna — etablerat under medverkan av massorna, så att vi på goda grunder kan förklara att detta parti är arbetarnas avantgarde, och att det är arbetarnas representant i vår revolutionära arbetardemokrati.

Fidel Castro i *Vårt parti speglar vårt lands senaste historia*, 3 oktober 1965

Som vi sett var misstänksamheten mellan det gamla kommunistpartiet PSP och 26-julirörelsen redan före 1959 ömsesidig. Trevande kontakter hade tagits. Redan i juli 1958 hade Carlos Rafael Rodríguez, en av de få inom PSP som både då och senare försvarade Fidel, tagit sig till Sierra Maestra för att, förmodligen inofficiellt, konferera med 26-julirörelsen. 1 september kom en annan ledande kommunist, Luis Más Martín, som officiell representant. Generalstrejken vid maktövertagandet lyckades emellertid helt. Mobiliseringen av arbetarna var total.

Under de första osäkra åren av revolutionen fortfor denna misstro att bestå. PSP blev dock genast legaliserat och antikommunism bekämpades. Men partiet var inte representerat i regeringen, inte heller i rebellarmén eller massorganisationerna: CTC, FEU, det i oktober under Vilma Espín enade FMC, CDR eller Jóvenes Rebeldes (senare UJC - ungkommunisterna).

Kontrollen över armén och milisen behåller också 26-julirörelsens män. Den senare rekryterades framförallt från den mest medvetna delen av proletariatet. En tredjedel tillhörde de nyorganiserade sockerkooperativen, dvs. de första försöken till kollektiva organisationsformer. Därför betraktas PSP-kadern inte som ett reellt hot mot rebellgenerationens politiska initiativ. Samtidigt försökte PSP förmå Sovjetunionen att stödja den kubanska revolutionen.

Blas Roca, partiets generalsekreterare, gjorde den 11 april 1959 ett uttalande, i vilket han menade att ledarskapet för revolutionen var i händerna på en radikal småborgerlighet och alltså inte hos den nationella borgligheten, vilket i sin tur betydde att denna ville föra en oberoende ekonomisk politik och var potentiellt välvilligt inställd till proletariatet och PSP. Moskva intog emellertid en ortodox position, som gick ut på att förklara den kubanska revolutionen för borgerligt demokratisk. PSP utnyttjade också den sino-sovjetiska konflikten och kritiserade den anpassningspolitik som utvecklades gentemot USA efter stormaktsmötet i Camp David. Genom revolutionens egen dynamik (se avsnittet Reducering — och konsolidering av revolutionens bas) framstod emellertid snart att Kubas politiska utveckling blev alltmer oförenlig med USA:s intressen och att inre och yttre stöd behövdes från annat håll. Denna utveckling manifesterade sig bl.a. i den moderate president Urrutias avsättning och den f.d. medlemmen av kommunistpartiet Osvaldo Dorticös tillträde.

Den första politiska grupperingen som bildades i juli 1961 var ORI, Organizaciones Revolucionarias Integras, de enade revolutionära organisationerna. Den bestod av 26-julirörelsen, studentdirektoratet och PSP, förenade i en samarbetsorganisation, där de ingående grupperna skulle behålla sin autonomi, sin egen struktur. ORI:s bildande kan ses som ett resultat av de svårigheter som alltmer tornade upp sig på Kuba. Organisationen skulle i sig förena alla de som uppriktigt stödde revolutionen och som, genom ömsesidig respekt, skulle kunna föra revolutionen genom dess kriser. Av betydelse var att av de ingående organisationerna var PSP den enda som hade en väl fungerande politisk apparat. I kommunistpartiet fördes emellertid en intern kamp om vilken hållning man skulle inta gentemot den revolutionära regeringen, dvs. i vilken utsträckning man skulle ge upp sin egen identitet och sitt oberoende. Denna splittring fick sin betydelse i efterverkningarna av den s.k. Escalante-affären. Genom ORI integrerades bl.a. studentledarna i den nya statsapparaten och i rebellarmén. Kontrollen över universiteten hade tagits på mycket kort tid. Det revolutionära maktövertagandet där hade börjat under 1960 och kunnat slutföras under samma år. En oberoende och revolutionär bas bland studenterna fanns alltså tidigt. ORI bildades uppenbarligen i skuggan av splittringen i 26-julirörelsen. Denna splittring ersattes emellertid av en konsolidering när väl gamla PSP-kadror fick kontrollen över ORI. Annibal Escalante, dess organisationssekreterare, förklarade i oktober att 800 basorgan i huvudstaden och i 100 av de 126 municipalerna var organiserade. I sex av provinskommittéerna satt emellertid gamla medlemmar av PSP och det framstod snart att Escalante hade bildat ORI alltför snabbt och att PSP-kadern tilldelats ett inflytande som varken motsvarade dess kapacitet eller dess historiska insatser.

I mars 1962 uppträdde Fidel i TV för att tala om den förestående ransoneringen. Där refererade han i förbigående till nödvändigheten av att förbättra organisationen och ombilda ORI:s basorgan. Senare i mars tar han upp hela frågan och förklarar att revolutionen hotas av sektarism. Escalante anklagas för att ha byråkratiserat partiet och för att ha tappat kontakten med det kubanska folket. Konflikten med Escalantegruppen måste ses mot bakgrund av de skilda erfarenheter som 26-julirörelsens radikaler och PSP-ledarna hade. 26-julirörelsen hade en revolutionär praktik, manifesterad både i den väpnade resningen och jordreformen, medan PSP hade en ortodox eller snarare rigid ”kommunistisk” skolning kombinerad med en parlamentariserande verksamhet, så mycket mer absurd när partiet var utestängd från sådan verksamhet. Trots att PSP under långa perioder var den starkaste politiska organisationen på Kuba, skapade den vare sig någon teoretiker eller praktisk politiker av betydelse. 26-julirörelsen med sin praktik kunde emellertid snart tillgodogöra sig det fruktbara i PSP-kaderns marxistiska skolning och tillämpa denna när PSP-ledarna (med några viktiga undantag) ägnade sig åt att byråkratisera sönder ORI och intrigera mot 26-julirörelsens radikaler. Typiskt nog intog de ledande PSP-medlemmarna en närmast återhållande ståndpunkt, när de olika radikala reformförslagen diskuterades.

Även om Escalante-gruppen ersattes med 26-julirörelsens män i ORI:s sekretariat, fortfor många PSP-medlemmar med sina politiska och administrativa erfarenheter att spela en positiv roll för ORI.

I sekretariatet av ORI fanns bara en representant för de gamla PSP-arna, Blas Roca. Två ledare för PSP, Rodriguez och Luzardo höll ministerposter medan Roca, partiets generalsekreterare fick posten som redaktör för en ideologisk tidskrift.

Det är emellertid att märka att kommunisterna inte ersattes endast på grundval av f.d. medlemskap i PSP. Det viktigaste kriteriet var deras agerande under bildandet av ORI, dvs. var deras lojalitet fanns. Således ersattes endast fyra av de sex kommunister, som var generalsekreterare i provinskommittéerna, tre av dessa av icke-kommunister. Ett liknande mönster följdes på alla nivåer.

Hela den politiska apparaten blev nu föremål för omorganisationen. Denna skedde genom kommittéer som tillsatts direkt av Che Guevara och Raúl Castro, industriminister respektive minister för de väpnade styrkorna. Det fanns knappast någon lokal avdelning i fabriker, städer eller militian som inte fick känna av omorganisationen och ett byte på ledande poster.

Redan vid ORI:s bildande var man medveten om att denna organisation endast skulle utgöra embryot till ett nytt parti. Detta märktes också genom den metod man använde för att på nytt bygga upp ORI. På en fabrik hölls t.ex. ett möte med arbetarna för att välja exemplariska arbetare som skulle bilda kärnan i en kommande particell. Liknande möten hölls på gräsrotsnivå med motsvarande enheter, milisen, jordbrukskooperativ etc. Nya sådana val hålls med alla arbetare när någon ny medlem skall väljas in i partiet. Den 22 februari 1963 höll Castro ett tal om organisationen och kallade den då för "Den socialistiska revolutionens förenade parti" — Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba, PURSC. I mars samma år hade partiet 16 000 medlemmar, i november 28 000. I december förklarades det att massorganisationerna hade omorganiserats för att anpassas till det nya partiet. Detta uppbyggdes efter hand till att omfatta fem nivåer: celler, municipal-kommittéer, regionkommittéer, 6 st. provinskommittéer samt centralkommittén.

Den 3 oktober 1965 höll Fidel sitt berömda tal i vilket han förklarade att Kubas Kommunistiska Parti, PCC, nu skulle ersätta PURSC. För att karaktärisera PCC kan en jämförelse mellan detta och ORI—PURSC vara givande. Det senares Nationella Direktoratet bestod av 25 medlemmar, den nya centralkommittéen av 100. Denna bildades på ett möte med 5 000 partimedlemmar och sägs av Fidel i sitt tal utgöras av "dem som, enligt vår mening, representerar helt och fullt vår revolutionära historia. De som i kampen för revolutionen, så väl som i kampen för dess konsolidering, försvar och utveckling, har bestämt och outtröttligt arbetat och kämpat. Det finns ingen heroisk period av vår revolutionshistoria, som inte är representerad här ... Det finns ingen revolutionär eller social sektor som inte är representerad. Jag talar inte om organisationer. När jag säger sektor, talar jag om arbetarna, talar jag om ungdomen, talar jag om jordbrukarna, talar jag om våra massorganisationer."

Den militära representationen, tidigare 40 % i det Nationella Direktoratet, hade nu ökat till 69 % i centralkommittén. Denna representation är emellertid inte i strikt mening militär, då i detta begrepp ryms en serie kategorier. Dels den gamla rebellarmén, dels personer med militär rang, men vars huvudsakliga arbetsuppgifter ligger inom de civila sektorerna, t.ex. Faustino Perez, som är chef för konstbevarningsprojektet. Arbetarrepresentationen hade sjunkit från 8 till 3 %. Deltagandet av "gamla" kommunister var nu bara 18 % mot tidigare 40 %. Fastän bara en civil ledare från 26-julirörelsen hade varit medlem av det Nationella Direktoratet, fanns det nu tre i centralkommittén. I centralkommittén finns, utöver organisationssekreterare, olika arbetskommissioner.

Bildandet av ett kommunistparti innebär också skapandet av ett sekretariat och en politbyrå. Politbyrån består av åtta medlemmar, sekretariatet av sex. Partiets högsta beslutande organ är

partikongressen. Någon sådan har ännu inte hållits.

Något partiprogram har heller inte antagits. Den ideologiska inriktningen på revolutionen sägs vara uttryckt i Moncadadeklarationen, Första och Andra Havannadeklarationen, hos José Martí samt i Fidels tal och Ches skrifter.

Ungdomsorganisationen, UJC — Union de la Juventud Comunista — är delvis en källa för framförallt framtida rekrytering till partiet, men också ett medel för att mobilisera ungdomen. Organisationen fullgör samtidigt en serie funktioner. Den är dels mobiliserande och politiserande men samtidigt är den i vissa avseenden en förlängning av den nya staten, dvs. ett beslutande och verkställande organ. Som sådant utgör den en del av folket och kräver deras direkta och ständiga medverkan. UJC är organiserat på samma sätt som PCC, dvs. på basnivå, municipal-, region-, provins- samt på nationell nivå. På samma sätt är det också en elitorganisation med vissa kvalifikationer för medlemskap: ett ålderskrav på mellan 14 och 27 år samt en revolutionär attityd till arbete, försvar och sin egen förbättring såväl politiskt som kulturellt. Medlemsantalet uppgår till ca 140 000.

Enligt en av UJC:s nationella ledare, Alberto Arufe, vill man hos ungdomen ”utveckla en känsla av daglig heroism”. Just nu är huvuduppgiften att mobilisera 50 000 ungdomar för jordbruksarbete i provinsen Camagüey. Samtidigt som detta projekt anses ha stor betydelse för landets ekonomiska utveckling, är det ett medel att höja den kulturella nivån. De ungdomar som anmäler sig och således binder sig för tre år framåt, får möjligheter till studier bredvid arbetet.

Ett liknande projekt genomfördes för att mobilisera 6 000 ungdomar till Isla de Pinos. Denna ö blev särskilt hårt åtgången av en orkan. Hus och åkrar förstördes totalt. UJC åtog sig en del av återuppbyggnadsarbetet. Hela ön ”skänktes” därefter till ungdomen och därav dess nya namn Isla de la Juventud, Ungdomens ö. Den betraktas på Kuba som en kommunistisk förpost p.g.a. den revolutionära jämlikhetspolitik som genomförts där. Lön utgår t.ex. efter behov. Här är man i färd att försöka utveckla den i& om den nya människan som Che talade om. Överallt har ungdomar — ibland under 20 år — fått ansvarsfulla administrativa poster. Ön som tidigare höll på att avfolkas, sjuder nu av ekonomiskaktivitet.

Under UJC står också organisationen för de yngre barnen, pionjärerna, UPC. Denna existerar i nära anknytning till skolan. Medlemskapet är här inte kvalitativt utan alla som vill får vara med. Praktiskt taget alla barn är också medlemmar.

På en fråga om inriktningen på den medvetenhet man vill skapa hos ungdomen på Kuba svarade Arufe: ”Vi vill inte uppfostra ungdomen till att enbart tala om fred när vi när som helst kan vara tvungna att kämpa i ett krig, utan till en revolutionär ungdom, en internationell ungdom, som inte känner för nationella gränser. Vi betraktar arbetet som en av de mest betydelsefulla faktorerna som skapar människan. Arbete, studier och militär träning måste förenas.”

Perspektiv

Den kubanska revolutionen är nu 10 år gammal. Den har under denna tid stått emot yttre hot och aggression och har i klasskampens tecken genomgått en radikaliserings och fördjupning. 1968 ledde detta fram till det senaste steget i utvecklingskedjan — *den revolutionära offensiven*. Denna innebar en nationalisering av privata småhandlare, däribland alla barerna, som nu stängdes. Man betraktade dessa som en sektor, som utvecklade sig i kapitalistisk riktning och således som ett potentiellt kontrarevolutionärt drag. Ett annat karaktäristiskt drag i den kubanska revolutionen, som även i framtiden kommer att vara av stor betydelse, är betoningen på den revolutionära praktiken. Che hävdade redan tidigt att de revolutionära ledarna aldrig var några teoretiker. Det nödvändiga låg i att samla praktisk erfarenhet och bibehålla en nära kontakt med folket. Detta får dock inte tolkas som om revolutionen var eller

är anti-teoretisk, utan ideologi. Men den är öppen och prövar sig fram i samklang med folkets behov.

Det kubanska folkets möjlighet att delta i den politiska processen yttrar sig främst på två sätt. Dels genom deltagande i kommunistpartiets uppbyggnad, dels genom de olika massorganisationerna och UJC. Den senare möjligheten utnyttjas på olika vis. De viktigaste lagarna, t.ex., går på Kuba ut på remiss — inte till olika byråkratiska instanser — utan till hela folket. Närmast gäller det lagförslaget om 13-årig skolgång. Att det är av reell betydelse visar diskussionen om den nya sjukförsäkrings- och pensionslagen, vilket ledde till betydande förändringar i denna.

CDR:s struktur bidrar också till att öka den politiska aktiviteten hos folket, utan vilket en demokrati är tom. På så sätt korrigeras de misstag som görs. Man måste emellertid komma ihåg att partiet inte står i någon motsatsställning till massorganisationerna, utan att det råder ett intimt samarbete dem emellan. Denna massmobilisering är av avgörande betydelse för Kubas framtida utveckling. Massornas aktiviteter på det politiska området är inte något som fruktas, utan något som uppmuntras och tas tillvara.

Mot en revolutionär kulturpolitik

Huvudvikten i detta kapitel har lagts vid den kubanska kulturens mest revolutionära uttryck, filmen och konsten.¹⁷

Kuba var före revolutionen ett utmärkt exempel på hur ett kulturellt mönster kan utvecklas i ett land under utländsk penetration. Som Latinamerika idag utsugs även i kulturellt avseende av imperialismen, så utsögs Kuba under första hälften av 1900-talet. Kubas folklöre och tradition undertrycktes. Den paljetterade ”operettkultur” med benspark, underhållningsvåld och rom som växte fram med den parasitära bourgeoisin under början av 1900-talet, kvävde effektivt det folkliga, nationella kulturarvet. Imperialismen deformerade folkets kultur, ”kultur” blev istället lika med kommersiellt nonsens, tryfferad med småborgerlig propaganda och indoktrinering. Ett underutvecklat land med hög analfabetism har inga möjligheter att progressivt utveckla sin egen kultur under sådant tryck. De flesta seriösa kulturarbetare valde också landsflykt framför att tjäna lyxkulturen.

Den förrevolutionära kubanska kulturen utvecklades framför allt under 1800-talet. Idag understryker kubanerna det drag av antikolonialism och antiimperialism som karaktäriserade framför allt författarnas kamp. Poeten José María Heredia, prästen Felix Varela och José Martí, Kubas störste tänkare, arbetade alla för ett fritt Kuba. Men också befrielsekriget 1868-1898 tjänade som smältdegel för den kubanska kulturen. Där kämpade Antonio Maceo och José Martí för samma idé.¹⁸

José Martí, (1853-1895) hans tänkande, hans skrifter och hans revolutionära attityd har haft och kommer alltid att vara ett stöd och en inspirationskälla för den kubanska revolutionen. När domarna förhörde Fidel Castro efter attacken mot Moncada om vem som var anfallets intellektuelle anstiftare svarade han: José Martí. Han är kubanernas frihetsapostel, grundade Kubas revolutionära parti, var journalist, poet och prosaförfattare. Den mest lästa barnboken har han skrivit, *La Edad de Oro*. När Santiago Alvarez gör en film om bombningarna av Hanoi använder han Martí's tankar om det vietnamesiska folket ur samma bok från 1839. I ett brev som ofta citerats, bl.a. i Andra Havanna deklARATIONEN, skriver Martí om imperialismens natur: ”Nu kan jag skriva ... nu måste jag varje dag vara beredd att offra livet för mitt land och

¹⁷ Om utvecklingen inom litteratur, poesi och teater läs: Lasse Söderberg, *Kubas poeter drömmer inte mer*, 1968 och Dramatenprogrammet *Mördarnas natt*, aug. 1968.

¹⁸ *Cuba-informe a la organización de las Naciones Unidas para la educación, la ciencia y la cultura*. Unesco 1967-1968.

för min plikt ... att genom Kubas självständighet i tid förhindra att Förenta Staterna breder ut sig över Antillerna och i och med denna maktökning angriper de övriga latinamerikanska länderna. Fördenskull har jag verkat intill denna dag och fördenskull skall jag fortsätta att verka ... Viktigare än något annat är att förhindra att imperialisterna genom en annektering av Kuba förbereder ett införlivande av de latinamerikanska folken med det oroliga och råa Nordamerika, som föraktar dem ... Jag har levat i odjurets buk och känner dess inälvor, och min slunga är Davids.”¹⁹ Martí levde en längre tid i New York under 1880-talet.

Den kubanska kulturen har inslag av både europeiska (spanska) och afrikanska drag (bantu och yoruba). Kubanerna säger själva och ofta med stolthet att deras kultur är en mulattkultur. Det afrokubanska inslaget i kulturen märks framför allt i musiken och dansen. Riter och ceremonier i de afrikanska voodoo- och yorubakulturerna är påtagliga också i teatertraditionerna. Dans- och musikscenen är idag viktigare uttryck för kubansk kultur än talscenen. Grupper som Conjunto Nacional Folklórico och Ballet Nacional är mycket uppskattade.

På Kuba tycker man om ”música de filin”. Varje internationell slagdänga som kommer till Kuba rytmiseras och kubaniseras. Den blir utslag av den folkliga kubanska kulturen, den som före revolutionen föraktades av överklassen men som nu revolutionen tillvaratar och stöder.

”En kulturpolitik kan inte definieras oberoende av landets utvecklingskrav och sociala, moraliska och politiska avsikter. Dessa avsikter kan sammanfattas med: skapande av materiell rikedom och teknisk utveckling, av undervisning och kultur på hög nivå, av moraliska principer grundade på mänsklig jämlikhet, av ömsesidig respekt nationer emellan, av solidaritet mellan folken, av oberoende och frihet. Skapandet av ”den nya människan”, värdig att leva i och att bevara ett samhälle utan privilegier eller klasser, är kanske kortfattat målet för dessa aspirationer. Hela planen är inriktad på att bidra till att höja befolkningens kulturella nivå, som för övrigt deformerats av den tidigare regimen med den s.k. 'masskulturen'. Vi bör alltså vända denna 'masskultur' till en verklig kultur för massorna. Utbildning och kultur är två aspekter av en bildningsprocess som är tätt bundna till varandra. En kulturpolitik som vänder sig till massorna utan att räkna med deras intellektuella, sociala och fysiska deltagande är dömd att misslyckas.”²⁰

Detta har bl.a. lett till att man bildat en mycket brett upplagd nationell rörelse med amatörer som inom olika områden arbetar för att sprida kultur. Detta är ett led i den kubanska kulturpolitiken som naturligtvis också utmärks av förtroende för de intellektuella som politiskt och kulturellt avantgarde. ”Den nya människan” är målet och utgångspunkten för revolutionen. Det är ett vagt och svårdefinierat begrepp som bygger på Che Guevaras artikel ”Människan och socialismen på Kuba” (ursprungligen ett brev till Carlos Quijano, chefredaktör för veckotidningen *Marcha* i Montevideo, Uruguay).²¹

I januari 1968 samlades en kulturkongress i Havanna. Den kan tjäna som exempel på den kubanska kulturpolitikens ambitioner. Huvudtemat för kongressen var ”Kolonialism och nykolonialism i folkens kulturella utveckling”. Det var ett internationellt möte som samlade revolutionära intellektuella från världens alla hörn. Men det var inte det enda syftet. Kongressen var också till för det kubanska folket. Den hade förberetts och diskuterats över hela Kuba. Genom CDR-kommittéernas försorg hade en pamflett *Vad är kulturkongressen i Havanna?* spritts i skolor, fabriker, militär- och arbetsläger och bildat underlag för diskussion. I kulturkongressen samlades sedan de idéer och teorier om revolution, kultur och Tredje världen som ständigt diskuteras och provas på Kuba.

¹⁹ Ur *Kontinent i uppror*, Tema, Stockholm 1967.

²⁰ Unesco-rapporten a.a.

²¹ Che Guevara, [Socialismen och människan på Kuba](#), *Vi skall segra*, Tema, Stockholm 1968.

”*Estudio, trabajo y fusil*” — ”alla ska vara studenter, alla ska vara arbetare, alla ska vara soldater” — det är ungdomens slogan. Det är också bilden av den nya människan, det tjugoförsta århundradets människa. I kulturkongressens andra kommission som ägnades formandet av den nya människan sammanfattades målet: ”Ett mål för vår revolution är att alla ska bli tekniker, konstnärer och litteratörer, dvs. att de ska nå en hög kulturell nivå. Därmed kan man göra rent hus med de gamla föreställningarna om kulturen som en egendom för fåtalet och den intellektuella aktiviteten som en syssla för de utvalda. Vi arbetar på att utveckla en ny humanism, kvalitativt överlägsen det förgångnas, en ny humanism där konst och litteratur är intimt förbundna med teknik, vetenskap och ideologi. Stödjande oss på Fidels devis om att ”stagnerat tänkande är murket tänkande” uppmanar vi den nya generationen att betrakta skapandets olika verksamhetsfält från en sant revolutionär utgångspunkt, så att det revolutionära skapandet kan uppmuntras och utvecklas. Vi anser att den nya människan inte kan existera utan sant estetiska kriterier.”²²

Plötsligt var allting möjligt, Kuba var världens medelpunkt
R. F. Retamar i Papelaria, Las Villas 1962.

1959 var entusiasmen stor bland konstnärligt verksamma kubaner. De som levte i exil återvände och den nationella glädjen kanaliserades framför allt till två organisationer som bildades det första året, Filminstitutet ICAIC (se s. 82) och *Casa de las Américas*. Casa de las Américas är det bästa uttrycket på det kulturella området för kubanernas latinamerikanska och internationella inriktning och har utan tvivel lyckats i ambitionen att bli kulturellt centrum för Latinamerika.

Dess verksamhet är mycket vittomfattande, men tonvikten är lagd vid litteraturen och förlagsverksamheten. Varje år hålls en pristävling inom fem olika områden; roman, novell, poesi, teater och essä. Den är öppen för alla latinamerikanska och spanska författare. Priset är publicering och 1 000 dollar för varje vinnare (böckerna publiceras på spanska, franska och italienska). Fem olika jurys med internationell sammansättning bedömer respektive verk. Det inträffar att prisbelönta böcker på grund av censuren inte kan publiceras i det latinamerikanska ursprungslandet. De underjordiska kontakterna går då över Europa eller Mexiko. Casa de las Américas blir på många sätt ett revolutionärt exempel för latinamerikanska intellektuella. Några av dem har redan valt Kuba som exilland. Fidel har sagt att kuban är inte den som är född inom det geografiska område som kallas Kuba utan den som älskar och försvarar detta land. En kuban, enligt denna definition, som föddes i Argentina, är Che Guevara. Författaren Mario Benedetti från Uruguay och poeten René Depestre från Haiti har båda funnit ett hemland i Kuba. Depestre ansvarar bl.a. för radiosändningarna på franska från Havanna till sina landsmän världen över (49 m 7 026 k hz).

Casa de las Américas förlagsverksamhet omfattar en mängd olika typer av publikationer t.ex. vetenskapliga häften, sociologiska och ekonomiska studier, monografier över *latinamerikanska stater*. *Det första häftet (cuadernos) blev snabbt internationellt berömt: Revolution i revolutionen* av Régis Debray. Man ger ut en mycket högklassig kvartalstidskrift Casa och en teatertidskrift Conjunto. Här publiceras utan tvekan det viktigaste av latinamerikansk litteratur och teater av idag. I Casas redaktion ingår de i Europa uppmärksammade författarna, Julio Cortázar, argentinare och Mario Vargas Llosa, peruan. Det internationella inslaget är också påtagligt. I Conjunto publiceras pjäser men också teaterdebatt, t.ex. R. G. Davis om gerillateater, intervjuer med Peter Weiss, Jack Gelber, Arnold Wesker m.fl. Internationella konstutställningar, teaterfestivaler, diskussionskvällar m.m. ingår också i Casa de las Américas regelbundna verksamhet. Under 1967 ordnades en internationell protestsångfestival, där det bästa senare gavs ut på skiva. Roberto Fernández Retamar är redaktör för Casa och en av de drivande krafterna bakom institutet. Han är också den författare och poet i den yngre

²² *Latinamerikabulletinen* nr 5, maj 1968.

generationen som blivit internationellt mest uppmärksammas. Hans tankar som revolutionär kubansk intellektuell har publicerats i åtskilliga svenska tidskrifter.²³

Vi samtalade med honom i juli 1968 och bad honom ge sin bild av den kubanska kulturpolitiken och de intellektuellas roll i revolutionen.

Retamar svarade: "Vi har inte något skrivet teoretiskt program och vi kan heller inte tillfredsställa västerländska krav på 'kulturpolitik'. Ta t.ex. Casa de las Américas eller i ICAIC, två institutioner som saknar teoretiskt program, men som alldeles tydligt har ett praktiskt fungerande sådant. Den kubanska revolutionen var till en början en praktisk revolution och den intellektuelles roll var och är att syssla med idéerna i den. Che formulerade sina teorier utifrån de fakta och händelser som utgör den kubanska revolutionen. En intellektuell bör formulera och klargöra revolutionens utveckling om han är filosof, en konstnär bör uttrycka den, en tekniker bör tjäna den praktiskt, osv. Om man utgår från Sartres kriterium för begreppet intellektuell, nämligen att vara revolutionär, kom det till en början hos oss att gälla endast de konstnärligt verksamma intellektuella. De tekniskt intellektuella: läkare, ingenjörer m.fl. liknande lämnade i stor utsträckning Kuba med revolutionen. De var en del av den amerikanska bourgeoisin och de tillhörde den organiskt och klassmässigt. De konstnärligt intellektuella var däremot inte organiskt knutna till den amerikanska bourgeoisin och de arbetade i och med den kubanska traditionen.

Naturligtvis har vår roll som intellektuella genomgått förändringar med revolutionen. Till en början diskuterade vi en rad estetiska problem. Problemet socialrealism kontra avantgardism tycktes vara vårt allt överskuggande intresse. Nu diskuterar vi sedan något år tillbaka medvetandegörandet i tredje världen, som ju också var ämnet för kulturkongressen.

Jag vågar påstå att nästa stora diskussion kommer att röra konstens roll i skapandet av den nya människan. Konsten kommer att bli av avgörande betydelse i denna nya epok. Utan konst avpassad för och integrerad i revolutionen, i vidaste mening, skulle vi löpa risken att utvecklas till en vanlig, om än statskapitalistisk, välfärdsstat. Utgångspunkterna för oss är José Martí och Che Guevaras tänkande. Franska marxistiska filosofer studerar vi också, som t.ex. Althusser, Garaudy och andra.

Jag skulle kunna ge ett konkret exempel på hur den intellektuelle fungerar i vårt samhälle. Ni känner till vår debatt om de homosexuella. Att vara homosexuell ansågs en tid som kontra-revolutionärt. Vi intellektuella misstäckte genast på det teoretiska planet men vi var samtidigt delvis berörda. Vi sökte upp läkare och psykologer för att vinna stöd åt våra synpunkter att synen på de homosexuella var orättfärdig, vi skrev till ansvariga myndigheter, en delegation från författarföreningen diskuterade med centralkommittén, vi sände ett brev till Fidel och vi fortsatte att publicera homosexuella författare för att de var bra, inte främst för att vi tyckte synd om dem. En bra bok kan inte vara kontrarevolutionär. Möjligtvis kan en människa vara kontrarevolutionär. (Céline t.ex. måste man anse vara kontrarevolutionär på grund av hans antisemitism, men det behöver inte betyda att hans bok *Le voyage au bout de la nuit* är det.)

Vår bokutgivning är också mycket fri och odogmatisk. Konstkritikern Herbert Read har sagt att en revolution är som ett krigstillstånd. Vilken regering eller vilket land i krig kan tillåta subversiv konst? USA och Storbritannien måste därför anse t.ex. Ezra Pound som förrädare och officiellt brännmärka honom. Den formen av vakthållning måste vi också ha. Ändå vill vi inte låta bli att ge ut allt av intresse.

Trial and error utmärker i mycket vår revolution och vi tror absolut inte på politisk eller kulturell Robinsonism dvs. kulturell isolering, som t.ex. i Sovjet under 30- och 40-talen. Socialism innebär inte likriktning utan jämlikhet. Den nya människan måste näras med mesta möjliga kunskap och kunna bedöma och rätt värdera alla slags idéer. Därför har vi socialiserat

²³ *Ord och Bild* nr 4, 1968, *Zenit* nr 5, 1968, *Latinamerikabulletinen* nr 5, 1968.

kunskap. Vi fotostatkopierar böcker från hela världen och ger till våra studenter. Copyright på tankar och ord kan inte ägas av privatpersoner — de är mänsklighetens egendom.

Att utveckla en militant kultur är allas uppgift; folkets, partiets, den sant revolutionära intellektuelles; tillsammans måste vi frånta borgerligheten skönhetens privilegium

Jesus Diaz, Para una cultura militante, 1968

USA's agerande under 1960 kom att skärpa utvecklingen på Kuba och några borgerligt intellektuella valde att förråda revolutionen och lämna landet. I första Havannadeklarationen (sept. 1960) uttrycks socialismens idéer utan att nämnas vid namn och i april 1961 talar Fidel för första gången om revolutionen som socialistisk, marxist-leninistisk. Skulle detta förändra situationen för de intellektuella? Skulle den konstnärliga uttrycksfriheten kunna behållas? Den debatten kulminerade i Fidels tal till de intellektuella i juni 1961.²⁴ Fidel gjorde klart att revolutionen inte kan sätta upp några som helst normer för konsten. Den enda viktiga begränsningen är att konsten inte får vara direkt kontrarevolutionär. ”Inom revolutionen allt — utanför ingenting.” Detta är inte något speciellt för konstnärer och författare, tillade Fidel, utan det är en allmän regel som gäller alla medborgare. Det är en fundamental regel i den kubanska revolutionen. Fidel menade vidare att man hittills (1961) kanske inte ägnat kulturen det stora intresse som den bör ha i den kubanska revolutionen. ”Vi hade aldrig någon kubansk Yenankonferens och kanske hade vi viktigare och mera brådskande problem att lösa den första tiden.”

Med utgångspunkt från talet organiserade man det statliga kulturrådet (Consejo Nacional de Cultura, CNC) som nu samordnar olika kulturaktiviteter runt om i landet. Vi måste ha ett kulturråd, sade Fidel, som orienterar och stimulerar, som utvecklar och som arbetar för att skapa bästa möjliga villkor för konstnärlig och intellektuell verksamhet.²⁵ Inte minst denna senare aspekt är viktig för att bryta med det äldre kapitalistiska systemet. Det är CNC:s uppgift att t.ex. distribuera arbetsmaterial till konstnärer kostnadsfritt. Varken materiell vinning eller materiellt beroende får vara orsak till det konstnärliga skapandet. Intellektuella och konstnärer är också yrkesverksamma på ett sätt som garanterar deras försörjning t.ex. som lärare. Stipendieringssystem som konstnärlig försörjning anses förkastligt.

CNC ansvarar också för den landsomfattande amatörkampanj som nu verkar inom de flesta områden bl.a. med syfte att få fram konstnärliga kadrar men framför allt i avsikt att låta det konstnärliga skapandet vara en integrerad del i folkets kollektiva aktiviteter. CNC sorterar under undervisningsministeriet. 1967 bildades i CNC:s regi ett kulturcentrum för studier och information. Två bulletiner ges nu ut med nyhetsinformation om Kuba, *Cuba* och *Teatro*. De vänder sig framför allt till en internationell läsekrets.²⁶

1959 bildades Teatro Nacional i syfte att främja och sprida alla former av teater. Musik, dans och folklöre fick då speciella sektioner. ”En kulturpolitik som vänder sig till massorna utan att räkna med deras aktiva deltagande är dömd att misslyckas.” Således uppmuntras amatörverksamhet. Festivaler hålls varje år inom de olika sektionerna både regionalt och nationellt. Sedan 1967 driver man ett experiment med de s.k. konstaktivistiskolorna. Eleverna där är valda bland de mest begåvade från olika arbetscentra, skolor, kooperativ osv. De utbildas till instruktörer alla tänkbara konstaktiviteter och återvänder sedan till sina arbetsplatser som ledare för kulturell verksamhet.

Den traditionella teatern har utvecklats och ingår nu högst påtagligt i den kubanska revolutionen. En helt ny publik har vuxit fram. 1959 fanns nio privata teatrar på Kuba. Idag

²⁴ *Palabras a los Intelectuales*. Edition del Consejo Nacional del Cultura. Havanna 1961

²⁵ *Palabras*, a.a.

²⁶ *Cuba-informe a la organización de las Naciones Unidas para la educación, la ciencia y la cultura*. UNESCO 1967-68.

finns 23 professionella teatergrupper och över 420 amatörgrupper. Sedan 1962 utbildas regissörer, skådespelare och teatertekniker som arbetar över hela Kuba och ofta leder amatörteatergrupperna. De flesta professionella grupperna reser också runt på Kuba.

Repertoaren är mycket internationell, även om man också gärna spelar de unga dramatiker som revolutionen fött. Brecht, Albee, Wesker och absurdisterna spelas på Kuba. Även inom detta område återspeglas den öppna kulturpolitiken. ”Också ett revolutionärt samhälle kan vara absurdistiskt”, har Virgilio Piñera, en kubansk dramatiker, sagt.

Den första författar- och konstnärskonferensen ledde också till att UNEAC (Union Nacional de Escritores y Artistas Cubanos) bildades med syfte att förena och kanalisera den konstnärliga verksamheten för revolutionen i det allmännas intresse och i byggandet av det nya samhället.²⁷ Liksom Casa de las Américas organiserar man litterära och konstnärliga pristävlingar varje år och bedriver en omfattande förlagsverksamhet. Två tidskrifter redigeras av föreningen, *La Gaceta de Cuba* och *Unión*. Konstnärer och författare kan ansöka om medlemskap i föreningen och måste stödjas av två tidigare medlemmar för att vinna medlemskap.

1961 var undervisningens år (AM de la Educación). Då genomfördes den stora alfabetiseringskampanjen. Det finns alltså många anledningar att tala om ett nytt skede i den kubanska kulturutvecklingen fr.o.m. 1961; de första åren av kubansk socialism. Alla de kulturpolitiska åtgärder som vidtogs måste ses i förhållande till situationen före revolutionen. Det fanns t.ex. inte något kubanskt litterärt förlag, endast ett litet skoleboks-förlag. Författarna fick själva betala publiceringen av sina verk och sedan oftast dela ut dem gratis till sina vänner. Konstnärer hade inte heller någon större möjlighet att ställa ut eller sälja sina målningar. Museerna var få och dåligt organiserade. Konstgallerier existerade överhuvudtaget inte.²⁸

Naturligtvis upphörde inte den estetiska debatten i och med att revolutionen definierats som socialistisk. Snarare blev den ännu livligare. Vissa partifunktionärer började nu hävda att socialrealism skulle vara revolutionens sanna konstnärliga uttryck. Filmen *La dolce vita* utlöste 1963 en av de häftigaste dispyterna. Blas Roca, dåvarande chefredaktör för *Hoy*, anklagade Alfredo Guevara, filminstitutets chef, för hans importpolitik och var mot visningen. Guevara, som fick stöd av 400 intellektuella, angrep i sin tur Roca för att vara socialrealistisk dogmatiker med krav på sockerrör i varje konstverk. Slutligen ingrep president Dorticós och stödde Guevara eftersom Roca påstått sig föra regeringens talan.²⁹ De flesta konstnärer försvarade dock den avantgardistiska och experimentella konsten. När Fidel i mars 1962 avslöjade sekterismen och dogmatismen inom den framväxande partiapparaten, varnade han för detta också inom kulturlivet. Socialrealism kunde ses som utslag av dogmatism påpekade Fidel. ”Ingenting kan vara mer antimarxistiskt än dogmen.”³⁰ Men framför allt är det Che Guevaras förtjänst att dessa synpunkter gjort sig gällande inom den kubanska revolutionen. Det var i *Människan och socialismen på Kuba* som Che Guevara avvisade den förenklade och stela socialrealismen som en slags klasskonst för funktionärerna. Men Che avvisade också den dekadenta avantgardismen som uttrycker den alienerade människans ångest i ett kapitalistiskt samhälle. Konsten kan starta i avantgardism men måste försöka nå vidare, den nya konsten ska födas ur vårt nya samhälle, säger Che Guevara. Den kubanska revolutionen skall föda en ny konst. En fri, revolutionär konst, utan borgerliga, imperialistiska eller dogmatiska bindningar. Che Guevaras essä *Människan och socialismen på Kuba* kom 1965. Samma år lämnar han Kuba. 1965 inleds en ny fas i den kubanska revolutionen. Kubanerna talar själva om att radikaliserings och intensifieringen av revolutionen började då. 1965 bildades också Kubas nya kommunistiska parti.

²⁷ *Cuba, 67-image d'un peuple*. Institut du livre. Havanna 1967.

²⁸ Ibid.

²⁹ Andrés Suárez, *Cuba: Castroism and Communism, 1959-1966*, M.I.T. Press 1967.

³⁰ Torsten Bergmark i ”Che Guevara och kulturen”. *Dagens Nyheter* 24/3 1968.

Fidel har flera gånger sagt att han inte personligen kan avgöra eller sätta upp estetiska kriterier för kubansk kulturutveckling.³¹ Han litar på sina revolutionära kamraters sunda omdöme. När den stora Majsalongen från Paris 1967 flyttades till Havanna gav Fidel uttryck för sin grundinställning till kulturfrågorna: ”Mellan den europeiske intellektuelle och bonden i våra berg eller sockerarbetaren finns något gemensamt som vi revolutionärer är väl ägnade att förstå; det är deras strävan efter rättvisa, efter mänsklig värdighet.”³²

Ett underutvecklat land behöver böcker, massor av böcker och böcker av alla slag. 1960 börjar det statliga bokförlaget Editora Nacional, det som nu heter Instituto del Libro, sin framsynta och progressiva utgivningspolitik. De två första åren är den totala bokupplagan II 500 000 ex.³³ 1966 trycker man 550 olika titlar och totalupplagan är 16 500 00 ex. 1968 är 78 % av den totala upplagan skolböcker och studiematerial. 1965 blir alla skolböcker fria. Boken måste upphöra att vara ett handelsobjekt och istället betraktas som en social nödvändighet, säger kubanerna.

Mera intressanta siffror: Stendahls *Rött och Svart* kom ut i 50 000 ex. på Kuba. I Argentina med 3 ggr fler invånare och högre levnadsstandard än Kuba enl. officiell statistik, var upplagan för liknande böcker 5 000 ex. Den första bok som gavs ut på Kuba efter revolutionens makttillträde, var *Don Quijote* i 100 000 ex. med ett förord av Fidel Castro.

Författaren Alejo Carpentier som ledde förlagsverksamheten de första åren kommenterar förlagspolitiken så här:

”Vi ger inte ut en bok bara för att huvudpersonen är en flitig och evigt nöjd bonde eller för att författaren ofta syns kring enhetspartiets byggnad. Det skulle vara en trist dogm att rätta sig efter — och när vi nu ändå berör det — vill jag gärna citera Lenin, som sade, att han hundra gånger hellre ville lyssna till en intelligent idealist än till en kommunistisk dogmatiker ... Varför ger vi ut Ortega y Gasset? ... Jag vet nog att Gasset är fruktansvärt reaktionär — 'hopen reagerar och förstår ingenting' — men är det inte värt besväret att föra en dialog med honom? Isolerar vi oss från sådana personer kommer vi som marxister i varje fall inte långt. Argumenterar vi med dem kommer vi bara att skärpa vårt redskap: marxismen.”³⁴

En bokserie heter La Biblioteca del Pueblo — Folkbiblioteket. Bl.a. har Faulkner, Kafka, Hemingway, Proust, Malraux hittills publicerats i serien. Alla böcker är försedda med en förteckning över författarens liv och verk, ett kulturellt panorama över den aktuella tiden och en historisk kommentar.

Ediciones Politicas är en annan serie som ger ut politisk viktig litteratur, det bästa och mest intressanta från aktuell internationell politisk debatt. Sommaren 1968 stod Mandel, Kennedy och Servant-Schreiber bl.a. på listan över kommande publikationer. Pappersbristen är det svåra problemet när det gäller bokutgivning. Det är svårt att få någon uppgift på hur detta återverkar i förlagets politik. Det är dock uppenbart att den ställer till svåra problem när det gäller prioritering mellan olika slags litteratur.

Nationalbiblioteket José Martí

Biblioteksväsendet är väl utvecklat sedan 1959. Före revolutionen överskred låntagarfrekvensen aldrig 35 personer per dag. Under nationalbiblioteket sorterar nu ett nät av provinsbibliotek som tillsammans med bokbussar täcker hela landet. Men biblioteken kanske är en av de kulturella institutioner som drabbats hårdast av blockaden. Böcker som beställs utanför Kuba dröjer eller kommer aldrig fram och bokbeståndet före revolutionen var litet och dåligt. En bibliotekarie i Havanna beklagade sig för oss över den amerikanska bourgeoisins

³¹ Lee Lockwood, *Castro's Cuba, Cuba's Fidel*, Macmillan. 1968.

³² Lasse Söderberg i ”Kuba”. *Konstrevy* nr 3 1968.

³³ *Cuba, 67-image d'un peuple*. Institut du livre. Havanna 1967.

³⁴ Jan Stage, *Så det er altså Cuba*, Köpenhamn 1966.

dåliga smak. De ”gusanos” som lämnar Kuba får inte ta med sig någon litteratur. Den tillfaller i stället biblioteken. Det har inneburit att bibliotekens hyllor med detektivromaner framför allt har ökat.

En av de stora luckorna gäller den kvalificerade barnlitteraturen som man saknar mycket. Men med stolthet visar man upp två slitna exemplar av Nils Holgersson i nationalbiblioteket. Sagoberättandet skattas högt. Kurser ordnas på olika åldersstadier i konsten att berätta sagor.

Filmen

Av alla konstarter är filmen den för oss viktigaste.

Lenin 1922

”Filmen är en konstart” lyder den första paragrafen i lag nr I69 som handlar om det kubanska filminstitutet, ICAIC. Lagen är från den 20 mars 1959 och utgör den revolutionära regeringens första kulturpolitiska åtgärd. ICAIC skulle svara för produktion, distribution och projektion av film. Detta innebar att man frigjorde filmindustrin från alla de kommersiella krav som den kan påtvingas i kapitalistiska länder. Andra paragrafen fortsätter: ”Filmen är i kraft av sin särart ett instrument för opinionsbildning och ett medel att forma ett individuellt och kollektivt medvetande, som kan medverka till att fördjupa den revolutionära andan och utveckla dess skapande kraft”. Vidare i texten heter det att ”filmen är det viktigaste och mest suggestiva konstnärliga uttrycksmedlet och det mest direkta och utbredda medlet för undervisning och popularisering av idéer.”³⁵

Filmavdelningen inom rebellarméns kulturråd vidareutvecklade Lenins tankegångar och försökte också tillämpa dem i praktiken. I Sierra Maestra lyckades de spela in och framkalla en del dokumentära motståndsfilmer, bl.a. *De la tiranía a la libertad*, ”Från tyranni till frihet”. Några privata journalfilmbolag; Cineperiódico, Cuban Color Films, Noticuba, stödde indirekt rebellarmén med journalfilmer från kampen, från studentuppror, politiska mord m.m. Men på det hela taget dominerades filmproduktionen på Kuba före revolutionen av amerikanska och mexikanska filmbolag och filmrepertoaren bestod också mestadels av filmer från dessa länder.

1954 försökte några unga filmentusiaster att radikalt bryta den gängse kommersialismen. De gjorde en film om misären och utsugningen av kolare i Ciénaga de Zapata. Filmen, *El Mégano*, beslagtogs av Batistadiktaturen men återfanns efter revolutionens triumf. Det är kanske inte någon särskilt bra film, men den är beundransvärd med avseende på styrkan i innehåll och inspelningssvårigheterna. Många av de unga medarbetarna i den filmen har efter revolutionen blivit framstående inom ICAIC. Alfredo Guevara utnämndes till direktör för filminstitutet, T. G. Alea, J. Massip och J. G. Espinosa är tre lovande regissörer med sådana filmer som *Memorias del subdesarrollo*, *Madina Boe*, *El joven rebelde*.

Under den första *gusano*-vågen 1959-60 försvann många av direktörerna till de stora utländska filmbolagen på Kuba. Filmpersonalen som stannade integrerades med ICAIC. Den amerikanska blockaden började redan göra sig gällande och för att få igång en nationell kubansk filmindustri mottogs mer än gärna utbildat filmfolk och filmutrustning. II maj 1961 nationaliserades en stor del av de nordamerikanska bolagen inklusive biografkedjor, men inte förrän 1964 upphörde privat producerad filmproduktion. I juni 1960 visades den första journalfilmen producerad av ICAIC, *El Noticiero ICAIC Latinoamericano*. De tre första journalerna visade president Dorticós triumfatoriska rundresa i Latinamerika.

Ca 40 kopior av varje nummer distribueras idag på Kuba, (ibland även till Latinamerika) och man framställer ett nummer r vecka. En stab med duktiga fotografer har vuxit fram under Santiago Alvarez ledning. Han är ansvarig för produktionen och klipper samman

³⁵ Lagen tryckt i *Cronología del cine cubano*, Ediciones Icaic, Havanna 1966.

filmmaterialet till det djärva och dynamiska montage, som utmärker denna genre. Bristen på material kan kanske ses som en av orsakerna till noticierons fruktbara utveckling. Journalfilmen har enligt Alvarez också spelat en avgörande roll i att medvetandegöra det kubanska folket politiskt. Hela Latinamerikas befrielse är noticierons politiska ideologi. Den kubanska revolutionens utveckling och den latinamerikanska gerillans situation är oftast återkommande ämnen. Alvarez och hans grupp har vänner runt om i världen som hjälper till att anskaffa nyhetsmaterial på film och på så sätt klarar man sig förbi den amerikanska blockaden. Filmupptagningar från amerikanska TV-sändningar går också utmärkt att använda. Studentrevolten vid Berkeley var temat för ett nummer sommaren 1968.

Många internationellt framstående filmregissörer har besökt Kuba och i film återgivit sina intryck t.ex. Joris Ivens' *Cuba, pueblo armado*, Agnes Vardas *Salut les cubains*, Chris Markers *Cuba si*, Richard Leacock's *Yankee no*. Den entusiasm som utmärker kubanska film-skapare har tydligt smittat av sig i dessa regissörers verk. De kubanska regissörerna har ingen definitiv förebild och utgör ingen enhetlig skola. Sekterism och socialrealism fördöms. De flesta vill återge den kubanska revolutionens verklighet, den konkreta situationen, så effektivt som möjligt. Det har gjorts och det tillåts eskapistiska och estetiserande filmer utan sociala implikationer, men att lära känna och diskutera den kubanska utvecklingen är för de flesta filmskapare det viktigaste.

Vi kommer alltid att vara på jakt efter varje film som tycks oss viktig varifrån den än kommer och vi förlorar inte hoppet om att på sikt kunna förfoga över vissa filmer som producerats i USA.

Alfredo Guevara i *France Nouvelle* nr 995, 1964

Intervju sommaren 1968 med Francisco León, administrativ chef för ICAIC

Hur har den nordamerikanska blockaden påverkat ICAIC's verksamhet?

När institutet bildades hade vi nästan ingen utrustning och vår budget var mycket liten. Långfilmsproduktioner i stor skala var otänkbart. Likväl var det viktigt att få igång en revolutionär filmproduktion. Den dokumentära kortfilmen blev den naturliga lösningen och samtidigt en bra skola för blivande långfilmregissörer. Den första långfilmen, *Historias de la Revolución*, (Alea) kunde spelas in tack vare övertagandet av ett nordamerikanskt filmbolag. Nationaliseringen av de privatägda filmbolagen var en nödvändig åtgärd. ICAIC hade ingen möjlighet att konkurrera med deras produktion. Deras filmer dominerade på biograferna. USIS (US Information Service) hade kontor här och gav sin version av revolutionen. I och med blockaden slutade naturligtvis all nordamerikansk film på repertoaren. Vi hade inte ekonomiska resurser till inköp av kvalitetsfilm från Europa. Vi ville undvika att stänga biograferna och köpte istället in en stor mängd film från de socialistiska länderna i Östeuropa, ofta av medelmåttig kvalitet. Publiken var mycket missnöjd med detta och biograferna visade sjunkande publiksiffror. Detta var en felaktig politik från vår sida. Vi svek både biopubliken och den kvalitetsfilm som finns i de socialistiska länderna. Filmimporten nu är ungefär jämt fördelad över Europa, Japan och Latinamerika. Vad gäller filmutrustning, råfilm m.m. importerar vi det företrädesvis från Tjeckoslovakien och DDR.

Hur ser en årlig filmproduktion ut vid ICAIC?

De senaste åren har vi framställt 6-7 långfilmer och cirka 40 kortfilmer per år. Kortfilmsproduktionen är uppdelad på tre avdelningar: konstnärliga eller populärvetenskapliga dokumentärfilmer, undervisningsfilm och tecknad film.³⁶ 100 000-150 000 pesos är normala kostnaden för en långfilm. För kortfilmen varierar kostnaderna, men genomsnitt är 15 000 pesos.

³⁶ ICAIC's filmproduktion 1960-1968: Långfilmer (över 45 min.) 44, dokumentärfilmer 204, undervisningsfilmer 77, tecknade filmer 49, populärvetenskapliga dokumentärfilmer 94, Noticieros ICAIC Latinoamericano 435. (*Granma*, 19 januari 1969.)

Den populärvetenskapliga dokumentärfilmen och undervisningsfilmen är viktigast och här sker också största ökningen. Det är filmer som hjälper oss ur underutvecklingen. Alla ämnen tas upp, som t.ex. hur man planterar kaffe eller tobak, artificiell insemination, volleyboll-spelets utövande. Hittills har alla projekt realiserats för att de varit nödvändiga och inte för att de varit räntabla.

Hur distribueras filmen på Kuba?

En huvudstad har ofta en privilegierad ställning och vi har inom ICAIC, liksom inom många andra områden, försökt bryta detta. På Kuba fanns före revolutionen biografer endast i Havanna och de större provinsstäderna, c:a 520, och därav 130 i Havanna. Men filmen måste nå ut till folket och på alla sätt vara angelägen om att uppsöka åskådaren och inte tvärtom. Biograferna ska inte passivt stå tomma och vänta. 1961 skickade vi ut 32 enheter "cinemóviles" — ett slags resebiografer. Nu har vi omkring 100 projektionsbilar ute. Dessa far runt på Kuba och uppsöker de mest otillgängliga och isolerade trakter, ofta skolor, sjukhus och läger. Man spänner upp en filmduk ute i det fria och visar allt från Chaplin till journalfilmer från Vietnam eller undervisningsfilmer. Filmvisningen följs upp av diskussioner och är alltså ett slags kubansk motsvarighet till de filmtåg, som reste runt i Sovjet under revolutionens första år. Till dessa visningar är det naturligtvis fritt inträde, likaså till barnfilm och filmvisningarna under ferier för skolor. Så småningom blir det gratis för alla. Ännu visar vi inte s.k. svåra filmer med filmbilarna på landsbygden. Man får komma ihåg att stora delar av befolkningen i de isolerade trakterna var analfabeter och aldrig någonsin hade sett film förut. *Por primera vez* heter en film som skildrar en publik som aldrig tidigare sett film och för första gången upplever Chaplin. Vi arbetar på att öka förståelsen för film och sätter in de största resurserna på skolorna, på Kubas ungdom. Vi undviker i möjligaste mån att dubba filmerna. Ideologiskt viktiga filmer som t.ex. den ryska *Vardagsfascism* av Romm och de nya brasilianska filmerna, som alla kubaner bör se och förstå, har vi dubbat. Men inte Ingmar Bergmans och Orson Welles' verk t.ex. När *Falstaff* av Welles köptes in från Spanien i dubbad spansk kopia hade kubanerna mycket roligt åt en spansktalande Orson Welles.

I de större städerna har vi i år kunnat öka antalet föreställningar per dag och många biografer kör nu upp till 5-6 gånger dagligen. Vi för en mycket generös importpolitik med kvalitetsfilm, men inte nödvändigtvis politisk film. Film ska väcka, aktivera och underhålla och får inte döva och passivisera.³⁷

En dokumentärfilm och en eller flera noticieros visas vid varje långfilmföreställning. Trots att den kubanska publiken var djupt indoktrinerad av kommersiell nordamerikansk film före revolutionen har vi tack vare vår dokumentärfilms höga konstnärliga kvalité lyckats skapa intresse och förståelse för denna genre. På Kuba har alltså kortfilmsproduktionen inte de svårigheter som den har i kapitalistiska länder.

Har ICAIC andra aktiviteter än de redan nämnda?

Vi har ett livligt cinematek och en rad filmklubbar över hela landet som presenterar historiska och aktuella filmer av värde. Tyvärr har vi ännu inte resurser till att låta unga filmentusiaster själva experimentera med film. Varje vecka har vi filmdebatt på institutet då vi tar upp aktuella problem kring ICAIC's verksamhet. En filmtidskrift *Cine Cubano* ges ut och ett bokförlag publicerar viktig radikal filmlitteratur som t.ex. verk av Umberto Barbaro, Pio Baldelli, John Howard Lawson, Leon Kuleshov, Glauber Rocha, m.fl. och även annan litteratur av bl.a. McLuhan, Maurice Nadeau. En mängd av våra bästa affischkonstnärer arbetar på informationsavdelningen. Vi står för kubanska filmveckor runt om i världen. En

³⁷ En vanlig vecka i Havanna, juli 1968, kunde man välja ur filmrepertoaren bl.a. följande: *Cassius Clay, Vem är du, Polly Magoo?* (William Klein), *Monsieur Verdoux* (Chaplin), *Salvatore Giuliano* (F. Rosi), *Gevären* (R. Guerra), *Heja Roland* (Widerberg), gamla filmer av Hawks och Ford.

filmskola är just i stöpsleven. Vi skulle gärna vilja forska kring filmperception, speciellt då barns upplevelser av film. Nu har vi tre åldersgränser, 12, 15 och 18 men det är olustigt att arbeta med så mekaniska gränsdragningar.

Filmen i det revolutionära samhället

Theodor Christensen, den nyligen bortgångne danske dokumentärfilmaren och filmteoretikern, blev den unga kubanska fil, mens grand old man. Han verkade länge på Kuba och blev en inspirationskälla, konstnärligt och ideologiskt, för en rad av de allra yngsta regissörerna. Vid sin död efterlämnade han två ofullbordade projekt; dels en kortfilm från Isla de la Juventud som skildrade det nya samhället och dels en utredning om en kubansk filmskola. Han var själv det bästa exemplet på hur en progressiv, odogmatisk och stimulerande filmundervisning kunde gå till. I antologin *Filmen Nu* (DR 1966) diskuterar han filmen i det revolutionära samhället bl.a. på följande sätt:

”I ett revolutionärt samhälle kommer också filmkonsten att vara revolutionär: konstnärligt kommer den att vara sökande, tematiskt att röra sig i motsättningar. Det är inte en fråga om frihet. Friheten är, där man söker den. Besökande i det kubanska filminstitutet kommer att förbluffas över att se saker passera som med motsatt förtecken faller på politisk eller moralisk censur i Frankrike. Det som är verkligt revolutionerande i den tredje världen, är det komplex av förutsättningar, som bestämmer den motsägelsefulla utvecklingen — från nationellt, ekonomiskt, politiskt förtryck till befrielse och vad man skall göra med den ...

För revolutionen är det nödvändigt att gå vidare. När den franske kritikern och marxisten, Roger Garaudy säger, att konstens moral inte ligger i vad den föreskriver, utan i vad den väcker när han konkluderar, att detta är den stora läran för oss: varje summan av de motsättningar, som framkallade den när han konkulderar, att detta är den stora läran för oss: varje stort konstverk hjälper oss till att uppfatta verklighetens nya dimensioner — alltsammans utifrån behandlingen av tre konstnärer, Picasso, Saint-John Perse och Kafka så gäller det också filmens väg i det revolutionära samhället.”

”För er är filmen ett skådespel. För mig nästan en livsåskådning.”

Majakovskij, 1922

Vid en rundfråga, sommaren 1968, svarade tre kubanska regissörer, Miguel Torres, Santiago Alvarez och Tomás Gutiérrez Alea, följande på hur de ser på sin och filmens roll i den kubanska revolutionen.

Miguel Torres; (ung dokumentärfilmare, speciellt undervisningsfilm, utbildad vid ICAIC, filmkritiker i Cine Cubano.)

Filmen måste upplysa, kritisera och analysera. Jag tror mer på kritiserande än agiterande revolutionär film. Vi ska lära känna varandra och vi ska alltid försöka bli bättre. Jag vill visa kampen mellan gammalt och nytt i samhället och hos individen under revolutionen. Det råder en estetisk filmkris inom filmen utanför Kuba. Jag tror att dokumentärfilmen är en väg ut ur detta. Ta t.ex. Godard som kommer från spelfilmen och nu blir allt mer dokumentär. Han visar också sammanstötningen mellan gammalt och nytt.

Santiago Alvarez; (född 1919, har studerat humaniora och var medlem i den progressiva kulturföreningen Nuestro Tiempo före revolutionen. Internationella pris för sina dokumentära filmer bl.a. Now, Ciclón, Hanoi martes 13.)

Film får aldrig bli rutin. Då blir både publik och konstnär uttråkade. Den dokumentära filmtraditionen i filmhistorien får inte låsa oss till en dogmatisk och ortodox syn på hur man kan återge verkligheten. Filmkonsten går aldrig att se isolerad från den politiska verkligheten. Det är ingen skillnad mellan konst och politik. Alla måste medverka till att lösa problemen som idag är helt koncentrerade till tredje världen. Den intellektuelles roll i tredje världen

skiljer sig från den i den utvecklade världen. Vi kan inte stå som observatörer i tredje världen utan måste delta i och förstå denna verklighet. Så snart jag avslutat filmen till tioårs minnet av revolutionen tänker jag återvända till Vietnam, Korea och Laos.

Tomás Gutiérrez Alea; (född 1928, doktor i juridik, studerat film i Rom. Långfilmerna: *Las doce sillas*, *Muerte de un burócrata*, *Memorias del subdesarrollo*.)

Mina filmer uttrycker säkert bäst var jag står i revolutionen. Jag har i alla utom en varit starkt förankrad i nuet. Mina långfilmer är dock spelfilmer och inte dokumentära. Som regissör kan jag inte vara opåverkad eller oberörd av revolutionen. Jag vill vara med om att diskutera den. Kanske är min senaste film, *Memorias del subdesarrollo*, den mest angelägna jag gjort. Filmen handlar om den kubanska underutvecklingen på flera olika plan. Huvudvikten läggs vid det underutvecklade revolutionära medvetandet som utmärkte de första årens kamp. Den tid då man trodde att allt skulle gå i en handvändning. Folket, vapnen och entusiasmen, de enda nödvändiga förutsättningarna för att skapa ett nytt samhälle hade man. Men så småningom lärde vi oss att Kuba är ett agrarland och därför inte kan industrialiseras så snabbt som vi hade velat. Det behövs tid för att skapa ett nytt samhälle, en ny ekonomi, en ny politisk vision och framför allt är det en lång och svår väg fram till den nya människan. Idag kan vi tala om den medvetne revolutionären på Kuba men fortfarande är vi ett underutvecklat land som tillhör tredje världen. Det är alltså inte den konkreta underutvecklingen jag vill visa i min film utan snarare den moraliska. Jag försöker i filmen avslöja den borgerliga moralen, som fanns före revolutionen och som det fortfarande finns kvar delar av. I mina kommande filmprojekt tänker jag också ta upp angelägna ämnen för revolutionen och för mig. Det ena är revolutionen sedd ur fyra unga dokumentärfilmars perspektiv. De tänker helt annorlunda än den äldre generationen och har aldrig upplevt någon annan verklighet än revolutionens. Det andra projektet blir en film om rasproblemen på Kuba. Kanske är vi det enda land i världen som har möjlighet att lösa rasfrågan. Revolutionen ger oss möjlighet till detta.

Pressen

Pressfrihet i den kapitalistiska världen är frihet att köpa tidningar, frihet att köpa skribenter och frihet att köpa och manipulera den allmänna opinionen i kapitalisternas intresse.

Lenin

1959 var kubansk television, radio och press under total borgerlig kontroll och i stor utsträckning direkt i händerna på privat nordamerikanskt kapital. Även om massmedia var kvantitativt relativt välutvecklat (dvs. det fanns många radio- och TV-stationer) nådde de bara ett litet skikt i samhället. USA's politik i dagens Latinamerika som bl.a. består i att gratis dela ut radiomottagare bland bönderna var inte särskilt omfattande på Kuba före revolutionen.

Kuba var ett av de första länderna i Latinamerika att införa television. Före revolutionen fanns 1 apparat per 1 000 invånare. De olika privatägda bolagen sände på flera olika kanaler. Radio- och televisionssändningarna begränsades dock till tätbefolkade områden, städer och större samhällen, där befolkningen antogs ha en relativt hög köpkraft, det enda kriteriet för massmedias spridning före revolutionen. Kommersiell indoktrinering strömmade över Kuba. Det kan nämnas att idag svarar kommersiella företag för 98 % av Latinamerikas lokala radiosändningar. Endast 0,8 % av den totala programmängden i det spansktalande Amerika utsänds av samhällsägda radiostationer. Dessa är de enda som har några kulturella ambitioner.³⁸

Den kubanska landsbygden nåddes i regel inte av radio- och televisionssändningar. Trots blockaden har TV-nätet nu byggts ut till att omfatta två rikskanaler och en lokal kanal för provinsen Oriente (före 1959 fanns fem kanaler i de mest tätbefolkade områdena). Rikskanalerna sänder närmare 12 timmar om dagen. Radio och TV sorterar nu under ICR (Instituto

³⁸ *Latinamerikabulletinen* nr 5 1968.

Cubano de Radiodifusión). ICR leds av en styrelse som består av cheferna för de olika programverksamheterna samt en generaldirektör (som utses av centralkommittén). Ledningen har hand om administrativa frågor. Programidéer kommer från olika instanser och diskussion med partiet förs på alla nivåer.

De viktigaste typerna av program är information om den revolutionära utvecklingen, idrott och barnprogram (enl. Gabriel Molinas, chef för TV's nyhetsavdelning). Tre gånger om dagen sänds nyheter med kommentarer, på en sammanlagd sändningstid av 60 minuter, därav 15 minuter "Mirador Internacional" (utrikespolitiska nyheter). Den ena kanalen har något mindre sändningstid än den andra och är mer inriktad på ren undervisning. Men skol-TV planeras i stor skala. Vid ett samtal med Gabriel Molinas understryker han hur undervisning och kultur sammanfaller i ICR's programpolitik. Alla program bör ha en fostrande och kulturell innebörd. Efter revolutionen har också en rad nya typer av program introducerats med syfte att öka kunskap och medvetande.

"El pueblo pregunta" (Folket frågar) är kanske det mest populära. Olika temata tas där upp som t.ex. "Den nya människan", OLAS-konferensen, transportproblemen på Kuba. En panel bestående av olika experter svarar på brev och telefonfrågor. Panelen kring "den nya människan" bestod av professorer i filosofi, pedagogik, ekonomi och statsvetenskap.

Intresset för äventyrsprogram har tillvaratagits i en historisk serie där stor vikt läggs vid den politiska analysen. Serien har handlat om slavupproren i Rom, vikingatågen och nu senast om *Aventuras de los mambises* (Frihetskämparnas äventyr).

"1868" är en annan historisk programserie som sänts nu till hundraårsminnet av befrielsekampen och berättar om frihetshjältar som Antonio Maceo och Máximo Gómez.

Äventyrs- och musikprogrammen har den största tittarfrekvensen. Att skapa den nya människan kan inte göras i en handvändning. Televisionen har självklart stor betydelse i detta arbete men vi måste gå in för att förändra publiksmaken successivt, understryker Molinas. Det förklarar att gamla nordamerikanska 30-talsfilmer, och liknande av föga revolutionär karaktär, fortfarande visas. Man kan inte plötsligt förändra folk uppvuxna med och indoktrinerade av det äldre borgerliga samhällets smak och ideal.

80 % av programmen i TV direktsänds. Endast historiskt viktigt material bandas, t.ex. Fidels tal.³⁹ Resurserna tillåter inga utsvävningar vid inspelning av program. Man har en fast korrespondent i Vietnam. Russelltribunalen och Västasienkriget följdes av utsända medarbetare.

Man räknar med att varje hushåll har tillgång till en radioapparat och att ungefär 200 000 TV-apparater fungerar idag. Många nordamerikanska märken har inte kunnat repareras, eftersom reservdelar saknas sedan blockaden. Nya apparater går i första hand till skolor, kooperativ och liknande. Men ibland händer det att avantgardearbetare belönas med en TV-apparat för revolutionär insats. Den kubanska televisionen åtnjuter inte tillnärmelsevis den prestige som filminstitutet har. Huvudarbetet för televisionen har varit att utöka sändningsnätet och programpolitiken har kommit i andra hand. 1967 inrättades en yrkesskola för utbildning av TV-personal.

Radion har fem olika rikskanaler och 33 lokala provinsstationer. Det dominerande inslaget i kubansk radio är musik. Två kanaler sänder nästan enbart musik och en kanal enbart nyhetsinformation. Skolradion är under utveckling.

³⁹ Fidels tal har alltid varit eftertraktansvärda. Privatägda radio- och TV-stationer och privatfinansierade tidningar slogs om att återge dem, under revolutionens första år. Hans popularitet kunde ge massmedia stora inkomster. För Fidel spelade naturligtvis massmedia också en stor roll. Genom TV nådde han ut till folket och i TV började han de långa tal som omsorgsfullt och pedagogiskt förklarade den revolutionära ledningens mått och steg. Den ihärdiga notväxlingen mellan Kuba och USA i revolutionens inledning följdes t.ex. noggrant av televisionen.

Pressituationen såg i stort sett ut som den ovan skisserade radio- och TV-situationen. Inte heller tidningspressen nådde ut till den stora landsbygdsbefolkningen. De 15 dagstidningar som fanns 1959 kallades nationella men utkom i stort sett endast i Havanna och de större provinsstäderna och hade således en mycket liten spridning. Upplagestorleken överskred nästan aldrig 20 000 ex. per dag för dessa tidningar.⁴⁰ Att bryta den massiva indoktrineringsen och att sprida information över hela landet blev en av de viktigaste uppgifterna för rebellregeringen.⁴¹ Men, liksom inom så många andra områden, företogs ingen direkt nationalisering varken av television, radio eller press. Ännu 1960 fördes ingen officiell politisk linje i radio och television och fortfarande fanns många "oberoende" stationer, dvs. massmedia finansierade och styrda av privata ofta nordamerikanska intressen.⁴²

Tidningen *Revolución* var då regeringens halvofficiella organ men fortfarande var pressen i privat ägo.

Trots den spända politiska utvecklingen under revolutionens två första år angrep alltså den revolutionära regeringen inte existensen av "fria" (privatägda och profitstyrda) massmedia. Reaktionen mot dessa tog i stället andra former.

Vid en intervju med Ernesto Vera, chef för UPEC (Unión de Periodistas de Cuba, Kubanska Journalistförbundet) gav han oss följande redogörelse för pressutvecklingen:

"Ungefär ett halvt dussin tidningar lades ner omedelbart, när revolutionen trädde till 1959, nämligen de som varit direkt finansierade av Batista. Tidningsägarna flydde ur landet eller ställdes inför krigstribunal, anklagade för att vara medskyldiga till diktaturen. Deras lokaler exproprierades. Naturligtvis hade revolutionen rätt att nationalisera hela pressen, men detta gjordes inte. De två första åren är ett mycket intressant kapitel i den kubanska presshistorien. I tidningarna fördes ett politiskt-ideologiskt krig, av största vikt för den kommande radikaliseringen. De tidningar som förbjudits och beslagtogs av Batista släpptes nu fria och intog de övergivna tryckerierna, så t.ex. *Hoy*, organ för Partido Socialista Popular, *Combate*, senare rebellregeringens organ, *Revolución*, 26-julirörelsens tidning, som startat uppe i Sierra Maestra, och *La Calle*, som haft en allmän revolutionär attityd före revolutionen och därför förbjudits. *Diario de la Marina* och *Prensa Libre*, två reaktionära, borgerliga tidningar, drev den hätskaste kampanjen mot revolutionen. *Diario de la Marina* hade alltid stött diktaturer, inte bara Batista utan också Franco, Hitler och Mussolini. Det är Kubas äldsta tidning och det enda onda som varat över hundra år, som ett kubanskt ordspråk säger.

Den borgerliga pressen trodde aldrig på revolutionen. Många tidningsägare och skribenter stannade kvar i tron att den revolutionära glöden efter några månader skulle komma att slockna och att USA skulle intervensera. Istället för att föra en intelligent politik med analys och diskussion av revolutionen ägnade de sig åt att smutskasta och provocera den. Agrarreformen var ett av deras käraste ämnen. De solidariserade sig med överklassen och beskyllde reformen för att vara kommunistisk och skadlig.¹ Typografer, sättare och journalister m.fl. i denna kontrarevolutionära press reagerade mot detta och den i övrigt tendentiösa, antirevolutionära informationen. De publicerade kommentarer och noter (tidningarna som tog avstånd från ledarredaktionens skrivelser). Den borgerliga politiska ledningen av tidningen fick då införa dementier. Notväxlingen kunde ibland te sig något komisk eftersom avståndstagande från föregående inlägg blev legio. Presskampen blev hård och borde kunna bli föremål för en intressant pressvetenskaplig undersökning. Direktören för *Diario de la Marina*, Pepin Ribero, utnyttjade t.ex. sin kommande flykt till ett stort propagandanummer i nordamerikansk press. Han lät i den reaktionära pressen sprida ryktet att

⁴⁰ Dagstidningen *Prensa Libre* hade en upplaga på 81 000, beroende på ett speciellt prenumerationssystem.

⁴¹ Nordamerikanska pressagenturer försåg tidningarna med en deformerad bild av världen; skandalsidor varvades med s.k. "mondäna krönikor", där överklassen betalade för att få foto och namn infört. (*Cuba '67*, s. 405.)

⁴² Sheer-Zeitlin, *Cuba, An American Tragedy*, Penguin 1963.

han var i fångenskap och skulle dömas till döden. På så sätt fick han prestige och blev naturligtvis uppfattad som hjälte i reaktionära kretsar. Många liknande "skandaler" spreds i den borgerliga pressen. I maj 1960 tog arbetarna och fackföreningarna över kontrollen av *Diario de la Marina* och *Prensa Libre*. En del radiostationer, studentgrupper och arbetarorganisationer förebrådde regeringen för att inte vidta nödvändiga åtgärder mot den konservativa pressen. Regeringen, å sin sida, gjorde inte något för att skydda den. Men några arresteringar förekom inte heller. Presskampen skärpte de ideologiska motsättningarna men förvirrade också delvis begreppen. Kamrater som var revolutionära, men ännu inte helt genomskådade USA's lögn, kunde konfunderas inför den kommunistkräck som den kontrarevolutionära pressen predikade. I juli 1960 lades den mycket populära veckotidningen *Bohemia* ner av tidningsledningen. Den hade alltid varit liberal och anti-Batista men ledningen ansåg snart de anställda alltför positiva till den revolutionära regeringen. Den har nu återupplivats och är Kubas största allmänna veckotidning.

Spridningen av pressen ökade till de mest avlägsna trakter successivt och likaså upplagestorleken. Pappersbristen hindrar oss nu från att helt kunna tillfredsställa efterfrågan och behov. Nu överstiger den totala dagstidningsupplagan 900 000 ex., före revolutionen var den 250 000 ex. Under 1965 företogs en rad sammanslagningar av pressen. *Hoy* och *Revolución* slogs ihop till *Granma*, officiellt organ för Kubas kommunistiska parti.⁴³ *La Tarde* och *Mella* blev UJC's tidning *Juventud Rebelde* med en kulturell veckobilaga *El caimán barbudo*. Till sist *El Mundo* som är Kubas andra stora dagstidning och som delvis redigeras och skrivs av ungdomar, nämligen studenter som valt journalistyrket. Sedan 1965 utbildar vi nu en kader unga revolutionära skribenter. Ca 40 utexamineras per år vid Havannas universitet. En revolutionär journalist har nu mycket stort ansvar för vad han skriver. Han deltar naturligtvis i det revolutionära arbetet och måste på olika samhällsområden som journalist vara kunnig och skriva didaktiskt. Ingen skall förvirras. Pressen måste göra alla vakna, eniga och ge folket möjlighet att förstå omvärlden. Skriver vi om köer och förseningar måste vi ange orsakerna till detta. Den internationella informationen har ökat betydligt efter revolutionen. Kuba prenumererar på de största nyhetsbyråerna; UPI, Tass, AFP m.fl. och dessa har representanter här. Om allt som är viktigt i världen måste vi informera, därför har pressen ändrat karaktär med revolutionen. Den kommersiella reklamen upphörde 1965. Skvallerkrönikor och insändarspalter finns inte. De är helt enkelt inte nödvändiga för revolutionen. Några regelbundna kommentarer till nyhetsinformationen förekommer inte. Människan måste ges information och kunna tänka själv."

Pressen på Kuba är ett folkbildningsinstrument. Den liknar alltså inte alls den västerländska press vi är vana att läsa. Den har heller inte något gemensamt med östeuropeisk press. Den kubanska pressen är varken ett instrument för åsiktsstyrning eller kommersiella intressen. På Kuba måste man framförallt lära sig mycket, för att arbeta sig ur underutvecklingen. De flesta kubaner deltar i det produktiva arbetet. Alltså behöver de flesta mycket information om jordbruksutvecklingen, förklaringar varför man satsar på kaffe och ädelträ, vilken kreatursras som ger bäst kött osv. Det är detta pressen handlar om. "Annonserna" talar om hygien, om sjukvård, om att spara på elektricitet, på telefonsamtal (som är gratis över hela Kuba) osv. Detta är folkbildning och viktig information. Men under hela 1968 har den kubanska pressen också återgivit och analyserat Kubas långa kamp för befrielse och självständighet med anledning av 100 års-jubileet av den kubanska befrielsekampen. Epoken är mycket rik på dramatiskt och lärorikt stoff.

"Det finns ingen anledning att göra sig lustig över dessa tidningar. De har många brister men man vet var man har dem. De tjänar revolutionen, de för regimens talan oförställt, rakt på sak." Så skrev Artur Lundkvist i sin bok *Så lever Kuba* (1965). Censur, styrd åsiktsbildning,

⁴³ *Granma*, 13 april 1969, meddelade att *El Mundo* sammanslagits med *Granma*.

kommunistisk propaganda, ensidig information brukar vara skällsord i den kapitalistiska pressen för socialistisk journalistik.⁴⁴ Naturligtvis finns det en form av censur på Kuba, men ingen institutionaliserad sådan. Veras beskrivning visar snarare på en slags självcensur som fungerar hittills. Kubanernas världsbild liknar inte den svenska pressens. De följer framför allt den politiska utvecklingen i Latinamerika, Vietnam, Korea, överhuvudtaget är de intresserade av och känner till den tredje världen (jfr vår internationella information!). Den skendemokrati som innebär att medborgarna utan att kunna räkna med någon som helst effekt kan uttrycka sin mening i insändarspalter och på klotterplank och fria talareshöjningar finns inte på Kuba. I CDR-kommittéerna kan kubanen direkt ta upp de problem som han finner viktiga (de brev som kommer till tidningsredaktionerna vidarebefordras för övrigt till berörda instanser). Politisk, kulturell eller ideologisk debatt förs i specialtidsskrifter.

Det är påfallande hur den för den kubanska revolutionen utpräglade satsningen på en ny revolutionär generation också återspeglas i presspolitiken. Det är inte av en händelse som de är ansvariga för två av de största rikstidningarna. Den senast startade tidningen gäller också ungdomen, *Hasta la victoria siempre*, som ges ut på Isla de la Juventud.

Om tidningarna har en i huvudsak praktiskt informerande uppgift i revolutionen har de olika tidskrifterna en annan karaktär. Där förs en analyserande och resonerande debatt i politiska, ideologiska och kulturella frågor. (Se den allmänna tidskriftsöversikten och s. 264.)

Två tidskrifter som kommit att betyda mycket för den ideologiska debatten är: *Pensamiento Crítico* och *Verde Olivo*. 1967 upphörde revolutionens främsta teoretiska organ, *Cuba Socialista*, att utkomma. Nu förs den teoretiska debatten inom flera olika tidskrifter men kanske främst i *Pensamiento Crítico* och *Verde Olivo*. PC redigeras av en grupp unga filosofer vid Havannas Universitet. Bland redaktionsmedlemmarna återfinns författaren och filosofen Jesus Diaz, vars tankar bl.a. i artikeln "Para una cultura militante" — har kommit att representera vad den yngsta generationen kubaner står för i dessa frågor. I PC förs den interna kubanska debatten och tidskriften påminner i mycket om Cuba Socialista, även om PC säkert har en friare position. Internationell vänsterdebatt kan man också återfinna i spalterna bl.a. K. S. Karol, André Gunder Frank och Ernest Mandel hör till medarbetarna. Det är den tidskrift som är mest läst bland intellektuella.

Verde Olivo är arméns organ, men den är inte på något sätt en tidskrift i militär strategi eller teknik. I utseende och redigering påminner den mest om den populära veckotidningen *Bohemia*. Kultur, ekonomi, jordbruk, gerillarörelser m.m. tas upp. Men den innehåller också ofta ledare eller artiklar av ideologisk vikt. Granma brukar ofta återge analyser från *Verde Olivo*. Det är en militant tidskrift som blivit tongivande bland ungkommunisterna. Den för en hårdare och fränare linje i ideologiska och politiska frågor än vad som görs inom andra pressorgan.

OCLAE (Organización Continental Latinoamericana de Estudiantes) är organ för latin-amerikanska studenter och alltså inte enbart en kubansk tidskrift. Men redaktionen finns i Havanna. Som studenttidskrift är den föredömligt internationellt inriktad. Främst publiceras rapporter från studentfronter runt om i världen. OCLAE deklarerade sin solidaritet med de mexikanska studenternas kamp (något som uteblev från officiellt kubanskt håll) och den stöder Black Power och Black Panthers Party i deras frigörelsekamp i Nordamerika.

Pionero — semanario infantil — är en barnveckotidning som gratis medföljer lördagsupplagan av *Juventud Rebelde*. Det finns planer på att distribuera den i alla skolor men ännu så länge är pappersbristen för stor. Upplagan är nu 150 000 men detta täcker långt ifrån behoven. *Pionero* utkommer ibland som temanummer. I slutet av 1968 behandlades olika indianska

⁴⁴ I *Kvällsposten*, 1 februari, 1969, utdelades 1 000 kr till månadens bästa nyhet. I hård konkurrens bland 100-talet nyheter vann "Hittade lik i husvagn".

kulturer; maya, inka och azteker. I tidningen kan man läsa sagor och poesi av stora författare som José Martí och Pablo Neruda.

De internationella inslagen är rikliga som t.ex.: en tecknad serie om samurajer, en artikel om barns kläder runt om i världen genom olika tider, kubansk barnpoesi med motiv från Vietnam m.m. Pappersbristen gör sig också påmind vad gäller barnböcker. I första hand måste naturligtvis skolböcker tryckas. Små sagohäften i enkelt utförande ges nu ut i upplagor om 100 000-200 000 ex. Bl.a. publiceras nu en serie häften kring temat ”Lär känna Vietnam” som innehåller vietnamesiska berättelser och dikter med vackra illustrationer. Mer påkostade böcker som José Martí's *La Edad de Oro* med hårt omslag och många färger måste ges ut i mindre upplagor (35 000). Efterfrågan är stor och varje gång en ny bok kommer ut är köerna långa.

Barnen och deras föräldrar kan ju till skillnad från före revolutionen numera läsa. Och nu är barnboken ingen lyxartikel enbart för borgarklassen och Havannabarnen. Nu vill alla barn läsa barnböcker. Före revolutionen utnyttjade affärsmännen i rent kommersiella avsikter barnens sed att samla vykort och bilder. Kexpaket, sötsaker, chokladaskar osv. innehöll alltid vykort. Nu planeras att använda seden i det revolutionära arbetet. I varje nummer av *Pionero* tänker man bifoga ett vykort över temat Vietnam. I varje skolsal över hela Kuba kommer ett album att finnas med förklarande text. Elever och lärare ska gemensamt arbeta för att lära känna Vietnam och det vietnamesiska folkets kamp.⁴⁵

Konsten

Desarollo — utveckling — är nyckelordet på Kuba. Allt måste utvecklas och allt *kan* utvecklas.

”Utveckling” har blivit ett heroiskt begrepp. Det är den centrala tanken både i nationalismen och den sociala revolutionen, en utopi som samlar kubanerna i en gemensam ansträngning. Men samtidigt är det en bister nödvändighet, om inte den kubanska ekonomin skall rasa samman lika fullständigt som de amerikanska taxibilarna på gatan.

Det är ett begrepp som innefattar alla sidor av revolutionen, de moraliska och psykologiska lika mycket som de tekniska och ekonomiska. Hur skall man t.ex. skapa en konst för folket, om somliga inte ens kan skilja mellan teater och bio? Vi måste utveckla människorna från grunden, påpekar kulturarbetarna och tänker mer eller mindre precist på den nya människan som Che talade om.

På en av de stora affischerna längs vägen till Santa Clara, där Fidel 1968 höll sitt 26-julital, kunde man under stridsropet ”Vi skall segra” se en caterpillar som skyfflade bort jordhögen ”Underutveckling”.

Allegorin är ett utmärkt propagandavapen och utnyttjas flitigt i den kubanska konsten. Men problemet med underutvecklingen är inte så enkelt som plakatet låter förstå. Revolutionen är ingen caterpillar på det moraliska området.

Den kubanska konsten utvecklas i ett ständigt samspel med övriga samhällsprocesser. Innehållet, ”moralen”, är lika viktigt som spridningen; konstnärens integration i det produktiva arbetet lika angelägen som publikens uppfostran och estetiska träning.

Konstnärerna själva, t.ex. eleverna på konstskolan i Cubanacan, vill pröva sig fram under ständiga diskussioner och oavbruten kritik av varandras arbeten. Liksom de vill möta människorna på sina utställningar och ta upp debatten med dem, ibland med penseln i hand. För budskapet är inte något som uteslutande skall komma uppifrån och spridas ner till massorna. Moralen måste skapas gemensamt.

⁴⁵ Uppgifter från barnboksförfattarinnan Anisia Miranda, som redigerar en barnbok om Che Guevaras liv.

Den aktiva publiken är syftet. Studenter på ”produktivt arbete” tar t.ex. upp diskussioner med arbetskamraterna som ofta utvecklar sig till spontana teaterföreställningar, ett slags happe-nings. Och på flera ställen har man satt igång kollektiva väggmålningar. Kanske efter naiva principer men med ett klart syfte: gemensamt skapande.

Det är säkert den bästa utbildningen av folket men också en väg som är helt naturlig på Kuba, där allt utvecklingsarbete sker på kollektiv basis.

Hela konstnärspolitiken är under omstöpning. Och vissa drag kan man urskilja. Tidigare var kulturlivet centraliserat till Havanna. Nu sprider man — i takt med ”avurbaniseringen” — utställningslokalerna över hela landet, drar ut materialet till fabriker och jordbruksläger och tänker sig rentav att placera tavelutställningar på tågen.

Mer och mer försöker man också göra utställningarna tematiska och förankra dem i det aktuella samhället.

Konstnärerna ska enrolleras i samhällsarbetet. Det är parollen i synnerhet för konstutbildningen. Mitt i sommarhettan när de flesta eleverna var på semester slet sistaårskursarna i Cubanacan med en egen kollektivutställning om 100-årsjubileet. Den skulle placeras i provinsen Camagüey, där staten har inlett ett intensivt uppodlingsarbete.

Detta historiepaket i bild, som vi med vårt kommersialiserade språk skulle säga, var enbart avsett för kolonisterna. Och konstnärerna skulle följa med på köpet. Under två års tid är det meningen att de ska leva tillsammans med de 50 000 ungdomarna i jordbrukskollektivet, måla, göra utställningar, diskutera och utbilda de intresserade i konsten att använda färger och papper. Det är deras obligatoriska ”sociala arbete”.

Experimentet är lika intressant för konstnärerna som för kolonisterna. Konstnärerna blir integrerade i en arbetsgemenskap med få möjligheter att fly in i en privat grubbeltillvaro. Och kolonisterna får för första gången kontakt med ett medvetet bildskapande (teckningslärare existerar ännu inte på Kuba). De kommer alltså att kunna förstå konstens sammanhang med deras eget arbete.

Allra effektivast är dock konstnärernas insats på affischkonstens område. De stora färgstarka, politiska affischerna kantar vägarna, möter en i gathörnen och fyller hela fasader. De myntar ut revolutionens budskap i korta sentenser och slående bilder och sprider en entusiasm för uppbyggnadsarbetet som är mycket påtaglig.

I sin fräscha, nästan uppsluppna form har de mycket litet av vare sig stalinkultens monumentalism, mexikanarnas religiösa tyngd och pliktmedvetenhet eller USA-kapitalismens klibbiga hyckleri. De reklamerar för en levnadsglad revolution. Och frågan är om inte konstnärerna här bidrar till att ge samhället ett ansikte, en attityd.

Att jämföra Castros och Batistas Kuba är lärorikt. På Batistas tid gjorde man statyer, kritvita marmormonument i idealistisk stil eller ”modernistiska” bronser efter en missförstådd Henry Moore.

Nu har man ingen användning för skulptörerna. Deras form är inaktuell och deras uppgift — att göra retoriska äreminnen känns mer än lovligt passiv i ett samhälle under snabb förändring.

I stället har de stora affischerna intagit deras plats. Det är en rörlig, ständigt aktuell monumentalkonst, som inte bara talar om vad som varit utan framför allt vad som sker, som ständigt gör historien levande och som oupphörligt manar till handling. Det är inte längre fråga om en passiv dyrkan av enskilda individer och enstaka historiska ögonblick.

Om vi i Sverige betraktar historiemåleriet som något dammigt och dött, beror det på den medvetna avideologisering som liberala krafter bedriver och som bl.a. resulterar i att historien

betraktas som något passerat, avslutat. Vi får distans till händelserna och ser inte deras samband med vår egen situation. Vi kan inte identifiera oss med dem vare sig i den historiska verkligheten eller i historiemålningarna.

På Kuba är historia nu — och varje händelse är bara intressant om den kan förklara detta nu. I gengäld har man en levande kontakt med de ögonblick som lett fram till den nuvarande situationen.

I affischkonsten märks detta mycket tydligt. Där förs revolutionshistoriens händelser direkt in i det aktuella uppbyggnadsarbetet. Man förknippar José Martí med martyrerna från Moncada-massakern och låter serien, som också inkluderar kampen i Sierra Maestra och Fidel Castros maktövertagande, leda fram till den dagsaktuella uppmaningen: ”50 000 ungdomar till Camagüey!”

Eller man pekar på invasionen vid Griskbukten, den landsomfattande alfabetiseringskampanjen och behovet av en ökad sockerproduktion och slutar med en sammanfattningsbild av dagens kuban; jordbruksarbetare, student och soldat i en och samma person. Det socialistiska jämlikhetsidealet ges en historisk motivering.

Affischerna samlas alltså i serier som drar paralleller mellan historien och nuet, som jämför offerviljan under gerillakampen med arbetsvilligheten i den nuvarande produktionen och som hela tiden talar om solidaritet med andra revolutionära rörelser, framför allt med FNL och gerillan i Latinamerika.

Man kan uppleva den kubanska affischkonsten som ett enda långt samtal med folket. Bland barnen i skolorna och hos de vuxna i det frivilliga arbetet möter man ideligen spontana gensvar. En röjningsbrigad skildrar t.ex. gerillakampen med cocacolakapsyler i sanden. En liten flicka bygger en leksaksstad där Fidels ansikte självklart fyller en hel fasad. Och så vidare. Man väntar bara på väggtidningar efter kinesisk modell.

De kubanska målarna använder sällan kamera för sitt arbete och ställs nästan aldrig inför sådana iakttagelseproblem som fotot erbjuder. Bilden är på något sätt självklar för dem. Behöver de ett porträtt av en person t.ex., klipper de ut en tidningsillustration och använder den som en färdig symbol.

Vi frågade om inte detta ointresse för själva iakttagandet ledde till en okritisk attityd gentemot samhället och den revolution de gjorde reklam för.

— Varför det? replikerade någon. Tänk på Swift! Han skrev bara allegorier med helt ”realistiska” inslag men han gav sin tid den fränaste kritik man kan tänka sig. Eller Brecht som alltid arbetar med väldigt stilerade rollfigurer — men samtidigt skärper vår uppmärksamhet på verkligheten till det yttersta. Problemet med realismen och samhällskritiken är inte en fråga om vilka medel man använder utan vad man vill angripa och varför. Symbolismen kan vara lika verkningsfull som naturalismen!

Det är naturligtvis sant, men man kan samtidigt konstatera att det finns en rollfördelning mellan konstarna på Kuba, så att t.ex. filmen står för det mesta av revolutionens interna självrannsaking medan måleriet verkar för entusiasmen och tilliten i uppbyggnadsarbetet. Attackerar man något i bildkonsten — och det gör man med bitande ironi och sarkasm — är det kapitalismen och de kubanska kontrarevolutionärerna man vänder sig mot.

För att förklara denna uppdelning kan man säga att kameraobjektivet ökat filmskaparnas vaksamhet för avvikelser och förändringar medan målarnas expressionistiska tradition gjort dem benägna att uppleva det dramatiska.

Men förhållandet till samhället låter sig inte beskrivas i en enkel formel. Raúl Martínez, som är en av de mest medvetna konstnärerna på Kuba, berättade att den gradvisa fördjupningen i socialismen hade inneburit två saker för hans måleri.

Dels hade han fått ett starkare behov att anknyta till bygdemåleriet och att förenkla och förtydliga sina figurer. Dels hade själva *bildrummet* blivit trängre. Problemen blev allvarligare och därmed kändes utflykterna i rummet som ett slags eskapism. Spontanismens dragning till det obegränsade och oavslutade lockade honom inte längre. Han började koncentrera sina figurer i trånga ramar och ökade motsättningarna inom formen.

För andra, t.ex. Antonia Eiriz som representerar en romantisk tradition, ligger möjligheterna i en grotesk och fabulerande allegori. Hon har ett starkt intresse för Francis Bacon, Goya och Hieronymus Bosch och visar upp en rätt misantropisk inställning till omvärlden.

Både hon och Raúl Martínez är lärare på skolan i Cubanacán och eleverna drar nytta av bådas deras uppfattning,

En tredje linje representeras av Manuel Mendive och en grupp målare kring poeten Samuel Feijóo. För dem innebär samhällskritiken en utveckling och ett återupplivande av den afrokubanska traditionen. Men det förefaller som om det afrikanska kulturarvet inte utan vidare lät sig förenas med det moderna kubanska samhället.

Bilderna drar sig tillbaka till historielösa myter och en romantisk fantasivärld. Öppnar sig inåt mot det subjektiva, det oförklarliga, men stängs utåt mot nuet. Det är inflytandet från Wifredo Lam och surrealismen som gör sig gällande och sällan har det klargjorts tydligare för mig hur bunden surrealismen är vid det europeiska borgerliga samhället än i dessa kubanska försök att återfinna sin egen historia.

Det mest utvecklingsbara alternativet är nog Pabellón de Cuba och gruppen som byggde utställningarna "Del tercer mundo" (Från tredje världen) och "Cien años de lucha" (Hundra års kamp).

I denna grupp med arkitekterna O'Reilly och Fuentes i spetsen och med tonsättare, konstnärer, filmare och teaterfolk som idégivare växer en ny typ av utställningar fram. "Det är snarare ett sammanhängande helt än en utställning i vanlig mening", säger Lasse Söderberg, "ett allkonstverk där ljus, ljud, bild och rörelse samverkar. Man kunde kalla det en fyrdimensionell affisch. Jag undrar om man någon annanstans än på Kuba idag kan få uppleva en utställning som verkar så starkt både konstnärligt och politiskt."

Familjen

De rapporter om "könsrollerna" på Kuba som nått svensk publik har varit få och ofta negativa. Rapportörerna har haft det svenska könsrollsperspektivet med sig och blivit besvikna över puritanism, könsfördomar och mansdominans. De förmedlade intrycken har varit skäligen ytliga. Den kulturradikala, i grunden borgerliga, svenska könsrollsdebatten har förblindat många besökare så att de inte iakttagit de revolutionerande förändringar som skett i kvinnornas ställning.

Machismo = manskult

En anledning till den felaktiga bedömningen är att man inte känt till Kubas patriarkaliska bakgrund. Det kvinnoförtryck, som vi känner från Sydeuropa, har på Kuba ett särskilt namn: machismo (macho = man). Enklast kan detta fenomen konsekvenser för kvinnorna beskrivas genom ett citat från den nordamerikanske sociologen och kubaexperten Maurice Zeitlin:

"De kubanska kvinnorna, liksom kvinnorna i hela den spanskinfluerade delen av världen, var förklenade, skyddade och undertryckta av männen; och medan detta var mer karaktäristiskt i de högre samhällsskikten, gällde det också till viss del för arbetarklassen och bönderna. Man kunde ofta se, särskilt på landsbygden, att kvinnorna serverade männens måltider och därefter drog sig tillbaka till köket för att äta för sig själva. Billiga barer besöktes sällan av 'respektabla' kvinnor, de reserverades enbart för män. Mäns otrohet, tagande av älskarinnor

och täta besök på bordeller var accepterat och förväntat beteende. De gifta kvinnorna förväntades givetvis vara trogna och underkastade männen, de skulle gå i kyrkan och upprätthålla familjevärdena”.⁴⁶

Det ”spanska” i detta kvinnoförtryck bör inte överdrivas. Kvinnornas ställning på Kubas landsbygd var densamma som i de flesta jordbrukssamhällen. Den kvinnliga ”könsrollen” bestämdes av arvsföljden och innehavet av jordegendom. I samhällen med patrilineär arvsföljd, som i Latinamerika, har kvinnorna en betydligt sämre ställning än i samhällen med arv efter moderssidan. Bland jordägande bönder har kvinnorna ofta en nyckelställning vid brukande och förvärv av jord. Deras ställning liknar i många avseenden boskapens och annan privat egendoms. Den skiljer sig emellertid från situationen i städerna därigenom att bondkvinnorna deltar i produktionen av livsförnödenheter på ungefär samma hårda villkor som männen. På Kuba hade kvinnorna på landsbygden ofta en tyngre arbetsbörda än männen, även om man bortser från uppgifterna med hushållsarbete och barnafödande. Med tanke på det stora barnantalet, de orationella hushållsredskapen och de primitiva jordbruksmetoderna måste kvinnornas lott ha varit synnerligen slitsam.

Huruvida stadskvinnornas lott var mer avundsvärd kan diskuteras. Visserligen var deras lott mindre arbetsam — de flesta hade inget annat än barn och hem att sköta och många hade tjänare — men detta privilegium fick köpas till priset av en så gott som total isolering från samhället. De låstes helt enkelt in i hemmen och fick inte dela sina mäns slit i produktionen eller deras nöjen på krogen. De hölls i okunnighet och underdånighet.

Inte heller detta fenomen är särskilt spanskt. Det förekommer i större eller mindre utsträckning i alla kapitalistiska samhällen och speciellt starkt under imperialistisk dominans, då undersysselsättning och arbetslöshet med nödvändighet är hög och kvinnornas chans till en självständig försörjning därigenom liten. Under industrialismens första skede i England tvingades massor av kvinnor och barn ut i fabriker där de utnyttjades hänsynslöst, men samtidigt svetsades de samman med männen och utvecklade ett socialt medvetande som hemmakvinnorna aldrig fick tillfälle till. På Kuba däremot fanns ingen expanderande industri som kunde suga upp kvinnlig arbetskraft varför stadskvinnorna förblev isolerade från de politiska händelserna i landet. Före revolutionen var, enligt uppgift, endast 12 % av arbetarna i sekundärnäringsarna kvinnor. De återfanns i de traditionella kvinnliga sektorerna textil-, livsmedels- och tobaksindustrin.⁴⁷

Det påstås ofta att det katolska och därmed konservativa inflytandet är starkt i Latinamerika. För stora delar av befolkningen torde detta vara betydligt överdrivet, åtminstone på Kuba, där slentriandeltagandet i sakramenten förekom ganska mycket, men där kyrkan inte torde ha haft något djupare inflytande på folks handlande. Kyrkobesökandet var tämligen klen, även bland kvinnorna, och männen betraktade, enligt Zeitlin, djupare religiositet som ”kvinnligt” och prästyrket som något omanligt.

Generellt kan man således säga att det var de kubanska kvinnornas ställning i förhållande till produktionsmedlen som bestämde deras jämförelsevis underordnade ställning i samhället. Katolska kyrkan har förmodligen förstärkt detta mönster, men kan inte anges som huvudförklaring till kvinnoförtrycket. Att det religiösa inflytandet bland befolkningen var svagt visas också av att den revolutionära regeringen inte varit tvungen att föra någon mer omfattande kamp mot vare sig kyrkan eller folks religiösa fördomar. I själva verket har de revolutionära ledarna handlat synnerligen klokt genom att undvika konfrontation med katolicismen och istället skapat ett klimat av ekonomisk trygghet samt politisk medvetenhet som undanröjt grunden för religiös förkunnelse. Enligt Morray⁴⁸ var det kyrkan som gick till

⁴⁶ M. Zeitlin, *Revolutionary Politics and the Cuban Working Class*, Princeton, New Jersey 1967, s. 122 f.

⁴⁷ Zeitlin, a.a., s. 124.

⁴⁸ J. P. Morray, *The Second Revolution in Cuba*, Monthly Review Press, New York 1962.

angrepp mot Castro på grund av det nya ideologiska klimatet. Inte förrän de katolska ledarna började propagera mot jordreformen ingrep regeringen emellertid. Castro har sagt att katoliker kan vara goda revolutionärer och många präster trotsade sina överordnade för att följa honom. Detta ur socialistisk synvinkel korrekta sätt att behandla kyrkan har också troligen lett till att Castro i större utsträckning än annars fått med sig kvinnorna i revolutionen.

Ytterligare en faktor som torde ha påverkat de kubanska kvinnornas osedvanligt förtryckta ställning var Havannas funktion som USA:s bordell. Nordamerikansk sydstatsmoral blandades med feodal familjesyn och torde ha förstärkt intrycket av Havanna som dubbelmoralens och dekadensens hemvist. Det höga antalet prostituerade måste otvetydigt ha bidragit till en känsla av förnedring även utanför den krets som direkt köpslog om mänskliga känslor. Det är inte puritanism att reagera mot denna människohandel.

Även barnen hade det eländigt, både på landsbygden och i städerna. De var under- och felnärda, blev ofta auktoritärt behandlade av sina föräldrar, hölls instängda i hemmet och fick arbeta och passa upp vid mycket unga år. Barndaghem och förskolor förekom överhuvudtaget inte och skolutbildningen var av låg kvalitet och nådde inte alla.⁴⁹

Den borgerliga kvinnorörelsen

Det faktum att de kubanska kvinnornas situation präglades av förtryck och förnedring innebär emellertid inte att det saknades dynamik i deras historia. Många framstående kvinnor har deltagit i antikolonialistiska uppror och några av dem betraktas numera som ärorika föregångare till revolutionen.

Liksom i industriländerna bildades på Kuba ganska tidigt medborgarrättsrörelser för kvinnorna. År 1912 bildades Nationella Feministpartiet och så småningom uppstod en rad mer eller mindre borgerligt förankrade kvinnoorganisationer. Liksom i andra länder var det ingen större svårighet att driva igenom kraven på rösträtt (1934), moderskapsförsäkring (1934), rätt till förvärvsarbete (1940), principen om lika lön för lika arbete (1940) m.fl. reformer.

I motsats till vad som framhålls av borgerliga kvinnorörelser ligger det i det framväxande kapitalistiska manssamhällets intresse att genomdriva dessa reformer för att få billig kvinnlig marginalarbetskraft samt för att höja arbetarnas utbildningsnivå och produktivitet. Den för kvinnornas emancipation viktigaste reformen, principen om lika lön för lika arbete, blir värdelös så länge kvinnorna inte får dessa lika arbeten. Endast kvinnornas fulla integration i produktionen, och därmed samhället, kan emancipera kvinnorna, men detta kan inte uppnås i ett samhälle som inte kan garantera full sysselsättning, dvs. knappast i ett kapitalistiskt samhälle och definitivt inte i ett u-land under USA-imperialismen. Medborgarrättsreformerna på Kuba blev således, liksom i Västeuropa, pappersreformer utan någon reell förändring av kvinnornas situation.

Att kvinnliga medborgarrättsreformer kan vara de borgerligas instrument att bekämpa vänstern visas på ett övertygande sätt av Zeitlin.⁵⁰ Han framhåller det välkända faktum att kvinnor, på grund av sin isolerade ställning i samhället, är genomsnittligt politiskt konservativare än män och att en rösträttsreform kan användas för en vacklande regim att behålla makten. Zeitlin påpekar att Batista beviljade kvinnorna rösträtt just efter en rad arbetaruppror och framgångar för det kubanska kommunistpartiet samt att partierna i 1936 års val började använda sig av religiösa appeller i sin valpropaganda, direkt riktade till kvinnorna. Zeitlin ifrågasätter till och med det riktiga i revolutionärernas strategi att stödja dessa borgerliga reformer. Han skriver:

⁴⁹ För vidare information se den av FMC utgivna skriften *La Situación de la Infancia en el Tercer Mundo*, Havanna 1968.

⁵⁰ Zeitlin, s. 120-123.

”Det avgörande inflytande som kvinnorna har i politisk kamp, åtminstone vid valurnorna, visades nyligen vid valen i Chile i september 1958, endast 3 månader innan den kubanska revolutionen ställde hela kontinenten vid revolutionens rand. Vid kvinnornas andra presidentval, efter att de fått rösträtt, bl.a. genom den parlamentariska vänsterns stöd, visade sig kvinnoväljarna vara främsta hindret för upprättandet av den första socialistiska regeringen genom fria val i en kapitalistisk demokrati. Socialist-kommunistkoalitionens (FRAP:s) kandidat, Dr Salvador Allende, förlorade valet med en marginal på mindre än 3 % av hela röstetalet. Bland kvinnorna förlorade han med nästan 12 %, men bland männen vann han faktiskt en majoritet med ungefär samma marginal som han nu förlorade valet i sin helhet. — Kvinnorna i Chile kan därför tillskrivas förtjänsten att inte bara ha haft avgörande inflytande 1958 på sitt eget lands framtid utan kanske också på hela västvärldens framtid.”⁵¹

Exakt i vilken utsträckning dessa spekulationer har relevans för Kuba är osäkert, men att den revolutionära rörelsen inte fäste någon större vikt vid medborgarrätsreformerna är klart. I en officiell presentation av likalönsprincipen heter det:

”Var det nog för att befria kvinnorna? Nej, även om den utgjorde det första steget i den riktningen. Verkligheten motsade lagens fördelaktiga anda. Lagens föreskrifter omsattes inte i praktiken och kvinnorna fortsatte faktiskt att ha löner lägre än männen. De fortfor att diskrimineras och landsbygdskvinnorna kunde överhuvudtaget inte se befrielsens ljus från sina hyddor.”⁵²

Det är allmänt känt att många kvinnor deltog i den kubanska revolutionen och att Castro hade starkt stöd även bland kvinnorna. Vissa av de borgerliga kvinnorörelsernas ledande personer deltog aktivt i kampen och många arbetar- och bondkvinnor stödde entusiastiskt gerillan. Kampen mot prostitution och machismon måste ha bidragit till revolutionärernas popularitet bland kvinnorna. På Batistas Kuba var det vanligt med de facto-äktenskap som inte var formellt ingångna, bl.a. på grund av de höga kostnaderna i samband med bröllopet. Detta i förening med machismon (som tillät mannen lämna familjen) gav kvinnorna en osäker ställning varför åtgärder som syftade till avskaffandet av denna kunde räkna med stöd från kvinnorna. Och sådana åtgärder var precis vad Castro vidtog.

”Regeringen uppmanade också det stora antalet existerande sammanlevande par att gifta sig formellt och höll till och med massbröllop på landsbygden. Det beräknas att 400 000 par lagvigdes som resultat av regeringens åtgärder under revolutionens två första år.”⁵³

Som vi ser var detta åtgärder som stärkte familjebanden, dvs. konserverande reformer. Ur socialistisk synvinkel måste detta emellertid betraktas som helt korrekt försåvitt åtgärderna ingår i en långsiktig strategi att upplösa familjen som ekonomisk och legal enhet. De experiment med familjereformer som det revolutionära Sovjetunionen inlät sig på under 20-talet måste stämma till betänksamhet. N. Krupskaja (Lenins hustru i andra äktenskapet) m.fl. uppdrog där ett, i och för sig riktigt, program för kollektiv barnuppfostran, avskaffande av ekonomiskt beroende inom familjen och en rationalisering av hemarbetet, men man övervärderade de ekonomiska resurserna (för kollektivhusbyggande m.m.) och befolkningens ideologiska medvetenhet. På grund av en alltför mekanisk uppfattning av marxismen trodde man att gamla attityder och borgerligt tänkande skulle försvinna så snart produktionsmedlen överförts i allmän ägo. De gamla familjeidealen visade sig emellertid vara djupt rotade hos stora grupper av befolkningen och de nya reformerna vann ingen omedelbar framgång. År 1932 upprättade Stalin åter familjen som samhällets grund, vilket förmodligen har bidragit till den konservativa familjepolitik som präglar Sovjet idag.

⁵¹ Zeitlin, s. 121.

⁵² *Cuba 67, Image d'un peuple*, Instituto del Libro, Havanna 1967, s 84.

⁵³ Zeitlin, s. 125 f.

Förutsättningar för kvinnornas emancipation

Kuba har handlat betydligt klokare genom att stärka familjekänslan medan man bygger upp det socialistiska samhället, vilket självt måste visa att det kan ge ekonomisk trygghet och kollektiv gemenskap och därigenom på längre sikt bryta ner konservativa familjeideal.

1. Revolutionen har tagit som sin uppgift att *integrera alla kvinnor i produktionen*. Detta är den viktigaste förutsättningen för kvinnornas emancipation därför att den ger dem fullvärdig status som samhällsmedlemmar, materiell trygghet och möjlighet till ett självständigt liv. I Sverige må vi tala hur mycket som helst om könsroller och försöka utrota alla existerande könsfördomar, men så länge vi inte kan garantera alla kvinnor sysselsättning i produktionen utan hänvisar dem till att sälja sig i giftermål för försörjning, så kommer kvinnorna i allmänhet att vara undertryckta och underprivilegierade. Det är detta som gör att vi kan säga att Kuba nått längre än vi när det gäller kvinnornas emancipation.

2. Det är den kubanska regeringens mål att bygga barndaghem *för alla familjer* där mödrarna förvärvsarbetar, dvs. på längre sikt samtliga landets barn. Den kollektiva socialisation som barnen härigenom får är av största betydelse för skapande av ”den nya människan”, som präglas av politisk medvetenhet, samarbetsvilja, rättfärdighet och offervilja. Barn ur olika samhällsskikt och med olika hemmiljö får mötas i barndaghemmen och utveckla en referensram av gemensamma erfarenheter som kan lägga grunden för ett kommunistiskt samhälle. Det vore fullt möjligt för Kuba att följa Sovjetunionens exempel och i stor utsträckning hänskjuta barntillsynen till far- och morföräldrar i stället för att satsa på full utbyggnad av kollektiva barninstitutioner. Kubas politik är emellertid daghem åt alla barn, bl.a. för att man anser att institutionerna kan erbjuda betydligt bättre vård, speciellt när det gäller diet, hälsovård och personlighetsutvecklande verksamheter.

3. Kuba har slagit in på en väg bort från konsumtionssamhället, vilket är intimt förknippat med borgerliga familjeideal. I Sovjetunionen och Östeuropa valde man att satsa på ekonomiska stimuli som drivfjäder i produktionen. Detta medförde att individens och familjens inkomst kom att spela en stor roll i folks liv. För att inkomststegen skulle ha den rätta effekten var man tvungen att utveckla en konsumtionsvaruindustri som kunde skänka glädje och stimulans åt arbetarna. Resultatet blev att *fritiden, familjen och köpta ting* kom att dominera folks ideologiska utveckling. Arbetet däremot blev avpolitiserat och liksom i ett kapitalistiskt samhälle, främst ett sätt att skaffa pengar. Kubas helhjärtade satsning på s.k. moraliska stimuli för att öka produktionen och avskaffandet av kommersiella relationer i alltfler sektorer i samhället har undanröjt ytterligare en förutsättning för den borgerliga familjens konserverande och därmed för kvinnornas undertryckande.

4. En ”könsrollsdebatt”, dvs. kamp mot traditionella föreställningar om manligt och kvinnligt, vilket också är en förutsättning för emancipation, synes däremot inte förekomma. Utvecklingen i Östeuropa har visat att de två första förutsättningarna ingalunda är tillräckliga för att befria kvinnorna och jämställa dem med männen. I Sovjet har kvinnorna i stor utsträckning uppnått jämställdhet i förvärvslivet, men detta har inte följts av en motsvarande jämställdhet i hemmen. Barnavårdsplikter och hushållsarbete vilar fortfarande på kvinnorna och ger dem ofta en dubbel arbetsbörda som förhindrar dem att delta i politiska och kulturella aktiviteter, varför det gamla könsrollsmönstret i viss utsträckning kvarstår. På Kuba lever naturligtvis massor av könsfördomar kvar och någon avancerad diskussion om dessa frågor tycks inte förekomma. Om detta beror på att tiden ännu inte anses mogen eller på djupt rotade föreställningar hos de ledande politikerna är svårt att avgöra. Samtidigt som vi konstaterar att den svenska könsrollsdebatten är ganska värdelös i Sverige kan vi nog påstå att mycket av det som framförs i den med fördel skulle kunna framföras på Kuba där vissa fakta om könsrolls-inläring och könsskillnader skulle fylla en funktion.

Kvinnoförbundet — en massrörelse

Det är emellertid ingen tvekan om att de kubanska kvinnorna redan nu spelar en mycket viktig roll i Kubas ekonomiska, sociala och politiska liv. Efter revolutionens seger förenades Kubas kvinnor i en enda organisation: Federacion de Mujeres Cubanas. FMC. Organisationen skapades med det viktiga målet att stärka kvinnornas politiska, kulturella och vetenskapliga utbildning, vilken var synnerligen låg. Alfabetiseringskampanjen var den första stora kvinnoemanciperande åtgärden. FMC värvade massor av unga studerande från städerna och sände ut dem på landsbygden för att lära bondkvinnorna läsa och skriva. Detta följdes sedan upp av formaliserad vuxenutbildning genom upprättande av centra för full grundskoleutbildning för arbetare och bönder i hela landet. Dessa centra drivs nu av staten och är både för män och kvinnor, men FMC ordnar speciell eftermiddagsundervisning för kvinnor som inte kan komma ifrån på kvällstid.

En speciell avdelning inom FMC har som uppgift att förstärka kvinnornas ställning i samhället och utrota all diskriminering. I detta syfte har en särskild skola (Conrado Benitez) för revolutionära kvinnoinstruktörer upprättats för utbildning av arbetar- och bondkvinnor, som sedan skall användas som lärare för vuxenundervisning. Skolan kan ta emot 600 elever och man kombinerar studier med praktiskt arbete.

Med tanke på de bristande kunskaperna när det gäller föda, hygien, barnavård och liknande startade FMC 1961 särskilda skolor (Ana Betancourt) för landsbygdskvinnor med en intagning av ca 10 000 kvinnor per år. Förutom hushållsundervisning fick eleverna i dessa skolor lära sig pedagogiska lekar samt fick politisk skolning.

Under hela tiden efter revolutionen har FMC organiserat yrkesutbildning anpassad efter de behov som efterhand uppstått vid uppbyggnaden av det socialistiska Kuba. Ett stort antal kurser i olika ämnen har också organiserats. Det samlade antal kvinnor som genom FMC fått utbildning har inte kunnat fastställas, men det antal kvinnliga elever som nämns i en av FMC utgiven skrift⁵⁴ 1967 uppgår till ca 300 000, alfabetiseringskampanjen undantagen.

Yrkesutbildningen och specialkurserna omfattar inte bara traditionellt kvinnliga områden utan även hantverk, lärarutbildning, hönsuppfödning, kalvuppfödning och pionjärledarskap. I stor utsträckning har man dock tänkt i traditionella tankebanor och inte sett könsuppdelningen av arbetsuppgifterna som ett hinder för kvinnornas fulla emancipation. Många kvinnor arbetar hårt i jordbruksarbete, som traktorförare, i industri etc., men det är påtagligt hur stereotypt man uppfattar kvinnors och mäns roller. Och i detta avseende är FMC ingalunda radikalismens förespråkare. Finns det några som vill bryta dessa barriärer så är det unga revolutionära studenter snarare än FMC:s ledning.

FMC:s insatser i undervisningen visar vilken utomordentligt central roll FMC spelar i Kubas politiska liv. Vid sidan av CDR är FMC den viktigaste massrörelsen med en rad uppgifter på lokalnivå såväl som i landets administration. Att FMC verkligen når ut till kvinnorna visar utvecklingen i medlemsantalet: 1962 fanns 380 000 medlemmar, 1966 670 000 och vid tiden för denna skrifs publicerande torde medlemsantalet ha överskridit 1 miljon, dvs. halva Kubas vuxna kvinnliga befolkning. Antalet arbetande funktionärer är närmare 100 000 men endast ca 1 000 av dessa är avlönade. Regeringen har stor hjälp av FMC vid mobilisering av både män, kvinnor och ungdomar för uppgifter av olika slag: frivilligt jordbruksarbete, rengöring av hela stadsdelar, organiserande av landsomfattande fester, boskapsskötsel osv.

En av FMC:s viktigaste uppgifter är att hjälpa kvinnorna ut i produktionen. I det syftet utbildar man inte bara kvinnor, man skapar eller finner också arbetstillfällen för dem. Man utnyttjar kvinnornas traditionella offervilja för frivilligt, dvs. obetalt arbete. I ett samhälle där den kapitalistiska exploateringen är avskaffad och den nya, socialistiska människan håller på

⁵⁴ FMC: *Access of the Cuban Women to Education*, Instituto del Libro, Havanna 1967

att skapas är detta inte en diskriminering av kvinnorna. Syftet är ju att alla, dvs. även männen, skall arbeta för samhällets bästa snarare än för lönen. Kvinnornas betydelse i det frivilliga arbetet visas av följande citat från Fidel: ”Många planer som idag är på projekteringsstadiet eller börjat verkställas av revolutionen kunde inte ha genomförts om vi inte upptäckt den stora reserv av mänskliga resurser som vi har i vårt lands kvinnor.”⁵⁵

Exakt hur många kvinnor man lyckats få ut i produktionen har inte gått att fastställa på grund av den stora mängden frivilligt arbete, variationen i arbetets omfattning och en bristfällig statistik. I FMC:s årsrapport (se not) från 1967 meddelas emellertid att 150 000 kvinnor registrerats som permanent anställda under FMC:s produktionsavdelning samt att 400 000 kvinnor mobiliserats under olika former av frivilligt arbete. Dessutom rapporteras en insats av 3,5 miljoner arbetstimmar bland kvinnor under FMC:s produktionsavdelning. Att detta innebär en kraftig ökning i jämförelse med situationen före revolutionen är uppenbart, men något exakt procenttal kan inte anges. Fortfarande torde mer än hälften av kvinnorna ägna sig huvudsakligen åt familj och hushåll. Enligt regeringens plan skall målet alla kvinnor i produktionen uppnås före 1975.

Kvinnornas roll i revolutionen

När det gäller kvinnornas politiska medvetenhet, som var synnerligen utvecklad före revolutionen, har enorma framsteg gjorts tack vare FMC:s arbete. De 1 miljon medlemmarna är indelade i närmare 15 000 lokalavdelningar på grannskapsnivå. Dessa grannskap är tillräckligt små för att man skall få kontakt med samtliga boende i området. FMC kan mycket snabbt nå ut till så gott som samtliga hushåll i landet och mobilisera kvinnorna (även männen och barnen) vid speciella evenemang. Detta gör att även hemmakvinnorna kommer ut och deltar i uppbyggandet av landet varför skillnaden mellan yrkesarbetande och hemarbetande inte blir så stor som eljest skulle vara fallet. FMC ordnar också kurser, möten och diskussioner på lokalnivå med entusiastiskt deltagande från kvinnorna. Det är ingen större svårighet att bli medlem i FMC, men medlemskap betraktas som en förmån och det händer att medlemsmöten på grannskapsnivå avstyrker ansökan från personer som anses olämpliga.

Ett av resultaten av skolningen av kvinnorna är att de i allt högre grad besätter poster i administrationen. En av orsakerna till det höga antalet kvinnor i administrationen är att man anser sig behöva männen i jordbruket, varför en allt starkare könsuppdelning av arbetsuppgifterna sker. Den enorma satsningen på jordbruket gör att man försöker mobilisera så mycket arbetskraft som möjligt till landsbygden och därvid har man utgått från att alla män är starka och lämpliga för hårt arbete medan kvinnor i allmänhet är mera lämpade för kontorsarbete. Att en stor, otillräckligt mekaniserad jordbrukssektor måste ge större utslag i könsuppdelning än i ett högautomatiserat industri- och servicesamhälle som vårt är klart, men på Kuba går man längre än så. Arbetsministeriet har nyligen utarbetat en lag som syftar till att frigöra arbetskraft i städerna för arbete i jordbruket.⁵⁶ På grund av otillräcklig kunskap om mäns och kvinnors variation i fysisk prestationsförmåga samt traditionella föreställningar om kvinnligt och manligt vill man nu reservera en rad lättare arbetsuppgifter åt kvinnorna medan man förbjuder dem att inträda på andra områden.

Andra motiv bakom detta förslag är omsorg om mödrar och barn. Det är ingen tvekan om att många av dessa tidigare verkligen led under en tung arbetsbörda respektive brist på vård, men självklart finns en stor fara i uteslängningen av kvinnorna från tunga, smutsiga och tekniska yrken. Liksom i England efter industrialismens första skede måste fenomenet förklaras med en överdriven reaktion mot tidigare exploatering av kvinnorna. På längre sikt kan denna könsdiskriminering leda till en konservering av ojämställdheten, ty även om man avskaffar löneskillnaderna kommer olika arbetsuppgifter att få olika status och det verkar som om

⁵⁵ Citerat ur FMC: *Sexta Plenaria Nacional*, Havanna 1967.

⁵⁶ Resoluciones 47 y 48 del Ministerio del Trabajo sobre el Trabajo de la Mujer, Havanna 1968.

männen tänker lägga beslag på de produktiva, statusgivande jobben. Vi kan emellertid inte finna att denna rest av konventionellt tänkande uppväger övriga framgångar när det gäller kvinnornas emancipation. Faktum är att den kubanska revolutionen har integrerat kvinnorna i samhället som fullvärdiga medborgare och ryckt undan grunden för den borgerliga familjen. Detta kan vi inte åstadkomma i Sverige förrän det kapitalistiska systemet avskaffats.

Kuba — puritanskt?

Ett annat ytfenomen som slagits upp i svensk press är kubanernas förmenta puritanism. Det är riktigt att någon öppen sexualdebatt inte förekommer, att unga flickor fortfarande är strängt hållna, att ogifta mödrar är sällsynta, att homosexualitet fördöms och att det är svårt att få tag på preventivmedel, men innebörden av detta är grovt feltolkat av borgerliga svenska rapportörer.

Deras stora upptagenhet av sex är i stort ett borgerligt fenomen som inte har mycket med socialism att göra. På Kuba är det naturligtvis jordbruksarbetet, den anti-imperialistiska kampen och uppbyggandet av ett socialistiskt Kuba som upptar de flestas tankar. Detta behöver inte betyda att sexualiteten blir undertryckt, den kan bara bli mindre dominerande.

Icke desto mindre är det sant att det feodala och borgerliga arvet samt reaktionen mot prostitutionen och dubbelmoralen skapat en något puritansk attityd som förmodligen leder till en del frustrationer. Men det är inte regeringen som driver på puritanismen, den finns där redan — av tradition. Det som verkligen sker är att allt större kamratskap uppstår mellan män och kvinnor. I de revolutionära ungdomsorganisationerna blir umgänget alltmer naturligt mellan könen. Vid frivilligt arbete på Ungdomens ö och andra ställen där man bor kollektivt i tältläger finns rikliga tillfällen till umgänge i par utan föräldrars övervakning. Det utomordentligt gynnsamma klimatet gör att bostadsbristen inte kan hindra sexuella närmanden på samma sätt som exempelvis tidigare i Sverige.

De flesta unga män har fortfarande attityden att man skall gifta sig med en oskuld, men en kvinnlig psykolog förklarade att alltför ungdomar bryr sig mer om sina egna känslor än familjens direktiv vid ingående av äktenskap. Kyrklig vigsel finns kvar, men de allra flesta äktenskap efter revolutionen ingås enligt den enkla, obyråkratiska, civila ritual som den revolutionära regeringen infört. Skilsmässorna ökar i antal, vilket kan vara ett bevis för att kvinnorna känner större frihet än förr.

Det har påståtts (av Kerstin Thorvall i Femina och Helena Bothorp i AB) att preventivmedel och abort inte kan fås på Kuba. Det stämmer att man knappast kan tala om dessa saker offentligt och att många ungdomar inte känner till så mycket om sexualia, men det är inte myndigheterna som är konservativa. Dessa för visserligen ingen öppen propaganda för sexuell frigjordhet men verkar i positiv riktning genom att ha sam-skolor över hela landet (vissa boarding schools undantagna) genom upprättande av ungdomsläger samt genom att ge preventivmedel till de som är försigkomna nog att söka. Enligt uppgift finns avdelningar för familjeplanering på landsbygdssjukhusen och vid alla hälsocentra.⁵⁷ Castros tillvägagångssätt är här detsamma som när det gäller kyrkan: att inte föra någon öppen propaganda utan genom praktiska reformer undanröja grunden för fördömsfullt tänkande. De preventivmedel som idag finns för kvinnor är spermiedödande salva och spiral, ej p-piller. Spiralen anses vara säkrare, billigare och lättare att dölja. Detta med tanke på att det hos männen, framför allt de äldre, fortfarande finns ett ganska stort motstånd mot att kvinnan använder preventivmedel. Spiral ges i första hand till kvinnor med flera barn, de som är sjuka eller har fått abort. Men även andra får om de insisterar. Det uppgav chefsgynekologen vid det stora kvinnosjukhuset i Havanna, Hospital de Maternidad.

⁵⁷ *Jeune Afrique* nr 19 1968.

Födelsetalen hade åren före revolutionen sjunkit. Man anser att det till stor del beror på de många aborter som då illegalt utfördes och som tillförde läkarna stora extraförtjänster. Födelsetalet var året före revolutionen 27 promille. Det steg hastigt efter revolutionen och var 1962 hela 36,9 promille. Som orsaker ser man dels den större optimism och säkerhet mänskorna kände, dels svårigheten att erhålla preventivmedel och att många av abortläkarna lämnat landet.

Abortlagstiftningen är fortfarande mycket sträng och har inte modifierats efter revolutionen. I stort sett är alla aborter utom de som görs av medicinska skäl illegala. En del läkare har dock tolkat lagen så att de tar hänsyn till WHO:s definition av begreppet hälsa. Den tolkningen har emellertid kritiserats och man hoppas att från högsta ort få en linje att följa. Verkligheten idag är att aborter görs inte endast av medicinska skäl. Man tar hänsyn även till sociala och psykologiska faktorer. Det är chefsläkaren vid sjukhuset som i sista hand avgör om abort ska beviljas. Vid utredningen har han hjälp av socialarbetare. Många av de kvinnor som får sin ansökan avslagen försöker själva göra abort. En av de gynekologer vi diskuterade med miss-tänker att lika många illegala aborter utförs på Kuba som i Sverige, dvs. omkring 10 000 per år. Problemet är inte bara stort nu utan också i tilltagande. Kvinnorna får svåra infektioner och det slutar ibland med blodförgiftning. Många läkare är av den åsikten att abortlagstiftningen bör avsevärt liberaliseras och att det bör vara kvinnans rätt att själv bestämma när hon vill ha barn och hur många hon vill ha. Det förs nu ingen debatt i dessa frågor. En början togs dock på Kulturkongressen i januari 1968 då den kubanske gynekologen dr Celestino Alvarez Lajonchere (vilken lämnat oss de flesta av ovanstående uppgifter) tog upp frågan i debatten om kvinnans frigörelse.

Efter revolutionen fick en halvmilitär organisation (UMAP) i uppgift att rensa upp bland Havannas kontrarevolutionärer och andra kriminella; från hallickar till svartabörshajar och bedragare. För halvkriminella och lösdrivare upprättades speciella UMAP-läger där myndigheterna menade att man skulle få lära sig vett och hårt arbete. Bland dem placerades också homosexuella. De fick arbeta hårt och leva eländigt. Så småningom insåg emellertid regeringen att denna form av ”rehabilitering” var värdelös och lägren avskaffades 1968.

Mot prostitutionen som före revolutionen var mycket omfattande, minst 12 000 kvinnor i Havanna, startades 1961 en aktion⁵⁸ som främst syftade till att få bort sutenörer och andra som utnyttjade kvinnorna. Man övergick sedan till de prostituerade och försökte få dem i arbete på fabriker och jordbruk vilket lyckades med hundratals, övriga fortsatte sin verksamhet i Miami. De prostituerade kom till centrat America Libre, en konfektionsfabrik med 1 200 anställda. I centrat fanns barndaghem, sjukhus och de erhöll undervisning och stimulerades att höja sin kulturella och politiska nivå. Man hade också mycket idrott för att förbättra den fysiska hälsan. Så småningom kunde de återföras till samhället, genom att de fick arbete i produktionen, och ofta inlemmades i olika organisationer. Man noterar också den kraftiga minskningen av veneriska sjukdomar.

De prostituerade och homosexuella, liksom alkoholister och narkomaner, som nu finns på Kuba behandlas enligt lag 993 och är föremål för lokala socialarbeters uppmärksamhet som kan ålägga dem att följa nedanstående regler.⁵⁹

1. Inte umgås med andra prostituerade eller asociala såsom alkoholister, homosexuella e.d.
2. Inte utan orsak vara borta från arbetet.
3. Inte vara ute på offentliga tillställningar på sena nattimmar.
4. Underkasta sig läkarundersökning om det anses nödvändigt.

Man säger i socialarbetarnas handbok att den homosexuelle alltid är en potentiellt farlig

⁵⁸ *Cuba Socialista* nr 40, december 1964.

⁵⁹ Comision Nacional de Prevencion Social, *Material de estudio para los trabajadores sociales*, Havanna 1968.

individ eftersom han för att tillfredsställa sina sexuella tendenser måste korrumpera unga personer med pengar eller liknande.

Otvivelaktigt finns en stor intolerans mot sexuellt avvikande, men detta är inget specifikt kubanskt, det gäller åtminstone för hela västvärlden, möjligen med undantag för ett litet kulturradikalt skikt i Europa. Fördömandet av homosexuella har knappast blivit strängare efter revolutionen även om man har försökt omsätta intoleransen i praktisk handling.

Uppenbarligen fanns före revolutionen i Havanna också en ganska stor grupp homosexuella som levde ett liv helt för sig själva. I ett samhälle som föreskrev så strikta och skilda roller för män och kvinnor och som förbjöd kontakt dem emellan utom i ojämställda äktenskap eller på bordellen var det naturligtvis ett gynnsamt alternativ att söka sexuell kontakt inom det egna könet, även om det innebar utestängning från samhället.

En av anledningarna till föraktet för de homosexuella är kvarlevande spår av *machismon* som tar sig uttryck i beundran för den stereotypa manligheten. ”Mannens emancipation” i betydelsen männens sätt att accepteras som veka, känsliga och pyssliga kommer nog inte att vinna framgång i första taget på Kuba. Eftersom daghemmen och boendeservicen inte på långa vägar är utbyggd än vore det rimligt att männen i stor utsträckning tog del i hemarbetet för att visa att de menar allvar med jämställdheten. Men liksom hos oss är det i denna fråga lättare att vara radikal i teorin än i praktiken. Ändå går utvecklingen i rätt riktning därför att alltfler studenter i studenthem och revolutionärer på frivilligt arbete får lära sig att sköta matlagning, tvätt m.m. på egen hand. Deras mödrar och systrar är långt borta eller upptagna av annat och de kvinnliga kamraterna vägrar blankt att sköta om männen. En stor skillnad påstås redan finnas mellan den äldre och yngre generationens män.

Den viktigaste förändringen på familjens och sexuallivets område är dessas skiljande från ekonomiska transaktioner. De kubanska kvinnorna är inte längre tvungna att gifta sig för att bli försörjda; de behöver varken sälja sin kropp eller sin arbetskraft under förödmjukande former. Genom kapitalismens avskaffande har känslöengagemang kunnat frigöras från ekonomiska motiv och kärlek grundad på ömsesidig böjelse bli verklighet. Därför måste vi instämma med Castro då han säger att ”för kvinnorna i Revolutionen är det en revolution i revolutionen”.

Barninstitutioner

Familjestorleken är på landsbygden 6-7 personer, i städerna 4-5 personer. Arbetarfamiljerna har flera barn än de som erhållit utbildning och man väntar att familjestorlek och födelsetal ska minska i takt med att kvinnorna erhåller högre utbildning och det blir lättare att erhålla preventivmedel.

Det är fortfarande vanligt på Kuba att flera generationer bor tillsammans. När kvinnorna nu träder ut i yrkesarbete behövs nya institutioner såsom ålderdomshem och barndaghem. De flesta åldringar bor hos anhöriga och de 5 700 som nu vistas på ålderdomshem är i de flesta fall utan anhöriga. Ungefär ettusen är immigranter från Jamaica och Haiti som saknar släktingar på Kuba. En ledande man på hälsoministeriet lekte med tanken att man skulle inrätta en omhändertagandeform liknande barndaghem så att åldringen kunde återvända hem till familjen på kvällen.

Den främsta anledningen till att alla kvinnor ännu inte har möjlighet komma ut i produktionen är bristen på kollektiv service, framför allt barndaghem. Denna brist håller emellertid snabbt på att avskaffas. År 1960 fanns så gott som inga platser på daghem. Fram till 1966 hade man hunnit bygga 197 daghem (Circulos Infantiles) med plats för 23 000 barn och vid tidpunkten för vårt besök på Kuba (augusti 68) var antalet uppe i 41 000 platser. Ett av världens fattigare länder lyckades således på 8 år bygga fler daghemsplatser än ett av världens rikaste (Sverige med 27 000) lyckats med på 30 år.

I de kubanska daghemmen tar man emot barn från en ålder av 45 dagar till skolan börjar vid 7 års ålder. Daghemmen är öppna från 6 på morgonen till 7 på kvällen och barnen får samtliga sina mål, inklusive kvällsmat, på daghemmen. Utöver daghemmen finns ca 70 stycken veckohem där barnen får stanna hela veckan och endast träffa sina föräldrar vid veckosluten. Dessa hem har tillkommit i områden där befolkningen är utspridd och har långa resvägar samt för barn vars föräldrar inte kan ta hand om sina barn ordentligt. Dessa barnveckohem betraktas som nödlösningar och avses försvinna så småningom.

De statliga barninstitutionerna tillhandahåller inte bara en näringsrik och god kost; de förser barnen med kläder, transport till och från hemmet, en utmärkt hälsovård samt en stimulerande och omväxlande miljö. Medvetenheten om kostens betydelse för barnens utveckling vittnar bl.a. Fidels tal om. Han kan tala långa stunder om mjölkproduktion och motiven för barnens stora ransoner. Alla daghem får besök av läkare minst en gång i veckan och noggrann journal förs över alla barn.

Om barnet insjuknar måste det vårdas hemma och då får modern varken lön eller sjukpenning. Samma som förhållandet är hos oss. Man arbetar emellertid på en ny lag som ska ge modern 50 % av lönen då. Full lön ska utgå till avantgardearbetare. Om modern har mycket svårt att vara borta från arbetet kan barnet vårdas på speciell avdelning vid sjukhus. Sådana avdelningar finns i Havanna, Camagüey och på ungdomsön.

Utvecklandet av den pedagogiska verksamheten visar att man är medveten om den tidiga uppfostrans betydelse för skapandet av den nya kommunistiska människan. Daghemmen har egna trädgårdar med Kubas vanligaste grödor som barnen får plantera, sköta och skörda. Man gör besök i olika industrier, talar med duktiga arbetare samt har viss undervisning för de högre årsgrupperna (4-6 år). Varje vecka har man ett tema som verksamheten kretsar kring: "sockerskörden", "vinden", "skollov", "mamma arbetar" osv. Många lekar organiseras gruppvis och i övrigt liknar verksamheten mycket det vi är vana vid i Sverige. Man stimulerar pojkar och flickor att ägna sig åt pojk- respektive flicklekar och någon tanke på att detta skulle vara skadligt finns inte.

All daghemsvård är gratis varför man har långa köer, i Havanna väntar mer än 20 000 barn på att få plats. Statens kostnader beräknas till 40 pesos per månad och barn. Prioritet ges för barn till ensamma mödrar, jordbrukare, tekniker och föräldrar med sociala problem. Planeringen av utbyggnaden av daghemmen sker i samarbete med CDR, partiet, ANAP och i enlighet med de ekonomiska planerna. Varje daghem har ett föräldraråd som har kontakt med daghemspersonalen och inflytande över hemmets skötsel. Vid speciella fester och andra evenemang mobiliserar FMC alla medlemmar att hjälpa till med frivilligt arbete. FMC sköter utbildningen av barnsköterskor och enligt uppgift⁶⁰ täcker man hela behovet av daghemspersonal, fast man erkänner att utbildningen kan förbättras. Genom en tidning för personal och föräldrar, Simientes, ger man aktuell information om vården av barn, om näringsmässigt riktig mat och om sjukdomar. Tyvärr är upplagan liten p.g.a. pappersbristen.

En fråga om den kollektiva uppfostran rönt motstånd väcker ofta förvåning. För de flesta kubaner idag är det så uppenbart att daghemsvården är överlägsen familjevård att ingen kommer på tanken att den skulle vara skadlig för barnen. Preliminära resultat från en psykologisk undersökning⁶¹ av veckohemsbarn i Havanna visar att dessa barn har det bättre än motsvarande grupper i familjevård. Just i dessa fall hade föräldrarna en ovanligt negativ inverkan på sina barn, men även i daghemmen tror psykologerna sig ha funnit att utvecklingen av barnen är fördelaktigare. Man framhåller dock att familjen fortfarande spelar största rollen för barnen och att daghemmen ingalunda ersätter familjen.

⁶⁰ Vid intervju med Clementina Serra, chef för FMC:s avdelning för barndaghem (Dirección Nacional de Círculos Infantiles) och medlem av Centralkommittén.

⁶¹ Utförd vid Escuela Psicológica av en forskargrupp ledd av Ana María Martínez.

Hur förhållandet kan vara mellan den utbildade eliten och s.k. vanligt folk i ett socialistiskt land visar följande exempel: ovan nämnda forskargrupp fann att såväl föräldrar som barndaghemspersonal saknade viss elementär kunskap i pedagogik. Därför ordnade man kurser för båda kategorierna och tog ledigt från forskandet ett tag. Det akademiska värdet av undersökningen blev kanske lidande, men man kunde använda kunskaperna i folkets tjänst.

Kubas barndaghem är ett exempel på hur man genom praktiska reformer kan ta loven av borgerlig propaganda och vanlig rädsla för nymodigheter. Ett visst motstånd fanns i början, men när det visade sig hur väl barnen togs om hand i daghemmen förändrades attityden snabbt. Detsamma torde gälla inställningen till kvinnligt förvärvsarbete. Detta accepteras numera av de allra flesta män, även om en del fäder av den gamla stammen ogillar kvinnornas och barnens nyvunna frihet. Men den kubanska revolutionen är ungdomens revolution och de äldre kan inte annat än erkänna att de vunnit mycket på de ungas aktivitet.

På Kuba är det viktigaste skälet för barndaghem rent praktiskt: att få ut kvinnorna i produktionen. Barninstitutionerna är helt enkelt nödvändiga för att öka produktionen och höja folkets levnadsstandard. Sofistikerade spekulationer om barnens harmoniska utveckling och familjerektionernas psykologiska innehåll står inte på dagordningen. Bristen på intresse för könsrollsinlärning och barnpsykologisk forskning kan irritera en europeisk kulturradikal, men i praktiken utförs ändå mycket av det vi bara spekulerar om. Detta innebär inte att man undervärderar kollektivets betydelse för fostran till socialism — man är övertygad om att de kubanska daghemmen gör barnen mindre själviska, mer samarbetsvilliga och mindre bortskämda — men man skäms inte för de praktiska motiven.

Vid diskussion med professorn i filosofi vid Havannas universitet, H. Alcuy, bekräftades att man på Kuba vet mycket litet om den kollektiva uppfostrans inverkan på barnen, men att man räknar med att fylla denna lucka snart. Före revolutionen fanns inga psykologer eller pedagoger alls, men nu utexaminerar man 30-40 psykologer årligen. Professor Alcuy påpekade att regeringen inte har något officiellt program för familjelivets utveckling, utan att man är öppen för nya idéer och rön. På den borgerliga frågan om man hämmar barnets individualitet genom institutionsuppfostran svarade Alcuy att det inte råder någon motsättning mellan kollektivitet och individualism. Barns individualitet utvecklas ofta bättre i ett kollektiv än i en konventionell hemmiljö. Gemenskapskänslan är viktig i barninstitutionerna, men ”vi är fullt medvetna om att, för att bygga kommunism, måste vi utveckla en stark individualism hos varje medborgare”, framhöll professor Alcuy. Regeringen försöker inte dirigera folks tänkande. Endast ett högt politiskt medvetande och förmåga till självständigt tänkande kan skapa en garanti för en sund utveckling till kommunism.

Revolutionen börjar med A

Hur har denna utveckling inom utbildningsväsendet varit möjlig? Det finns ingen annan förklaring än revolutionen själv.⁶²

I debatten om de utsugna ländernas problem anföras ofta avsaknaden av ett ordentligt utbildningssystem som en av huvudorsakerna till den ekonomiska och sociala situationen i dessa länder. Otvivelaktigt är ett undervisningssystem avpassat efter landets behov ett nödvändigt villkor för att någon utveckling skall komma till stånd, som inte enbart gynnar en liten härs-kande klass. När det gäller orsak och verkan i samspelet mellan ekonomisk utveckling och utbildningsnivå finns det dock anledning att inte stirra sig blind på den senare och förutsätta att om man bara ser till att folket får utbildning kommer automatiskt ekonomin att expandera; snarare är expansionen av utbildningsväsendet ofta en följd av den ekonomiska utvecklingen och inte tvärtom. Ett land måste ses som en helhet, där de olika delarna hänger samman och

⁶² Armando Hart, ”La Revolución y los Problemas de la Educación”. *Cuba Socialista*, nr 4, december 1961.

påverkar varandra men där helheten bestämmer de olika delarna. Att ge bidrag till skolor och universitet i u-länderna kommer inte att få någon större effekt om man inte samtidigt ser till att den utbildade kadern får tillfälle att omsätta sina förvärvade kunskaper i praktiken: det är meningslöst att utbilda t.ex. kemister om dessa inte har någon kemisk industri att verka inom. Resultatet skulle i så fall bli att de utbildade teknikerna lämnade landet för att söka anställning i andra länder, där de dessutom kunde räkna med större materiella förmåner än i sitt hemland. En utbyggnad av undervisningssystemet måste följaktligen gå hand i hand med uppbyggandet av en ekonomisk infrastruktur, som kan utnyttja den utbildade arbetskraften.

När det gäller Kuba kommer förutom utbildningssystem och industriell uppbyggnad en tredje faktor in, som spelat den avgjort viktigaste rollen och bestämt de båda övriga: den amerikanska imperialismen. Det är först sedan Kuba helt och hållet brutit sig ur dess järngrepp och kastat av sig dess ok, som någon utveckling överhuvudtaget kommit till stånd. Detta faktum måste hållas i minnet inte bara när man diskuterar Kuba utan även, och i än högre grad, när man tar upp förhållandena i andra latinamerikanska länder. Utbildningsväsendet kan aldrig ses skilt från det samhällssystem vari det fungerar utan hänger intimt samman med den ekonomiska, sociala och politiska situationen i landet som helhet.

För att klargöra problematiken för utbildningen på Kuba kan några aktuella siffror från andra latinamerikanska länder tjäna som referenspunkter.

Analfabetism	% av befolkningen
Brasilien	50
Guatemala	50
Chile	20
Uruguay	3
Argentina	8
Haiti	89

Situationen på Kuba beträffande analfabetism framgår av följande tabell:⁶³

År	Analfabetism (% av befolkningen)
1899	56,8
1907	43,4
1919	38,4
1931	28,7
1943	28,3
1953	23,6

I dag är analfabetismen så gott som utrotad på Kuba.

När det gäller primärundervisning räcker det inte med att undersöka hur stor del av barnen i skolåldern, som skrivs in i första klass; viktigare är i vilken utsträckning de har möjlighet att dels dagligen följa undervisningen dels fullfölja sina studier och eventuellt fortsätta till högre utbildning.

Följande tabell visar det procentuella antalet elever i några latinamerikanska länder, som skrivs in i första årskursen men inte fullföljer den grundläggande skolutbildningen:⁶⁴

Land	
Guatemala	92 %
Colombia	86 %
Brasilien	83 %
Venezuela	77 %

⁶³ *Methods and means utilized in Cuba to eliminate illiteracy* (UNESCO Report), 1965.

⁶⁴ *UNESCO-Bulletin*, nr 29, 1966. Citerat efter Fernand Oury et Aida Vasquez. "Problèmes de l'éducation dans les pays du tiers monde", *Les Temps Modernes*, maj—juni, 1968.

Chile	63 %
Argentina	61 %
Uruguay	50 %

Läget på Kuba var liknande eller ännu sämre under tiden före revolutionen. 43 % av barnen i städerna och 53 % av barnen på landsbygden saknade överhuvudtaget tillgång till skolor och lärare. Av dem som hade möjlighet till undervisning var det endast mellan 50 och 60 %⁶⁵ som regelbundet kunde följa skolarbetet. Som siffrorna visar var skillnaderna betydande mellan städerna och landsbygden. I de förra och speciellt i Havanna fanns större delen av skolbeståndet och huvuddelen av lärarna, medan däremot landsbygden var sämre lottad. I de mest avlägset belägna områdena på ön fanns inga skolor alls.

År 1958 på hösten fanns i primärundervisningen 642 058 elever i de offentliga skolorna och 120 000 i de privata. När 130 revolutionärerna tagit makten och haft den ett år var motsvarande siffror (läsåret 1960-61) 1 138 992 samt 114 433, vilket innebar en ökning från 1958 med 78,5 %.⁶⁶

Det offentliga skolväsendet på Kuba växte fram under den nationella bourgeoisins kamp för att bli kvitt den spanska överhögheten under slutet av 1800-talet. Offentliga skolor fick inte någon starkare ställning förrän under kriget mot Spanien 1895-98. Dessförinnan hade undervisningen framför allt legat i händerna på religiösa sekter. År 1900 blev skolgång obligatorisk för alla barn i åldern 7 till 18 år. Lagen stannade dock på papperet, eftersom tilldelningen av medel till de offentliga skolorna var mycket knapp. De privata skolorna spelade en dominerande roll, framför allt som de var avsedda för överklassens barn och följaktligen hade större ekonomiska resurser. Undervisningssystemet på Kuba hade då till uppgift att utbilda den härskande klassens barn, så att de kunde fortsätta i sina fäders spår och bibehålla makten hos ett litet fåtal. I konsekvens härmed var det endast barn från överklassen, som hade möjlighet till ordentlig utbildning och kunde fortsätta sina studier vid universitetet. Ett resultat av denna selektionsprocess var att antalet kvinnliga elever successivt ökade i de högre årskurserna, eftersom kvinnans ställning varierade mellan de olika samhällsklasserna.

Anslagen till de offentliga skolorna framgår av nedanstående tabell:

*Budget för undervisningsministeriet i dollar*⁶⁷

1933-34	6 000 000
1940-41	11 400 000
1944-45	28 500 000
1948-49	78 400 000
1957-58	83 000 000

1960 hade budgeten ökat till 110 170 878 dollar,⁶⁸ 1962 uppgick den till 237 645 425 dollar⁶⁹ och 1967 till 281 781 200 dollar.⁷⁰

Av den summa, som före revolutionen var avsedd för skolorna försvann dessutom stora delar genom mutor och försvinnning.

Säkra uppgifter om elevantalet i de offentliga skolorna före revolutionen har varit svåra att uppbringa. Enligt en källa¹ skall elevantalet ha sjunkit successivt, så att 1950 endast 50,7 %

⁶⁵ *Rapport à la XXXI Conférence Internationale sur l'instruction publique organisée par OIE et l'UNESCO*, Genève 1968.

⁶⁶ Hart, a.a.

⁶⁷ Raul Ferrer, "La ley de nacionalización de la enseñanza", *Cuba Socialista*, nr 1, september 1961.

⁶⁸ Hart, a.a.

⁶⁹ Armando Hart, "El desarrollo de la educación en el periodo revolucionario", *Cuba Socialista*, nr 17, januari 1963.

⁷⁰ Rapport, se not 2, s. 130. Ferrer, a.a.

av barnen i skolåldern deltog i primärundervisningen. 1953 skulle den procentuella andelen ha sjunkit ytterligare till 44,7 %.

Elevantalet i de privata skolorna var följande:

1912	30 000
1934	35 000
1943	71 000
1950	90 000
1953	100 000
1958	224 000

Eftersom undervisningen legat i händerna på olika religiösa ordnar präglades innehållet i kurserna av dessa. Mot den skolastiska inriktningen kämpade en del patrioter i början av 1900-talet, bl.a. en präst, Varela, som bidrog till att latinet försvann som obligatoriskt språk i skolan. En folkskollärare Enrique Jos Varona höll 1902 en föreläsning vid universitetet i Havanna om "Imperialismen i sociologisk belysning" och bekämpade från positivistisk utgångspunkt det rådande vetenskapliga synsättet: "Inget är mer främmande för oss än att dra någonting i tvivelsmål. Vi älskar det som är en gång för alla givet och ingenting utövar större lockelse på oss än en dogm." Under 1900-talet pågick en ständig strid mellan progressiva och reaktionära om skolsystemets och utbildningens utformning. En av de sista stora striderna före revolutionen gällde om man skulle inrätta speciella yrkesskolor för ingenjörer i de amerikanska företagens tjänst i anslutning till president Trumans "Four point program".

Lärare

Trots att det rådde brist på undervisande personal gick före revolutionen inte mindre än tio tusen lärare arbetslösa. Utbildningen var då endast organiserad för grundskolan. Någon egentlig pedagogisk undervisning förekom inte och den blivande läraren hade ingen kontakt med undervisningen förutom en veckas praktiskt skolarbete. Fortbildning av lärare förekom inte med undantag för en del kortare sommarkurser.

Efter upprorets seger beredde lärarbristen synnerligen stora problem. De lärare, som var arbetslösa, kunde inte utan vidare sättas i tjänst, eftersom de mestadels bodde i städerna och bristen var störst på landsbygden; många vägrade att flytta från sin gamla miljö för att delta i uppbyggnadsarbetet. I de mest avlägsna områdena genomfördes ett upprop bland eleverna i sekundärskolan för att de skulle genomgå kurser och snabbutbildas till lärare på grundskolenivån. För att få fram lärare till sekundärskolan vidtogs samma åtgärder bland universitetsstuderande och i universiteten hölls kurser för att utbilda dem till lärare. Inom den högre utbildningen var problemen enorma och man fick här hjälp från andra socialistiska länder.

Lärarbristen är fortfarande ett problem på Kuba. Allteftersom elevantalet växer på de olika nivåerna krävs ökad utbildning av lärare. Trots att man 1968 utexaminerade 1 500 lärare och ca 13 000 blivande lärare var under utbildning räknar man inte med att kunna häva bristen inom åtskilliga år.

Som en konsekvens av bristen på utbildade lärare får äldre elever rycka in och undervisa sina yngre kamrater. Detta är dock inte ett fenomen, som bara får tillskrivas lärarbristen. I stället hänger det samman med synen på skolutbildningen och på förhållandet mellan elever och lärare. Genom att elever undervisar andra elever kan man komma ifrån den strikta uppdelningen i elever och lärare; båda har båda funktionerna.

Lärarytbildningen för grundskolan är i dag femårig och uppdelad i tre etapper. För tillträde till utbildningen krävs att man genomgått sjätte årskursen i grundskolan.

Första året av utbildningen tillbringar de blivande lärarna i Minas de Frio, en skolstad, som är belägen uppe i Sierra Maestra i Oriente-provinsen. Platsen ligger avsides och fungerade under

frihetskampen som läger för gerillan. Orsaken till att man förlägger utbildningen hit är bl.a. att man vill göra de blivande lärarna förtrogna med en miljö de så småningom kommer att möta under sin tjänstgöring: eftersom behoven är störst på landet kommer de att vara verksamma där. Undervisning sker i spanska, historia och matematik men lärarkandidaterna deltar även i det praktiska arbetet i jordbruk och skötsel av skolan.

De följande två åren studerar lärarkandidaterna på Topes de Collantes i Escambraybergen i provinsen Las Villas. Här sker pedagogiska studier men även praktiskt arbete, som t.ex. tillbyggnad av skolan med sportarenor, sovsalar, matsalar, samlingssalar, kök, administration etc.

De sista åren är förlagda till det pedagogiska institutet Maka-renko i Havanna, där huvudvikten är lagd vid praktisk tjänstgöring vid någon av de ca 250 grundskolor, som ligger i området.

Läroutbildningen präglas av en förening av teori och praktik. Förutom pedagogisk utbildning och praktiktjänstgöring tillkommer även annat arbete, som ovan nämnts. Av vikt när det gäller läroutbildningen och synen på lärarna är att den nyexaminerade läraren under de två första åren av sin verksamhet måste undervisa på landsbygden i någon avsidig liggande del av ön. Satsningen på landet är en medveten politik, eftersom tidigare städerna, och i synnerhet huvudstaden, var överutvecklade på bekostnad av de övriga delarna av landet.

Vetenskaplig utarmning

Universitetet i Havanna grundades 1728; Kubas två andra universitet, i Oriente och Las Villas, kom till 1947 respektive 1949.

Universitetet och den högre forskningen kom under 1800-talet att spela en stor roll i de progressiva nationalisternas frihetskamp. En vetenskapsakademi grundades 1861.

Under 1880-talet framträdde en del framstående forskare på Kuba. Carlos Finlay gjorde viktiga rön om gula febern och bland övriga namn kan nämnas veterinären Pérez Viguera och medicinaren de la Torre. Den relativa blomstringen för vetenskapen under 1800-talets senare hälft var ett resultat av medelklassens växande aspirationer på nationell bestämmanderätt och ökad ekonomisk makt. Mot den metafysiska och teologiska inriktning som undervisningen vid universitetet hade, ställde man upp ett annat vetenskapligt tänkande, som ofta gick ut på att mer inrikta forskning och utbildning på ekonomiskt gynnsamma projekt, t.ex. för att öka avkastningen på sockerplantagerna.

Missräkningarna över den uteblivna friheten satte sina spår under en längre tid, men i och med händelserna i samband med universitetsreformen i Córdoba i Argentina 1918 fördes åter fram krav på en friare ställning för universitet och forskning. Strömningarna vid universiteten i Latinamerika vid den tiden får sättas i relation till revolutionen i Mexico, den ryska revolutionen samt misären i de egna länderna, som tjänade som grogrund för en ökad fientlighet mot Förenta Staterna. Det var studenterna som hårdast drev kraven på självstyre för universiteten, vilket för Argentinas del uppnåddes genom den nämnda reformen. Även på Kuba gick studenterna i spetsen för den progressiva rörelsen, men den reform, som genomfördes 1923 blev på det hela taget en pappersprodukt. I samband med dessa händelser grundades den kubanska studentfederationen, 1923.

I och med den amerikanska penetrationen av Kuba kom teknisk forskning och utbildning att nästan helt avstanna. Den forskning som bedrevs inom industrin skedde inte på Kuba utan i USA. De kubaner, som visade anlag för studier försågs med stipendier av den amerikanska staten och lämnade Kuba för gott. Läget kan jämföras med den situation som för närvarande råder på forskningens område i u-länderna, där USA har en total dominans. Genom en skicklig stipendiepolitik lockas begåvningsreserven i u-länderna över till Förenta Staterna

eller västeuropeiska länder för utbildning och i de flesta fall stannar de färdigutbildade läkarna och teknikerna kvar i det land, där de fått sin utbildning, eftersom de där kan räkna med bättre ställning än om de återvänder till sina hemländer.

Situationen för u-länderna blir naturligtvis ännu värre om de själva utbildar tekniker och forskare, vilka sedan köps upp av starkare industrinationer. I så fall betalar u-länderna utbildningen med sina knappa medel, medan de rika länderna kan utnyttja den färdigutbildade arbetskraften utan att behöva stå för kostnaderna för utbildningen. Det är för övrigt inte bara u-länder, som råkar ut för denna avtappning av forskare och tekniker: när den amerikanska koncernen General Electric köpte upp den franska datamaskinfirman Bull flyttades omedelbart all forskning över till Amerika med de konsekvenser detta fick för den franska forskningen på området.

Ekonomi och därmed också den reella politiska makten låg i amerikanska händer. Den ekonomiska politiken gick ut på att gynna dessa intressen, vilket fick konsekvenser även för den högre utbildningen i och med att man inte utbildade folk för landets egna behov. De resurser som lades ner på forskning var i de flesta fall bortkastade pengar, eftersom hela systemet var snedvridet. Trots att sockret spelade den ledande rollen i den kubanska ekonomin förekom ingen forskning inom detta område på Kuba. Lika illa var läget inom bergshantering och gruvdrift; stora mineraltillgångar låg outnyttjade, därför att Betlehem Steel ville ha dem i reserv. Någon utbildning av tekniker, som kunde sköta den tekniska ledningen förekom följaktligen inte.

Beroendet av USA resulterade också i att ingen ekonomisk forskning bedrevs på Kuba. Den härskande klassen hade inget behov av att skaffa sig egna ekonomer, eftersom andra drev företagen och gjorde affärer åt dem.

I stället gynnades områden, som näppeligen bidrog till någon allmän ekonomisk och social utveckling. Antalet jurister var mycket stort, eftersom den säkraste vägen för den som ville ha framgång var en karriär inom administrationen. Samma förhållande rådde beträffande arkitekter; överklassen behövde någon som ritade dess palatsliknande lyxvillor.

Vetenskapsakademien hade inte mycket att göra. Den hade för övrigt inte heller stora medel att disponera över: 1958 uppgick dess budget till 400 pesos i månaden!

Alfabetiseringskampanjen

Det första problem som regeringen gav sig i kast med var analfabetismen. Den uppgick vid den sista undersökningen, som genomfördes före revolutionen till 23,6 %. Även här finns emellertid samma skillnad mellan stad och land, som tidigare påpekats: siffran 23,6 gäller genomsnittet för hela landet. Om man i stället tar land och stad för sig blir procenttalen 41,7 respektive 11. Fördelningen av analfabetismen i de olika provinserna på Kuba var som följer:⁷¹

Provins	Befolkning	Analfabeter	%
Oriente	1 245 879	439 576	35,3
Camagüey	465 741	127 007	27,3
Las Villas	777 013	192 850	24,8
Matanzas	300 981	57 770	19,2
Havanna	1 264 666	116 269	9,2
Pinar del Rio	322 249	99 377	30,8

Analfabetismen var alltså lägst i Havanna och högst i Oriente, där basområdet för kampen mot Batista var beläget. Under striderna organiserade gerillan även skolundervisning för soldaterna i befrielsearmén och bondebefolkningen i området.

⁷¹ Oficina Nacional del Censo de Población de la República de Cuba en 1953.

I april 1959 ordnades de första kurserna för frivilliga lärare i hur man lär vuxna läsa och skriva. Redan i september hade man gjort framsteg, vilka i och för sig kan verka obetydliga i jämförelse med vad som sedan åstadkoms, men som med hänsyn till den korta tid som stått till buds ger en uppfattning om den vikt, som regeringen tillmätte skolutbildning. Totalt 19 075 personer fick under den tiden lära sig elementa i läsning och skrivning.

Året 1961 kallades Utbildningens år (Año de la Educación). Den stora alfabetiseringskampanjen startade den 1 januari i enlighet med vad Fidel Castro sagt vid sitt tal i FN i september 1960, där han lovade utrota analfabetismen på Kuba på ett år.

En speciell kommission tillsattes för uppgiften och i denna ingick dels representanter för olika ministerier dels från olika massorganisationer. Som material för undervisningen framställdes två böcker, dels en handledning för lärarna — *Alfabeticeinos* — dels själva kursboken — *Venceremos*.⁷²

Den förra innehåller förutom pedagogiska instruktioner dessutom kapitel, som behandlar olika delar av revolutionen och det kubanska samhället efter segern mot Batista, t.ex. Revolutionen, Fidel är vår ledare, Kooperativen, Nationalisering, Industrialisering, Imperialismen, Demokrati, Alfabetiseringen och Havannadeklarationen. Handboken avslutas med en ordlista över den vokabulär som använts i de olika avsnitten.

Kursboken presenterar de olika övningarna och uppgifterna för eleven. Temata som ingår är OAS, Milisen och Kuba i världen.

En av svårigheterna i kampanjens början var att lokalisera och spåra upp alla som var analfabeter. Eftersom många fruktade, att de skulle förlora sitt arbete, om det upptäcktes att de inte kunde läsa och skriva tog man till allehanda knep för att dölja sin brist på kunskap, bl.a. lärde man sig utantill de stycken som ingick i testet. Med hjälp av en stor kampanj i press, radio och television sökte man få analfabeterna, att ändra uppfattning och delta i undervisningen. Massmedia användes i övrigt för propaganda men inte för direkt undervisning.

Av stor betydelse är den personella strukturen i kampanjen. Det var inte lärare i traditionell bemärkelse, som hade hand om det mesta av undervisningen. De utgjorde en minoritet av personalen. Orsaken till detta var inte endast att Kuba led brist på lärare utan den hade ideologiska grunder. Det var folket som skulle lära av folket, dvs. genom mobilisering av frivilliga och framför allt av ungdomar skulle dessa inte bara lära ut kunskaper och bidra till att höja den allmänna kunskapsnivån utan också själva lära sig vilka problem landet brottades med och få erfarenhet av vad det i praktiken vill säga att ha lidit av underutveckling under ett sekel.

De första alfabetisörerna (folklärarna) utgjordes av vanliga medborgare, sorti svarade på kampanjens appeller att på sin fritid undervisa analfabeter i grannskapet. De genomgick speciell utbildning och hade dessutom under hela sin verksamhet seminarier parallellt med undervisningen för att ständigt utbyta erfarenheter och förbättra metodiken på basis av gjorda rön.

Initiativet till att i stor skala utnyttja ungdomen i kampanjen kom från elva ungdomar i provinsen Camagüey, som for till en ö i närheten av sin hemort för att undervisa befolkningen där. Eftersom erfarenheterna av deras verksamhet blev goda följde fler studerande deras exempel och slutligen beslöt man stänga skolorna den 15 april 1961 för att så många elever

⁷² Alfabeticemos — låt oss alfabetisera; venceremos — vi skall segra.

som möjligt skulle delta i kampanjen, framför allt i undervisningen på landsbygden. Deltagandet var frivilligt och en särskild brigad av alfabetisörer organiserades; den fick namn efter en lärare, Conrado Benitez, som mördats av kontrarevolutionärer i januari samma år.

Exemplet med en ungdomsbrigad vann anklang och i augusti organiserades efter dess förebild en brigad för frivilliga arbetare; den fick namnet Patria o Muerte (Fäderneslandet eller döden).

Alfabetisörerna bodde tillsammans med sina elever och deltog i deras dagliga arbete.

Alfabetisörerna arbetade gratis och i fabriken kunde de läskunniga arbetarna arbeta extra timmar för att deras illiterata kamrater skulle kunna studera utan att produktionen minskade. Varje alfabetisör hade hand om två elever och 50 elever med 25 lärare bildade en enhet, som stod under ledning av en utbildad lärare och en politisk rådgivare.

Eleverna utgjordes till största delen av äldre personer på landsbygden, som ofta inte var intresserade av att läsa eller på grund av ålderdom hade andra svårigheter. Arbetet med deras skolning var hårt, speciellt i de fall då det först var nödvändigt att övertyga eleven om vikten av att kunna läsa och skriva.

Varje elev genomgick tre prov; det första syftade till att ta reda på hans/hennes kunskapsnivå, det andra skulle kontrollera om vederbörande gjorde några framsteg i studierna och slutprovet verifierade om kraven för examen uppnåts. I slutprovet ingick att varje elev skulle skriva ett personligt brev till Fidel Castro och som bevis på sina kunskaper fick varje godkänd elev Cervantes' *Don Quixote*.

I samband med alfabetiseringskampanjen företogs sociologiska undersökningar dels om alfabetisörerna dels om eleverna och förhållandena på landsbygden. Alla alfabetisörer hade med sig ett frågeformulär om befolkningens matvanor, bostadsförhållanden, utbildning, möjligheter till sjukvård och vilka omedelbara åtgärder, som borde vidtas. Därmed fick man på samma gång en höjd kunskapsnivå i landet och en kartläggning av förhållandena inom landet och speciellt i de områden, som var mest underutvecklade.

Under hösten intensifierades studierna och speciella centra upprättades för dem som av någon anledning blivit efter i studierna, för att de skulle hinna fatt sina kamrater.

Den 5 november kunde man inrapportera den första byn, som var fri från analfabetism, Melena del Sur i Havannaprovinsen och när kampanjen avslutades med ett massmöte i Havanna den 22 december förklarades Kuba fritt från analfabetism.

Under 1961 vann det kubanska folket två stora segrar: över analfabetismen och över legosoldaterna vid Playa Girón.

Alfabetiseringskampanjens resultat kan summeras i följande tabeller:⁷³

Totala antalet analfabeter, som erhöll undervisning	979 207
Antalet som klarade slutprovet	707 212
Fortfarande analfabeter	271 995

Lärare

Folklärare	120 632
Arbetsbrigaden "Patria o Muerte"	13 016
Ungdomsbrigaden "Conrado Benitez"	100 000
Lärare	34 772
Totalt	268 420

Bland dem som inte lärde sig läsa och skriva ingår dels sådana som inte förstod spanska och följaktligen inte hade möjlighet att delta i undervisningen, dels sådana som av medicinska orsaker eller hög ålder inte klarade av undervisningen. Det kvarvarande antalet analfabeter på

⁷³ *Methods and means*, se not 1, s. 129.

Kuba efter kampanjen utgjorde 3,9 % av befolkningen.

”Alfabetiseringskampanjen var inget mirakel utan snarare en svår erövring baserad på arbete, teknik och organisation” (UNESCO-rapporten). Kampanjen får inte bara ses som en tekniskt sett väl genomförd operation utan måste även sättas i relation till den ideologi, som den baserade sig på. Alla skulle delta i undervisningen oavsett var de bodde och oavsett deras ålder eller ställning i samhället. Den grundläggande utbildningen ansågs som en rättighet för alla medborgare och följaktligen företogs ingen diskriminering enligt principen att endast de som var i arbetsför ålder skulle utbildas för att på så sätt öka produktionen. Ett framträdande drag i kampanjens uppläggning var den massiva inkorporeringen av ungdomen. Förutom att man på detta sätt utnyttjade en stor kapacitet i fråga om kunskap och undervisning förde man också in ungdomens verksamhet som ett led i själva skolutbildningen: en armé av ungdomar, som lägger ner 6 månader av ett år på att lära ut elementa inom läsning och skrivning i de mest svårtillgängliga områdena på landet bidrar alltid till ungdomens egen fostran. Eleverna konfronterades med de problem, som existerade och gavs tillfälle att aktivt delta i uppbyggnadsarbetet, för att på så sätt bli delaktiga i resultaten och knyts närmare samman med den övriga befolkningen. På samma gång uppstod ett dialektiskt förhållande mellan elev och lärare, där båda två på en gång hade bägge rollerna.

De som i kampanjen lärde sig läsa och skriva fick dessutom ett politiskt medvetande, som skulle uteblivit om man i stället valt att utnyttja massmedia för undervisning. I så fall hade resultaten inte kunnat uppnås lika snabbt och den ömsesidiga skolningen av lärare och elever uteblivit.

Alfabetiseringskampanjens uppföljning

Efter alfabetiseringskampanjens avslutande fortsatte undervisningsministeriet på den inslagna vägen för att ge dem som deltagit i kampanjen möjlighet att använda sina nyförvärvade kunskaper och fortsätta sina studier på högre nivåer. En speciell kommission för arbetare- och bondeutbildning tillsattes. Undervisningen började 1962 och fick mycket stor uppslutning. Mer än en och en halv miljon människor har deltagit i kurser för att höja sin skolutbildning till sjätte årskursen i grundskolan.

Grundkursen i den nya utbildningen kallas *el Seguimiento* och motsvarar studier upp till andra och tredje årskursen i grundskolan.

Fortsättningen på *el Seguimiento* kallas *Superación obrera y campesina* och leder fram till ungefär sjätte årskursen i grundskolan.

Ytterligare en kurs lades senare till de två grundläggande; den senare motsvarar ungefär den lägre delen av mellanstadiet och omfattar framför allt arbetare.

Man diskuterade tämligen utförligt innehållet i vuxenutbildningens olika avdelningar. Den andra kursen omfattar endast två ämnen på schemat: matematik och spanska och skiljer sig därigenom från den ordinarie undervisningen på grundskolenivån. Orsaken till denna inskränkning i ämnesvalet ligger i att man framför allt ville ge deltagarna en solid grund för fortsatta studier: med hjälp av dessa två grundläggande discipliner kunde sedan arbetarna delta i speciella yrkeskurser för teknisk utbildning eller läsa vidare för högre examina.

På det organisatoriska planet sökte man i möjligaste mån genomföra en masslinje i undervisningen på samma sätt som man tidigare gjort under alfabetiseringskampanjen. De olika organisationerna CTC-R, FMC, UJC, CDR och ANAP deltog aktivt i den praktiska utformningen av kurserna och speciella folkförsamlingar skapades för undervisningen, där arbetare, bönder, lärare och elever ingick för att söka förena skolan med folket och intressera arbetarna för undervisningsproblem och få dem att aktivt delta i de kurser som gavs.

Själva undervisningen bedrevs och bedrivs fortfarande dels i lokaler i anslutning till

arbetsplatserna dels i hemcirklar. Studierna är förlagda både på dagtid och kvällstid och pågår minst två timmar per dag. För att inte studierna skall hindras av det dagliga arbetet kan de som deltar i vuxenutbildning erhålla minskning av sin ordinarie arbetstid.

Skolprovet och kampanjen för sjätte graden

Under 1963 skedde en viss omorganisering av arbetar- och vuxenutbildningen på grundval av erfarenheter från de tidigare kurserna. Något som också torde ha spelat in är den omorientering inom ekonomin, som skedde ungefär samtidigt. Massorganisationerna bedrev utökad propaganda för att så många som möjligt skulle delta i undervisningen och i samarbete med undervisningsministeriet genomfördes ett skoltest, som omfattade ämnena spanska och matematik. Deltagandet var frivilligt, men genom att CTC-R deltog i organiserandet och gjorde det möjligt att genomföra testet i fabriker och på andra arbetsplatser blev uppslutningen massiv: 1 102 153 arbetare deltog. Med utgångspunkt från provet kunde man sedan planera utbildningen efter elevernas nivå och folkets behov. Resultatet av provet visade, att utbildningsnivån inte var särskilt hög; man fick ett drastiskt exempel på vad utbildningssystemets inkapacitet före revolutionen lett fram till. Av tio arbetare på landet hade nio en utbildningsnivå, som låg under grundskolans tredje år; i städerna var situationen likadan för sex eller sju utav tio.

En av orsakerna till det negativa resultatet får ses i det faktum att före revolutionen var grundskolan stängd för alla som var över 18 år. Eftersom många inte kunde fullfölja sina studier utan måste avbryta dem hade de tidigare ingen möjlighet att ta upp dem igen, eftersom de då blivit för gamla. Följaktligen fanns det på Kuba omedelbart efter upproret ett stort antal människor med endast några få års skolutbildning bakom sig.

På basis av skolundersökningen startade CTC-R en kampanj för att så många som möjligt skulle studera vidare till sjätte årskursen i grundskolan. Under tre månader 1964 bedrevs en intensiv mobilisering på arbetsplatserna. I många fall lyckades man komma upp i ett hundra procentigt deltagande från arbetarnas sida; som en av orsakerna till framgången kan anföras, att undervisningen bedrevs på arbetsplatsen i form av studiecirklar efter arbetets slut, där arbetare med högre skolutbildning undervisade sina kamrater. På varje arbetsplats organiserades dessutom under partiets ledning en allmän församling, som hade till uppgift att ta reda på utbildningssituationen bland arbetarna och leda och planera undervisningen på platsen. I "Kampanjen för sjätte graden" deltog över 800 000 arbetare.

Arbetarfakulteten

Som ett led i den allmänna uppföljningen av alfabetiseringskampanjen och vuxenutbildningen grundades 1963 en speciell arbetarfakultet vid universitetet. Bakom införandet av denna ligger avsikten att minska klyftan mellan arbetare och universitetsutbildade samt ge arbetarna direkt inflytande på universitetet.

För tillträde till fakulteten krävs att man har gått igenom sjätte året i grundskolan.

Undervisningen varar i tre år och omfattar sju ämnen: matematik, fysik, kemi, biologi, socioekonomi, spanska och engelska eller ryska. Minimum för studier i ett ämne är två terminer. Kurserna är förlagda till kvällstid och majoriteten av eleverna sköter ett arbete utöver studierna. För att de skall ha möjlighet till koncentrerad läsning brukar deras kamrater i arbetet arbeta extra och på så sätt hindra att produktionen blir lidande.

Utbildningen vid arbetarfakulteten är förberedande för vidare universitetsstudier: efter de tre åren kan eleven läsa vidare vid universitetets samtliga fakulteter utom den humanistiska.

Arbetarfakulteterna är för närvarande tre på Kuba och förlagda till Santiago de Cuba, Las Villas och Havanna. Dessutom har varje fakultet filialer i omkringliggande städer samt kurser ute på arbetsplatserna.

Antalet elever uppgår till ca 6 000, av vilka den största delen är arbetare, bönder och jordbruksarbetare.

Högre undervisning och vetenskaplig forskning

En reformering av universiteten genomfördes 1962. Då grundades en teknologisk fakultet, som tidigare saknats, med speciell utbildning av tekniker i hydraulik, vägbygge, elektronik, telekommunikationer, mineralogi, metallurgi samt kemi med inriktning på sockerforskning. Den tekniska undervisningen kunde inte klaras med enbart inhemska lärarkrafter utan dels fick man hjälp från andra länder, framför allt Sovjetunionen, dels sände man stipendiater till andra länder. Dessa studerade då i första hand ämnen, där överhuvudtaget vetenskaplig tradition och forskning saknades på Kuba, i synnerhet gruvdrift och mineralogi.

Satsningen på den högre utbildningen kan illustreras med följande fakta om universitetet i Las Villas, som grundades 1948.

Före revolutionen fanns det endast två fakulteter, humanistisk och naturvetenskaplig. Antalet studerande var 615 och lärarna uppgick till 100. Det fanns inga laboratorier och biblioteket saknade en byggnad att ställa upp sina 70 000 volymer i; den årliga budgeten uppgick till 600 000 dollar.

I dag finns 7 fakulteter, humanistisk, naturvetenskaplig, teknologisk, jordbruksvetenskaplig, medicinsk, pedagogiskt institut och arbetarfakultet. Studerandeantalet är uppe i 4 952 (varav 1 851 är flickor); av studenterna har 2 174 stipendier (lika fördelning mellan flickor och pojkar). Det finns 500 lärare och 22 tekniker för skötsel av laboratorier och apparatur. Bibliotekets bokbestånd har fördubblats och en stor periodicaavdelning har inrättats; dessutom finns speciella bibliotek på de enskilda institutionerna. Budgeten uppgår till 5 200 000 dollar per år.

När det gäller filosofin gick man mer varsamt fram. Någon inhemsk marxistisk tradition fanns inte på Kuba i nämnvärd omfattning. Allt vad man efter upproret hade i fråga om litteratur och åsikter inom marxism-leninismen kom från Sovjetunionen. Studiet av marxistisk filosofi intar en central plats i studierna, som bygger på den dialektiska materialismens grund. Vid varje universitet finns en filosofisk institution, där lärare vid universitetet deltar i seminarier över valda problem. I början av 60-talet dominerade således den officiella sovjetiska uttolkningen av marxismen och man studerade bl.a. Kuusinenens mastiga verk om marxism-leninismens grunder. Detta har emellertid nu utgått ur undervisningen och man kan märka en påtaglig omorientering, när det gäller ideologiska studier av teoretisk art: en orientering sker bort från Sovjet mot den europeiska debatten. I tidskriften *Pensamiento Critico*, ett huvudorgan för teoretisk debatt, dominerar de latinamerikanska och europeiska bidragen. I den senaste utgåvan av läroboken *Lecturas de Filosofía* är de ryska bidragen lätt räknade; förutom kubaner, Marx, Engels, Lenin, Gramsci, finns så gott som endast franska och italienska marxister representerade. Kinesiska texter förutom arbeten av Mao Tse-tung lyser också med sin frånvaro. Inriktningen på den aktuella europeiska problematiken inom marxismen illustreras även av att man publicerat samtliga verk, som utkommit av den franska "strukturellistiska" skolan med Louis Althusser i spetsen.

Det är lätt att få en felaktig bild av teorins ställning på Kuba. Kubanerna är häftiga motståndare till vad man kallar "teorismo" och "manualismo". Därmed avses framför allt en typ av kaférevolutionärer, som flitigt använder citat ur marxismens klassiska verk, men aldrig försöker omsätta några av sina teoretiska kunskaper i praktiken. Denna inställning kan för en utomstående betraktare verka antiteoretisk och snävt inriktad på pragmatism. Nu måste man emellertid ha i minnet att teori och praktik på Kuba är integrerade i varandra. Marxismen utgör den ideologiska överbyggnaden på Kuba och kommer följaktligen fram i den dagliga verksamheten och är inte förvisad till att studeras i avskildhet utan att kunna tillämpas, vilket oftast är fallet i kapitalistiska samhällen.

Den kubanska inställningen kan illustreras med några citat: ”Det är klart att vi inte gör anspråk på att undervisa i marxism och göra studenterna till marxister genom att de genomgår ett prov i marxistisk teori. Den ideologiska omvandlingen av studenter, som ofta kommer med dimmiga föreställningar, förvirrade av teologiska, borgerliga och eklektiska begrepp är en lång process, som inte kan slutföras med tre terminers undervisning i dialektisk och historisk materialism. Vår ungdom kommer att bli marxister genom sin dagliga verksamhet under inverkan av ekonomiska och sociala förändringar som ett resultat av både egna erfarenheter, kurser och böcker.”⁷⁴

”Vi kan anse oss vara revolutionärer i den mån som vi kan besegra vår okunnighet, vår underutveckling och våra brister, i den utsträckning som vi kan bli goda arbetare och soldater. Dessutom krävs att vi inser, att studierna är ett ideologiskt problem och att vi kommer att bli soldater i kampen för det nya samhället på det ideologiska planet. Det är helt omöjligt att tala om den nya människan utan att tala om det nya samhället.

Det 21:a seklets människa, som vi håller på att skapa i dag, kommer att vara resultatet av ett kollektivt arbete. Detta innebär inte att hon skulle sakna individualitet utan denna kommer att vara mycket rikt utvecklad och följaktligen befriad från all individualism. Vi anser, att uppfattningen om en parallell uppbyggnad av socialismen och kommunismen är ett verkligt bidrag från vår revolution till marxismen.

Vi vägrar att acceptera en period, då en materiell och teknisk grundval skapas och den ideologiska skolningen inte betraktas som grundläggande eller samhället som en organisk enhet. Följaktligen förkastar vi en paralyserad marxism, som blir till en teori för att rättfärdiggöra sig själv. Socialismen och kommunismen berör samhällsordningen i sin helhet; i annat fall är de intet.

Bland oss, studenter och blivande tekniker, är frågan om materiella stimuli för länge sedan avklarad. Den grundläggande motiveringen för vårt arbete är mer och mer medvetenheten att uppfylla en plikt.”⁷⁵

Nya undervisningsmetoder infördes också vid universiteten: ”Kampen mot det gamla universitetet har som en av sina delar kritiken av de s.k. föreläsningarna, stencilerade papper, som fungerade som enda text, vilken ingen kunde klara sig utan; följaktligen var den obligatorisk för varje elev. Dessa föreläsningar, som ibland var desamma som vederbörande professor hållit under de senaste tjugo åren, var som en sorts bibel. I dem fanns allt som de studerande skulle kunna och vad som övrigt var falskt.”⁷⁶

Enligt samstämmiga uppgifter är valet av höga studier fritt, så att varje student kan välja det ämne vederbörande föredrar.

I praktiken förekommer en viss styrning i och med att den blivande studenten förväntas inse vad folkets behov är och göra sitt val i enlighet därmed. Något tvång förekommer däremot inte.

Alla har möjlighet att studera. Staten bekostar studierna och stipendiesystemet utbyggs oupphörligt. I och med att staten tar hand om alla kostnader för utbildningen förväntas det av eleverna, att de skall ägna sig åt studierna helt och hållet. Antalet studiemisslyckanden på högre nivå är få.

Studierna vid universitetet omfattar 5 år. Under de två första åren ges allmän utbildning varefter specialisering sker det tredje året. Antalet undervisningstimmar minskar successivt

⁷⁴ Carlos Rafael Rodriguez, ”La reforma universitaria”, *Cuba Socialista*, nr 6, februari 1962.

⁷⁵ Deklaration av de kubanska studenterna den 26 juli 1968 vid firandet av femtonårsdagen av attacken på Moncada-kasernen.

⁷⁶ Rodriguez, a.a.

och förändras från föreläsningar till seminarier ju högre upp man kommer. För att få gå vidare till nästa årskurs krävs att studenten varit närvarande 80 % av undervisningstiden.

Examenssystemet har förändrats såtillvida som man infört deltentamina i stället för att eleven som tidigare skall redovisa allt på en gång. Ca 40 % av kunskapsmaterialet återstår vid sluttentamen, men systemet är flexibelt, så att siffran kan variera. Praktiska och teoretiska prov finns integrerade i kurserna och för tekniker förekommer praktik i olika industrier.

Förutom studierna arbetar studenterna med produktivt arbete

i jordbruket. En månad per år ägnas sådant arbete, som dessutom i de flesta fall utförs frivilligt över veckosluten utöver vad som är obligatoriskt. Vid universiteten, och även vid andra skolor, finns dessutom jordbruksfarmer och mindre industrier, som eleverna gemensamt sköter och driver. Undervisningen syftar till att integreras så mycket som möjligt i det dagliga livet, så att skillnaden mellan undervisning och arbete minskar. I och med de intima banden mellan teori och praktik blir dessutom de blivande teknikerna redan på ett tidigt stadium av utbildningen väl förtrogna med de problem de senare kommer att möta i sin verksamhet. I enlighet med detta synsätt har man planer på att i framtiden desintegrera universitetsutbildningen, så att studenterna inte längre finns samlade vid ett enda universitet på en plats utan undervisningen sprids ut över landet i kontakt med den konkreta verklighet, som dagligen upplevs av arbetarna. Denna decentralisering kan dessutom bli nödvändig av den anledningen att när studerandeantalet stiger kraftigt kommer tillgängliga lokaler inte att räcka till.

Den högre utbildningen är för närvarande procentuellt fördelad på följande områden:

teknologi	30 %	medicin	25 %
naturvetenskap	10 %	jordbruk	8 %
humaniora	8 %	ekonomi	8 %
pedagogisk utbildning	12 %		

I och med universitetsreformen fick studenterna inflytande på undervisningen och universitetets skötsel. Före revolutionen styrdes varje ämne enväldigt av en professor, som tillsatts på livstid. Studenternas medbestämmanderätt verkar inte enbart vara motiverad av att alla skall ha inflytande på utbildningen. Rodriguez i ovan citerade artiklar framhåller, att studenternas krav på medinflytande var naturliga under tiden före revolutionen, men att detta inflytande inte automatiskt är påkallat efter upprorets seger, eftersom motsättningarna mellan lärare och elever upphört. En professor med revolutionärt medvetande behöver inte kontrolleras av studenter och myndigheter. Detta moment av kontroll torde ha spelat en viss roll: studenterna med revolutionär inställning kunde hjälpa professorerna att genomföra de nya studieplaner och metoder, som infördes. Det är närmast denna art av kontroll det rörde sig om, inte en ideologisk vakthållning av den enkla anledningen att de flesta professorer med avgjort kontrarevolutionär hållning lämnade Kuba efter upprorets seger. I de flesta fall torde det inte ha varit någon större förlust, eftersom deras insikter och utbildning var synnerligen låg.

Då de gamla professorerna lämnade ön har de ersatts med nya, som oftast är mycket unga och kommer direkt från studierna. Medelåldern för kubanska professorer är 28 år.

Studenterna är organiserade i Federación des Estudiantes Universitarios (FEU), som grundades 1923 av Antonio Mella. Organisationen deltog aktivt i kampen mot Machado på trettioalet och mot Batista. Fram till 1967 fanns två organisationer för studenter dels FEU dels ungkommunisterna UJC. Eftersom UJC var en politisk organisation, där man valdes in i motsats till FEU, som samlade alla studenter, hade de skilda uppgifter att fylla. Emellertid visade det sig att ledningen inom FEU till allra största delen kom att utgöras av medlemmar i UJC, vilket i och för sig var helt naturligt, eftersom de mest medvetna studenterna fanns i denna organisation. 1967 fann man, att det inte längre behövdes två skilda organisationer utan man slog samman dem. Fortfarande blir man dock ej automatiskt medlem i UJC, om man är

med i FEU. Studenterna är organiserade fakultetsvis och institutionsvis och de minsta enheterna utgörs av José Antonio Echeverría-brigaderna. FEU har numer inte enbart verksamheten inriktad på att ta tillvara studenternas fackliga intressen, eftersom all utbildning är gratis. I stället deltar man i den ideologiska skolningen och i skapandet av den nya människan.

Den kubanska vetenskapsakademien grundades 1962. Dess uppgift var att dirigera, samordna och initiera vetenskaplig forskning. Eftersom forskningen på Kuba före revolutionen varit helt obetydlig hade man att kämpa mot arvet från det förgångna mycket hårt: det fanns ingen vetenskaplig tradition, ingen utbildad personal, inga laboratorier och ingen utrustning. Allt måste byggas upp från grunden och genom den amerikanska blockaden uppstod problem med litteratur och apparatur. Nu har svårigheterna att skaffa böcker och annat minskat genom att man kan få dem från Sovjetunionen men även från länder i Europa som England och Frankrike.

För tillträde till vetenskapliga studier krävs inte bara goda kunskaper utan också ett revolutionärt politiskt medvetande; man kräver helt enkelt att den blivande vetenskapsmannen skall arbeta för det kubanska folket. Orsaken är att man inte vill riskera att utbildade vetenskapsmän lämnar landet efter att ha genomgått sin utbildning. I så fall skulle Kuba få betala kostnaderna för utbildningen utan att kunna dra nytta av de insatser forskaren gör.

Forskningen är mycket nära sammankopplad med industrin och jordbruket. Vanligen sker valet av vetenskapliga forskningsprojekt genom att olika industrier kommer med förslag till undersökningar, som de vill ha utförda. Följaktligen är den mesta forskningen tillämpad, men grundforskningen negligeras inte helt. Rapporterna från olika undersökningar brukar i allmänhet inte publiceras.

Samarbetet inom forskningen sker framför allt med andra socialistiska länder. De områden, där samarbete sker, är de som inte är utvecklade på Kuba eller där man vill sätta in speciellt stora insatser: gruvdrift, geologi, petrologi, agrikultur, parasitologi, astronomi, zooteknik, marinbiologi, fotometri är grenar där man samarbetar med DDR, Bulgarien, Korea, Mongoliet, Ungern, Polen, Rumänien, Tjeckoslovakien och Sovjetunionen.

Pedagogiska förändringar

Den kubanska undervisningen kännetecknas av en intim förening av teori och praktik. Skolarbetet är en integrerad del av den dagliga verksamheten och skolan betraktas som en naturlig arbetsplats. Eleverna vistas större delen av dagen i skolan eller under skolans ledning och i många fall bor de även där, eftersom internatskolor är vanliga. Utbildningen är fri och eleverna får allt de behöver, inte bara av skolmaterial utan även av andra förnödenheter. Detta är i linje med försöket att minska pengarnas roll i samhället genom att staten tillhandahåller allt som behövs. Under de kommande åren kommer man att prioritera skolbyggen och då i första hand semiinternat.

Skolans roll i samhället kommer därmed att ökas högst avsevärt, vilket kommer att få konsekvenser för den funktion, som familjen uppfyller: mer och mer flyttas familjens socialiserande roll över på skolan och den typ av familjesystem vi känner från Europa försvinner.

I undervisningen, liksom inom övriga delar av det kubanska samhället, spelar tävlingen (emulación) en avgörande roll. Detta tävlingsmoment återfinns i all undervisning på alla nivåer. Avsikten är inte att uppamma individuella prestationer utan att genom allas inbördes tävlan öka den allmänna standarden: ”genom att var och en gör sitt bästa blir alla bra”.

Som exempel på ämnen som studeras och timfördelningen kan tjäna gymnasiet Enrique J. Varona i Holguin. 498 elever går i skolan och av dem är 42 stycken medlemmar i UJC.

Gymnasiet omfattar 11:e och 12:e årskursen. Undervisningen per vecka består av 27 timmar i 11 och 30 timmar i 12. Skoltiden är 8-11.50 under 2 dagar i veckan och mellan 8-12.40 4 dagar i veckan. Schemat för 11:e klass ser ut som följer: matematik 5 timmar, fysik 5, engelska 5, kemi 5, biologi 4, spanska 3; av dessa är 3 i matematik, fysik, kemi och biologi ledda via TV, som mer och mer börjat användas i undervisningen på Kuba.

Studierna i vissa ämnen leds av s. k. monitorer, framstående elever, som förutom den ordinarie undervisningen får speciella kurser för att undervisa sina kamrater. Att elever undervisar sina kamrater, vilket är mycket vanligt, får inte bara tillskrivas lärarbristen utan ingår i strävandena att minska skillnaderna mellan lärare och elever: respekten och vördnaden uppehålls inte på metafysiska grunder om man ser sin kamrat leda undervisningen utan blir beroende av lärarens kunskap och pedagogiska skicklighet.

I skolundervisningen ingår också ideologisk skolning i form av diskussioner av t.ex. Castros tal eller utrikespolitiska händelser. Elevernas politiska medvetande är mycket högt och deras faktiska kunskaper om Kubas situation och imperialismens härjningar ute i världen är omfattande. På schemat före kommer dessutom även schack.

Ett steg på vägen mot den helt samhällsintegrerade skolan är La Escuela al Campo, skolan på landet. Försöksvis genomfördes denna plan 1966, då elever från mellanstadium och gymnasium i provinsen Camagüey under sex veckor flyttade ut på landet, där de bodde i läger tillsammans med sina lärare och dels studerade dels deltog i arbetet på statsfarmerna. Genom detta grepp ville man komma ifrån de vanliga skolresorna, då man under en dag besökte en farm och som hastigast tittade på verksamheten och i stället låta eleverna själva delta praktiskt i arbetet.

Den pedagogiska inriktningen, satsningen på utbildning, som konkret även kommer till uttryck i att man bygger om gamla kaserner och fängelser till skolor och i Havanna har gjort om överklassens gamla lyxvillor till skolor, är ett led i skapandet av den nya människan på Kuba. Att exakt definiera vad den nya människan är för någonting är svårt: det går inte att rada upp en mängd egenskaper som denna nya människa skall ha utan det rör sig om ett dynamiskt begrepp, som successivt utvecklas och förändras. I sin deklaration den 26 juli 1968 sammanfattade studenterna det sålunda: "Skapandet av den nya människan kan inte reduceras till ett slagord. Che såg det som resultatet av en mångfacetterad integrerad utbildning, som står i en ständig kritisk relation till det samhälle, som denna människa har skapat och som i sin tur bidrar till att skapa henne. Dessa människor kommer att vara lika mångsidiga och varierade som framtidens samhälle men de kommer att vara absolut lika i sina skyldigheter och rättigheter. Skapandet av detta samhälle och av villkoren som skapar dessa människor är vår historiska uppgift, vårt Moncada, vår Granma, vårt Sierra Maestra och vårt Bolivia."

Partiskolor

Las Escuelas de Instrucción Revolucionaria, som har till uppgift att utbilda kadrer i partiet och skola dem i marxismen-leninismen, grundades i december 1960. De hörde till 26-julirörelsen men eleverna kom även från andra organisationer som PSP och 13-mars-direktoratet. Skolorna fungerade alltså som samlingsorgan för militanter i olika organisationer, innan dessa slagits samman i ORI.

Under kampen mot sekterismen var skolorna den så gott som enda existerande nationella politiska organisationen innan PURS bildades.

1963 skedde en omläggning av utbildningen i samband med att man sökte genomföra den tekniska revolutionen. I stället för att som tidigare enbart koncentrera sig på politiska studier och på ideologi förde man in undervisning i jordbruksteknologi samtidigt som utbildningstiden förlängdes till att omfatta ett år. Året efter fortsatte omstruktureringen, så att man även förde in industriell teknologi på schemat.

1965 existerade tre olika typer av skolor för utbildning av partikadrer:

1. Skolor med övervägande ideologisk undervisning. Kommunistpartiets skola Nico López, med två års utbildning; UJC:s Fulgencio Oroz, ettårig; PCC:s provinsskolor, även de ettåriga.
2. Teknisk-politisk utbildning. Escuelas Básicas de Instrucción Revolucionaria, ettåriga.
3. Skolor med blandad undervisning i ideologi, tekniska och allmänna ämnen. CTC-R:s och ANAPs med ettårig utbildning samt kvällskurser för arbetare och administratörer i städerna.

Bristen på utbildade kadrer inom partiet var ett allvarligt problem. Fram till 1965 hade 126 714 elever deltagit i undervisningen. Om man ser till sammansättningen av de utvalda partimedlemmar, som fick tillträde till skolorna utgjordes de framför allt av yngre arbetare och bönder, som tillsammans uppgick till 90 % av eleverna. Kvällskursernas deltagare tillhörde något andra kategorier, dels därför att de var förlagda till städerna, dels på grund av att de även var öppna för medlemmar i FMC och CDR. Arbetarna utgjorde där något över hälften, kontorsanställda ca 15 %, handelsanställda 7 % och specialutbildade tekniker 4 %. Kvinnor var i minoritet i samtliga: 8 % i partiets provinsskolor, 20 % på kvällskurserna.

EIR har en egen tidskrift, *Teoría y Práctica*, där material av teoretiskt intresse publiceras liksom de forskningsrapporter, som olika studiegrupper inom skolorna presenterar. Från att tidigare ha intresserat sig mest för sociologiska och historiska studier över den revolutionära rörelsen på Kuba har man nu också börjat syssla med forskning inom ekonomiska och industriella ämnesområden.

Revolutionen bygger

Människorna bygger bostäder för att skydda sig mot naturen och skapa en behaglig omgivning för sina aktiviteter. Bostaden måste betraktas som en grundläggande nytthet jämställd med mat, dryck och kläder. Ett samhälles bostadsbyggande speglar dess grad av utveckling samt dess sociala och ekonomiska struktur. Som ett resultat av revolutionen på Kuba har inte bara bostadsbyggandet ändrat inriktning och omfattning, utan en helt ny arkitekturideologi håller på att växa fram.

Bostadssituationen i tredje världen

Länderna i Afrika, Asien och Latinamerika står idag inför problem som orsakats av den allt snabbare ökningen av städernas invånarantal. Denna stadstillväxt är inte identisk med motsvarande fenomen under industrialismens första skede i Europa. Bl.a. skiljer den sig genom att tillväxttakten är betydligt högre och genom att den inte står i någon rimlig proportion till ökningen av antalet arbetstillfällen. Ofta *minskar* antalet arbetstillfällen samtidigt som storstäderna fortsätter med sin abnorma tillväxt. Resultatet av denna ”överurbanisering” har blivit, förutom helt bostadslösa gatusovare, enorma skjulstäder utan vatten, avlopp, skolor eller överhuvudtaget resurser att sörja för livets nödort. ⁷⁷ I jämförelse med bostadssituationen på landsbygden innebär detta en försämring beroende på ökad trångboddhet, förvärrade hygieniska förhållanden, ökad brandrisk, sämre tillgång på byggnadsmaterial och högre levnadsomkostnader.

I de flesta u-länder går denna process inte att stoppa. Nya illegala kåkstäder bildas ideligen. Det har exempelvis beräknats att 45 % av Ankaras, 33 % av Karachis, 35 % av Caracas och 15 % av Singapores befolkning bor i eländiga stadsområden av detta slag. ⁷⁸ Denna bild är

⁷⁷ Se Dick Urban Vestbro, ”Jordens urbanisering och piratstäderna”. *Arkitektur* nr 6 1968.

⁷⁸ Charles Abrams, *Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World*, MIT Press Paperback, Cambridge/London 1966.

speciellt accentuerad i Latinamerika där urbaniseringen gått längre. I Lima bor uppskattningsvis en halv miljon människor i s.k. *barriadas*,⁷⁹ i Brasiliens 5 största städer bor 2,5 miljoner människor i slumområden,⁸⁰ i Chile saknar 44 % rinnande vatten och 55 % wc.⁸¹ I en FN-rapport har beräknats att det behövs byggas ca 400 miljoner bostäder i Afrika, Asien och Latinamerika över en 10-årsperiod.⁸² Detta innebär en bostadsproduktion av 10 bostäder per år och 1 000 invånare, dvs. en kapacitet som endast ett fåtal av de mest industrialiserade länderna klarar. För närvarande uppgår bostadsproduktionen i u-länderna i genomsnitt till endast en femtedel av behovet. I de flesta länder är byggnadskostnaderna och markpriserna höga, byggnadsvolymen ytterst låg och utbildad arbetskraft saknas. I Latinamerika ligger största delen av byggnadsproduktionen i händerna på privata företagare som bygger för överklassen. Regeringarnas insatser är som droppar i havet och hjälper oftast inte dem som avsetts, utan i stället välavlönade statstjänstemän som dessutom ofta får hyran subventionerad. I *Panorama Económico Latinoamericano* (PEL) dras följande slutsats av denna miserabla situation:

”Latinamerikas vanskliga bostadssituation som drabbar stora delar av befolkningen ... är inte ett enkelt resultat av tillfälliga brister. Tvärtom tyder allting på att den är ett symptom ... på ekonomiska och sociala begränsningar i utvecklingsprocessens själva bas.”⁸³

”Det är mer än tydligt att bostadsproblem inte orsakas av 'oproportionerlig befolkningstillväxt' någonstans, allra minst i Latinamerika. Snarare beror det på att bostadsunderskottet går hand i hand med latifundism, med u-ländernas beroende av metropolländerna, den ökade penetrationen av direkta utländska investeringar, avkapitaliseringen som beror på dessa länders koloniala eller halvkoloniala ställning etc.”⁸⁴

Bostadssituationen på Kuba före revolutionen

Kuba utgjorde inget undantag från ovan skisserade mönster. I huvudsak var frågan om goda eller dåliga bostadsförhållanden en fråga om man bodde i stad eller på landsbygden. År 1953 bodde 57 % av befolkningen i städer. Nästan hälften av dem bodde i Havanna. Liksom i de flesta övriga u-länder var skillnaden i levnadsstandard mellan stad och landsbygd enorm. Trots att Havanna bara hade en fjärdedel av landets befolkning fanns där 70-80 % av alla landets sjukhus, skolor och annan service.

Bönderna bodde i s.k. *bohíos*, enkla hyddor gjorda av den på Kuba överallt förekommande kungspalmen. Taket var av palmblad, väggarna bestod av palmens bark och de flesta hyddor hade jordgolv. Under regnperioden regnade det ofta in i dessa hyddor och vid de årliga ovädren sopades tusentals *bohíos* bort och gjorde folk hemlösa. Ofta var man tvungen att som säkerhet bygga ett s.k. *cyklonhus* — en byggnad bestående av endast några takstolar förankrade i marken — dit man kunde söka tillflykt vid svårare stormar. Det har beräknats att endast 2,4 % av landsbygdsbefolkningen hade acceptabla bostäder.⁸⁵

I städerna försvårades bostadssituationen av allmänt förekommande markspekulation, ockerhöga hyror och markägarnas vana att skoningslöst vräka sina hyresgäster. Tusentals familjer betalade mer än en tredjedel av lönen i hyra och regeringens insatser på området low-

⁷⁹ William Mangin, "Squatter Settlements", *Scientific American*, October 1967.

⁸⁰ Carmen Bas, "A Costly, Scarce ... and Important Necessity", *Panorama Económico Latinoamericano* nr 238, Havanna 1968.

⁸¹ Carmen Bas, "Housing in Chile: A Horrifying Deficit", *Panorama Económico Latinoamericano* nr 241, Havanna 1968.

⁸² UN: "World Housing Conditions and Estimated Housing Requirements", nr 65.IV.8, New York 1965.

⁸³ PEL nr 238, s. 10.

⁸⁴ PEL nr 241, s. 18. Se även Fernando Salinas, "Revolutionary Architecture and the Third World", *Tricontinental* 1968.

⁸⁵ Kubas rapport till UIA:s VII kongress i Havanna 1963.

cost housing kan betraktas som försumliga. Bostadsbyggandet var nästan helt i händerna på privata företagare. Endast en tredjedel av det bostadsbehov som orsakades av befolkningstillväxten kunde täckas genom modernt bostadsbyggande. Resten täcktes av undermåliga bostäder. Städerna var klassuppdelade och i Havanna, Santa Clara och Santiago de Cuba fanns stora slumområden. Landets arkitekter, som nästan alla fanns i Havanna, ägnade sig så gott som uteslutande åt att rita luxuösa privatvillor åt överklassen. Uttrycksformerna var ett hopkok på det allra vulgäraste man kunde hitta i USA: Las Vegas' spelhålearkitektur. Stora mängder byggnadsmaterial importerades från USA och någon kubansk byggnadsmaterialindustri fanns knappast. Under hela perioden före revolutionen under 1900-talet genomförde regeringen endast två större bostadsprojekt, det ena 1910 och det andra 1945, båda omfattade ca 1 000 bostäder.

Att de revolutionära ledarna var medvetna om bostadseländet visas av följande uttalande som Fidel Castro gjorde i samband med rättegången efter attacken på Moncadabarackerna 1953: ”På Kuba finns 200 000 hyddor och skjul; 400 000 familjer på landsbygden och i städerna bor ihopträngda i baracker och hyreshus utan ens de elementäraste sanitära anordningar; 2,2 miljoner av vår stadsbefolkning betalar hyror som tar mellan en femtedel och en tredjedel av dess inkomst.”⁸⁶

I och med revolutionen förändrades situationen helt. Bland det första man gjorde var att beräkna bostadsbehovet. Resultat: 655 000 obeboeliga bostäder, 290 000 dåligt byggda bostäder och 265 000 trångbodda bostäder. Det totala behovet blev således 1 210 000 bostäder, dvs. 85 % av det totala bostadsbeståndet behövde ersättas. Till detta måste läggas det årliga behovet orsakat av befolkningstillväxten. Revolutionsregeringen skulle behöva bygga 2 miljoner bostäder över en period av 30 år. Detta var en gigantisk uppgift.

En av de mest framstående arkitekturideologerna på Kuba, professorn i arkitekturhistoria vid Tekniska Högskolan i Havanna, Roberto Segre, har gjort en indelning av tiden efter revolutionen med hänsyn till bostadsutvecklingen som är mycket klargörande:

Fas 1, 1959-62, en period av direkt handling.

Fas 2, 1962-66, värdering och rationalisering av erfarenheterna.

Fas 3, 1966—, igångsättande av den långsiktiga planen.

Roberto Segre förklarar den i och med revolutionen förändrade situationen på följande sätt:

”Krossandet av det gamla systemet i januari 1959 öppnade vägen för ett konstruktivt uppsving på nationens alla områden. Det innebar utrotandet av det förgångna och framdanandet av ett samhälle som låter alla sina medlemmar få del av välståndet det skapar. Det innebar förstörandet av symbolerna för socialgruppsindelningen, för de fås välstånd och andras fattigdom, förstörandet av kontrasten mellan landsbygdens misär och städernas överflöd. Det var ett uppsving som inte lämnade någon tid för meditation och eftertanke. Besluten var omedelbara och omvandlades till verklighet nästan innan de uppstått som idéer i folks medvetande. Detta var orsaken till motsättningarna, bristen på samordnad planering, uppsplittringen på individuella ansträngningar, det ständiga experimenterandet, vilket karaktäriserade den första s.k. 'romantiska' fasen av revolutionen.”⁸⁷

De första åtgärderna

En av de första lagarna som den revolutionära regeringen drev igenom var *jordreformlagen*, som stoppade alla avhysningar på landsbygden och lade grunden för en permanent lösning av böndernas bostadsfråga, bl.a. genom äganderätt till jord och fastigheter som bönderna använde. *Hyressänkningsslagen* avskrev alla pågående vräkningsmål och sänkte hyrorna med

⁸⁶ Fidel Castro, [Historien skall frikänna mig!](#), Stockholm 1968.

⁸⁷ Roberto Segre, ”Vivienda y Prefabricación en Cuba”, *AUCA*, Santiago de Chile 1968 s. 40.

50 till 30 % beroende på husets ålder och hyrans höjd. Samtidigt satte man upp ett nationellt institut för sparande och bostadsbyggande, *INAV* som finansierades med ett statligt lotteri och avsågs stå för bostadsbyggandet i städerna.

Den mest revolutionära åtgärden var emellertid genomdrivandet av *stadsreformen* i oktober 1960. Den slog fast 3 viktiga steg i bostadspolitiken:

1. Överförandet av alla bostäder till dem som bebodde dem vid tiden för revolutionen genom amortering på mellan 5 och 20 år. De tidigare ägarna ersattes frikostigt trots att många av dem gjort synnerligen oskäligen vinster på fattigt folks bekostnad.
2. Uppgörandet av ett program för massproduktion av bostäder till en hyra som inte översteg 10 % av familjeinkomsten.
3. Utloandet av hyresfria bostäder till alla medborgare inom en inte alltför avlägsen framtid.

J. P. Morray⁸⁸ menar att stadsreformen visar revolutionens socialistiska innehåll och dess kommunistiska avsikt. Övergången från det första till det sista steget är en logisk konsekvens av den nya synen på bostaden: den är inte längre en familjeegendom förvärvad genom personlig ansträngning utan en grundläggande rättighet för alla medborgare, garanterad av staten.

Huberman och Sweezy, som besökte Kuba vid denna tid, var besvikna över bristen på kollektiva lösningar av bostadsfrågan. De skriver: "Ytterligare bevis på individualistiska drag i den kubanska ideologin kan man finna i bostadspolitiken. Här är poängterandet av varje familjs äganderätt till bostaden mycket starkt och detta gäller även lägenheter i flerfamiljs-hus."⁸⁹ Roberto Segre har emellertid en annan tolkning av reformen: "Att ge de tidigare hyresgästerna äganderätt till sina hem var inte ett sätt att uppmuntra privat äganderätt, utan en form av moralisk och psykologisk kompensation för dem som under många år betalat en hög hyra, vilken gick direkt i husägarnas fickor. Genom detta förfaringsätt hade man också lagt grunden för en dynamisk behandling av bostadsproblemen, en behandling som avvek från alla traditionella lösningar."⁹⁰

En av de viktigaste principerna för den fysiska planeringen på Kuba efter revolutionen var att de som tidigare haft det sämst nu skulle få första prioritet. Man börjades således på landsbygden, närmare bestämt i provinsen Oriente som var mest outvecklad. Under INRA:s ledning byggdes 150 byar och bycentra på mellan 50 och 200 bostäder. Mellan 1959 och 1963 uppfördes ca 26 000 hus på landsbygden. Byggnadsformen följde den traditionella familjebostadens med veranda, vardagsrum, sovrum, kök och bakgård. Husgrupperingen följde inget speciellt mönster, nytt var emellertid statskontrollerad butik, barndaghem och gemenskapslokaler i varje bycentrum. Bebyggelsens utspridning höjde emellertid kostnaderna för ledningsdragningar alltför mycket och man var snart tvungen att ändra politik.

När det gällde städerna var den första åtgärden att sanera slumområdena. Inte mindre än 80 000 bostäder beräknades behöva nyproduceras för detta ändamål. Man insåg snart att resurserna inte skulle räcka för en snabb lösning av problemet — speciellt saknades utbildad arbetskraft — varför det beslutades att sluminvånarna själva skulle mobiliseras för byggnadsarbetet. Huberman och Sweezy besökte ett av dessa byggnadsprojekt, Manzana de Gómez i Santiago de Cuba, och rapporterade entusiastiskt om människornas aktiva deltagande. Den nya moderna stadsdelen var ett mönsterprojekt med en noggrann förstudie bland sluminvånarna och en plan för uppföljning. Män och kvinnor arbetade i tre skift under sakkunnig ledning. Huberman och Sweezy menar sig ha sett klart hur dessa tidigare utstötta människor kommit över sin misstänksamhet och fått förtroende för myndigheterna.

⁸⁸ J. P. Morray, *The Second Revolution in Cuba*, Monthly Review Press, New York 1962.

⁸⁹ Huberman & Sweezy, *Anatomy of a Revolution*, Monthly Review Press, New York 1960, s. 101.

⁹⁰ Roberto Segre, a.a., s. 39.

Självhjälpsbyggeriet visade sig dock förfelat på grund av låg produktivitet och låg kvalitet på byggnaderna. Endast 3 400 lägenheter byggdes på detta sätt. Roberto Segre drar slutsatsen att självhjälpsystemet är ineffektivt i en planerad ekonomi, vilken absorberar all produktiv arbetskraft i tekniskt specialiserade områden. Dessutom var tillvägagångssättet olyckligt därför att denna f.d. slumbefolkning förblev isolerad i de nya områdena istället för att integreras med den fasta stadsbefolkningen.

Mot industriellt byggande

Som reaktion mot misslyckandet med självhjälpsmetoden sökte man sig till lösningar som utnyttjade förtillverkade element. För u-länder under imperialistisk dominans är byggandet med prefabricerade element omöjlig av flera skäl. Charles Abrams framhåller⁹¹ att industriellt byggande kräver a) ett högklassigt transportsystem, b) en utvecklad byggnadsindustri och c) utbildad arbetskraft. De flesta u-länder saknar alla dessa förutsättningar. På Kuba hade emellertid revolutionen ställt industrialiseringen på dagordningen och elementet av kollektiv organisation i det industriella byggandet gav ytterligare en stimulerande aspekt åt de nya försöken.

Redan tidigare fanns på Kuba ett halvindustriellt system med förtillverkade betongpelare mellan vilka manuellt hanterbara betongskivor placerades. Detta system (Novoa) utvecklades och utnyttjades för första gången i stor skala i det nya jordbrukscentret *Sandino*,⁹² efter vilket byggnadssystemet fick sitt nya namn. I detta projekt frångick man de tidigare utspridda familjeenheter och gjorde försök med tvåvåningshus samt högre exploateringsstal. Betongelementen tillverkades i enkla gjutanläggningar på platsen, vilka sedan kunde flyttas till nästa byggnadsplats. Metoden kan betraktas som halvindustriell och verkar vara väl anpassad till situationen på Kuba. För närvarande finns ca 20 sådana anläggningar i landet och man beräknar att behålla dem under en övergångsperiod för att så småningom övergå till helt modern fabricering.

För Sandinosystemet har utarbetats en rad typlösningar som ger stor flexibilitet i gruppering och anpassning till familjeförhållanden. Genom begränsningen till en eller två våningar och små elementen är systemet mindre lämpat för stadsförhållanden, varför Sandinohusen i största utsträckning förekommer landsbygden.

Överdådiga experiment

För slumsaneringen i Havanna föresatte sig myndigheterna att slå på stort genom att bygga ett helt nytt modernt bostadsområde på jungfrulig mark vid kusten öster om Havanna. Habana del Este är ett försök att tillämpa nya bostadsbyggnadsprinciper grundade på ett rationellt studium av människornas kollektiva behov. Inte mindre än 30 arkitekter bildade ett arbetslag för att rita 1 300 lägenheter i ett område med gemensam utformning. Det var första gången något sådant förekommit på Kuba. Resultatet blev en grannskapsenhet för 8 000 invånare i 4- och 10-våningshus med stora friytor, skolor, barndaghem, köpcentrum, lekplatser m.m. De flesta invånarna kom från evakuerade slumområden och tillhörde således de lägsta strata av befolkningen. De betalade endast 10 % eller mindre av sin låga inkomst i hyra. Projektet kostade 19 miljoner pesos (100 miljoner kronor), vilket ansträngde Kubas ekonomi hårt. Roberto Segre skriver: "Denna (viljan till hög standard) var förståelig vid denna tidpunkt på grund av Havannas traditionella status som huvudstad, men den stod i motsättning till de sociala och ekonomiska förhållandena i resten av landet. Säkert är att lösningen inte var något svar på landets behov och resurser, ett land som dittills lidit av 'underutveckling' och som försökte ta vägen mot utveckling. Detta bevisas av de höga kostnaderna för höghusen,

⁹¹ Charles Abrams, a.a.

⁹² För utförlig presentation av detta projekt se Amneris Vergani, "Ciudad Sandino", *Arquitectura Cuba* nr 334, 1965.

behovet att importera viss utrustning, den överdrivna generositeten med service, trafik-anordningar och lägenhetsytor.”⁹³

Ett annat storslaget projekt som vittnar om revolutionens spontana karaktär är konsthögskolan. Projektet är ett försök från ett av världens minsta och fattigaste länder under kvävningshot från USA att överträffa de största och rikaste. Frågan är om inte Havannas konsthögskola är världens mest storslagna när det gäller byggnadernas utformning. Skolan består av 5 delar: skulptur och måleri, musik, balett, modern dans samt teater. På grund av sina runda, böljande former, valv, kupoler samt nyckfulla passager och perspektiv har skolan anklagats för att vara ”barock”. I kubanska arkitektföreningens skrift *Arquitectura Cuba* förklarar emellertid arkitekt Hugo Consuegra att begreppet ”manieristisk” är mer adekvat på grund av det systematiska sättet att avbryta rytmer just då de skulle komma till sin rätt, vilket påstås göra åskådaren osäker. Consuegra skriver: ”Denna anläggnings formgivare är kultur-aristokratiska, humanistiska arkitekter, de är individualister som arkitekter även om de är trogna revolutionen. Deras konst är till för finsmakaren — mannen på gatan imponeras av spektaklet men förstår det inte.”⁹⁴

På grund av bristande ekonomiska resurser kunde skolan aldrig slutföras. Två av avdelningarna, balett och musik, står övergivna och halvfärdiga som monument över de idealistiska misstagen vid revolutionens början. Kritiker av projektet har inte saknats och risken för återupprepning torde vara minimal.

Mot en revolutionär arkitektur

Efter denna första period av ogenomtänkta experiment kom en period av eftertanke och långsiktig planering. Målet 100 000 bostäder per år hade inte uppnåtts på långt när. Under tiden 1959-63 hade totalt 85 447 bostäder byggts, dvs. 17 000 per år. Andra viktiga industrialiseringsprojekt slukade stora summor pengar. Sysselsättningspolitiken gjorde också att tillgången på arbetskraft blev knapp. Resultatet blev att man bestämde sig för att införa en hög grad av mekanisering i bostadsbyggandet för att bli av med den låga produktiviteten i manuellt arbete. Man ville med teknikens hjälp öka den dåvarande siffran på 1,4 bostäder per arbetare och år till 3,0.

Allt bostadsbyggande, som tidigare var utspritt på INRA, INAV m.fl. institutioner, samlades under ett byggnadsdepartement, *Micons*. En speciell avdelning för standardisering och typifiering upprättades, likaså en för bostadsforskning. Landets enda cementfabrik i Nuevitas kompletterades med ytterligare tre. Man beslöt behålla Sandinosystemet för mindre projekt på landsbygden och utveckla industriellt byggande i full skala i städerna.

Arkitekter på Kuba har kritiserat ett industriellt byggande därför att det antas ge formgivaren mindre möjligheter att variera och uttrycka vad han vill. Sådan kritik visar på kvarlevorna av borgerliga gestaltungsideal. Stadsplaneprofessor Fernando Salinas har utvecklat dessa tankar i en artikel om revolutionär arkitektur som används i undervisningen vid Tekniska Högskolan i Havanna.⁹⁵ Arkitekturen i ett socialistiskt samhälle skall uttrycka folkets kollektiva och individuella behov och bygga på studier av människornas aspirationer och vanor. Arkitektens uppgift är att omsätta dessa studier i fysiska strukturer.

Redaktören för *Arquitectura Cuba*, Mario Coyula, har utvecklat dessa tankar i en artikel om en kubansk arkitekturutställning i Madrid 1965. Han kritiserar där den borgerliga arkitekturuppfattningen att byggnader skall vara monument över formgivaren eller hans beställare och menar att revolutionär arkitektur skall tjäna människornas välfärd och sålunda uttrycka *funktionalism, rationalitet och kollektivitet*.

⁹³ Roberto Segre, a.a., s. 42.

⁹⁴ Hugo Consuegra, ”Las Escuelas Nacionales de Arte”, *Arquitectura Cuba* nr 334, 1965 s. 16.

⁹⁵ Artikeln är tillgänglig på engelska, se not 1, s. 158.

”Funktionalismen kommer att uppnå sin sanna dimension först då man börjar använda vetenskapliga metoder att studera de faktorer som påverkar de boende (ljus, värme, ljud, ventilation, kyla osv.) samt framförallt det nya förhållandet mellan uterum och inomhus. På detta sätt avlägsnar sig arkitekturen från den traditionella skalan i vårt land — den ensamma byggnadens — för att omfatta större byggnadsgrupper som integreras helt i stadslivet.”⁹⁶

Det första stora experimentet enligt de nya idéerna kom till stånd då Sovjetunionen skänkte Kuba en prefabriceringsanläggning efter den förödande orkanen Flora 1963. Fabriken upprättades i Santiago de Cuba för att så snabbt som möjligt avskaffa bostadsbristen som skapats av Floras härjningar i området. Detta prefabriceringssystem med väggstora element var anpassat för förhållanden i Sovjetunionen och hade vissa nackdelar för Kuba. Kubanerna utförde därför vissa undersökningar och utarbetade några alternativa system som mera lämpade sig för Kubas klimat och industriella resurser. År 1967 hade man uppfört eller hade under uppförande inte mindre än 23 prefabriceringsanläggningar med en årlig kapacitet om 500 bostäder var. Fabriken i Santiago de Cuba producerar f.n. 1 700 bostäder om året och enligt planerna skall samma system användas i den nya stadsdelens alla 7 grannskapsenheter med en total folkmängd på en halv miljon människor.

Roberto Segre framhåller att den kubanska versionen av det sovjetiska prefabrikationssystemet kommer att bli dominerande i framtiden och att industriell teknologi kommer att bli det karaktäristiska draget i Kubas framtida stadslandskap. Han lanserar också en ny i& som veterligen aldrig provats tidigare i industriellt byggande: ”... arkitektens funktion blir inte att använda en rigid bostadsmodell bestämd av konstruktionsprincipen, utan att fastställa vissa riktlinjer med hjälp av bärande element. När väl baselementen är bestämda kan arkitekten använda olika byggnadsdata både för att fullfölja programmet och för att utnyttja möjligheterna att variera sekundärelementen. Men denna funktion bör inte bara förbehållas arkitekten, ty i och med att den boendes livssituation förändras bör också denne kunna delta i sin bostads förändring genom att ersätta ett element med ett annat vare sig det gäller en utvändig form eller en invändig installationsdel. Detta innebär en dialektisk integration av permanenta delar (skelettkonstruktionen) och rörliga delar; mellan tunga betongelement och lätta beklädnadselement, alla förenade i ett enhetligt måttssystem.”⁹⁷

Arkitektutbildningen

Denna Kubas nya arkitekturideologi har ännu inte slagit igenom bland landets arkitekturstudenter. Före revolutionen hade arkitekterna en mycket privilegierad ställning och arkitektundervisningen dominerades av den borgerliga, individualistiska arkitekturideologin. Vid revolutionen lämnade ca 3/4 av arkitektkåren landet och man ställdes inför ett svårt utbildningsproblem. På de 10 år som gått sen revolutionen har man emellertid lyckats utbilda lika många arkitekter som fanns innan, nämligen ca 600.

Undervisningen har tagit som sin uppgift att förmedla de nya revolutionära idéerna, men fortfarande är elevernas lösningar formalistiska, individualistiska och ofunktionella. Någon speciell undervisning i byggnadsfunktionslära finns inte. Däremot får eleverna sätta sig in i böndernas och arbetarnas bostadsförhållanden på ett kanske ännu effektivare sätt än genom teoretisk undervisning, nämligen genom a) frivilligt arbete, b) byggpraktik samt c) att förlägga vissa övningsuppgifter till fältet. Många studenter kommer själva från arbetar- och bondehem och känner således till eländiga bostadsförhållanden mer än väl. Hur man i arkitektutbildningen försöker komma bort från det individualistiska formgivningsidealet förklarade professorn i stadsbyggnad, Fernando Salinas vid ett besök på Micons' skolbyggnadsavdelning. Professor Salinas berättade att istället för examensarbete fick eleverna arbeta på ett verkligt projekt i samband med någon av Micons' centrala eller lokala

⁹⁶ Mario Coyula, ”A Proposito de una Exposicion Arquitectura Cubana”, *Arquitectura Cuba* nr 335 s. 3.

⁹⁷ Roberto Segre, a.a., s. 45.

avdelningar och följa projektet tills byggnaden var klar. Man får arbeta i team under ledning av någon lärare och diskutera de olika stadierna under planeringens gång. Man samarbetar med alla nödvändiga konsulter och idkar rikligt med kritik och självkritik under arbetets gång. Samarbetsförmåga, initiativkraft och organisationsförmåga bedöms under grupparbetet. Undervisningen får en mycket praktisk inriktning och får ta den tid det tar att avsluta arbetet. Den formella examen finns kvar men betraktas som mindre viktig.

Ett exempel på hur arkitekturstudenter utnyttjas i revolutionens tjänst är den grupp studenter från olika årskullar som arbetade med ett byprojekt i Pinar del Rio sommaren 1968. Studenterna levde och arbetade under fältmässiga förhållanden, bodde i tält och hade sitt kontor i tält. Som en inledning till arbetet genomfördes en undersökning av böndernas levnadsförhållanden i området. Arkitekturstudenterna träffade bönderna regelbundet och talade med dem. Vid ett tillfälle kom man fram till en lösning med köket och toaletten skilda från den övriga bostaden. Studenterna gick ut och förklarade detta för bönderna som opponerade sig och man var tvungen att rita om husen. Till en början var bönderna, som levat vitt åtskilda i primitiva bohios i hela sitt liv, ovilliga att flytta samman i en modern by, men efter diskussioner och några gemensamma möten där man fick lära känna varann och ventilera gemensamma problem, förklarade sig samtliga (ca 100 hushåll) villiga att delta i projektet. Sådan planering i direkt kontakt med de boende är ingalunda full utvecklad på Kuba. I Västeuropa torde det överhuvudtaget inte förekomma.

Den viktigaste skillnaden mellan fysisk planering på Kuba och annorstädes är den omvända prioriteringen när det gäller olika befolkningsgrupper. På Kuba är det de mest avlägsna och underutvecklade områdena som får de flesta och bästa bostäderna. Havanna, med 25 % av landets befolkning, får högst några få procent av landets nybyggnadskvot. Det unika fenomenet har uppstått att Kuba inte bara lyckats minska inflyttningen till Havanna, utan också stimulera utflyttning så att en "avurbanisering" uppstått. Denna prestation torde Kuba dela med endast ett annat land: Kina. När borgerliga svenska observatörer åker till Kuba för att studera revolutionens bedrifter och drar sina slutsatser av köerna och bostadsbristen i Havanna är det ungefär som att åka till någon avfolkningsbygd i Norrland när man vill få en bild av Sverige.

Det gigantiska problemet att täcka landets bostadsbehov och bygga 100 000 bostäder om året under en 20-årsperiod har Kuba ännu inte visat att det kan lösa. Man har emellertid lagt grunden genom att bygga cementfabriker, anläggningar för prefabricering av olika slag samt genom att utbilda en kader av yrkesskickliga byggnadsarbetare. Grundinvesteringarna är således gjorda. År 1970, då investeringarna i sockerindustrin beräknas lätta, finns det stora chanser att man åtminstone skall närma sig det utstakade målet.

Revolutionens sociala reformer

Kuba var före revolutionen mer eller mindre i avsaknad av sociala reformer, liksom övriga Latinamerika är det idag. De förmåner som fanns omfattade endast en liten del av befolkningen. De blev vidare ineffektiva p.g.a. den korruption och försnillning som rådde inom byråkratin. Vissa förmåner inbegrep hela befolkningen men blev p.g.a. den rådande klasstrukturen och beroendet till USA inte annat än pappersreformer. Det kapital som skulle ha kunnat ge reellt innehåll i reformerna gick till USA, den inhemska överklassen och till att hålla en stark arme. Vapen kom att ersätta nödvändiga reformer. Inte ens den bismarckska socialpolitiken, som syftade till att hålla missnöjet bland arbetarna nere, kom således till användning. Då arbetarnas och böndernas krav på bättre levnadsförhållanden tog sig organisatoriska och militanta uttryck stoppades de genom militära aktioner.⁹⁸

⁹⁸ *A Study on Cuba, The Cuban Economic Research Project*, University of Miami Press, Florida 1965. Kapitlet

*Sjukvården*⁹⁹

Före revolutionen fanns praktiskt taget ingen sjukvård för landsbygdsbefolkningen. Detta kom gerillan, som ju i huvudsak kämpade på landsbygden, att få erfara och revolutionsledningen blev tidigt medveten om nödvändigheten av att bygga ut sjukvården.

Det fanns före revolutionen ingen nationell plan för sjukvårdens utformning och funktion. Den statliga service som fanns var koncentrerad till de större städerna och var av låg kvalitet. Däremot var kvaliteten på de privata klinikerna relativt hög och de stod i ett merkantilistiskt konkurrensförhållande till varandra. Sjukvården var inriktad på individualmedicin — botande, ej förebyggande verksamhet.

Man anser idag att hälsovård för hela folket är en statlig skyldighet att den ska vara kostnadsfri och vara inom räckhåll för alla. De hälsovårdande uppgifterna ska planeras och vara såväl förebyggande som botande och i det hälsovårdande arbetet ska alla ta del.

I uppbyggandet av den förebyggande vården har folkorganisationerna spelat en framträdande roll. CDR och FMC har mobiliserat sina medlemmar för att sprida hälsoinformation och uppmana till vaccinering. Ett annat nytt och viktigt inslag i den förebyggande vården är de 256 poliklinikerna och ett fyrtiotal hygien- och epidemilaboratorier. Varje poliklinik, som idag betjänar 10 000-60 000 personer, har 4-6 läkare samt tandläkare. Specialister från sjukhusen besöker regelbundet dessa kliniker för att arbeta och undervisa. En gång i månaden kommer någon representant från hälsodepartementet för att tillsammans med personalen och representanter för massorganisationerna diskutera problem och nya projekt inom hälsovården. En av klinikkens sköterskor är avdelad för att göra hembesök och på så sätt upptäcka smittosamma sjukdomar, tbc, dåliga levnadsförhållanden etc. Genom detta knyter man an befolkningen till polikliniken och lättar på det enorma tryck som finns på de stora sjukhusen. Till den förebyggande vården hör också barntandvården. Man har idag speciella tandläkarbussar, inredda med komplett tandläkarutrustning, som besöker byarna och lagar barnens tänder.

I den förebyggande vården utnyttjas också radio, TV och tidningar. Där lämnas upplysning om hygieniska åtgärder, om symtom och när det är nödvändigt att söka läkare. Beträffande bl.a. mag- och tarminfektioner tycks propagandan ha haft avsedd effekt då antalet insjuknade i dessa sjukdomar på några år minskat från 50,8 till 20,1 per 100 000. I detta sammanhang kan också nämnas att barn- och mödradödligheten halverats på sju år, 1960-67, som en konsekvens av att de flesta förlossningarna, drygt 80 %, idag äger rum på sjukhus, mot tidigare endast 40 %. Av 100 000 nyfödda barn avlider 110. År 1959 var motsvarande siffra 222. Däremot håller sig dödligheten för barn under 1 år fortfarande på närmare 40 promille. Men för nästan alla övriga länder i Latinamerika är siffrorna betydligt högre, Mexico 62,9, Venezuela 47,7, Guatemala 87,9 och Chile 107,1 promille.¹⁰⁰

Tuberkulos, allmänt sedd som proletariats sjukdom, är föremål för stor uppmärksamhet. För att undanröja en av orsakerna till sjukdomen låter man de tbc-sjuka som har fuktiga, dåliga bostäder få förtur till nya. Ca 400 000 personer skärmbildsundersöks varje år och lika många barn har de senaste åren vaccinerats.

Kampanjen som ett medel att mobilisera det kubanska folket att självt ta sig an lösandet av konkreta problem kommer ofta till användning. Så även inom sjukvården, t.ex. för att hjälpa de leprasjuka, som oftast drar sig undan och inte söker vård. Man har därför organiserat en kampanj där personer som själva botats från lepra, efter en elementär utbildning i sjukvård,

angående "Labor and Social Security".

⁹⁹ *Los avances de la Salud Pública en Cuba*, Heliodoro Martine Junco, 1968. *Cuba 67. Image d'un peuple, La Sante Publique*, 1967. *Report to the XXXI International Conference on Public Instruction convoked by the OIE and the UNESCO*, 1968. *Salud Pública en cifras*, 1968. Intervjuer med Dr Francisco Rojas Ochoa, Dr Hernández Elías, Dr Rodríguez Gavalda på Ministerio de Salud Pública.

¹⁰⁰ *Statistical Yearbook*, United Nations, 1967.

uppsöker de leprasjuka i hemmen. Genom sitt eget exempel påvisar de att det finns stora möjligheter till bot och får på så sätt de sjuka att söka hjälp. De leprasjukas antal uppskattas idag till

Den nya sjukvårdsorganisationen

1959 fanns på Kuba sammanlagt 54 sjukhus, det övervägande antalet i städerna, idag har man 180 sjukhus spridda över hela landet. Man började verksamheten i enkla hyddor men har nu rejäla tegelhus med minst 30 vårdplatser. På nio år har antalet sjukhusplatser stigit från 25 745 till 47 660. På landsbygden finns dessutom sjukstugor, en ny företeelse i den kubanska sjukvårdsorganisationen, som förutom läkare även har tandläkare och ett mindre antal vårdplatser. I de minsta byarna finns också en sjukstuga men med endast en läkare och någon enstaka vårdplats för akuta fall, i avvaktan på transport till sjukhus. I de mest avlägsna byarna finns en Röda Kors-station, som sköts av en av byns invånare, utbildad i enklare sjukvård och i att lägga första förband. Genom denna väl utbyggda sjukvårdsorganisation har alla människor nu tillgång till sjukvård. Kuba ligger idag på samma nivå som Sverige i fråga om antalet läkarkonsultationer och antalet personer som varje år beredes sjukhusvård. För Kubas del är siffrorna 23 miljoner resp. 850 000 och för Sveriges 20 miljoner respektive 1 miljon. Man satsar nu mycket stora summor på sjukvård, 220 miljoner pesos 1968 mot 25 miljoner 1959, nästan en tiobubbling.

Läkare med privatpraktik, vilka i regel hade hög teknisk standard, fick fortsätta sin verksamhet som tidigare efter revolutionen. Nu är dock dessa kliniker förstatligade. Läkarna erhåller fast lön och utrustningen är standardiserad. Den som vill ha möjlighet att uppsöka privatklinik betalar varje månad tre pesos. Det berättigar till besök på vilken som helst privatklinik i landet och till all medicinsk service som kan lämnas där.

Ett nytt sjukdomspanorama, dödsorsaker

När ett land löst problemen med underutveckling börjar ett nytt sjukdomspanorama utveckla sig. Kuba är i detta avseende idag mera likt ett i-land än ett u-land. Man har lyckats bekämpa de svåraste parasitsjukdomarna, polio, malaria etc. Dödsorsakerna på Kuba uppvisar idag likhet med västvärldens nämligen i tur och ordning 1) hjärt-kärlsjukdomar 2) cancer 3) hjärnblödning 4) barnsjukdomar och 5) lunginflammation. Kubanerna har vidare enligt en källa noterat en ökning av de psykosomatiska åkommorna. De förmodligen viktigaste orsakerna till detta är den ökade observansen för dylika symtom och de krav på omställning revolutionen ställer på människorna.'

1 Dr Rodriguez Gavalda.

Polio

Kuba

Före revolutionen 300-400 fall årligen.

Sedan 1964 0.

	<i>antal fall</i>
Argentina de senaste 4 åren	3 000
Brasilien "	1 450
Peru "	1 500
Chile "	1 000
USA "	600

Difteri

	<i>antal fall</i>
Kuba 1962	1 469

1967 435

1965

	<i>antal fall</i>
Argentina	2 293
São Paulo	933
Colombia	644
Mexico	348
Dominikanska republ.	391

Tyfoidfieber

	<i>antal fall</i>
Kuba	
1964	1 158
1966	169
1967	191

1965

Colombia	10 179
Mexico	4 847
Venezuela	ca 1 000 årligen

Tuberkulos

År	antal fall	antal fall per 100.000
1963	2 768	38,3
1964	3 909	52,6
1965	4 958	65,0
1966	2 846	36,5
1967	2 950	37,2

Läkarnas roll i samhället — före revolutionen och efter

Läkarna ägnade sig före revolutionen enbart åt botande, ej förebyggande verksamhet. De fanns nästan uteslutande i städerna, 65 % av läkarna var i Havanna, och många tjänade stora pengar på att utföra aborter på kvinnor som kom från Miami. Ett talande exempel på hur de knappa sjukvårdsresurserna utnyttjades. 83 % av läkarna var då privatpraktiserande, och endast överklassen och arbetararistokratien i Havanna kunde egentligen komma i åtnjutande av läkarvård.

Läkarnas utbildning och roll i samhället håller idag på att i grunden förändras på Kuba. De tillhörde tidigare överklassen och om de då hade uppfattat den sociala situationen som sjukdomsalstrande faktor skulle det ha lett till krav på förändringar som ställt dem i direkt konflikt med den härskande klassen. Därför var de tidigare av social nödvändighet starkt biologiskt inriktade. Idag däremot får de medicine studerande redan under första läsåret gå en 3 månaders socialmedicinsk kurs. De får ta sig an en familj och försöka lösa dess problem av social, ekonomisk och medicinsk natur och själva ta ansvaret härför. I denna kurs deltar även de läkare vid sjukhusen som tidigare inte fått sådan utbildning. Läkarutbildningen består av två års grundläggande vetenskapliga studier då studenterna bor på skolan. Det tredje året börjar de praktisera på sjukhus och det sjätte börjar specialutbildningen. Ingen får sin legitimation utan att ha erhållit speciell träning i barnsjukvård, obstetrik och enklare kirurgi. Detta som en förberedelse för de två års tjänstgöring på landsbygden som varje läkare måste göra efter sin examen. På detta sätt försöker man närma läkarna till folket.

Före 1959 examinerades knappt 300 läkare per år. Nu har man 5 448 under utbildning och antalet invånare per läkare är 1 180. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande siffra för Sverige är 910, Mexico 1 810 och Bolivia 3 160.¹⁰¹ För närvarande finns på Kuba 7 000 färdigutbildade läkare och man räknar med att redan 1970 ha 8 000. Till detta måste läggas att en stor del av den gamla läkarkåren lämnade Kuba efter revolutionen. 1959 hade landet 6 000 läkare och sammanlagt har 2 583 lämnat landet sedan 1959. Se tabell.

Siffrorna bör betraktas i relation till den s.k. brain drain av högt kvalificerad arbetskraft som förekommer från såväl i- som u-länder till USA. Årligen lämnar 300 färdigutbildade läkare Latinamerika och reser till USA¹⁰² och England förlorar årligen 300-500 läkare till i första hand USA och Kanada.¹⁰³

Antal läkare som lämnat Kuba

1959	42	1 360 = 21,5 % av det totala antalet läkare
1960	582	
1961	778	
1962	194	
1963	161	
1964	188	
1965	214	
1966	227	
1967	197	
Summa	2 583	

Antal läkare som väntas bli färdigutbildade 1968-70

Universitetet i Havana:	1 528
” Oriente:	438
” Las Villas:	147

All sjukvård och tandvård (utom proteser) är nu kostnadsfri på Kuba. Stora grupper har även medicin helt gratis, bl.a. tbc-sjuka, yrkesskadade och studerande. Men Kuba har brist på medicin. USA undantog medicin från blockadvarorna men varje framställning om att få köpa medicin har avslagits liksom reservdelar till den sjukvårdsutrustning som är USA-tillverkad eller innehåller sådant patent. Då någon svår smittosam sjukdom uppstått på Kuba har man vänt sig till USA för att snabbt kunna erhålla de preparat som kunde stoppa ev. fortsatt spridning av sjukdomen, men vägrats detta.¹⁰⁴ Liksom splitterbombarna i Vietnam är detta en aggressionshandling som har för avsikt att drabba den enskilda människan på Kuba.

Mentalsjukvården — Mazorra¹⁰⁵

Före revolutionen liknades Mazorra, det ännu idag enda mentalsjukhuset på Kuba, vid ett koncentrationsläger. 15-20 patienter avled varje dag, det fanns inget rinnande vatten och inga gator inom området. Ingen som hade pengar tillät att en anhörig var intagen på Mazorra. Det var en förvaringsplats för de fattiga sjuka. Idag finns inom mentalvården 6 472 vårdplatser, varav 5 000 på Mazorra och de övriga vid psykiatriska kliniker vid sjukhusen. Nya mentalsjukhus planeras för städerna Camagüey och Oriente. Detta för att minska det alltför stora patientantalet vid Mazorra.

¹⁰¹ *Statistical Yearbook*, United Nations, 1967.

¹⁰² *Los avances de la Salud Pública en Cuba*, a.a.

¹⁰³ *New Statesman*, 1413 1969.

¹⁰⁴ Yebra, Ministerio del Comercio Exterior.

¹⁰⁵ Intervjuer med dr Orret och dr Ordaz, studiebesök. *Revista del Hospital Psiquiátrico de la Habana*.

Om en eventuell minskning och nya tendenser i sjukdomspanoramat vill man ännu inte uttala sig. Den första tiden efter revolutionen ökade antalet intagningar vilket torde ha berott på tidigare ej tillgodosedda behov. Därför är jämförelser ännu svåra att göra. En av de uppgifter man först vill ta itu med, utanför direkt patientvårdande verksamhet, är att upplysa allmänheten om psykiska sjukdomar så att de får större förståelse för insjuknade anhöriga och motiveras att på ett tidigt stadium söka vård.

1 699 patienter intogs på Mazorra under 1967, det övervägande antalet hade sjukdomen schizofreni. Endast 8 var alkoholister. Någon annan vårdform förutom viss behandling vid sjukhus finns inte för alkoholister, vilka numera liksom narkomaner är mycket fåtaliga på Kuba. Marijuana odlades före revolutionen på Kuba och brukades av turister, överklassen och militären liksom i viss utsträckning opium och kokain. Någon egentlig utbredning bland folket hade missbruket inte och var därför lätt att komma tillrätta med när odlingen förbjöds.¹⁰⁶

Mazorra har efter revolutionen varit föremål för en omfattande nybyggnation och utrustning. Patienterna bor i envåningshus, målade i behagliga färger, utspridda över ett stort område med mellanliggande parkanläggningar. Hela området är inte mindre än 196 hektar.

Det övervägande antalet patienter, 60-80 %, lider av schizofreni, de flesta är kroniskt sjuka. Bland dessa människor råder nu stor aktivitet för att inte säga entusiasm, vilket flera besökande journalister från Sverige rapporterar.¹⁰⁷ Medicinskt skiljer sig behandlingen inte mycket från den på svenska mentalsjukhus. Man använder sig av psykofarmaka, elchock och insulin. Den avgörande skillnaden gäller patienternas egen aktivitet. Man kallar det på Mazorra för ergoterapi och det innebär att patienterna ska vara aktiva större delen av dagen; genom arbete, idrott, rekreation och kulturella aktiviteter. De som kan spela har bildat en egen orkester, man har en stor sångkör och en dansgrupp. Idrottsanläggningarna är väl tilltagna och vackert byggda. I en nybyggd spatiös terapibyggnad kan man se patienterna tvätta och lägga håret på varandra, måla naglar, läsa tidningar, sy och göra mattor. Männen sysslar med målning, korgflätning och liknande. I intilliggande rum ser man genom glasfönster hur undervisning pågår. Den är öppen för alla och ges på olika nivåer. För många patienter är det dock inte tillräckligt att syssla med traditionell terapi, därför drivs i stor skala hönsfarm med 70 000 kycklingar, blomsterträdgård och möbелverkstad där alla sjukhusets möbler tillverkas. Allt detta sköts av patienter som erhåller full lön. Nästan all inredning på sjukhuset, från möbler till mattor, gardiner och tavlor är för övrigt produkter från patienternas eget arbete. Man har också grupper av patienter, ofta flera hundra, som arbetar utanför sjukhuset. De deltar i jordbruksarbete, sockerskörd eller liknande och arbetar då tillsammans med friska människor. Inte mindre än trehundra f.d. patienter är nu anställda av sjukhuset i olika sysslor.

I ledningen för sjukhuset står Comandante Ordaz, en av de läkare som kämpade med gerillan. Genom hans och revolutionens insats har dessa kroniskt sjuka människor befriats ur sin förnedring och givits möjlighet till en människovärdig tillvaro. Man vill ge så många patienter som möjligt tillfälle att syssla med en aktivitet som är meningsfull, ett riktigt arbete, och inte någon monoton terapi utan syfte, vid sidan av samhället.

***Socialförsäkringar*¹⁰⁸**

Enligt ILO har Kuba en av de mest avancerade lagarna om socialförsäkring och endast i ytterligare tre länder i Latinamerika är även jordbruksarbetarna inkluderade. I ytterligare fem länder gäller socialförsäkringarna delvis och endast för vissa grupper av jordbruksarbetare.

¹⁰⁶ Comision Nacional de Prevencion Social, *Material de estudio para las trabajadoras sociales*, Federación de Mujeres Cubanas, 1968.

¹⁰⁷ Bl. a. Kerstin Thorvall, *Fermina* 28/4 1968.

¹⁰⁸ *Cuba Socialista* nr 64, december 1966, lag no 1100 de Seguridad Social lag no 1165.

Inte ens yrkesskade- och olycksfallsersättning har i de övriga latinamerikanska länderna ägnats någon större uppmärksamhet och förmånerna handhas i regel av privata försäkringsbolag som naturligtvis arbetar efter vinstprincipen. Förhållandena är där i stort sett sådana de var på Kuba före revolutionen.

Man hade då en mängd olika bestämmelser och lagar på socialförsäkringens område. Det fanns t.ex. 54 olika pensionskassor och det var ingen enhetlighet i tillämpningen. De flesta av lagarna tjänade mest syftet att tillfredsställa vissa fackföreningsledare och byråkrater och det gällde ofta att hålla sig god vän med någon av dem för att få del av förmånerna. Trots att många försäkringar i teorin omfattade hela befolkningen kom de sällan arbetare och landsbygdsbefolkning till godo. De förmåner som fanns inom sjukvården kunde ju inte utnyttjas eftersom det varken fanns sjukhus eller läkare på landsbygden. Som exempel på hur lagarna var konstruerade kan nämnas lagen om invalidpension. I teorin omfattade den skada i arbetet eller yrkessjukdom men i praktiken, förutom att den lämnade alla andra skador helt åt sidan, var det nästan omöjligt att få någon ersättning. Om arbetsförmågan var nedsatt med åttio procent ansågs den som partiell och den ersättning som utgick var ett engångsbelopp på högst 1 500 pesos. När pengarna var slut måste den skadade försörjas av anhöriga eller leva i yttersta armod. Om den skadade avled övergick inga rättigheter till anhöriga. Många fabriksarbetare, t.ex. tobaksarbetarna hade pensioner som inte översteg 3 pesos/månad. Det hände att bankens transaktioner kostade mer än det månatliga belopp de erhöll. Nittio procent av sockerarbetarna hade pensioner som var lägre än 40 p/mån. Ovanstående försäkringar omfattade inte jordbruksarbetarna som ju utgjorde majoriteten av befolkningen.

När revolutionen genomförts var den första åtgärden att samla alla försäkringar under en huvudman och de handhas nu av arbetsministeriet. Vem som helst som får kännedom om att någon behöver ekonomisk hjälp genom pension eller annan förmån kan anmäla det direkt till arbetsministeriet. Ofta tas anmälan emot på lokal nivå av någon representant för FMC eller CDR som vidarebefordrar den till ministeriet.

Den nya socialförsäkringslagen

En helt ny försäkringslag (socialförsäkringslag nr 1100) antogs i mars 1963 efter att ha diskuterats av mer än 900 000 arbetare på tusentals möten på arbetsplatserna där man förde fram sina synpunkter på hur det nya försäkringssystemet skulle utformas — ett förfaringsätt som numera är vanligt på Kuba innan man genomför en ny reform. Genom den nya lagen fick de fyrtio procent av arbetarna (därav en kvarts miljon jordbruksarbetare) som tidigare varit utan skydd försäkring gällande vid yrkesskada, olycksfall, sjukdom, ålderdom och död. Det var den första *sjukförsäkringen* i Kubas lagstiftning. Tidigare kunde en arbetare vid sjukdom erhålla lön för högst tre dagar per månad, dock högst nio dagar per år. Idag utgår sjukpenning i 26 veckor, vilket kan förlängas med ytterligare 26 veckor varefter man provar om pension istället ska utgå. Sjukpenningen är nu, enligt en resolution antagen i oktober 1968, 65 % av lönen. Målet är att ge alla arbetare 100 % av lönen, f.n. dock högst 250 pesos per månad, vid sjukdom, olycksfall och pensionering. Den förmånen utgår redan nu till de arbetare som visar ett revolutionärt medvetande och har en kommunistisk attityd till arbetet, för närvarande 170 061 arbetare på 1 348 arbetsplatser. Förmånen utdelas sällan till enskilda arbetare utan ges som en kollektiv belöning till alla anställda vid en viss fabrik. Denna idé ingick inte i det ursprungliga lagförslaget utan växte fram vid diskussioner på arbetsplatserna. Av de övriga länderna i Latinamerika har Argentina, Guatemala och Uruguay ingen form av sjukförsäkring och i ytterligare åtta länder är stora grupper uteslagna från sjukförmåner.

Moderskapsförsäkring. Alla kvinnor har rätt till tre månaders betald ledighet efter förlossning. De har dessutom en timmes kortare arbetsdag under barnets första år och får själva välja om de vill ta ut den lediga timmen på kvällen eller morgonen. För att åter jämföra med andra latinamerikanska länder kan nämnas att i t.ex. Guatemala har endast de rätt till moderskaps-

försäkring som arbetar vid eller är gifta med arbetare anställda hos företag med minst fem anställda.

Yrkesskadeförsäkring har alla arbetare och den utgår med 65 % eller 100 % av lönen, se ovan. Vid dödsfall utgår pension till familjen. Vid beräkning av beloppets storlek tar man hänsyn till antalet barn och hustruns egen ev. inkomst. Sommaren 1968 kom en ny lag som innebär att efterlevande ska få omedelbar ekonomisk hjälp av samhället när familjeförsörjare avlider. De ska inte behöva vänta tills utredningar om pensionens storlek m.m. är avslutade.

Ålderspension. Tidigare krävdes minst 10, ibland 25 års anställning hos en och samma arbetsgivare för att pension skulle utgå och den var i många fall endast 10-20 % av den i regel mycket låga lönen. Idag krävs 25 års yrkesarbete för full pension, som är 65 % eller 100 % av lönen, och minst ett år för del av pension. Jämför vårt ATP-system med 30 års yrkesarbete för full pension. För sockerarbetare räknas varje skörd som ett arbetsår. Ålderspension utgår med lägst 60 pesos och högst 250 pesos per månad.¹⁰⁹

Alla har en månads *betald semester* och arbetsdagen är 8 tim. Dock gör många arbetare frivillig övertid, även på sin semester.

En speciell hjälp får *arbetare som önskar vidareutbilda sig*. De erhåller under hela studietiden bidrag till familjens uppehälle från arbetsministeriet.¹¹⁰ Denna bidragsform började i november 1967 och förmånen utgår nu till bl.a. ett hundratal arbetare som läser vid universitetet. Arbetaren kan också få lön under studietiden genom att hans tidigare arbetskamrater på övertid eller annat sätt arbetar in hans lön.

Socialhjälp liknande den vi har finns inte på Kuba. Tillfälliga materiella svårigheter avhjälpas naturligtvis, vanligen in natura. Annars utgår någon form av socialförsäkring, såvida personen ifråga inte är arbetsför. Alla, även utvecklingsstörda och på olika sätt handikappade kan erhålla ett arbete där de får åtminstone minimilönen på 85 pesos. Dessutom är ju hyran mycket låg eller gratis liksom el., vatten och telefon. Helt kostnadsfri är också barnens utbildning, daghemsplatser, sjukvård och för många även måltider på arbetsplatsen och arbetskläder. *Skatten* är 11 % av lönen, varav 4 % är ett frivilligt bidrag till allmänna förbättringar.

De sociala utgifterna uppgick 1966 till 250 miljoner pesos per år, mer än den totala budgeten för många latinamerikanska länder. Den snabba utbyggnaden av alla förmåner har blivit ganska betungande för landet. Fidel Castro sa i ett tal 1965 att man inte hade möjlighet ge pension till dem som inte kunde och inte ville arbeta. ”Vi är inte miljonärer. Allas händer behövs i produktionen”. Många visade sin solidaritet och avstod från att begära pension trots att de fyllt 65 år, vilket är pensionsåldern för män. För kvinnor är den 60 år. För många är det säkert en positiv upplevelse att få fortsätta att arbeta mot full lön även efter pensionsåldern även om den s.k. produktiviteten är något nedsatt och känna att de tar del i utvecklingen av landet. För svenska arbetare finns det oftast inget val. De måste sluta vid 67 år och känner sig ofta ställda åt sidan, kasserade.

Eftersom de flesta sociala förmånerna utgår i procent av inkomsten uppstår nu ojämlikheter. Läkare och andra yrkesgrupper som behållit de höga s.k. historiska lönerna kan erhålla tre gånger så stor pension som de sämst lottade. Det är en eftergift åt grupper som tidigare var privilegierade. Denna skillnad i löner kompenseras av den jämlika distributionen av varor som erhålls genom ransoneringen. Men de som idag lämnar universitet och andra utbildningsanstalter har inte dessa höga löner varför differenserna i sociala förmåner kommer att försvinna. De bönder som fortfarande är självägande får inte del av alla sociala förmåner. Orsaken är väl dels de begränsade ekonomiska resurserna, dels den möjlighet dessa har att

¹⁰⁹ Fidel Castros tal 2/1 1969.

¹¹⁰ *Resolución* nr 258.

leva på avkastningen av sin egendom. Enligt en representant från socialdepartementet, dr F. Rochas Ochoa, har man dock planer på att även integrera dem helt i försäkringssystemet.

Klass och ras

Etniska och rasmässiga skillnader har varit en av de mest betydelsefulla källor till inre politisk splittring inom arbetarklassen i en rad länder. Och arbetarklassens motståndare har ofta använt dessa skillnader i sina försök att splittra — att härska genom söndring. Man måste dock göra klart för sig att orsakerna till att de rasmässiga skillnaderna leder till splittring är att sökas i det ekonomiska systemet. I det kapitalistiska samhället, där individerna är tvingade att sälja sin arbetskraft i konkurrens med andra, växer rasismen fram. Skulle alla vara garanterade arbete skulle en av de väsentliga grunderna för rasismen vara undanröjd. Men så länge arbetarna är utlämnade åt kapitalisternas ”friställar”-system kommer rasismen att kvarstå. Även i vårt land har vi haft kännning av detta. I vikande konjunkturer, då arbetstillfällena minskar, börjar de svenska arbetarna klaga över den utländska arbetskraftens konkurrens. Och den svenske liberalen är inte sen att tala om att vi även i Sverige har ”rasism”, utan att se att orsaken till denna är just det samhällssystem som han försvarar. Den kubanska bonde- och arbetarklassens revolution, vilken är den första som ägt rum i ett kapitalistiskt samhälle där lönearbetarna utgjort flertalet, har undanröjt denna rasismens orsak på Kuba, och därmed möjliggjort ett nedbrytande av de före revolutionen skapade fördomarna mot den svarta befolkningen.

De första svarta kom till Kuba i början av 1500-talet som slavar. Först ett halvt århundrade efter det att den legala slavhandeln 1820 avskaffats upphörde den illegala handeln. Ytterligare en immigrationsvåg ägde rum i början på 1900-talet och från den tidpunkten har de svarta utgjort en tredjedel av den totala befolkningen. Mycket få av de infödda indianerna överlevde den spanska exploateringen varför Kuba idag till skillnad från övriga Latinamerika saknar mestisbefolkning.

De svarta på Kuba har spelat och spelar en avgörande roll i arbetarklassens kamp mot imperialismen. Några av de mest betydelsefulla vänsterledarna var svarta och de var väl representerade i så väl kommunistpartiet som i den icke-kommunistiska fackföreningen, kanske till och med överrepresenterade. Det kan vidare nämnas att Orienteprovinsen, som var ett starkt fäste i gerillakampen mot Batista, hade den högsta koncentrationen svarta i sin befolkning, ca två gånger så många som i andra provinser. Den radikala roll som de svarta spelat gav Fidel Castro uttryck för i sitt 26-julital 1962: ”I det förflutna, då röster höjdes för att slavar skulle göras fria, sa borgarna 'det är omöjligt, det skulle ruinera landet' och för att ingjuta fruktan talade de om 'den svarta terrorn'. Idag talar de om den 'röda terrorn'. Med andra ord, i deras strid emot frihet spred de fruktan för de svarta; idag sprider de fruktan för socialism och kommunism”.

Före revolutionen hade den svarta befolkningen det genomgående sämre än den vita. De hade lägre inkomst och återfanns företrädesvis i dåligt betalda servicearbeten, och erhöll för samma arbete lägre lön. Det senare gällde i första hand i de svagt organiserade fackföreningarna. De svarta var vidare överrepresenterade i stadsslummen och erhöll lägre utbildning. Framhållas bör dock att den svarta befolkningens status på det för-revolutionära Kuba skiljer sig från den svarta befolkningens status i USA. På Kuba har det i högre grad förekommit rasintegration och ”blandäktenskap”, särskilt inom arbetarklassen. Men det är mera fråga om en grad- än en artskillnad. I en bok av MacGaffey och Barnett heter det bl.a. ”Före revolutionen var negrerna uteslutna från de flesta bättre hotellen, badstränderna och nöjestillställningarna vilka var avsedda för amerikaner och överklasskubaner.” I vissa städer fanns det olika höjd på trottoarerna och där den lägre var reserverad för de svarta.

Förutom de ovan nämnda förhållandena kom de svartas attityd till revolutionen att bestämmas av deras erfarenhet hur olika partier tidigare ”friat” med löften om att avskaffa rasdiskrimine-

ringen. Löften som aldrig infriades. Den amerikanske sociologen M. Zeitlin har bl.a. undersökt de svartas och vitas attityd till kommunisterna före revolutionen och deras inställning till revolutionen.¹¹¹ Han fann bland annat att de svarta arbetslösa tillhörde de minst pro-kommunistiska grupperna före revolutionen men kom att ändra inställning så att de efter revolutionen var den grupp som starkast stödde revolutionen. Detta förhållande kan enligt Zeitlin förklaras med att revolutionen haft betydelse för denna grupp i följande avseenden:

1. Genom revolutionen har de fått kontakt med den ideologi som bestämt tillämpat klassanalys vid tolkningen av de svartas levnadsförhållanden.
2. Revolutionsregeringen har betonat jämlikhet mellan raserna i både propaganda och handling. Efter revolutionen genomfördes kampanjer där man propagerade för jämlikhet och man öppnade alla hotell, badstränder och semesteranläggningar för alla kubaner oavsett hudfärg.
3. Genom de svartas upplevelse av revolutionen har de fått klassmedvetande och kan "förstå" att deras för-revolutionära situation var klass- och inte rasbestämd.

"Kanske" säger Zeitlin "är en av de viktigaste upptäckterna ... att revolutionen stöds av en majoritet av arbetarna . . . även bland de som varken var svarta, arbetslösa eller undersysselsatta före revolutionen."

Rätt och rättvisa

I alla samhällen tjänar rättsväsendet den härskande klassens intressen. På Kuba skyddades före revolutionen den privata äganderätten till landets tillgångar, och rättslösheten var störst för de egendomslösa arbetarna och bönderna. De flesta problem som togs upp vid domstolarna gällde tvister mellan jordägare och lantarbetare. Med hjälp av lagar och domar avgjordes dessa klasstvister nästan alltid till jordägarnas förmån. Alla sätt användes och ofta uppsköts rättegången när lantarbetaren kanske rest en hel dag för att komma till domstolen. När Fidel Castro 1953 stod inför domstol för att dömas för Moncada-attacken sa han:

"När ni dömer en åtalad för stöld, herrar domare, så frågar ni honom inte hur länge han gått utan arbete, hur många barn han har, vilken dag i veckan han har ätit och vilken dag i veckan han inte har ätit. Ni bryr er inte ett dugg om under vilka sociala förhållanden han lever; ni sänder honom utan vidare i fängelse. Där hamnar inte de rika som bränner varuhus och butiker för att inkassera försäkringspengar, även om också några människor råkar bli innebrända, för de har tillräckligt för att betala advokater och muta domare. Till fängelse sänder ni den olycklige som stjal av hunger, men ingen av de hundratal tjuvar som har stulit miljoner från staten har sovit en enda natt bakom galler. Ni superar med dem på nyårsafton på något aristokratiskt ställe och ger dem er respekt".¹¹²

Efter revolutionen trodde folket att man inte skulle ha något större behov av advokater. De som arbetade för utländska företag lämnade landet men majoriteten av de övriga har varit solidariska med revolutionen och tagit sig an de nya uppgifter de visat sig behövas till. Juristernas uppgifter idag är att assistera lekmannadomarna i folktribunalerna, vara juridiskt/tekniska experter åt staten samt hjälpa folk med privata juridiska problem. Juristerna har fortfarande möjlighet att ha privat byrå på profitbasis men de som nu examineras får avstå från det. Den juridiska utbildningen är spärerad och 1968 intogs 40 av 75 sökande, av vilka hälften kom från arbetarhem och hälften från medelklasshem. Juridik läses också vid ministerier, armén och vid folktribunalerna. När juristen är klar med sin utbildning får han en tid ägna sig åt något socialt arbete där han kommer i kontakt med bönderna. För närvarande

¹¹¹ Maurice Zeitlin, *Revolutionary Politics and The Cuban Working Class*, Princeton 1967.

¹¹² Fidel Castro: [Historien skall frikänna mig!](#), Stockholm 1968

innebär det en tids verksamhet vid folktribunal.

De jurister som inte har privatpraktik arbetar med utformandet av nya lagar. De lagar som gick direkt mot revolutionens principer har naturligtvis upphävts men annars finns de för-revolutionära lagarna formellt i stort sett kvar. Deras innehåll har emellertid urholkats. Så finns t.ex. lagar kvar om arvsrätt men man kan numera inte ärva fabriker, lantegendom etc. Däremot kan man fortfarande ärva en bil, sparpengar o.d. och det är inget som hindrar att man upprättar testamente. Man anser att det krävs lång erfarenhet och studier på fältet för att stifta nya lagar, vilka då ska vara anpassade efter det nya samhället. Som exempel på den nya synen på juridiken kan nämnas att om en advokats klient är kontrarevolutionär anses allmänna intressen väga tyngre än privata och då gäller inte tystnadsplikt.¹¹³

En ny form av rättsväsen — folktribunalerna

Efter revolutionen vände sig studenterna vid juridiska fakulteten i Havanna till revolutions-ledarna för att diskutera vad som skulle hända med rättsväsendet. Man kom överens om att studenterna skulle resa ut på landsbygden och lära sig en ny form av juridik. De fick ge sig ut till de mest avlägsna delarna av landet och där började man utveckla folktribunalerna vars uppbyggnad och funktion delvis skisserats av Fidel Castro, själv advokat, och av riksåklagaren Santiago Cuba i en artikel i *Cuba Socialista*.¹¹⁴ Där redogör han för kamratdomstolarna i Ungern, Bulgarien och Sovjetunionen och för krigsdomstolen i Sierra Maestra. Santiago Cuba trodde att en domstolsform liknande den i Bulgarien och Ungern kunde fungera som modell men ansåg att man innan några beslut fattades måste ut på fältet och studera, ta reda på folkets behov och synpunkter.

1963 hade studierna hunnit så långt att man kunde forma 8-10 tribunaler som ett första försök. Erfarenheterna diskuterades mellan lärare och elever. 1964-65 utvidgades försöken och man valde en region i varje provins där tribunaler igångsattes. 1966 stängdes juridiska fakulteten i Havanna. Alla lärare och elever var ute för att avsluta arbetet med tribunalerna och i december 1966 fanns sådana överallt. Antalet är nu ca 15 000, varav ca 2 000 enbart i Havanna.

Folktribunalerna ersatte lägsta instans i domstolsväsendet, *tribunales correccionales*, och de utgör en bas varifrån man ska dra erfarenheter för att kunna skapa folktribunaler även i högre instanser.

Eftersom bildandet av folktribunaler är en process som fortfarande pågår kan det vara av intresse att veta hur det går till. Uppgifterna kommer från en snart färdig jurist vid universitetet i Havanna, Carlos de Roux, som själv deltagit i arbetet med folktribunalerna.

Två eller tre jur. stud. åker till en by och tar kontakt med folk i de olika organisationerna där. Man bildar en kommission med medlemmar från CDR, FMC, CTC-R, UJC, PCC och den lokala administrationen. Kommissionens uppgift är att informera folket i byn, uppmana dem att komma till massmötet där tribunalen ska väljas, praktiskt arrangera för massmötet etc. Studenterna, som har ordförandeskapet i kommissionen, går ut till invånarna och förklarar vad en folktribunal är, hur den ska fungera och varför den är nödvändig. Det hela avslutas med ett massmötet där helst alla invånare i området ska vara närvarande när man går till val. De allra flesta brukar komma. Minst 60 % deltagande krävs för att val ska få ske, annars blir mötet uppskjutet.

Valet av domare — lekmän

Alla som fyllt 16 år har rätt att föreslå kandidater till folktribunalen. Vem som helst bland befolkningen kan väljas bara man uppfyller följande krav:

¹¹³ Dr. Eduardo Corona, prof. Escuela de Ciencias Juridicas, Universitet i Havanna (intervju).

¹¹⁴ *Cuba Socialista* nr 24, augusti 1963.

1. Har fyllt 21 år.
2. Är känd som en ärlig och allmänt aktad person.
3. Är integrerad i revolutionen, vilket innebär att man ska vara medlem i någon av de organisationer som kommissionen består av.
4. Har minst 6 års grundskola (i avlägsna byar kan man nöja sig med 4 år tills vidare).
5. Inte är anställd vid inrikesdepartementet eller armén.

Den som föreslår kandidat ska motivera sitt förslag som sedan diskuteras direkt på platsen. I regel är varje tribunal-kommun inte större än att alla invånarna känner varandra, vilket anses vara en förutsättning. När tillräckligt antal kandidater föreslagits går man till val. Röster för, emot och nedlagda röster räknas. De som valts blir dock inte omedelbart tribunal-domare. Det kan finnas förhållanden som gör dem mindre lämpliga och som inte kan nämnas på massmötet, t.ex. eget kriminellt förflutet.

Alla de valda kandidaterna eller aspiranterna får gå en 10 dagars kurs där juridiska elementa lärs ut och där man märker vilka som är bäst lämpade för uppgiften och vilka som har någon belastning som inte var känd tidigare. Kommissionen gör detta urval bland kandidaterna, antalet beroende på kommunens folkmängd. De flesta tribunalkommuner har ca 1 000 invånare och 7-9 tribunaldomare. De kandidater som inte blir valda fungerar som reserver om någon avlider eller avgår. En jurist har formellt överinseende över tribunalen men deltar inte i besluten. Till honom kan man vända sig med klagomål på domare, om man anser att någon av en eller annan anledning bör avsättas.

Vad tas upp i tribunalen?

Vad som faller under tribunalens kompetens att ta ställning till är lokala småskandaler, störande av andra t.ex. om man har radion på för högt, vilket man anser vara ett utslag av individualism och bristande hänsyn till kollektivet, snatteri och mindre bedrägerier upp till 50 pesos samt slagsmål som förorsakat skada vilken tar mindre än 30 dagar att läka.

De straff som tribunalen kan utdöma är följande:

1. Offentlig kritik vid rättegången. Man gör en analys av orsakerna till och verkningarna av brottet i syfte att undervisa den dömda och åhörarna.
2. Åläggande att studera. Den som begått brottet får gå till en bestämd skola där läraren instrueras att kontinuerligt rapportera hans närvaro och kunskapsinhämtande till tribunalen. Det "straffet" har man infört sedan man funnit att kunskapsbristen kan vara orsak till brott.
3. Indragande av sociala rättigheter. Det kan t.ex. innebära en tids förbud att besöka danser, basketbballmatcher o.d.
4. En form av husarrest på upp till 6 månader som innebär att den dömda inte får lämna sitt hem annat än för att göra inköp, läkarbesök o.d.
5. Att betala den materiella skada som uppkommit genom brottet. Skadestånd kan alltså förekomma men inte böter.

Rättegången är offentlig och alla har yttranderätt. Man har vidare vissa processgarantier som inte fanns före revolutionen. Det är nu minst tre domare mot tidigare en som dömer. Den åtalade eller åklagaren kan välja bort en domare som han anser olämplig och be att få en annan istället. Tribunalens beslut kan överklagas av vem som helst; den dömda, juristen eller någon privatperson. Målet tas då åter upp i tribunalen men under ordförandeskap av juristen som dömer tillsammans med två tribunaldomare vilka ej varit närvarande vid den första rättegången.

Domarna är valda på två år. Omval sker tidigare om skaran reduceras till mindre än tre. Domarna sköter sitt uppdrag på fritiden utan ekonomisk ersättning.

Övriga domstolar

De brottmål, stölder, rån etc. som inte faller under folktribunalens kompetens handlägges av en sidoinstans, *audiencia*. Dess beslut kan också överklagas.

Domstolsväsendet är uppdelat i tre jurisdiktioner, se skiss. Folktribunalen ingår i den ordinarie. De övriga två är den extraordinarie och den speciella. I den speciella handläggs endast brott av militär och anställda vid inrikesdepartementet. I den extraordinarie domstolen handläggs uteslutande kontrarevolutionära brott. Inom samtliga jurisdiktioner och instanser har den tilltalade rätt till försvarare och fri rättshjälp finns.

Kriminalvården ¹¹⁵

Arbetslösheten, fattigdomen, den sociala misären och det ekonomiska system som bygger på människans exploatering av sin medmänniska skapade det mesta av den brottslighet som fanns på Kuba före revolutionen. Detta problem kunde inte lösas inom det bestående samhällets ram. Själva orsaken till brottsligheten fanns inbyggd i systemet, i motsättningen mellan dem som genom sitt ägande blev rikare och dem som genom sitt arbete skapade denna rikedom men utarmades. Häri låg förutsättningen för uppkomsten av parasitära skikt som livnärde sig på organiserad brottslighet i form av spelhålor, prostitution, narkotikahandel etc. I och med revolutionens genomförande har denna grundläggande motsättning undanröjts och kvarlevorna av den börjat angripas. Möjligheter att radikalt minska brottsligheten har därmed också skapats.

Den officiella synen på brottsligheten har Fidel Castro givit i ett av sina tal: "Revolutionen har ingen skyldighet att tolerera lättingar, ingen skyldighet att tolerera parasiter. Revolutionen underhåller barn, sjuka, handikappade och gamla. De är de enda människor som har rätt att leva på andras arbete. Men varför skulle lättingar leva på oss andra? Vi vet att brottsligheten är en produkt av samhället, av det slags samhälle vi avskaffat men därför ska vi inte upphöra att vidtaga åtgärder för att skydda samhället och människorna från deras aktiviteter".¹¹⁶

En specificering av de huvudsakliga orsakerna till brottsligheten på Kuba efter revolutionen gjordes 1964 av riksåklagaren Santiago Cuba:

1. En bourgeoisie som konserverar sin klass' ideologi och vanor, vilket kan bidra till egendomsbrott.
2. Kvarvarande lumpenproletariat och prostituerade, spelhajar etc. som nu har svårt att anpassa sig till hederligt arbete.
3. Negativt inflytande från kapitalistiska länder som försöker sabotera och på olika sätt motarbeta den socialistiska utvecklingen på Kuba.
4. Kvarlevor av borgerlig moral och ideologi.

Sedan revolutionen har brottsligheten förändrats såtillvida att en markant minskning har skett främst av våldsbrott och stölder, men naturligtvis också beträffande brott mot allmänna ordningen och mot administrationen som under tiden 1957/58-1963 minskade med 38 % resp. 67 %.¹¹⁷ Brottsligheten anses ha minskat på alla områden men jämförelser är svåra att göra beroende på tidigare korruption inom polis och domstolsväsende och ofullständig statistik.

¹¹⁵ *Cuba Socialista* nr 40, december 1964.

Intervju med prof. Eduardo Corona, Havannauniversitetet, jur. fakulteten, Denio Comacho, Justitiedep., Carlos de Roux, jur. stud.

¹¹⁶ *Cuba Socialista* nr 40.

¹¹⁷ *Cuba Socialista* nr 40.

Några siffror på nuvarande brottslighet har tyvärr inte erhållits.

Genom ekonomisk jämlikhet, sociallagstiftningen, alfabetiseringen, utbildning och upplysning, förbättrade boendeförhållanden, sanerad slum och jämställdhet för kvinnorna hoppas man kunna komma tillrätta med det mesta av brottsligheten. En målsättning är också att så långt möjligt undvika glorifiering av våldet i massmedia och filmer.

Förebyggande verksamhet¹¹⁸

Den förebyggande verksamhet som idag bedrivs är helt uppbyggd efter revolutionen. Man har bildat ett nytt organ — comisiones de prevención social — som ska ta sig an ungdomar under 18 år samt kvinnor i alla åldrar vilka befinner sig i riskzonen för en kriminell utveckling. Denna kommission står under partiets ledning och är formad av 14 massorganisationer och myndigheter (PCC, MININT, FMC, UJC, MINED, CTC, MINSAP, INDER, MINTRAB, CULTURA, CDR, ANAP, den juridiska administrationen och de lokala myndigheterna). Detta samarbete mellan nästan samtliga organisationer och myndigheter förefaller ypperligt. Det vilar inte på ett enda organ att sörja för problemens lösning utan alla måste mobilisera sina resurser och är ansvariga. Kommissionen fungerar på nationell, regional och lokal nivå. På nationell nivå sysslar kommissionen med att ordna utbildning och omskolning av kriminella, utbilda personalen, studera de lagar man anser vara nödvändigt att förändra och forska efter den nuvarande kriminalitetens orsaker. Den lokala kommissionens främsta uppgifter är att se till att planerna förverkligas, att ordna konferenser och studiecirklar, värdera den personal som utbildas till socialarbetare, besluta om lätt kriminaliserades, s.k. förkriminellas, behandling, kontrollera behandlingen av dem som är intagna på anstalter och vara med och diskutera deras fortsatta behandling samt ordna ev. materiell hjälp till dem.

Socialarbetare på fritid¹¹⁹

Socialarbetarna, som rekryteras ur FMC och för vilka detta uppdrag är en fritidssyssla, är organiserade i brigader. Direkt efter en introduktionskurs på 45 dagar börjar de arbeta ute på fältet med de yngsta sk. förkriminella, det kan vara barn som skolkar eller springer ute sent på nätterna. Socialarbetarna får sedan successivt en 5 månaders utbildning omfattande pedagogik, sociologi, kriminologi, psykologi och socialt arbete. De arbetar i grupper om 8-10 och varje socialarbetare tar sig an 1-2 fall. Man håller kontakten med den unge och hans familj tills hans asociala beteende försvunnit. Det finns nu ca 3 100 socialarbetare som har till uppgift att förebygga kriminalitet bland ungdomar men man säger sig behöva tusentals ytterligare, främst då i de större städerna.

Ungdomsvård

De ungdomar som begår kriminella handlingar finner man företrädesvis i storstäderna. I Havannaprovinns döms dessa ungdomar, 12-18 år, inte direkt av domstol utan undersöks först på ett *ungdomspsykiatriskt centrum*, inrättat efter revolutionen. Ett sådant centrum är även planerat för Camagüey. Före 1960 hade man överhuvud taget inga barnpsykiatriker på Kuba. På centralt undersöks ungdomarna av psykologer, pedagoger och läkare. Socialarbetare utreder familjeförhållanden och vilket stöd de kan påräkna från familjen i sin rehabilitering samt vilka önskemål de unga själva har om sin framtid. Under tiden på centralt går ungdomarna i skola och deltar i studiecirklar. Vid vårt besök studerades Ches dagbok. De stannar på centralt tills man kommit fram till lämplig behandling för varje individ, vilken sedan meddelas domstolen. Denna brukar alltid följa centrats rekommendationer och man syftar till att inom en snar framtid helt kunna slopa domstolsproceduren för ungdomar. En del ungdomar döms till intagning på någon av de 30 ungdomsvårdsskolorna men de flesta erhåller

¹¹⁸ Comision Nacional de Prevención Social, a.a. 1968. Intervju med Carmen del Busto, FMC.

¹¹⁹ Comision Nacional de Prevención Social, a.a.

stipendier för fortsatta studier.¹²⁰

Beträffande *ungdomsvårdsskolorna*¹²¹ kan nämnas att ingen personal anställs där utan att först ha arbetat en tid på ungdoms-psykiatriskt centrum så att man haft tillfälle bedöma deras lämplighet och förmåga. Ungdomsvårdsskolorna har varje vecka besök av psykolog som har gruppsamtal med eleverna. De flesta intagna har gjort sig skyldiga till stölder, bland flickorna också ”lösaktigt leverne”. På ungdomsvårdsskolorna råder strikt könsuppdelning, manliga och kvinnliga för sig samt personal av samma kön som eleverna. På pojkskolorna råder revolutionär disciplin, pojkarna är med i milisen och kan få bära vapen för att stå på vakt vid skolan, vilket anses som ett privilegium. Vårdarna är ej beväpnade.

För barn som kommer från problemfamiljer finns speciella barnhem¹²² där de stannar till 6 års ålder. Därefter kommer de till internatskola. Före revolutionen fanns många s.k. välgörehem och som en kuriositet kan nämnas att alla barn som kom dit som hittebarn fick efternamnet Valdez. De barn som nu finns på barnhem är sådana vars föräldrar är sjuka, i fängelse eller har lämnat landet. Som hos oss finns det rätt många barnlösa makar som önskar adoptera barn. Det är emellertid svårt att få adoptivbarn eftersom de flesta föräldrar inte vill bryta kontakten med sina barn. Man anser det vara ett viktigt led i rehabiliteringen att föräldrarna får upprätthålla kontakten med barnen och låter dem återvända hem till föräldrarna så snart det är möjligt. Fosterhem förekommer inte.

Straff för vuxna kriminella¹²³

Samhällets reaktion på den vuxna kriminaliteten är förutom de direkta eller indirekta preventiva åtgärderna även straffande åtgärder. Straffmyndighetsåldern är 18 år och de straff som kan utdömas är samma som vid folktribunalerna, dock tillkommer fängelsestraff. Maximistraffet är 30 år. Dödsstraff finns kvar men utdömes sällan, endast för kontrarevolutionära mord, t.ex. om någon dödar uniformerad vakt vid offentlig byggnad. Tyvärr har vi inga uppgifter om antalet personer i fängelse, kontrarevolutionärer och andra men man vet att flera fängelser rivits, bl.a. det stora på Isla de Pinos, där tidigare ca 5 000 personer satt fängslade. Fängelset är numera ombyggt till skola.

Antalet *kontrarevolutionärer* i fängelse har av en del källor¹²⁴ uppgivits till ca 25 000. Men då måste man ta hänsyn till att ordet kontrarevolutionär nu har en innebörd som man inte i första hand tänker på. Kontrarevolutionära handlingar är sådana som verkar emot landets utveckling och uppbyggnadsarbete och som riktar sig mot allmän egendom. Så är t.ex. de flesta stölder nu en kontrarevolutionär handling eftersom det inte finns så mycket privat egendom. Det finns en lag som definierar vad som är kontrarevolutionärt. Att tala emot revolutionen är inte ett brott men att sprida rykten och bedriva kampanjer mot revolutionära ideal och målsättningar, att idka svartabörshandel, att förstöra skörden, göra sabotage i fabriker etc. De allra svåraste brotten är naturligtvis spionage och samarbete med CIA. Två spionrättegångar ägde rum senast hösten 1968.

Fidel Castro tog i sitt tal inför CDR den 28 september 1968 upp allt det arbete som uträttats av folket under året. Miljontals kaffeplantor har satts, 15 dammanläggningar har konstruerats, ett stort antal nya bostäder har byggts etc. Sedan nämner han de dåd som under året utförts av kontrarevolutionärer, t.ex. brand anlagd i ett garveri varigenom material för skotillverkning förstördes till ett värde av en miljon pesos, brand anlagd i ett varuhus i Camagüey där kläder som skulle distribueras till folket förstördes, värde 1½ miljon pesos, bränder anlagda i 36

¹²⁰ Studiebesök och intervju med föreståndaren.

¹²¹ Intervju med psykologerna Maria Elena Solé och Vivianne de Rojas, Escuela Psiquelógica, Havanna, även verksamma vid ungdomsvårdsskolor.

¹²² Intervju med Clementina Serra, FMC, ledamot i centralkommittén.

¹²³ Professor Corona.

¹²⁴ Finn Gustavsen, *Castros Cuba*, Pax 1966,

skolor, 11 mindre sabotagehandlingar utförda i hotell och allmänna inrättningar.

De som begår dessa handlingar är oftast människor som tillhörde den tidigare borgarklassen eller arbetararistokratien och som efter revolutionen fått det sämre. De handlingar de utför är alltså oftast rent kriminella och de straff som utdöms beror på brottets art och svårighetsgrad. Alla kontrarevolutionära brott döms av en speciell domstol. Man räknar med att många av de kontrarevolutionära kan bringas till en annan uppfattning om revolutionen och redan 1961 antog inrikesministeriet en omskolningsplan. Dess innehåll gjordes bekant även för allmänheten genom ett skådespel, uppfört av fångar. I planen ingår ett rehabiliteringsprogram som omfattar tre stadier och detta gäller även för vanliga fångar.

***Frihetsberövande*¹²⁵**

Vid frihetsberövande kan strafftiden avtjänas antingen på, fängelse eller statsjordbruk, beroende på brottets art. Många kommer till jordbruk direkt. Dessa är uppdelade i tre olika rehabiliteringsstadier, i vilka den intagne avancerar allt efter förbättring i sitt uppförande. Ju högre stadium desto större frihet. Permissioner utdelas ganska flitigt och det finns besöks hus där den intagne ostörd kan vara tillsammans med sin maka eller make. Man gör också experiment med att på samma jordbruk ha vanliga fångar, kontrarevolutionärer och elitarbetare. Erfarenheterna från dessa experiment är positiva. Som en förberedelse för återanpassningen till samhället får den intagnes familj ibland komma till jordbruket och stanna där några månader, eller så länge som anses önskvärt. Familjen kontaktas annars av socialarbetare som på olika sätt försöker förbättra dess förhållanden. På somliga jordbruk erhåller den intagne lön så att han kan försörja sin familj. Lönen är densamma som för vanliga arbetare inom yrket och 80 % därav brukar sändas till familjen, resten behåller den intagne för egna utgifter. Om lön inte utgår får den intagnes familj sin försörjning genom bidrag från inrikesdepartementet.

***Rehabilitering*¹²⁶**

Man anser det möjligt att rehabilitera de flesta kriminella och en stor del av strafftiden ägnas åt studier. Man läser om Kubas historia, nuvarande förhållanden, ekonomi och utveckling. Tal av Fidel Castro och Che Guevara diskuteras. En del intagna avlägger också examina. Det förekommer ett intimt samarbete med undervisningsdepartementet och med idrottsorganisationer och massorganisationer. Liksom i Sverige finns villkorlig frigivning, den intagne får lämna anstalten före strafftidens utgång. Övervakningen sker då genom polisstationerna, där den frigivne måste ”visa upp sig” med jämna mellanrum. När resurser finns utövas övervakningen av socialarbetare. De krav som ställs för att villkorlig frigivning ska komma ifråga är att den intagne ska ha arbetat bra och visat en riktig attityd till arbetet. Han ska ha deltagit i studiecirkel och andra aktiviteter, ha lärt sig god hygien, visat solidaritet och ansvarsfullhet samt haft ett korrekt uppträdande mot folket. Det är också ovanstående aspekter man lägger på hans utveckling när det gäller avancemang mellan de olika rehabiliteringsstadierna.

***Frigivning — kommissioner på arbetsplatserna*¹²⁷**

Vid frigivningen har den kubanske fången definitivt ett bättre utgångsläge än sin svenska kollega. Han har möjlighet att erhålla arbete. Det finns vidare på varje arbetsplats grupper som har till uppgift att hjälpa den frigivne och att bearbeta sina arbetskamraters kvardröjande fördomar mot en straffad.

Den ekonomiska och sociala förändringen går naturligtvis snabbare än att förändra

¹²⁵ Professor Corona och Comisión Nacional de Prevención Social, a.a.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Carmen del Busto, FMC.

människornas attityder och att skapa den nya människan. Men man är mycket vaken för detta och på Kuba idag får ingen människa eller grupp stötas ut. Den grundläggande iden är att man här som på andra områden ska integrera den enskilde — även den som brutit mot samhällets normer — med folket och för folket.

Den imperialistiska reaktionen

Vårt Amerika kommer att bli skådeplatsen för en lång rad bataljer för mänsklighetens frigörelse.

Che Guevara, i brevet till första Latinamerikanska solidaritetskonferensen, OLAS, i Havanna 1967.

1. Bakgrunden. Penetrationen

När den revolutionära kampen kröntes med framgång vid årsskiftet 1958/1959 var värdet av USA-företagens investeringar på Kuba även i absoluta tal räknat större än i något annat latinamerikanskt land med undantag för Venezuela. Räknat per capita var värdet av USA-företagens investeringar på Kuba mer än tre gånger större än i det övriga Latinamerika som helhet. Tabellen nedan ger en sammanfattande bild av omfattningen och inriktningen av de amerikanska affärsintressena på Kuba och i Latinamerika vid tiden för revolutionen.

*Omfattningen och inriktningen av USA-ägda företags direkta investeringar i Kuba och andra latinamerikanska länder 1959.*¹²⁸

investeringsfält	Kuba		Övriga Latinamerika	
	milj. dollar	dollar per capita	milj. dollar	dollar per capita
petroleum	147	22	2 715	15
manufaktur	111	17	1 285	7
handel	44	7	592	3
allmänna inrättn.	313	47	790	4
gruvdrift o. likn.			1 254	7
övrigt	341	51	527	3
Totalt	956	143	7 163	39

Beräkningen på den officiella statistiken har visat att profiten på dessa investeringar uppgick till 23 %.

Vid samma tidpunkt uppgick handeln med USA till ungefär 70 % av Kubas totala utrikeshandel. (Endast Mexico av de latinamerikanska länderna överträffade denna siffra).

År 1958 var den geografiska sammansättningen av Kubas utrikeshandel som framgår av tabellen nedan.

*Den geografiska sammansättningen av Kubas utrikeshandel 1958.*¹²⁹ (Uttryckt i milj. dollar.)

Handelspartner	Export	Import
USA	492	543
Latinamerika	10	80
Sterlingområdet	48	37
Övr. Västeuropa	57	73

¹²⁸ Källor: U.S. Department of Commerce, *U.S. Balance of Payments, Statistical Supplement*, Washington 1963 och United Nations, *Boletín Económico de América Latina*, New York 1960, 8. Citerat efter Leland L. Johnson: U.S. Business interests in Cuba and the Rise of Castro, *World Politics*, Vol. 17, 3, 1965; se även Dudley Seers: *Cuba, The economic and social revolution*, Univ. of North Carolina Press, 1964, s. 16, som redovisar en statistik på direkta USA-investeringar i Kuba för året 1958 överstigande en miljard dollar fördelade inom följande sektorer (i miljoner dollar): jordbruk 265, olja och gruvdrift 270, manufaktur 80, serviceinrättningar 386.

¹²⁹ Källa: Dudley Seers, a.a. s. 20.

Övriga	127	44
Totalt	734	777

En uppfattning om omfattningen av USA:s ekonomiska närvaro i Kuba före revolutionen kan man få genom att räkna fram ett index, baserat på produkten av siffrorna för USA-företagens investeringar och Kubas handel med USA.¹³⁰ Detta index uttrycker då också i hur hög grad USA är gynnat av sin ekonomiska penetration av Kuba. Man har på basis av statistiska uppgifter från US Department of Commerce och FN räknat fram att Kuba i detta avseende tillsammans med Venezuela och Panama före revolutionen utgjorde en kategori för sig. USA-kapitalets *penetration* av dessa länder och dessa länders *bindning* till USA var ungefär dubbelt så stor eller större än för något annat latinamerikanskt land. Kuba var för USA:s affärsintressen enligt detta förhållande ca 20 gånger mer lönande än t.ex. Argentina och Uruguay.

Ett intressant och belysande exempel på hur USA-kapitalets inflytande gjorde sig gällande erbjuder fallet med Cuban Telephone Company, ett USA-ägt bolag med monopolställning. Bolaget ville få Batista att garantera ett ökat taxeuttag från de kubanska abonnenterna. Detta stötte på motstånd framför allt från den ansedde advokaten Pelayo Cuervo, som hade vunnit stort nationellt erkännande för en process han fört mot den förre presidenten Grau (som anklagades för att ha stulit ur statskassan) och som nu hade föresatt sig ”att stoppa den föreslagna taxeökningen som gynnade det USA-ägda Cuban Telephone Company”. Den 13 mars 1957 blev Cuervo brutalt mördad på order av Batista. På morgonen den 14 mars, några få timmar efter mordet sammanträffade den amerikanska ambassadören Arthur Gardner tillsammans med tjänstemän från ambassadens ekonomiska avdelning med president Batista för att närvara vid signerandet av det nya kontraktet med Cuban Telephone Company.¹³¹

Samtidigt som USA-regimen försåg Batista med de vapen han behövde för att hålla sig kvar vid makten kvitterade Batista med att efterkomma de amerikanska bolagens profitintressen på Cuba. Detta illustrerar den neokolonialistiska mekanik som liberalt förblindade debattörer har så svårt att inse, men som inte desto mindre är kännetecknande för hela den av imperialismen kontrollerade Tredje världen. Trots att dessa länder av de gamla kolonialmakterna tillerkänts formellt ”oberoende” — som t.ex. de latinamerikanska staterna i förhållande till Spanien, så kan de inte vinna någon frihet förrän folken genomfört sin revolution.

Tad Szulc, New York Times korrespondent, sammanfattade situationen strax efter rebellupprorets seger i april 1959:

”Under sina 57 år av oberoende, har Kuba levt mer som ett slags bihang till Förenta Staterna än som en suverän nation.”

Konsekvenserna var uppenbara, kapitalismens närvaro var i högsta grad konkret:

”Om man antar att den kubanska regeringen skulle ha försökt att vidta åtgärder syftande till att ge Kuba kontroll över sin egen industri skulle den ha kommit i konflikt med de amerikanska investerarnas hela maktapparat. Om t.ex. den kubanska regeringen skulle ha satt igång ett program för jordbruksreformer skulle de snart ha kommit i konflikt med USA:s sockerindustri. Om den kubanska regeringen skulle ha närt en önskan att förse landsbygden med

¹³⁰ Cf. Manus Midlarsky and Raymond Tanter, ”Toward a theory of political instability in Latin America”, *Journal of Peace Research*, 1967. No 3.

¹³¹ Leland Johnson, a.a. Även Robert Scheer and Maurice Zeitlin, *Cuba, an American tragedy*, Penguin 1964 som anför följande (s. 55): ”Batista hade USA-regeringens oreserverade stöd. Arthur Gardner, USA:s ambassadör i Havanna från 1953 till 1957, var särskilt intresserad i Cuban Telephone Company (ägt av USA-kapital) och lyckades höja dess redan höga taxeuttag. Som tack gav bolaget Batista en telefon i massivt guld (finns nu utställd i Havanna) och annat av liknande slag.” Sheer & Zeitlin citerar en artikel av Samuel Shapiro ur *New Republic* 1960 som påpekar: ”Gardner var så översvallande i sina hedersbetygelser att det störde t.o.m. diktatorn: 'Jag är glad att ambassadör Gardner gillar min regering' anmärkte Batista 'men jag önskar att han inte talade om det så mycket'.” Cf. David Horowitz, *Från Jalta till Vietnam*, Prisma, 5, s. 136.

elektricitet skulle den ha behövt ingripa i det USA-ägda Compañía Cubana de Electricidad, den största enskilda privata investeringen på Kuba. Ingen kubansk regering hade någonsin lyckats att genomföra en politik som skulle vara avgjort mindre radikal än de här nämnda. Och självfallet hade ingen regering heller på de senaste åren försökt särskilt intensivt. Batistaregimen var ihopkopplad med USA-intressen och dess huvudsakliga uppgift var att upprätthålla ordning och att skydda äganderätten. USA-kapitalet åtnjöt politisk och ekonomisk säkerhet och spelade en strategisk ekonomisk roll i Kuba ... Dessa avgörande politiska och ekonomiska förbindelser (mellan USA och Kuba) bidrog starkt till Kubas överspecialisering, ekonomiska instabilitet och stagnation. Privata USA-investerare i Kuba ägde antingen helt och hållet Kubas strategiska industrier eller till en grad som gav dem kontrollen över dem. Det var inte bara så att Förenta Staternas ekonomiska intressen spelade en strategisk roll, men också kubanska regeringsangelägenheter stod på det hela taget under USA-kontroll.”¹³²

2. Händelseförloppet. Konfrontationen

De sociala reformer som revolutionen signalerade hotade USA-kapitalets intressen.

Statsvetaren Leland L. Johnson vid RAND Corporation påpekar, att det var lätt för Castro ”att hävda att de jordbruksintressen, som ägdes av utländska 'monopol' stod i vägen för reformer — om reformer genomfördes skulle dessa intressen skadas och, naturligtvis, kämpa emot”.¹³³

Gunnar Adler-Karlsson påpekar i sin doktorsavhandling om Västs ekonomiska krigsföring ”att vilka som helst ekonomiska reformer som skulle genomföras i Kuba, skulle med nödvändighet beröva privata amerikanska intressen av ekonomisk art. Ansträngningar att utveckla ekonomin skulle nödvändiggöra en viss kontroll över utrikeshandeln och skulle särskilt ha drabbat amerikanska intressen, även om den hade varit helt allmänna, utan någon diskriminering mellan nationer. Detta är ett exempel på det faktiska beroende som mindre stater kan finna sig i trots all formell och legal suveränitet.”¹³⁴

Batista-diktaturens störtande skulle med nödvändighet leda till en konfrontation med USA, därför att mot Kubas beroende under USA, svarade USA:s behov av en Batista. USA-imperialismen och det reaktionära och korrupta inhemska förtrycket lever i symbios. Förhållandet var detsamma på Kuba före revolutionen som det är i hela det övriga junta-styrda Latinamerika, i Vietnam, Thailand, Korea, Taiwan, Grekland osv. USA:s närvaro upprätthöll Batistadiktaturen och Batistadiktaturen tjänade USA dubbelt — dels så att den underlättade och garanterade för USA att exploatera Kubas tillgångar för sina egna profitsyften (på bekostnad av Kubas nationella intressen) och dels så att Kuba förblev lydigt inordnat i USA:s politiska satellitsystem.

De tre principer som drivit fram störtandet av Batista, nämligen kraven på utveckling, nationell självständighet och social rättvisa innebärande styre för (och icke mot) folket var i och för sig var och en tillräckliga för att hota USA:s intressen. Med revolutionärernas seger hotades USA:s intressen på två plan, ett närliggande och specifikt och ett mer allmänt. Dels hotades USA-kapitalets omedelbara profitintresse. Omfattningen och inriktningen av dess investeringar var ju sådana att förändringar syftande till jämnare fördelning och förbättrade levnadsvillkor för framför allt den stora, ofta arbetslösa, landsbygdsbefolkningen skulle allvarligt inverka och inskränka på dess verksamhet. Men dessutom hotades USA:s möjligheter att utöva ekonomisk och politisk kontroll.

Genom att undandra sig denna kontroll skulle Kuba kunna bli ett farligt exempel för andra

¹³² Sheer & Zeitlin, a.a. s. 30 och 33.

¹³³ Leland Johnson, a.a. s. 454.

¹³⁴ Gunnar Adler-Karlsson, *Western Economic Warfare 1947-1967*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Almqvist & Wiksell, 1968, s. 209.

länder under USA:s inflytande. Imperialismen som världssystem är mycket känsligt.

Ekonomen Harry Magdoff har i en artikelserie övertygande visat hur det i själva verket i USA, liksom i andra imperialistiska centra, finns en underliggande samstämmighet mellan den inhemska ekonomin och finans- och industrikapitalets utländska ekonomiska aktiviteter och militär- och internationell diplomati.¹³⁵ Det är i det perspektivet man kan "förstå" den blockad som sattes in mot Kuba efter den revolution, som syftade till att ge massan av kubanska bönder en dräglig tillvaro, och det är i samma perspektiv man kan "förstå" den enorma insatsen av militära och ekonomiska resurser för att söka hindra de vietnamesiska bönderna att göra sin revolution.

Inbyggt i själva systemet ligger en motsättning mellan kraven på oberoende och social rättvisa å ena sidan och USA-kapitalets imperialistiska intressen å den andra. Kuba-specialisten James O'Connor har övertygande argumenterat för att frågan om privategendomen från början kom att bli den avgörande brytningspunkten för hela den kubanska revolutionsutvecklingen och bestämmande för den klasskaraktär revolutionen så småningom kom att anta. "Revolutionen orienterade sig från början mot problemen med ekonomisk och social utveckling, vilket krävde en grundläggande omorganisation av samhället kort sagt, förändringar i systemet med privat ägande som gick långt utanför konventionella reformer. Det kan visas att införandet av samhällsägande i stället för privat ägande i praktiken frigjorde mycket av öns produktiva energi och potential, och att i princip, organisatoriska och andra flaskhalsar till fortsatt utveckling hade (och har) en tillfällig och övergående karaktär".

Revolutionens sociala karaktär stred mot den gamla profitekonomens privata karaktär.

Mot bakgrund av detta torde det stå klart att en öppen konfrontation med USA:s finansvärld och därmed med den amerikanska statsapparaten var både nödvändig och oundviklig. Redan i början av februari 1959 sade Castro i ett TV-tal att "USA ständigt hotar Kuba med en nedskärning i dess sockerkvot" och klargjorde att utländska intressenter skulle tillåtas på Kuba endast i den utsträckning deras verksamhet gynnade öns egen utveckling. Men, sade han, "problemet är att de utländska intressena är vana vid att få som de vill". En dag senare, den 4 februari 1959, klargjorde han att, "vi måste bli fria ekonomiskt". Jordreformen mottogs också med officiellt missnöje i USA. Den 3 juni hade USA-företagen på Kuba meddelat, att de kände sig 'alarmerade' och hävdade att värderingen av jorden på grundval av det i skattedeklarationen uppgivna beloppet var långt under 'marknadsvärdet' och 'ett brott mot internationell lag'. Den 11 juni sände det amerikanska utrikesdepartementet en officiell not till den kubanska regeringen, där man uttryckte sin stora oro över jordreformen och krävde "omedelbar, adekvat och effektiv kompensation" för den exproprierade jorden. Den 16 besvarade Kuba noten med att förklara, att man inte hade råd att betala på annat sätt än man lovat och uttryckte förhoppningen att USA skulle förstå de "starka skäl som rättfärdigar denna form av betalning och gottgörelse". Men redan i april hade dåvarande vice-presidenten Nixon antecknat att Castro "var otroligt naiv beträffande kommunismen" och "att vi skulle bli tvungna att behandla och ha att göra med honom därefter".¹³⁶ Ändå var vid denna tiden enligt vad USA:s ambassadör på Kuba meddelar "vår regering medveten om det nästan enhälliga stöd som Castro åtnjöt i Kuba". Man hoppades visserligen att, som ambassadör Bonsal uttryckte det, "den relativt välsituerade medelklassen, som dominerade det kubanska samhället till sist skulle komma att kontrollera regeringen". Utan att förstå att revolutionen var till för just dem, noterar Bonsal det närmast som ett brott mot fair play att Castro vände sig till "sådana sektorer i befolkningen som hittills hade vegeterat utanför den kubanska utvecklingens huvudfåra — till de 15-20 procenten arbetslösa eller undersysselsatta i arbetsför ålder, till de frustrerade intellektuella som kontrollerade studenterna, och till bönderna." I enlighet

¹³⁵ Harry Magdoff, [Imperialismens politiska ekonomi](#), Zenitserien, 1969.

¹³⁶ R. Nixon, *Six Crises*, London 1962.

därmed menade han också att revolutionens ”ideal och aspirationer inte är skilt från iakttagande av de privata nordamerikanska intressenas rätt”.¹³⁷ Castro såg dock klarare och påpekade bistert i ett tal i oktober enligt New York Times: ”Allt vi gör, som att sänka hyrorna, fördela jorden till bönderna och odla ris skadar de utländska intressena på Kuba”, och något senare sade Che Guevara enligt samma källa: ”Vår hårdaste kamp är mot de nordamerikanska monopolen ... privat utländskt kapital kommer hit endast för sina profiler och gör ingenting för det kubanska folket”.

Samtidigt var frågan om krediter och kapital på sätt och vis en livsfråga för utvecklingen på Kuba. Men Castro var för den skull inte villig att sälja ut revolutionen. Inför National Press Club i Washington sade han i april 1959: ”Vi kom inte hit för att få pengar. Många kommer hit för att sälja sina själar. Vi vill bara ha förståelse och sympati”.

Edwin W. Kenworthy, New York Times reporter i Washington, kunde efter kontakter i den amerikanska regeringen meddela att man där väntade sig att Castro-regeringen snart skulle inse behovet av hjälp från USA och då också acceptera det 'stabiliseringsprogram' som skulle ställas som villkor för 'hjälp'. Den kubanska delegationen som besökte USA under april 1959 vände sig också till Internationella Valutafonden (IMF) och Världsbanken (IBRD) för att diskutera krediter för att bygga upp den valutareserv som hade tömts under Batista och för att få medel att initiera en industrialiseringsprocess och jordreform.

Även om IMF inte är ett organ direkt underställt USA-regeringen så är det i praktiken under dess kontroll.¹³⁸ New York Times förklarade att Kuba kunde påräkna stöd endast under vissa villkor: ”Dessa skulle innefatta kreditrestriktioner och en balanserad — eller nästan balanserad — budget”. Sådana åtgärder skulle emellertid ”resultera i ökad och inte minskad arbetslöshet ... och skulle i praktiken innebära ett veto för jordreform och åtgärder att avskaffa arbetslösheten”.

Kuba valde självfallet att stanna utanför det imperialistiska systemet och i stället att göra maximalt bruk av sina egna mänskliga och naturliga tillgångar, och söka närma sig det socialistiska lägret.

Motsättningen mellan den kubanska revolutionens reformprogram och ”de nordamerikanska intressenas rätt” spetsades till mot slutet av 1959. Redan i juni kom det första väpnade angreppet som en reaktion på jordreformen. Flygplan lyfte från Florida och Santo Domingo och släppte brandbomber över sockerbruk och nationaliserade sockerplantager. Plan från USA besköt fotgängare i Havanna och ett persontåg i provinsen Las Villas. Ett plan med vapen från USA upptäcktes och togs om hand den 27 juni. Den 21 oktober lyfter Kubas förra flygvapenchef Major Diaz Lanz från Florida och släpper flygblad och brandbomber över Havanna. Den 27 oktober höll Castro ett stort tal, där han häftigt attackerar USA för att tillåta och uppmuntra sabotageflygningarna mot Kuba. Förenta Staternas regering besvarade angreppet med en beklagande hänvisning till att det var tekniskt svårt att förhindra att Florida användes som bas för enskilda flygattacker på Kuba. För kubanerna gick det inte ihop att USA, samtidigt som man sade sig ha världens förnämsta militär- och radarutrustning, inför världen kunde bekänna att man inte ens var förmögen att upptäcka och förhindra B-25or att lyfta från dess eget territorium för att gå till angrepp på ett försvarslöst land som Kuba.

Över 10 plantager sattes i brand av flyg från USA och den 21 februari (1960) utsattes industriområden i Havannas förstäder för bombangrepp från luften. Kuba ville skaffa sig ett luftförsvar, men USA protesterar redan den 17 oktober (1959) mot Englands planer på att sälja jetplan till Kuba och den 2 december meddelade också England att man inte tänkte sälja några

¹³⁷ Philip W. Bonsai, *Cuba, Castro and the United States*, Foreign Affairs, Januari 1967, s. 266, och citat av Bonsai i James O'Conner, *Political Change in Cuba 1959-1965*, Social Research, Vol. 35, s. 333.

¹³⁸ Cf. Berntson och Persson, a.a. s. 74 ff, Magdoff, a.a., och Sheer & Zeitlin, a.a. s. 87-88.

plan. Sabotageverksamheten kulminerade den 4 mars 1960 när det franska ammunitionsfartyget *la Coubre* sprängdes av CIA i Havannas hamn (150 människor dödades och 200 skadades).

Parallellt med den väpnade aktiviteten mot Kuba började det officiella USA:s missnöje ta sig allt tydligare uttryck. Den 5 september 1959 kallades ambassadör Bonsal hem till Washington för att understryka USA:s missnöje med jordreformen, ingreppen i *Compafiia Cubana de Electricidad*s verksamhet och nedskärningen av bolagens uttagningstaxor och med ingången av valåret 1960 skärptes USA:s politik. I december 1959 vidtog Kuba importkontrollerande åtgärder för att hindra utflödet av dollar och i januari föreslog vicepresident Nixon med hänvisning till de ekonomiska förändringarna i Kuba att kongressen skulle ge administrationen fullmakt att skära ned Kubas sockerkvot om det skulle anses nödvändigt.

För Castro stod det redan då klart att politisk frihet ingenting var värt utan ekonomiskt oberoende. För revolutionen var det en obetingad nödvändighet att minska beroendet av USA och också söka politiska och ekonomiska kontakter på annat håll, om orsakerna till USA:s fientliga hållning mot revolutionen skriver Leland L. Johnson:

”För Castro var svaret enkelt: det stammade från en önskan att skydda USA:s affärsintressen som skadades av revolutionen, och att bevara Kubas beroende och koloniala ställning som hade verkat till USA:s ekonomiska förmån på bekostnad av Kuba.”¹³⁹

Castro och det kubanska folket hade goda skäl att vara misstänksamma mot de åtgärder USA vidtog. Att USA uppmuntrade och biträdde kupper och militära ingrepp mot regeringar som inte var i dess smak hade inträffat förr. Ett färskt exempel utgjorde Guatemala, där också privata USA-investeringar, särskilt United Fruit, kommit i kläm, trots att Arbenzregimen förde en långt mindre radikal politik än vad Kuba ville. Inga informerade personer betvivlar idag att USA, genom CIA, aktivt stödde ”revolten” i Guatemala, eller att den stöddes därför att de ekonomiska reformer som den lagliga regeringen i Guatemala genomfört hade skadat USA:s affärsintressen.

Som en konsekvens av ambitioner att göra sig mindre beroende av USA sökte man kontakter med bl.a. Sovjetunionen och Kina. Två olika sätt att förklara händelseutvecklingen tycks här ha lika goda skäl för sig. Många anför tesen att USA genom sin fientlighet och omedgörlighet så att säga drev Kuba in i armarna på Sovjet och östblocket. Che Guevara hävdade t.ex. i en intervju att ”USA gjorde oss till socialister” och menade därmed att USA just genom sin oförmåga att acceptera den politik som radikalerna på Kuba ville genomföra i en anda av ömsesidig respekt och som jämlikar, gjorde det oundvikligt att Kuba skulle omorientera sig mot östblocket och att USA:s stöd åt kontrarevolutionärerna skulle radikaliserat revolutionen och leda till inre motsättningar längs klassintressena. I en annan tolkning är det snarare de kubanska revolutionärerna som är den aktiva parten.

”Castro kan således utifrån den förevarande utvecklingen ha kommit fram till att 1) hans revolution var i grunden oförenlig med Washingtons utgångspunkter och med de utländska ekonomiska intressena och 2) att han följaktligen behövde nya källor för inre och yttre stöd. Med tanke på fallet Guatemala som ett föregående exempel, kan han därför ha räknat ut att om hans regim ändå och oundvikligen skulle komma att betecknas som ”kommunistisk”, skulle han ha allt att vinna på att närma sig de kubanska kommunisterna, vilka skulle kunna tjäna som mäklare när det skulle gälla att få den nödvändiga hjälpen från Sovjetunionen.”¹⁴⁰

¹³⁹ Leland Johnson, a.a. s. 455.

¹⁴⁰ Edward Gonzalez, *Castro's revolution, Cuban communist appeals, and the Soviet Response, World Politics*, Vol. 21, 1 1968, s. 43. Gonzalez redovisar mycket eftertryckligt hur revolutionärerna ur 26-julirörelsen använde sig av PSP-funktionärerna för att driva igenom ett sovjetiskt accepterande av den kubanska revolutionen. Sitt missnöje över innebörden av Chrusjtjovs toppmötesdiplomati för Sovjetunionens hållning och bristande solidaritet gentemot Kuba, medan däremot Kina framstod i mer positiv dager.

Under 1959 tycks inte utvecklingen på Kuba ha satt igång någon särskild verksamhet gentemot Kuba från Sovjets sida. I stället rörde sig den sovjetiska utrikespolitiken kring det förestående avspänningsmötet mellan Chrusjtjov och Eisenhower i Camp David och ett sovjetiskt engagemang på Kuba skulle av Sovjetledarna snarast uppfattas som stående i ett motsättnings-förhållande till deras toppmötesdiplomati. Man hoppades rentav att den kubanska revolutionens icke-kommunistiska frigörelsekaraktär skulle bevaras och ville undvika direkt inblandning. En radikal förändring av den kubanska revolutionens ideologiska och politiska karaktär skulle strida mot Sovjetunionens intressen.

Sedan USA stoppat leveransen av de engelska jetplanen till Kuba i mitten av oktober 1959 och de kontrarevolutionära raiderna med utgångspunkt i USA fortsatte, sade utrikesminister Raul Roa i ett tal den 13 november att Kuba skulle skaffa sig vapen ”från vem som är beredd att sälja dem”. Under tiden hade 26-julirörelsens tidning *Revolución* den 3 november föreslagit att Kuba skulle vidga sina handelsförbindelser med Sovjet och att man skulle inbjuda Mikojan att göra ett besök i Havanna på sin återväg från Mexiko. I slutet av november inbjöds också Mikojan som accepterade men inte lämnade besked om sitt ankomstdatum förrän i slutet av januari 1960. Samtidigt uttryckte i synnerhet de kubanska kommunisterna

Den 12 och 30 september 1959 ingicks en överenskommelse om att Sovjet under 1959 och 1960 skulle av Kuba köpa 500 000 ton socker till ett värde av 31,3 milj. dollar. Sovjetunionen hade emellertid köpt mer socker av Kuba redan 1955 (442 000 ton) och 1957 (351 000 ton) än vad som stadgades i avtalet för 1959 (270 000 ton) och 1960 (230 000 ton). Dessutom var på grund av det låga marknadspriset på socker Sovjets köpesumma på 31,3 milj. dollar för både 1959 och 1960 års leveranser mindre än köpesumman för något av de enstaka åren 1955 (35,7 milj. dollar) och 1957 (47,1 milj. dollar). De första handelsöverenskommelserna med Sovjet efter revolutionen kan därför närmast betraktas som rutinmässiga affärsöverenskommelser utan särskild politisk innebörd. Ledande kubanska kommunister kommenterade också med att peka på de konkreta erbjudanden Kina hade gjort att köpa kubanskt socker i ”obegränsad mängd”.

De sovjetiska ledarna var i inledningsskedet uppenbart ovilliga att bistå Kuba och kalkylerade eventuellt med en utveckling å la Guatemala, trots kubanska motåtgärder för en sådan eventualitet och trots olika försök från kubansk sida att pressa fram sovjetiskt stöd. Först med Mikojans besök i Havanna i februari 1960 ändrades Sovjets hållning. Den 13 februari undertecknade Mikojan ett avtal som innebar att Sovjet gick med på att köpa 425 000 ton socker under 1960 och ytterligare 1 milj. ton årligen under de nästkommande fyra åren till världsmarknadspriser, samt att Sovjet lämnade Kuba tekniskt bistånd och en eftertraktad långfristig kredit på 100 milj. dollar. För säkerhets skull påpekades det uttryckligen från kubansk sida att avtalet, som var en nödvändighet för Kuba och ett försök att frigöra sig från ensidigt beroende, inte skulle tolkas som en vilja att försämrade de normala handelsrelationerna med USA. Men man ville vara oförhindrad att bygga ut sina handelsrelationer även med den övriga världen så som de bäst kunde tjäna revolutionen och Kubas nationella intressen. *Wall Street Journal* påpekade angående avtalet: ”Avtalet säger uttryckligen att Ryssland skall sälja tung utrustning till kubanerna. Ö-riket behöver traktorer, jordbruksmaskiner och industriutrustning som man inte kunnat få kredit för från amerikanska bolag.”

USA:s politik gentemot Kuba under revolutionens första år tycks i huvudsak ha varit tveksamt avvaktande och kännetecknad av en relativ koncilians. Denna hållning baserades efter vad det förefaller på en blandning av psykologisk ofärdighet i kombination med oförmåga till korrekt analys vilket i sin tur ledde fram till orealistiskt önsketänkande och maktfullkomligt vanetänkande. Man var sålunda i ledande kretsar i USA på det hela taget oklar över vart revolutionen syftade eller tog i varje fall inte dess uttalade ambitioner på allvar.

Man räknade därför kallt med att om Castro faktiskt trots allt skulle göra allvar av sitt

reformprogram, så skulle han inte kunna hålla sig kvar vid makten. I USA var man ju van vid att få det som man ville i Latinamerika. I praktiken hade man alltid lyckats sätta för USA:s intressen olämpliga lagar ur spel (som t.ex. Kubas relativt demokratiska författning från år 1940) eller via korruption och inhemsk bourgeoisie kuppa fram sådana statsledningar som passade USA:s intressen. Men beroende på bristande klassanalys missräknade man sig på Kuba och på vad som höll på att hända där. Man förbisåg eller negligerade det massiva folkliga stöd som revolutionen hade och allvaret bakom den.

Avtalet med Sovjet som framför allt pressades fram på kubanernas initiativ fick USA att överge sin förväntansfullt koncilianta politik. Revolutionen hade definitivt visat att den menade allvar med sina paroller om frigörelse och att den tänkte överleva. USA:s imperialistiska intressen på Kuba stod därför inför ett reellt hot att mista såväl marknad, inflytande som kontroll, samtidigt som Kuba riskerade att bli ett farligt efterföljansvärt exempel för Latinamerikas övriga folk. I konsekvens därmed ändrades och skärptes den amerikanska politiken gentemot Kuba.

Den 17 mars gav president Eisenhower en hemlig order att USA genom CIA skulle utrusta och träna militära förband för en kontrarevolution på Kuba och redan i maj var träningsläger upprättade i Retamalhean i Guatemala där kontrarevolutionära exilkubaner stod under befäl av USA-officerare, beredda att ”agera när tiden är inne”.¹⁴¹ Detta naturligtvis trots att den överväldigande majoriteten av det kubanska folket enligt tillförlitliga (amerikanska) rapporter betecknade sig som fria för första gången i sitt liv och entusiastiskt stödde regeringens politik. Wall Street Journal rapporterar t.ex. den 4 april 1960: ”Det allmänna intrycket är att den stora massan av det kubanska folket är lika blint lojal mot Mr Castro som någonsin. Stora människomassor jublar åt allt han säger. Ett enormt folkligt stöd backar upp hans åtgärder att slita itu den gamla sociala och ekonomiska ordningen och ersätta den med ett nytt Kuba. —” Den 9 april gav USA sin negativa inställning till utvecklingen på Kuba officiellt tillkänna och i ett tal inför Organisationen för Amerikas Stater (OAS). 20 april vände sig utrikesminister Hester mot jordreformen på Kuba och vad han ansåg vara dess inskränkning i den personliga friheten, som han menade vara grundad i privat äganderätt till produktionsmedlen.

Det har redan hävdats att konfrontationen mellan den kubanska revolutionens frigörelsesträvanden i vidaste mening och USA-imperialismen var oundviklig och nödvändig. Genom att revolutionen menade allvar med sina löften att frigöra massan av det kubanska folket ur fattigdom, arbetslöshet, analfabetism, sjukdom och förtryck kom den *med nödvändighet* i konflikt med de amerikanska kapitalintressena på ön. Och genom att USA:s utrikespolitik — liksom f.ö. varje annan kapitalistisk stats — väsentligen definieras av dess utländska investeringars intressen — var det *nödvändigt* för USA som stat att också söka försvara dessa intressen och således vända sig mot revolutionens sociala och ekonomiska reformprogram. Välmenande och liberala debattörer brukar ibland anföra att en *social och ekonomisk* revolution i tredje världens länder nog i och för sig är något bra och eftersträvänsvärt, men att detta inte borde behöva leda till en *politisk* utveckling som innebär en utmaning mot väsentliga intressen. Det är en naiv och ovetenskaplig felsyn. Motsättningarna finns nedlagda i själva systemet, därför att parternas målsättningar är i grunden oförenliga. Konflikten är vad man i konfliktforskningssammanhang brukar kalla ”objektiv”.¹⁴² Därför kan den heller inte lösas eller överbryggas på det subjektiva planet t.ex. genom att parterna ömsesidigt visar ”god vilja” e.d.

Men imperialismens ideologer och statsmän sitter just fast i den liberala tvångströjan och är därför ofta ofärdiga för en sammanhängande analys av sociala skeenden. Det kan förklara att USA s.a.s. vaknade upp för sent när det gällde Kuba. Inte förrän efter det Sovjet låtit sig

¹⁴¹ Sheer & Zeitlin, a.a. s. 160.

¹⁴² Se t.ex. Herman Schmid, ”Peace Research and Politics”, *Journal of Peace Research*, No 3 1968.

engageras för Kuba insåg man till fullo att kubanerna faktiskt tänkte genomföra sin revolution. Och då var det för sent att göra om bravaden från Guatemala (den eventualitet Sovjet tidigare hade räknat med och som hållit Sovjet tillbaka från att tidigare engagera sig nämnvärt för den kubanska revolutionen). USA fick välja en annan utväg: ekonomiska sanktioner.

3. Embargopolitiken. Interventionen

Vid en genomgång av alla de olika försök till ekonomiska sanktioner som världen skådat i modern tid visar det sig att de som sattes in mot Kuba hade förutsättningar att träffa särskilt hårt. Kubas beroende av USA uttryckt som procent av dess totala utrikeshandel med huvudsanktionären omedelbart före sanktionens insättande var 68,9 % — avsevärt högre än vad som har gällt för något annat land som utsatts för sanktioner (som jämförelse kan nämnas att motsvarande siffra för Rhodesia var 29,0 %).¹⁴³

”Den första egentliga krisen som provocerades av USA:s nya politik” — för att använda den amerikanske Kuba-ambassadörens egna ord — inträffade på våren 1960. Krisen kom att gälla de amerikanska oljebolagens vägran att raffinera en miljon ton sovjetisk råolja, som kubanerna köpt i enlighet med det nyligen ingångna handelsavtalet. På många sätt utgör denna incident ett skolexempel på teorin om storfinansen och statsapparatusens korporativistiska samarbete i den ’monopolkapitalistiska staten som gått in i sitt imperialistiska stadium, samtidigt som det visar på imperialismens världsomspännande karaktär.

Kubanerna var för sin oljeförsörjning beroende av de amerikanska monopolens dotterföretag på Kuba — Texaco och Standard Oil — vilka i sin tur försåg sig med sin råolja från de amerikanska dotterföretagen i Venezuela. Detta system garanterade naturligtvis de amerikanska monopolen en avsevärd profit. Genom avtalet med Sovjet stördes denna ordning. Kuba kunde få sin råolja 20 milj. dollar billigare än vad man skulle ha behövt betala för samma mängd enligt den tidigare ordningen och kunde dessutom betala direkt i socker i stället för i hårdvaluta som man led brist på. Ändå var det inte framför allt eventualiteten att förlora en del av sin profit som oroade de amerikanska oljebolagen, utan ”sannolikheten att situationen i Kuba på ett ogynnsamt sätt skulle påverka deras investeringar på annat håll”. De aktuella bolagen hade mycket stora oljeintressen i Latinamerikas underutvecklade länder och över hela världen. Om den kubanska revolutionen t.ex. skulle komma att inspirera en liknande utveckling i Venezuela skulle de privata oljeinvesteringarna brytas sönder. USA:s utrikespolitik var därför av särskild betydelse för dessa bolag. Det är svårt att förneka att de har ett mäktigt inflytande vid utformandet av den politiken. Utrikespolitik blir lika viktigt som deras omkostnadskurvor eller lönekonton för dem.¹⁴⁴

När kubanerna den 24 maj krävde att den olja som levererats inom ramen för det Kubansk-sovjetiska handelsavtalet också skulle raffineras av raffinaderierna på Kuba samlades regerings- och bolagsrepresentanter i Washington för samråd. Man var på det klara med att situationen var avgörande för kubanernas program för ekonomiskt oberoende, och man stod i valet att ge carte blanche för en sådan utveckling eller att tvärtom krysta fram en kris som skulle skapa allvarliga svårigheter för revolutionen. Självklart och konsekvent valde man det senare alternativet. Endast genom att åstadkomma en öppen kris skulle man kunna vidta de nödvändiga åtgärderna för att bryta livsnerven i den kubanska revolutionen. Utan föregående

¹⁴³ Cf. Peter Wallensten, ”Characteristics of Economic Sanctions”, *Journal of Peace Research*, No 3 1968. Även Johan Galtung, *On the effects of international economic sanctions; With examples from the case of Rhodesia*, World Politics, Vol. 19, 3 1967; Andra studier med relevans för förståelsen av ekonomisk sanktionspolitik är Fredrik Hoffman, ”The functions of economic sanctions”, *Journal of Peace Research*, Vol. 4 1967; Håkan Wiberg, *Notes on the efficiency of economic sanctions* (stencil, freds- och konfliktforsknings-seminariet vid Lunds universitet, 1968), Jörgen Rasmussen, *En ökonomisk analyse av sanktionerna mot Rhodesia*, (stencil, Institut for freds- og konfliktforskning, Köbenhavn 1969) och samma författare *On economic sanctions from a normative point of view* 1968, samt Adler-Karlsson, a.a.

¹⁴⁴ Sheer & Zeitlin, a.a. s. 184 refererande till Robert Engler, *The Politics of Oil*, New York 1961.

kris skulle det vara omöjligt att skära ner Kubas sockerkvot med mindre än att det skulle komma att betraktas som "ekonomisk aggression" enligt OAS-stadgan. Ambassadören Bonsai antecknar: "Tidigt i juni informerades jag av en oljebolagsdirektör i Havanna om att han några dagar tidigare hade varit med på ett sammanträde med företrädare för bolagen på finansdepartementet i Washington vid vilket ministern med eftertryck hade manat bolagen att vägra att raffinera den sovjetiska råoljan."¹⁴⁵ Den 7 juni meddelas det att oljebolagen skulle vägra att raffinera den sovjetiska oljan. Därmed bröt man också mot kubansk lag (Ley Mineral ..., daterad 9 maj 1938).

Kubanerna betraktade detta som ett test på sin suveränitet: skulle den kubanska regeringen bestämma över sitt eget ekonomiska program eller skulle amerikanska (och brittiska) oljebolag fortsätta att inneha vetomakt beträffande det? Skulle Kuba kunna vara ekonomiskt oberoende? Skulle USA tillåta det?

220 Oljebolagen vägrade att raffinera oljan för att skydda sina internationella intressen. USA:s attacker mot revolutionen intensifierades under hänvisning till att de kubanska ledarna drev "förtal" mot USA och "inte beaktar fria människors individuella- och egendomsrättigheter". Den 22 juni meddelade utrikesminister Herter att tiden var inne för att skära ner Kubas sockerkvoter och den 27 juni gav kongressen sin fullmakt för en sådan åtgärd. Den 6 juli skar president Eisenhower ner Kubas sockerkvot med 865 000 ton för det innevarande året (1960) vilket innebar ett faktiskt omedelbart stopp av exporten till USA av redan skördat och anvisat socker. USA:s officiella motivering är att man ville "skydda de amerikanska konsumenterna" mot säkerhet i leveranserna. Men redan dagen efter står det fullständigt klart för alla vad som håller på att hända. Castro anklagar USA för "ekonomisk aggression" och *Wall Street Journal* skriver: "President Eisenhower förklarade *ekonomiskt krig* mot Fidel Castros Kuba."

Bakom åtgärden att vägra raffinera den sovjetiska oljan och att skära ner Kubas sockerkvot låg en medveten politisk strävan syftande till att påverka Kubas inre utveckling och störta Castro. Eisenhower-administrationen spelade på att den kubanska regeringen skulle kollapsa i ekonomiskt kaos. I *Wall Street Journal* kunde man anta att "Förenta staternas regeringsrepresentanter är redan engagerade i att fundera över hur Mr Castros fall kan påskyndas genom att skapa och diskret stödja en opposition mot honom inom Kuba, om, som USA-strategerna hoppas, hans prestige och popularitet skulle börja falna ... USA har skött om just sådana här saker förr, när man framgångsrikt stödde upprorsstyrkorna mot en kommunistisk regering i Guatemala 1954." En opinionsundersökning i tidningen *Bohemia* visar samtidigt att ca 86 procent av befolkningen står bakom Castro och revolutionen med en förstärkt känsla av optimism inför framtiden. Endast bland överklassen finns det folk som opponerar mot utvecklingen. Vicepresident Nixon upplevde mot bakgrund av detta en demokratisk skyldighet att "rädda" de "fria människorna" på Kuba från "kommunismen". I valkampanjen uttryckte han det så här: "Det är inte fråga om annat än att Kubas fria människor — de människor som vill vara fria — skall stödjas så att de får sin frihet".¹⁴⁶

Därför behövde den just inledda ekonomiska krigsföringen lite mer handgripligt stöd. Redan den 17 december 1959 hade Castro i ett tal förutspått att kubanerna skulle bli tvungna att "försvara revolutionen med vapen i hand". Återigen var det erfarenheterna från Guatemala som spelade en roll. Medan tjänstemän i CIA i det tysta försäkrade Eisenhower och Kennedys administrationer att Kuba skulle bli ett andra Guatemala, började Castro så tidigt som i mars 1960 offentligen varsko om att hans land inte skulle bli ett Guatemala. Samtidigt (mars 1960) hade president Eisenhower på inrådan av vicepresidenten Richard Nixon givit klarsignal för en invasionsplan. Baser upprättades i själva USA där man värvade folk för att mot ekonomisk

¹⁴⁵ Bonsai, a.a. s. 272.

¹⁴⁶ *New York Times* 7 oktober 1960. Citerat i Sheer & Zeitlin, a.a. s. 199.

ersättning delta i det planerade invasionsföretaget mot Kuba. För kubanerna var det i detta läge nödvändigt att förhindra fortsatta slag mot Kubas ekonomi. Den strategiska roll de amerikanska bolagen intog i det kubanska ”näringslivet” utgjorde ett hot som man måste skydda sig emot. En lag stiftades som skulle möjliggöra expropriering av olika USA-ägda företag som t.ex. industrianläggningar, banker, handelsföretag o.d. Tidigare hade endast jord som ägts av USA-kapitalet exproprierats, även om man intervenerat på andra sätt i företagen. Under juli och augusti 1960 tog kubanerna över väsentliga delar av de USA-ägda sockerbruken, oljeraffinaderierna, gummibolagen, bankerna etc. till ett sammanlagt värde av en halv miljard dollar.¹⁴⁷

Händelserna utvecklades med samma följdriktighet som i ett grekiskt ödesdrama. Systemets egen mekanik identifierar den amerikanska statsapparatusens ageranden med den amerikanska storfinansens intressen. Den 12 juli hade Standard Oil varnat alla rederier över hela världen för att frakta olja till Kuba om de också i framtiden ville göra affärer med Esso. Inför Organisationen av Amerikas Stater (OAS) lade Förenta Staternas regering den 2 augusti fram sin syn på ”fallet Kuba” där man bl.a. anklagade Kuba för ”att vilja bryta de historiska ekonomiska relationer som har existerat mellan Kuba och USA”, vilket ”inte bara är att beklaga utan också är destruktivt för de harmoniska ekonomiska relationerna mellan den amerikanska familjen av stater.” Bland de övriga anklagelsepunkterna var att ”Kubas regering utan hörande av den berörda USA-parten hade taxerat ut godtyckliga och överdrivna skatter på sådana typer av egendom som nästan uteslutande ägdes av USA-medborgare. Som ett resultat hade investeringar inom mineralproduktionen vilka uppgick till ett belopp av ca 70 miljoner dollar blivit utan värde för de amerikanska ägarna.”¹⁴⁸

Slutligen den 19 oktober 1960 — lite mer än tjugo månader efter Batistas störtande — är regeringen i Washington redo att införa embargo för alla amerikanska leveranser till Kuba. Som motivering angav State Departement att beslutet om embargo var ”nödvunnet för att försvara de legitima ekonomiska intressen som människorna i detta land (USA) har gentemot Castroregimens diskriminerande, aggressiva och skadliga ekonomiska politik.”¹⁴⁹

Det kan inte råda något tvivel om vart USA syftade med sin embargo-politik, i synnerhet inte som den ackompanjerades av förberedelser för direkt militär intervention. Genom att skada Kubas ekonomi ville man ”åstadkomma ett klimat av missnöje som oppositionsledare (kubanska kontrarevolutionärer) räknar med för att vinna aktivt stöd för sin sak och för att bryta ner Mr Castros popularitet hos kubanska arbetare och bönder.”¹⁵⁰

Man var alltså i ledande kretsar i USA på sitt sätt klar över att revolutionen var en klasskamp och hade ett överväldigande stöd i det arbetande kubanska folket, bland arbetarna och bönderna. På samma sätt var man också klar över att revolutionen hade medvetandegjort dessa grupper och att de sociala och ekonomiska reformer och framsteg som revolutionen syftade till för det kubanska folket stod i direkt motsättning till USA-kapitalets ekonomiska och politiska intressen. Därför kunde dåvarande senatoren John Kennedy kommentera embargoebeslutet med att det var ”för lite, för sent” och öppet kräva aktivt regeringsstöd för ”frihetskämpar” ”som det enda hoppet för att stöta Castro”. Eisenhower-Nixon-administrationen hade emellertid som vi sett redan i hemlighet vidtagit sådana steg för att stöta den enda kubanska regering som någonsin haft ett massivt folkligt stöd. Det behöver inte särskilt påpekas att USA:s politik stod i direkt strid med FN och OAS-stadgan. Men sådana avtal fungerar å andra sidan endast som disciplinregler för de små och svaga staterna, medan supermakterna som i Vietnam, Dominikanska Republiken och Tjeckoslovakien, och

¹⁴⁷ Cf. Adler-Karlsson, a.a. s. 210. Även Sheer & Zeitlin, a.a. s. 200.

¹⁴⁸ State Departments memorandum till OAS av den 2 augusti 1960 finns sammanfattad och kommenterad i Sheer & Zeitlin, a.a., appendix 3. Citaten återfinns där på s. 308 och 211.

¹⁴⁹ *Department of State Bulletin*, No 1115. Citerat efter Adler-Karlsson, a.a. s. 210.

¹⁵⁰ USA-administrationens målsättning enligt *Journal*, citerat i Sheer & Zeitlin, a.a. s. 200.

naturligtvis Kuba, kan driva den interventionspolitik som bäst sammanfaller med deras egna intressen. Imperialismen lyder bara sina egna lagar och respekterar varken folkets rätt eller internationella avtal. USA:s embargopolitik var bara början på upptrappningen av en aggressionspolitik gentemot Kuba, som skulle fortsätta med ett avbrytande av de diplomatiska förbindelserna i januari 1961, följt av ett regelrätt och misslyckat invasionsförsök i april samma år, bojkott, blockad, karantän osv.

Utrikesminister Dean Rusk angav följande syften för denna USA:s politik gentemot Kuba:

1. Att reducera Castros vilja och förmåga att exportera subversion och våld till andra amerikanska stater.
2. Att göra det klart för det kubanska folket att Castroregimen inte kan tjäna dess intressen.
3. Att demonstrera för folken i de amerikanska republikerna att kommunismen inte har någon framtid på västra halvklotet och
4. Att öka kostnaderna för Sovjetunionen att upprätthålla en kommunistisk utpost på västra halvklotet.”¹⁵¹

Bakom alla fraser och all aggression mot Kuba låg en äkta känd fruktan — fruktan för sociala reformer som kunde skapa ett 'ogynnsamt klimat' för amerikanska investeringar, som i Guatemala eller med andra ord fruktan för revolutionens effekt på USA:s ekonomiska intressen över hela världen. När därför president Kennedy gav klarsignal för CIA-invasionen i Grisbukten (Playa Girón) den 4 april 1961 kunde det inte komma som en överraskning för någon med insikt i den amerikanska utrikespolitikens dynamik. Kubanerna hade ju sedan länge varnat för faran av en kommande USA-invasion, bl.a. i FN. I sin studie över invasionsförsöket mot Kuba skriver också Karl E. Mayer, ledarskribent i Washington Post och Tad Szulc på New York Times Washingtonredaktion, att ”invasionsplanen var i viss bemärkelse en logisk utvidgning av en förhärskande inställning till en revolutionär situation”. Om projektet säger de vidare att det ”innefattade en handplockad specialstyrka av yrkesmördare som skulle undanröja förhårdade element som kunde motsätta sig en återgång till den gamla goda tiden. I förvirringen under striderna skulle ett sådant mördande kunna undgå uppmärksamhet och offren framställas som kommunister.”¹⁵² David Horowitz påpekar i sin genomgång av USA:s utrikespolitik sedan andra världskriget om invasionsförsöket vid Playa Girón: ”Sålunda hade Förenta Staterna, liksom i Guatemala tidigare och i stor utsträckning av samma skäl, organiserat, planlagt och stått i ledningen för en 'äkta motrevolution'. Vidare var denna motrevolution inte en isolerad politisk villfarelse utan en logisk utvidgning av en förhärskande amerikansk inställning till den kubanska revolutionen och till sociala revolutioner i allmänhet.”¹⁵³

Samtidigt som invasionsförsöket slås tillbaka förklarar Castro för första gången att Kuba är på väg att genomföra en ”socialistisk revolution”. I sitt förhållande till sin egen utveckling och till USA hade revolutionen genomlöpt en kort men intensiv mognadsprocess. Utvecklingen och prövningarna som följde med den hade givit en fördjupad insikt om motsättningarnas natur. På kort tid hade revolutionen radikaliserats, men också konsoliderats.

I konfrontationen mellan revolution och imperialism hade imperialismen dragit det kortaste stråket. Kubanerna hade visat att *det faktiskt går* att övervinna, besegra och frigöra sig från USA-imperialismen tom. om man levit helt i dessa garn och under dess totala penetration. Detta var en oerhört viktig erfarenhet. För kubanerna själva innebar det en seger, för de

¹⁵¹ Återgivet av Adler-Karlsson, a.a. s. 210 efter McKitterick, *East-West Trade, The Background of U.S. Policy*, New York 1966.

¹⁵² Citerat efter Horowitz, a.a. s. 145. Szulc & Mayers bok kom ut i New York 1962 och heter *The Cuban Invasion*

¹⁵³ Horowitz, ibid.

imperialistiska krafterna en omprövning av strategi och taktik och för världens undertryckta folk ett exempel. Ett litet land och ett fattigt folk trädde in i världshistorien på ett sätt som skulle föda såväl nya revolutioner och militant internationalism som pacifiseringsprogram och framstegsallianser.

Efter misslyckandena att först med traditionell junta-politik och sedan med ekonomisk embargopolitik och militär interventionspolitik förhindra det kubanska folkets revolution återstod för USA-imperialismen intet annat än att leva med den kubanska revolutionen som ett faktum. Alternativet hade varit ett Vietnam 90 miles från Floridas kust.¹⁵⁴

Men imperialismen kan inte leva med revolutionen hur som helst och i synnerhet inte i någon slags ”fredlig samexistens”. Fiaskot för den aggressiva interventionspolitiken ledde över i en vaksam demonstrationspolitik. Revolutionen skulle så långt möjligt skadas och hållas tillbaka även om man därigenom inte längre kunde räkna att uppnå några av sina politiska syften gentemot Kuba.

Kuba skulle utsättas för en ”containmentpolitik” och den kapitalistiska världen dras in i ett kallt ekonomiskt krig gentemot Kuba.

4. Blockaden. Reaktionen

Redan i en notväxling med USA-regeringen i anledning av jordreformens genomförande 1959 hade man framhållit att ”Det är revolutionsregeringens oavvisliga rätt att bestämma i kraft av sin suveränitet och i skydd av universella avtal och konventioner — vilka åtgärder som kan vara nödvändiga för att gagna och säkra ekonomisk utveckling, sociala framsteg och demokratisk stabilitet för det kubanska folket. Därför hävdar revolutionsregeringen rätten att fatta beslut i vad den finner vara i det kubanska folkets vitala intresse och erkänner inte och kommer aldrig att erkänna — några som helst försök att äventyra den nationella suveräniteten ...”¹⁵⁵

Inför detta hot mot sin imperialistiska hegemoni hade USA:s reaktion varit med president Kennedys ord ”för senkommen och för svag”. Trots försöken att via ekonomiska sanktioner och militär intervention störta revolutionen hade Kuba lyckats bryta sig loss ur den imperialistiska dominansen. Men naturligtvis gick det inte utan stora omställningsproblem. Den imperialistiska penetrationen före revolutionen hade gjort Kuba utomordentligt starkt och ensidigt beroende av USA. När man nu tvingades lägga om sin utrikeshandel och omstrukturera sin teknologi och ekonomi efter de nya förhållandena orsakade detta givetvis påfrestningar. De socialistiska länderna på andra sidan haven, främst Sovjet och Kina trädde in som Kubas viktigaste handelspartners. Genom att dessutom förlita sig på egna ansträngningar och investera i stora sociala projekt skulle kubanerna både kunna neutralisera USA:s embargo och forcera sin egen utveckling. Kuba hade gått förlorat för imperialismen.

Men imperialismen är, som vi redan påpekat, ett känsligt världssystem. En förlust får inte erkännas som en seger för folkens frigörelsekamp. Andra folk skulle då kunna ta sig före att också försöka realisera sin revolution och sin frigörelse. Detta ligger bakom det som av imperialisterna betecknas som ”dominoteorin”. Imperialismen måste därför ständigt hävda och demonstrera sin makt. Därför var man i USA-ledningen angelägen om att trappa upp den ekonomiska aggressionen mot Kuba och göra den världsomspännande. Inte för att det i och för sig skulle betyda någon avgörande förändring för Kubas del. Man skulle naturligtvis därigenom lyckas skaffa Kuba några ytterligare besvärigheter på halsen, men dessa skulle vara av övergående natur — i grunden var revolutionen redan säkrad. Men det imperialistiska världssystemet kräver för sitt fortbestånd att dess företrädare alltid visar sig oeftergivliga,

¹⁵⁴ På Kuba säger man framt att om amerikanerna inte står ut med att ha revolutionen så nära inpå sig, så kan dom ju alltid flytta.

¹⁵⁵ Återgivet av Raul Roa, ”Foreign Policy of the Cuban nation”, *Granma*, 20 oktober 1968.

alltid demonstrerar sin styrka och sitt inflytande i och inför den s.k. ”fria världen” och den av denna behärskade s.k. Tredje världen.

Medlemmarna i den ”fria världen”, dvs. den del av världen som behärskas av ett kapitalistiskt ekonomiskt system, är genom detta systems verkan på det globala planet förbundna med varandra i ett beroendeförhållande vars karaktär bestäms av den i systemet starkaste. I dag är USA den internationella kapitalismens, dvs. imperialismens, maktcentrum. USA:s ekonomiskt-politiska intressen blir med nödvändighet riktsnöre för den internationella kapitalismen. Kapitalistiska stater, som t.ex. Sverige, kan därför inte undgå att dras in på USA:s sida i en konflikt om USA faktiskt vill det. Men detta är bara en av systemets konsekvenser. Den motverkas i speciella fall av andra konsekvenser av systemet, som alltså präglas av inre motsättningar. En sådan råder just i fråga om kapitalistiska stater, som engageras i en ekonomisk bojkottpolitik gentemot ett visst land. Å ena sidan föreligger behovet att rätta in sig efter den i systemet starkes vilja och att därför delta i en bojkott och å andra sidan kapitalismens eget credo att alltid sälja och handla där det finns profit att hämta. Vi skall i detta avsnitt se hur dessa principer, som här har diskuterats något abstrakt, har gjort sig gällande i praktiken när det gäller politiken gentemot Kuba efter USA:s debacle i Playa Girón.

Den 3 februari 1962 proklamerar USA:s president totalt embargo på all handel mellan USA och Kuba. I praktiken innebär det ingen nämnvärd förändring av de förhållanden som hade inträtt redan med nedskärningen av Kubas sockerkvot i juni 1960. USA hade tömt ut sina egna nationella möjligheter. Genom att dirigera sina satelliter och alarmera sina vasaller i den fria imperialistiska världen mobiliserade man nu sina internationella möjligheter.

Den 14 februari uteslöts Kuba på USA:s direktiv ur OAS, Organisationen av Amerikas Stater och Inter-Amerikanska Försvarsrådet. Intressant i det här sammanhanget är att notera, att sex latinamerikanska stater representerande tillsammans 70 % av Latinamerikas befolkning lade ner sina röster — tidigare hade de flesta av Latinamerikas stater motsatt sig USA:s förslag om ”sanktioner mot Kuba därför att Kuba upprätthöll förbindelser med kommunistiska länder”.

Den 22 februari för presidentens strategiske rådgivare, Walt Rostow, till Europa för att försöka inkorporera NATO i handelsblockaden mot Kuba.

Den 24 mars 1962 förklarade US Treasury Department förbud för införsel av varje vara som helt eller delvis inbegrep något av kubanskt ursprung, oavsett vilket land som producerat varan.

I Public Law No. 87-565 från 1962, som också går under beteckningen ”Foreign Aid Law of 1962”, stadgade man, att ”enligt denna lag, får ingen hjälp ges till den nuvarande kubanska regeringen; inte heller skall någon hjälp ges till något land som stöder den nuvarande kubanska regeringen.”¹⁵⁶

I samband med den s.k. Kuba-krisen — en affär mellan Sovjet och USA som råkade utspela sig på och kring kubanskt territorium — lades Kuba i bokstavlig marin ”karantän” mellan den 22 oktober och 20 november 1962 av USA:s krigsflotta. Den 6 februari 1963 förklarade Vita Huset att varor köpta för den amerikanska regeringens valuta inte skulle få fraktas på fartyg som seglade under sådan flagg som upprätthöll kommersiella relationer med Kuba. Några månader senare förbjöd man varje transfer av dollar från och till Kuba och alla dollartransaktioner som kunde angå Kuba även inom tredje land.

Public Law No. 87-872 från 1963 stadgade att ”Ingen hjälp skall ges till något land som säljer, erbjuder eller tillåter något fartyg som seglar under dess flagg att frakta sådana artiklar som ekonomiskt hjälper Kuba så länge Castro-regimen består.”

¹⁵⁶ Uppgifterna i detta avsnitt finns redovisade i en stencil *Experiences of the Cuban Revolution in the field of international relations* utgiven av Campamento 5 de mayo, Pinar del Rio.

Endast två månader efter genomförandet av denna ”Foreign Aid Act of 1963” beslöt USA i enlighet därmed att dra in den militära hjälpen till England, Frankrike och Jugoslavien och att den militära och ekonomiska hjälpen till Spanien och Marocko skulle hållas tillbaka till dess dessa länder förklarade vad de gjorde för att avbryta handeln med Kuba.

Samtidigt infördes en successiv och total svartlistning av sådana fartyg som gick på Kuba. Utanför Havannas hamn ligger det elektroniskt välutrustade amerikanska spionfartyget ”Oxford” och registrerar sjötrafiken. U.S. Maritime Administration ger regelbundet en s.k. Shipping Black List med namn, flagg och tonnageuppgifter på fartyg som på grund av att de tidigare gått in i en kubansk hamn vägras att gå in i någon hamn i Förenta Staterna.

Men inte bara käppen utan också moroten kommer till användning. New Statesman kunde i en ledare i maj 1964 avslöja att USA erbjudit de europeiska nationerna större delaktighet i kontrollen av kärnvapen i utbyte mot att de skulle avbryta sin handel med Kuba!¹⁵⁷

USA sökte isolera Kuba. För detta tryckte man på i Västeuropa och Latinamerika. Sannolikt såg man i USA-ledningen mindre till de effekter en global isolering (undantagandes öststaterna och Kina) skulle få för utvecklingen på Kuba och mer till sitt eget behov att demonstrera att man faktiskt skulle kunna pressa in Kuba i en sådan isolering.

Som framgår av tabellen på s. 204 var Kubas förbindelser med det övriga Latinamerika före revolutionen alldeles obetydliga, något som i och för sig är typiskt för den (feodala) världsstruktur som är en parallellföreteelse till imperialismen. Med Västeuropa hade förbindelserna före revolutionen också varit relativt obetydliga. Ändå var det uppenbarligen ytterligt angeläget för den ledande och rikaste imperialiststaten att med olika maktmedel tvinga tillbaka dessa förbindelser. Varför? Ett skäl — imperialismens dominoteori — har redan antytts. Vi skall i det följande något granska de metoder som USA använt och använder sig av för att söka uppnå sitt mål att isolera Kuba och längre fram skall vi återkomma till diskussionen om vilka syften detta kan tänkas tjäna för USA.

I en skrift utgiven av Utrikespolitiska institutet i Stockholm 1966 konstateras lakoniskt: ”De latinamerikanska länderna har på samma sätt som andra utvecklingsländer hämmats av att deras ekonomi byggts upp för att tjäna industriländerna och inte dem själva.”¹⁵⁸ De imperialistiska staterna har här ett grepp som man på inga villkor är beredd att släppa — bara på ett år (1959) gav det över en miljard dollar i avkastning.¹⁵⁹ På samma sätt som fallet var på Kuba före revolutionen gäller idag för hela Latinamerika, att regeringen i Washington har ett intimt samarbete med de mest brutala och reaktionära regimer med vilka de privata amerikanska intressena lever i symbios. Mot detta utgör Kuba genom sin blotta existens ett hot.

Mot sådana hot finns inga mothot. Bara rå makt som angriper hotets dvs. den kubanska revolutionens fysiska existens, eller besvärjelser som kan ge sken av att något väsentligt görs och därför stärker självkänslan även om åtgärden de facto är helt inadekvat åtminstone i förhållande till det deklarerade syftet. Den råa maktens möjlighet hade man för stunden spelat bort genom att för sent förstå vad som höll på att hända på Kuba 1959 och för länge lita till sina gamla knep att återställa ”ordningen”. Kvarstår besvärjelsen som en utväg, eller snarare pseudodito. USA pressade sina latinamerikanska satelliter att gå in för en lika rigorös blockad av Kuba som man för egen del hade gått in för. De latinamerikanska staterna skulle alltså avbryta den handel med Kuba som de ändå inte hade; man skulle med andra ord genomföra en slags moralisk upprustning för att frammana ökad fasthet, vaksamhet och motståndskraft hos de latinamerikanska staterna själva gentemot kubanskt inspirerade idéer, som man befarade skulle kunna spridas med vinden från Karibiska havet och ge utslag av fidelism,

¹⁵⁷ Cf. Adler-Karlsson, a.a, s. 211.

¹⁵⁸ Erik Nord, *Latinamerika — revolution på väg*, Världspolitikens dagsfrågor, s. 15.

¹⁵⁹ Erik Nord, a.a. s. 22.

subversion och folklig revolution.¹⁶⁰

Den 26 juli 1964 beslöt OAS med 15 röster mot 4 (Mexico, Chile, Uruguay och Bolivia) att vidta diplomatiska och ekonomiska sanktioner gentemot Kuba. I enlighet därmed bestämde man att

- 1) inte upprätthålla några diplomatiska eller konsulära förbindelser med Kubas nuvarande regering.
- 2) skära av all handel med Kuba med (formellt) undantag för livsmedel och medicin, och att
- 3) avbryta all sjötrafik med Kuba.

Samtidigt appellerade man till alla ”fria” icke-kommunistiska stater utanför västra halvklotet — med tydlig adress till England och Frankrike — att ställa sig bakom blockaden.

För kubanerna innebar OAS-resolutionen ingen påtaglig förändring i de förhållanden som redan traditionellt rådde i kontakten med Latinamerika. Chile, Uruguay och Bolivia slöt genast upp på USA:s sida och endast Mexiko har idag normala, om än ansträngda förbindelser med Kuba. Så när som på denna kontakt är det officiella Latinamerikas blockad av Kuba kompakt och total. Inga som helst officiella kommunikationer fungerar, inte ens normal postgång. Ett brev mellan t.ex. Havanna och Santo Domingo eller Caracas måste skickas via bulvan i Europa, trots det obetydliga geografiska avståndet.

I sin ambition att göra sin ekonomiska och politiska krigsföring mot Kuba så total som möjligt, utövar USA också tryck på de i det imperialistiska systemet inbegripna industristaterna, främst i Västeuropa. Beroende på att de i systemet inbyggda motsättningarna träder fram skarpare när det gäller de högutvecklade kapitaliststaterna har USA dock avsevärt mindre möjligheter att tvinga dessa till lika total underkastelse som de latinamerikanska satelliterna.

Schematiskt kan fem olika tekniker sägas vara tillgängliga för USA att tvinga världens kapitalistiska stater till inrättning i det imperialistiska ledet. Dessa är:

- 1) Direkt press på regeringar.
- 2) Ekonomisk utpressning riktad mot privata företag.
- 3) Direkt penetration av USA-kapital i privata företag.
- 4) Kontroll av licenser och patent.
- 5) Kontroll av internationella organisationer.

Var och en av dessa tekniker har använts alltefter råd och läglighet. I några exempel skall vi belysa hur detta har manifesterat sig särskilt när det gäller att pressa de kapitalistiska staterna i Västeuropa att ta del i aggressionen mot Kuba.¹⁶¹

1) Formerna för USA:s direkta press på olika regeringar att delta i blockaden av Kuba varierar alltifrån allmänna vädjanden över manipulerande av olika favörer till öppet uttalade hot och vedergällningsaktioner av olika slag.

USA:s utrikesminister Dean Rusk vädjade t.ex. inför OAS-mötet i Washington i september 1967 om ytterligare handelsrestriktioner ifrån alla nationers sida gentemot Kuba och drev igenom en resolution, som krävde att de stater som inte är medlemmar i OAS skulle begränsa

¹⁶⁰ 1 förhållande till den totala latinamerikanska utvecklingen kan USA:s blockadpolitik gentemot Kuba alltså möjligen sägas vara en väl avpassad realpolitik. Genom att eventuellt bidra till att hålla tillbaka revolutionära utvecklingstendenser på den latinamerikanska kontinenten, skulle denna politik förhindra, att den potential av kontakter och handel som lösgjordes med den kubanska revolutionen utvecklades mellan de latinamerikanska staterna. Ett Kuba utanför imperialismens direkta kontroll skulle nämligen inom en snar framtid vara betjänt av, och kunna erbjuda, de latinamerikanska staterna handelskontakter, som i det förrevolutionära stadiet inte alls var aktuella.

¹⁶¹ Uppgifterna som här kommer att redovisas är hämtade från intervjuer med Andrés Jebra och Ramón Cortina, företrädare för resp. kontrollavdelning och skandinavisk avdelning vid MINCEX, Ministeriet för utrikeshandel i Havanna, augusti 1968.

sin handel och sina finansiella mellanhavanden med Kuba.

Vid genomgången av USA:s olika åtgärder för att mobilisera sina internationella möjligheter att isolera Kuba globalt har vi redan noterat USA:s försök att muta de europeiska staterna med t.ex. löften om delaktighet i kontrollen av kärnvapen i utbyte mot att de avbryter sina förbindelser med Kuba. Vi såg också exempel på amerikanska lagar och kungörelser, som t.ex. Foreign Aid Act, som direkt syftar till press på olika länders regeringar genom hot om att hålla tillbaka ekonomisk och militär hjälp och att diskriminera flagg och handel såvida den berörda staten inte efterkom USA:s krav på aktivt deltagande i sanktionerna mot Kuba. Vi nämnde också hur länder som England, Frankrike, Jugoslavien, Spanien och Marocko faktiskt utsatts för USA:s olika vedergällningsaktioner. Englands förre utrikesminister Gordon Walker kommenterade kort: ”Vi tycker inte om USA:s påtryckningar för att förhindra vår legitima handel med Kuba.”¹⁶²

Till denna avdelning kan också föras en något mer indirekt form att pressa sin politiska vilja på de kapitalistiska staterna genom att skapa situationer, som driver regeringarna i dessa stater att i tysthet intervensera i företagens ekonomiska transaktioner på ett sätt som gagnar USA:s intressen. Ett exempel på detta erbjuder fallet med den kubanska nickelexporten.

Nickel är Kubas näst största exportprodukt. Kuba är i storlek världens tredje eller fjärde nickelproducent. Nickel används i stål och är därför en eftertraktad vara för industrinationerna. Till följd av en mycket liten leverans av kubanskt nickel till Italien i juni 1968 förbjöd regeringen i Washington import av varje italiensk produkt innehållande nickel, trots att den överväldigande delen av nicklet inte var av kubanskt ursprung. Bl.a. stoppades importen av Alfa-Romeo bilar till USA. (Alfa-Romeo är ett statsägt företag.)

Liknande påtryckningar gjordes på Frankrike, som med företaget ”Le Nickel” är en av världens största nickelleverantörer.¹⁶³ På grund av den franska regeringens starka framställningar reviderades emellertid den amerikanska hållningen så att man nöjde sig med att de franska leverantörerna för varje enskild leverans till USA måste intyga, att det nickel som innehålls inte är av kubanskt ursprung. (En åtgärd som självfallet saknar varje praktiskt värde, men som på ett pyrrusartat sätt gör den amerikanska närvaron känd.)

I det av USA mer beroende England gick det annorlunda. Genom amerikanska påtryckningar sades ett redan ingånget kontrakt med Kuba upp — trots de förluster detta innebar. Man ryggade inför hotet att hamna i en liknande situation som Italien gjort. Andra länder t.ex. Japan, Finland och Sverige har utsatts för liknande påtryckningar.

För Sveriges del var situationen den att vi visade intresse för det kubanska nicklet i ett läge när det rädde brist på nickel på världsmarknaden och det inte fanns möjlighet för oss att få nickel på annat håll. Inte desto mindre erkände den svenske importören vid förhandlingarna med de kubanska försäljarna att man inte kunde köpa sitt nickel från Kuba, därför att man utsatts för påtryckningar från amerikanskt håll. Personal från USA-ambassaden hade helt enkelt sökt upp de aktuella svenska företagen och förklarat att ett köp från Kuba skulle komma att innebära att vi förlorade vår marknad av alla nickelhaltiga varor t.ex. stål i USA. För närvarande importerar vi inget nickel från Kuba.

2) Metoden att via utpressning mot enskilda privata företag klavbinda dessa och därigenom blockera normala handelskontakter mellan Kuba och de västeuropeiska staterna är viktig. Naturligtvis är den viktig genom de faktiska effekter den har, men framför allt är den viktig ur två principiella synpunkter. Dels bara detta att den överhuvudtaget kan förekomma, och det helt öppet! Det är något för den kapitalistiska affärsmoralen nästan helt comme il faut att den

¹⁶² P. C. Gordon Walker, *The Labour Party's Defence and Foreign Policy*, Foreign Affairs, April 1964, s. 394.

¹⁶³ C.f. Enrique Ruiz Garcia, *América Latina — anatomía de una Revolución*, Ediciones Guadarrama, Madrid 1966, s. 283-286.

starke och mäktige skall ha rätt att ställa ultimativa villkor — och att han skall ha den rätten just därför att han har ett ekonomiskt övertag. Det är alldeles i systemets anda och inte alls ”omoraliskt”, utan tvärtom en bärande tanke i den härskande liberala/kapitalistiska moralen. Därför kan USA ogenerat locka med moroten och hota med piskan för att driva igenom sina villkor i affärssuppgörelserna med de kapitalistiska företagen; det ingår s.a.s. i spelets regler och betraktas inte av den borgerliga moralen som den utpressning det i själva verket är, utan benämnas i stället med eufemismer som ”lockande förhandlingsbud” och liknande.

Den andra aspekt ur vilken denna verksamhet blir principiellt viktig i det aktuella sammanhanget är att den i väsentliga stycken kommer att definiera det utsatta landets utrikespolitik. Vad definierar ett kapitalistiskt lands politik gentemot ett annat land, som t.ex. Kuba, om inte just de affärsöverenskommelser de olika företagen sluter? Detta är det substantiella till vilket den officiella retoriken sedan oftast bara är garneringar. Sveriges närvaro i världen manifesteras främst av de svenska företagens internationella verksamhet, deras export, import, utlandsinvesteringar osv. Socialdemokratiska Aftonbladet skrev i en ledare den 22 mars 1969: ”Det privata näringslivet säger att det inte är dess uppgift att bedriva utrikespolitik; men förstår tydligen inte i hur hög grad man faktiskt gör detta, fast det alltid är konservativ politik.”

På det sättet är en avgörande makt över en kapitalistisk stats internationella ageranden i händerna på kapitalägarna i de stora företagen och på så sätt också utanför varje slags demokratisk kontroll. Det är just vad USA har insett och vad som ligger bakom deras politik i detta avseende. Med hjälp av utpressningspolitik gentemot enskilda företag, kan USA manipulera deras handel med Kuba, och därigenom styra det berörda landets politik visavi Kuba efter sina egna intentioner! Det är liksom det fina med ”fria” privatkapitalistiska ekonomiska system i världen ur USA-imperialismens synpunkt.

Som exempel på denna politik kan nämnas ett fall med en österrikisk firma som levererade kullager till Kuba och med vilken Kuba hade utvecklat utmärkta förbindelser. I det läget (1967-68) erbjöd sig ett USA-företag att placera en stor order hos den österrikiska leverantören. I villkoren ingick att leveranserna till Kuba skulle avbrytas. Så har också skett.

En belgisk firma som framställer jordbruksmaskiner pressades att avstå från att leverera utrustning som behövdes för den kubanska risproduktionen.

Ett liknande fall från slutet av förra året berörde Sverige. Ett kontrakt skulle tecknas med ett varv angående ett handelsfartyg, men när kontraktet var så gott som i kraft annullerades det som resultat av amerikanska påtryckningar. (Senare trädde den svenska staten in i bilden och gav exportkreditgarantier¹⁶⁴ till undergångshotade Uddevallavarvet — som man av mer eller mindre sociala skäl redan investerat många millioner i, och som behövde order för att klara sin fortsatta existens — för att bygga och till Kuba leverera först två och sedan ytterligare ett fraktfartyg om vardera ca 15 000 ton.)

Belysande är också reaktionen hos ett stort svenskt Wallenberg-företag, Alfa-Laval, på en förfrågan huruvida företaget har affärer med Kuba. Pressuppgifter hösten 1968 i Dagens Nyheter och även senare¹⁶⁵ i Aftonbladet antydde att så var fallet. Enligt dessa uppgifter skulle det röra sig om leverans av jordbruksmaskiner till Kuba för mycket stora summor, kanske upp emot några hundra millioner dollar! Vid samtal med Alfa-Laval i början av februari i år (1969) framgick med all önskvärd tydlighet att man, trots de stora summor affären enligt uppgift rör, inte kunde behandla de kubanska kontakterna som normala affärsförbindelser utan hölls tillbaka av ”politiska hänsyn”. Man sade att man var angelägen

¹⁶⁴ Uppgifter om tillerkännande av exportkreditgarantier är hemligstämplade; den här anförda uppgiften grundar sig på en försägelse av en tjänsteman i handelsdepartementet vid en offentlig diskussion i Stockholm den 10/1 1969.

¹⁶⁵ Denna statistik föres av Exportföreningens Serviceaktiebolag och bilägges ”för förtrolig kännedom” Trancoceana Marknader.

om att "tysta ner hela historien", att "det var illa nog det som redan kommit ut (i Dagens Nyheter)" osv. Vidare uppgav man i inledningen på samtalet att en delegation ledd av dir. R. nyss kommit hem från ett besök på Kuba, men när vi sökte få mer detaljer om detta besök försökte man först ta tillbaka vad man nyss meddelat (från andra källor har det sedermera bekräftats att en grupp från Alfa-Laval besökte Havanna för affärsförhandlingar i december 1968) och förklarade slutligen i brydsamhet att Kuba "var ett sådant land" angående vilket man inte ville eller kunde lämna affärsuppgifter.

Ängslan för USA-imperialismens vedergällningsåtgärder är påtaglig. Försiktigheten är t.o.m. så stor att Kuba inte finns med i den interna statistik som Svenska Exportföreningen för över de svenska företag som har kontakter i centralamerika. Storebror kan se Dig.

I det här sammanhanget kan man också särskilt ta upp den lista på fartyg som är svartlistade av USA och som regelbundet ges ut av U.S. Department of Commerce. Det gäller alltså skepp som fraktar varor till Kuba och/eller som transporterar kubanska varor eller varor köpta av Kuba. I nr 69 utgiven den 23 mars 1968 finns 252 skepp omfattande sammanlagt 1 750 000 ton upptagna på denna lista. När det gäller de svenska rederiernas agerande är det intressant att konstatera att före revolutionen gick det en hel del svenska fartyg på Kuba, medan det numer inte går några. Vid ett samtal med Svenska Redarföreningen i januari i år upplyste man att de svenska rederierna "ej tar ställning" i fråga om blockaden mot Kuba, men att man "ej blir så trevligt bemött" i de amerikanska hamnarna om man har "smittade fartyg" i sin flotta. I början av blockaden mot Kuba hände det att ett och annat svenskt fartyg som man sa "slank dit" och alltså hamnade på det amerikanska handelsministeriets svarta lista, men på de senare åren har detta inte inträffat. Därmed anser man problemet löst för sin del. Man har med andra ord helt fallit undan för utpressningen och till 100 procent ställt upp på USA:s sida i blockaden av Kuba.

För kubanerna är problemet ännu långtifrån löst. Transportblockaden är tillsammans med svårigheten att få krediter Kubas svåraste utrikeshandelsproblem. Det finns t.ex. mycket varor lagrade i Europa som Kuba har köpt, men som på grund av blockaden inte kan levereras. Visserligen har Kuba byggt ut kapaciteten på sin egen handelsflotta från 32 650 dödviktston 1958 till 237 640 dödviktston 1968, men det förslår ändå inte.¹⁶⁶

Vid sidan av utbyggnaden av den egna handelsflottan måste kubanerna tillgripa två andra, ibland ganska fördyrande tekniker, för att kringgå blockaden. Genom att chartra västligt tonnage för transporter mellan olika hamnar i västeuropa och Sovjetunionen kunde man frigöra de öststatsskepp som normalt

trafikerade dessa rutter för att gå på Kuba i stället. Men dessutom måste Kuba också mot extra kostnader "köpa in" fartyg på svarta listan. Oftast blir det då fråga om gamla och dåliga skepp, som ytterligare fördyrar frakterna bl.a. genom att dra högre försäkringskostnader.

(Ett särskilt förhållande värt att nämnas när det gäller transportfrågorna är de direkta sabotage som drabbar kubanerna i detta avseende. Så t.ex. inträffade det vid ett varv i Spanien som höll på att bygga för Kubas räkning ett bombattentat som sprängde byggdockan i luften varvid flera spanska arbetare dog. "Olyckor" av liknande slag är sådana som t.ex. den som drabbade det alldeles nybyggda kubanska fartyget "La Plata" som låg ankrad utanför Panamakanalen¹⁶⁷ i väntan på tur. Plötsligt bara rammades hon av det stora amerikanska fartyget "Liberty". Det kubanska fartyget "Oriente" råkade ut för en liknande historia i en europeisk hamn och samma sak har drabbat "Olivia Doce" i en kanadensisk hamn.)

3) Den tredje metoden för USA att utsträcka sin blockad mot Kuba att även innefatta de

¹⁶⁶ *Nyheter från Kuba*, bulletin utgiven av kubanska ambassaden hösten 1968.

¹⁶⁷ Vid passerandet av Panamakanalen utsätts ständigt de kubanska fartygen för speciella trakasserier och kontrollåtgärder. C.f. Adler-Karlsson, a.a. s. 211.

västeuropeiska industristaterna är via direkt penetration av USA-kapital i europeiska företag. Genom att företagen helt eller delvis ställs under det amerikanska monopolkapitalets kontroll och inflytande dras de automatiskt in i den officiella amerikanska blockaden av Kuba.

USA-kapitalets tilltagande penetration av de europeiska ekonomierna är ett problem som man numer även i borgerliga kretsar i Europa börjar se allvarligt på. Fenomenet med jättelika supra-nationella men USA-styrda företag, som monopoliserar marknaderna utgör här ett särskilt problem. USA:s andel i världens utlandsinvesteringar har stadigt ökat under 1900-talet och omfattar nu mer än 60 procent av de direkta investeringarna på den utländska marknaden. Enligt internationella handelskammarens USA-kontor överstiger produktionsvärdet av USA-företagens utlandsinvesteringar 100 miljarder dollar årligen. En investeringsbankir skrev i juli 1967 i *Foreign Affairs* om detta att ”på grundval av bruttovärdet av vad de producerar utgör de utländska USA-företagen sammantagna världens tredje nation (om en sådan term kan användas för att beteckna dessa bolag) — med en bruttoproduktion större än något enskilt land undantagandes USA och Sovjetunionen.”¹⁶⁸

När det gäller investeringar i industriproduktion är siffran för år 1966 över 22 000 miljoner dollar och därav är ca 2/3 koncentrerat till Europa och Kanada. De amerikanska industriinvesteringarna i Europa uppgick detta år enligt U.S. Department of Commerce till 8 879 miljoner dollar. Inom några viktiga industrigrenar som t.ex. jordbruksmaskiner, bilar och datamaskiner kontrollerar USA-kapitalet upp emot 50 % eller däröver av den totala europeiska produktionsvolymen, och ser man till hela Västeuropa finner man att det ändå inte är mer än 20 enskilda USA-firmor som håller 2/3 av USA:s europeiska investeringar.

Den tilltagande USA-penetrationen av de europeiska ekonomierna ackompanjeras sålunda av tilltagande kapitalkoncentration och monopolisering. Sett ur kubanskt perspektiv är detta naturligtvis hämmande för etablerandet av normala handelsrelationer med Västeuropa.

Också på den svenska marknaden tränger det amerikanska kapitalet och de av detta styrda multinationella företagen in i allt större omfattning; de tar succesivt över kontrollen och styr utvecklingen efter sina intentioner, vilket på senare tid uppmärksammas också i pressen.¹⁶⁹

Många exempel skulle här kunna lämnas på hur USA via direkt ekonomisk penetration blockerar t.ex. västeuropeisk handel med Kuba. I ögonenfallande är fallet med de två spanska företagen Saca och Bareidos, som var stora leverantörer av jordbruksmaskiner respektive Pegaso-lastbilar till Kuba. Företagen köptes upp av respektive International Harvester Co., och Chrysler, varefter leveranserna till Kuba stoppades. Ytterligare ett exempel kan hämtas från Danmark. Där gällde det ett företag som till Kuba skulle leverera kylutrustning för fartyg avsedda för citrustransport.

Kontrollen av främmande marknader för egna syften via kapitalexport är den klassiska formen för imperialism och har utförligt behandlats av Lenin.¹⁷⁰ USA:s allt mer dominerande ställning som kapitalexportör, och den med detta sammanhängande tilltagande kontrollen över ekonomierna i den tredje världen och över den västeuropeiska industriproduktionen (via direkta investeringar och internationella bolag), utgör idag det främsta hindret för de utsugna folkens frigörelse, och är också ett av USA:s främsta medel i den ekonomiska krigföringen mot Kuba.

4) USA-kapitalets växande kontroll av licenser och patent följer i stort samma principer som den direkta kontrollen av företag på främmande marknader. I detta sammanhang kan det vara

¹⁶⁸ Citatet återgivet i Magdoff, a.a.

¹⁶⁹ En artikelserie i Dagens Nyheter våren 1969 om de multi-nationella företagen har klart visat hur deras inflytande gör sig allt mer gällande över nationella politiska beslut och leder till en starkare integrering med internationella, USA-styrda finansintressen. Enligt Aftonbladet de första dagarna i januari 1969 kontrollerar USA med hänsyn taget endast till direkta investeringar redan 11 % av den svenska produktionsapparaten.

¹⁷⁰ V. I. Lenin, [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), a.a

tillräckligt att anföra några få exempel:

En spansk firma, som hade givit krediter för maskiner till sockerindustrin på Kuba blev fråntagen sin licens på maskinerna som var USA-ägda. I England sökte Kuba köpa liknande utrustning, men kunde inte eftersom det låg under ett U S Harvester patent.

Vid ett tillfälle ville kubanerna köpa glasgjutningsmaskiner för framställning av buteljer från Sverige. Ett IS brand och Owen Illinois patent lade hinder i vägen. Köpet fick arrangeras via bulvanköp från Sverige av Polen.

5) Genom sin ställning i olika internationella organisationer drar USA på olika sätt in de kapitalistiska länderna i sin ekonomiska och politiska krigsföring mot Kuba. Något flyktigt har två exempel på hur USA manipulerar via de internationella organisationerna redan berörts i samband med Internationella Valutafondens (IMF) oantagliga politiska villkor för att ge utvecklingskrediter åt Kuba 1959 och OAS-ländernas inordnande under USA:s blockadpiska 1962. Vi skall här lite mer ingående ta upp dessa förhållanden. De är belysande för den typ av ”feodal internationalism” — innebärande samarbete med de mäktiga, på de mäktigas villkor och i realiteten mot de små, utsugna och förtryckta folkens intressen — som i så hög grad präglar det internationella samarbetet och manifesterar sig i olika organ alltifrån FN till EEC. Det är viktigt att faktiskt se till maktstrukturen i de internationella s.k. samarbetsorganisationerna och att inte vara bunden av några idealistiska eller formalistiska synsätt i dessa frågor. Mot den institutionaliserade feodala internationalismen kan man ställa en ”proletär internationalism” dvs. ett internationellt samarbete med de små, utsugna och förtryckta folkens jämställdhet och frigörelse som huvudmål. Det högstämda och vaga talet om ”internationellt samarbete” och ”internationalism” som t.ex. dyker upp i så många socialdemokratiska 1:a maj tal och som då anses som något i och för sig gott och eftersträvan svårt tjänar bara som vilseledande dimridåer. Verkligheten bakom de vackra fraserna visar att man, i bästa fall, är offer för en fatal idealistisk villfarelse — såvida det inte rentav är fråga om en öppen eller dold cynism — när man uppger sig tro att klyftorna i det internationella systemet kan överbryggas genom att upprätthålla ett maximum av formella och informella internationella kontakter. Det krävs emellertid att man gör kvalitativa avväganden. Eftersom det handlar om en internationell klassklyfta — om en motsättning mellan utsugare och utsugna — är varje tal om internationell integration en mystifierande eufemism. Hur skall offret integreras med sin bödel — och på vems villkor? Att som t.ex. det officiella Sverige, via en något sofistikerad söndagsskolefilosofi om FN och andra stormaktsstyrda internationella organ försöka överskylla eller definiera bort de internationella klassmotsättningarna som en fråga om utvecklingsstadier o.d. är bedrägligt, och tjänar till slut bara syftet att dölja det förhållandet, att man själv de facto står på utsugarnas sida i den internationella klasskonflikten — all oratorisk idealitet och god vilja till trots.

USA är den feodala internationalismens organisatör och främste tillskyndare i den kapitalistiska världen. Dess fursteställning avspeglar sig i systemets internationella samarbetsorgan och via dessa kan också systemets vasallstater länkas in i furstestatens politiska korståg. Vi skall se hur detta på några punkter har kommit att beröra Kuba och också Sveriges förhållande till Kuba.

Alla latinamerikanska stater utom Kuba, men plus USA, är medlemmar i OAS, Organisationen för Amerikas Stater, med säte i Washington. Kuba uteslöts som redan nämnts på ett förslag från USA i februari 1962. OAS hade redan tidigare vidtagit aktioner av liknande slag genom att t.ex. vända sig mot Arbenz moderata reformpolitik i Guatemala 1954, som uppfattades som ett hot mot amerikanska kapitalintressen. Senare fick USA OAS att inrätta en s.k. Interamerikansk Fredsstyrka. Det var formellt dessa interamerikanska fredsstyrkor som invaderade Dominikanska Republiken i maj 1965, återigen för att säkra amerikanska kapitalintressen. OAS-fördraget stadgar bl.a. ”bekämpande av kommunismen” och ”motstånd mot

odemokratiska regimer på västra halvklotet”.

Den utvecklingshjälp som de latinamerikanska staterna sökte få via OAS hänvisades tidigare till Export-Import Bank of Washington om vilken Svenska Exportföreningen i en publikation kommenterar att ”trots sin officiella uppgift, har dess verksamhet så gott som uteslutande gällt krediter och kreditförsäkringar för att underlätta amerikansk export”.¹⁷¹ I april 1959 tillkom enligt beslut av medlemsländerna i OAS Interamerikanska Utvecklingsbanken, IDB, som har som officiellt syfte att ”påskynda den ekonomiska utvecklingen i Latinamerika”, ”bl.a. genom lån till privata företag”. Huvudparten av grundkapitalet och kapitalet till de särskilda fonderna, bl.a. för förstudier till investeringsprojekt, har tillskjutits av USA. Beslutanderätten i styrelsen (som för enkelhets skull sammanträder i Washington) är proportionell mot varje lands kapitalinsats. USA har alltså total makt över banken och dess långivning. Därigenom kommer USA också åt att disponera det kapital som ställts till förfogande av de andra deltagarländerna. En metod man prövat med framgång är också att få till IDB icke-anslutna länder, att ställa s.k. särskilda utvecklingsfonder för Latinamerika under bankens förvaltning.

Sverige har inrättat en särskild sådan ”fond of trust” den s.k. Svenska Utvecklingsfonden för Latinamerika, som enligt uppgifter från SIDA och finansdepartementet genom fondavtalet är direkt kopplad till IDB på så sätt att ”man stöder dess allmänna politik” och att det är IDB som väljer ut projekten. Sverige har hittills anslagit 5 milj. dollar till denna fond. Pengarna har gått till ett IDB-projekt i Brasilien. SIDA har väckt förslag om påfyllnad av fonden med ytterligare 5 milj. dollar. Det verkar dock som om detta ej skulle ske för närvarande.¹⁷²

Det officiella Sverige är ekonomiskt närvarande i Latinamerika även genom sitt medlemskap i den s.k. Världsbanksgruppen, som består av International Bank of Reconstruction and Development (IBRD), gemenligen kallad ”Världsbanken”, International Finance Corporation (IFC) och International Development Association (IDA). För organisationerna inom Världsbanksgruppen gäller att de är fackorgan till FN. Detta betyder emellertid inte att beslutanderätten är lika stor för samtliga medlemsnationer. Tvärtom är den avhängig antalet aktier man innehar. Den reella makten ligger därför i några få västmakters händer. Enbart USA och Storbritannien har tillsammans ca 45 % av rösterna i de olika organen. Sverige har ungefär en procent av rösterna.¹⁷³

En intressant belysning av Världsbankens politik i Latinamerika får man om man studerar statistiken över långivningen till Brasilien. Under den moderat progressive presidenten Goularts tid minskade långivningen år från år trots att den brasilianska regeringen gjorde ihärdiga framställningar om lån. Regeringen klarade bl.a. därför inte längre upp situationen utan störtades till förmån för en klart reaktionär regim, som genast fick de eftersökta lånen för att kunna föra sin politik.

Världsbankens nuvarande chef är f.ö. USA:s förre krigsminister Robert S. McNamara.

Harvardprofessorn Edward S. Mason visar i sin bok om uhjälp och utrikespolitik på hur de internationella organen med fördel kan användas för politisk manipulation i USA:s intresse. Bl.a. skriver han att ”för USA det vanligen är mycket lättare att få till stånd förändringar i ländernas inrikespolitiska förhållanden genom mediering av något internationellt organ såsom Världsbanken eller Valutafonden än genom bilaterala stabiliseringsavtal i Latinamerika”.¹⁷⁴ Magdoff kommenterar i sammanhanget: ”För USA är det ofta en lämplig taktik att arbeta samman med andra länder: genomdrivandet av USA:s vilja ger inte ett så ominöst intryck när

¹⁷¹ *Internationella Organisationer*, Exportföreningens Serviceaktiebolag 1967, s. 172.

¹⁷² Enligt departementsrådet Klackenbergs i Finansdepartementet den 10/1 1969.

¹⁷³ C.f. Berntson & Persson, a.a. s. 74 och Magdoff, a.a.

¹⁷⁴ Citerat efter Magdoff, a.a.

det sker i en internationell organisations hägn.”¹⁷⁵

FN:s olika organ inom den s.k. 10-gruppen eller DAC (Development Assistance Committee, som är ett brödraskap bestående av världens 10 rika nationer, inkl. Sverige, under ledning av USA), IDB för Latinamerika osv. är bara exempel på hur USA-kapitalet arbetar genom föregivet ”neutrala” instanser på det internationella planet, för att med hjälp av övriga deltagande kapitaliststater som t.ex. Sverige, driva igenom sina ekonomiskt-politiska målsättningar. En brittisk ekonom, Thomas Balogh, som är ekonomisk rådgivare sedan 1964 till det engelska kabinettet, tvekar inte att kalla detta för ”neo-imperialism”. Om FN:s internationella valutafond (IMF) säger han t.ex.: ”Internationella Valutafonden uppfyller rollen hos en kolonial administration som ser till att spelets regler upprätt- hålles.” IMF:s hållning till den kubanska revolutionen, som tidigare omnämnts, blir i det perspektivet bara en träffande illustration till detta. Kuba har lämnat den feodala internationalismens olika organ och ställt sig utanför USA:s och den internationella kapitalismens försök till direkt politisk manipulation, men är på indirekt väg ändå drabbad av den. Genom att via de internationella organisationerna gynna och upprätthålla reaktionära regimer och ett oligarkiskt-kapitalistiskt system framför allt i Latinamerika, undergräver USA och de kapitalistiska staterna möjligheterna för mer självständiga och progressiva regimer att ta ledningen över utvecklingen. De reaktionära regimer som nu får den feodala internationalismens stöd är ofta aktivt fientliga mot den kubanska utvecklingen och förstärker den kulturella och ekonomiska isoleringen av Kuba. Kubanerna har nu insett att det enda sättet att bryta den internationella kapitalismens repressiva hegemoni över den latinamerikanska kontinenten, och att komma ur den påfresande isoleringen utan att ge upp sin egen revolution, är att själva bidra till den aktiva kampen mot imperialismen på den latinamerikanska kontinenten, för att därigenom till slut ge möjlighet för självständiga och progressiva regimer att träda till. Så möts den proletära internationalismen och den feodala internationalismen i öppen konflikt. I den konflikten är Sverige, som vi har sett, långt ifrån neutralt. I enlighet med det kapitalistiska systemets egen logik står vi på imperialismens sida.

Ett exempel av ett annorlunda slag till ett försök till mer omedelbart verkande sanktionsåtgärder mot kubanernas revolution via en form för ”internationellt samarbete”, utgör det s.k. Internationella Kaffeaftalet. 1962 drev USA där igenom en sänkning av Kubas årliga exportkvot inom ramen för avtalet från 12 000 till 3 000 ton. Kubanerna lämnade kaffeaftalet och har sedan dess kraftigt ökat sin kaffeproduktion. Kuba är fortfarande utanför Internationella Kaffeaftalet, vars nuvarande ordförande är en svensk tjänsteman.

Med en bild som kanske något sammanfattar USA-imperialismens reaktion i anledning av den kubanska revolutionen skulle man kunna säga att USA dirigerar en orkester, den internationella kapitalismen, som med olika instrument stämmer in i den USA-ledda signaturmelodin ekonomisk och politisk krigföring. USA-kapitalet har reagerat på den kubanska revolutionen genom att försöka få till stånd och upprätthålla en världsomspännande ekonomisk och kulturell blockad och en isolering av Kuba.

Proletär internationalism

Vår revolution kommer aldrig att bli någons satellit eller underkastad någons villkor ... vi kommer aldrig att be om någons tillåtelse för att bibehålla dess självständighet vare sig beträffande ideologi, inrikespolitik eller utrikespolitik.

Fidel Castro den 13 mars 1967

I sitt inledningsskede kännetecknades den kubanska revolutionens förhållande till USA av en viss förtröstan. Med fördjupningen och radikaliseringsen av revolutionen framträdde mot-sättningarna allt tydligare. Föreställningen om en ”fredlig samexistens” med imperialismen

¹⁷⁵ Ibidem.

avslöjade sig alltmer som omöjlig. För den kubanska revolutionen blev utvecklandet av en militant proletär internationalism en nödvändighet. Den militanta hållningens nödvändighet för Kuba måste förstås mot bakgrund av det systematiska försök till isolering av Kuba, som vi just granskat, och i relation till insikten om att imperialismen är ett världsomspännande system. För den kubanska revolutionen är varje nederlag för imperialismen — var i världen den än kommer — en seger och ett steg på vägen mot den egna frigörelsen. Ingen har mer eftertryckligt uttryckt detta den proletära internationalismens idé än Che Guevara i sin egen praktik och i kravet på att skapa två, tre, flera Vietnam för att ständigt tvinga imperialismen till nya nederlag.¹⁷⁶ Den proletära internationalismen har kommit att innefatta ett aktivt och otvetydigt stöd — även militärt — åt nationella befrielseströrelser i Kongo, Guinea, Bolivia osv., men också en kamp mot de ”pseudorevolutionära” kommunistpartierna, särskilt i Latinamerika, som med Sovjetunionens stöd alltmer låter sig integreras i de etablerade oligarkierna. I Havanna har således t.ex. den venezuelanska befrielseströrelsen FALN — som står i harnesk mot det etablerade kommunistpartiet i Venezuela — upprättat ett sekretariat med kubansk hjälp.

De främsta instrumenten för den revolutionära kubanska utrikespolitiken — som aktivt vänder sig mot den feodala stormaktsdominansen i världen — har skapats genom Organisationen för solidaritet mellan de afrikanska, asiatiska och latinamerikanska folken, OSPAAAL, med centralsekretariat i Havanna.¹⁷⁷ Dess uppgift är framför allt att koordinera och på olika sätt bistå revolutionära befrielseströrelser världen över. Bl.a. förmedlar man kontakter för vapenanskaffning och organiserar gerillautbildning.¹⁷⁸ Dessutom ger den regelbundet ut en informationsbulletin, *Tricontinental bulletin*, och en mer teoretisk månadstidskrift, *Tricontinental*. De kriterier som används för medlemskap är att organisationer, som skall vara medlemmar, måste vara klart antiimperialistiska, enhetliga och representativa för befolkningen i det land de verkar. Organisationen har inga direkta exekutiva funktioner i den stil som gamla KOMINTERN hade, dess verksamhet ligger mer på det propagandistiska, koordinerande och informativa planet.

En något annorlunda funktion har OLAS, den latinamerikanska solidaritetsorganisationen, som alltmer kommit att avslöja och vända sig mot de reformistiska kommunistpartierna, som inte vill och förmår att angripa imperialismen. OLAS söker därför åstadkomma någon form av koordinering av den väpnade kampen i Latinamerika. Bedömare som John Gerassi har inte dragit sig för att kalla denna organisation för en ny, femte, International.¹⁷⁹ Medlemsorganisationerna är framför allt olika gerillaströrelser. Organisationens linje fastslogs vid dess första konferens i augusti 1967 och baserar sig på att den väpnade kampen är den grundläggande, om än icke den enda formen för politisk kamp.¹⁸⁰

Revolution i revolutionen av Régis Debray har med viss rätt sagts presentera den kubanska inställningen till och teorin för politisk kamp i Latinamerika.¹⁸¹ Vid en analys av Debrays bok måste man dock hålla i minnet, att den har ett programmatiskt huvudsyfte, vilket kan förklara dess brister när det gäller den konkreta klassanalysen och analysen av de sociala och ekonomiska förutsättningarna för den politiska kampen.¹⁸²

Kubas förhållande till Sovjetunionen kännetecknas av en betydande ideologisk klyfta.

¹⁷⁶ Cf. Che Guevara, [Vietnam får inte lämnas ensamt!](#), i *Kontinent i uppror*, Tema 1967

¹⁷⁷ Cf.f. *First Solidarity Conference of the Peoples of Africa, Asia and Latin America*, O.S.P.A.A.A.L., Havanna 1966.

¹⁷⁸ Enligt en intervju med Eduardo Delgado, representant för OSPAAAL, i Havanna i augusti 1968.

¹⁷⁹ C.f. John Gerassi, Havanna, ”A new International is bom”, *Monthly Review*, Vol. 19 No 5 1967.

¹⁸⁰ Deklarationen från den första OLAS-konferensen finns återgiven i *Zenit* nr 5 1967. [Se [Deklaration från den första OLAS-konferensen](#)]

¹⁸¹ Debrays uppsats finns på svenska i *Kontinent i uppror*, Tema 1967.

¹⁸² För en genomträngande diskussion av Régis Debrays teorier se flera uppsatser i *Monthly Review*, Vol. 20, No 3 1968.

Samtidigt med ett avsevärt ekonomiskt samarbete har en alltmer uttalad kritik riktats mot de aktuella utvecklingstendenserna i östblocket, dvs. införandet av vinstmotiv i produktionsprocessen, byråkratiseringen, samförståndspolitiken med imperialismen och klyftan mellan massorna och ledarskiktet. I sitt tal med anledning av den sovjetiska invasionen av Tjeckoslovakien framför Fidel Castro denna kritik i de hittills kanske skarpaste ordalagen. Talet innehåller en starkt polemisk analys av utvecklingen inom östblocket och dess förhållande till tredje världens länder. Castro sätter problematiken på sin spets genom att bittert och retoriskt fråga om Warszawapaktsländerna är beredda att bistå folken i Korea, Vietnam och Kuba inför hotet om en föregiven kontrarevolution.¹⁸³ Medvetandet om att ingen reell insats är att vänta för de fattiga och utsugna folken från det s.k. ”socialistiska” lägret har för den kubanska utrikespolitiken framför allt inneburit att en proletär, militant axel, Kuba—Vietnam—Korea, med en intensiv målmedvetenhet byggs upp.

I konflikten mellan Sovjet och Kina intar Kuba formellt en neutral ståndpunkt. Icke desto mindre tar man ställning i praktiken genom att utifrån sina förutsättningar bekämpa den sovjetiska linjen som den manifesteras både ideologiskt och i praktiken. Relationerna mellan Kuba och Kina är idag strikta och svala, efter att tidigare ha varit direkt ansträngda. Det är värt att notera att Kuba med samma motiveringar som Kina vände sig mot provstoppsavtalet, därför att därigenom skulle bara den maktpolitiska konstellationen i världen permanentas och förstärkas, samtidigt som man vände sig mot den nukleära utpressningsstrategin mot de utsugna folkens frigörelse. Det är inte nödvändigt att här utförligt och i detalj granska Kubas utrikespolitik — huvudlinjen är ju ganska entydig och klar.¹⁸⁴ Dess riktmärke har uttryckts av Che på bl.a. följande sätt: ”Låt oss sammanfatta våra målsättningar; att krossa imperialismen genom att eliminera dess starkaste bålverk, Nordamerikas Förenta stater; detta genom att använda taktiken att gradvis befria folken, ett och ett eller gruppvis, och driva fienden till en ofördelaktig stridsposition, utanför hans eget territorium, samtidigt som vi likviderar hans underhållsbaser, dvs. de underkuvade länderna.”¹⁸⁵

Sverige och den kubanska revolutionen

Varaktigt lugn i det karibiska området lär knappast inträda, såvida inte Havanna påtagligt reducerar sitt beroende av och sin solidaritet med östblocket och söker åstadkomma en reell grundval för fredlig samexistens med USA och grannländerna.

Försvarshandboken 2.1 s. 21

Flera gånger har vi redan mer eller mindre i förbigående berört Sveriges relationer med Kuba. Vi har sett hur den svenska kapitalismen har anpassat sig efter den amerikanska genom att t.ex. avstå från nickelinköp och varuleveranser till Kuba och genom att inställa sjöfarten på Kuba. Vi har också sett hur Sverige med sitt ”fria” kapitalistiska ekonomiska system står öppet för USA-kapitalets direkta penetration i produktionsapparaten och via kontroll av licenser och patent. Vi kan konstatera att Sverige genom det svenska privata kapitalets operationer på den latinamerikanska kontinenten samarbetar med och stöder reaktionära oligarkier, som bekämpar den kubanska revolutionen, och tillsammans med annat västeuropeiskt och USA-kapital i projekt av typen Adela deltar i utsugningen och repressionen av Latinamerikas folk.

¹⁸³ I väst är det framför allt Castros slutkläm — som innebär att han, om än med reservationer, stöder den sovjetiska inmarschen i Tjeckoslovakien — som har uppmärksamats i talet. Att se den isolerad ger emellertid en alldeles falsk bild av den kubanska hållningen. Slutsatsen rimmar illa med talets övriga innehåll och de där framförda analyserna och måste rimligen förstås som en taktisk eftergift åt Sovjet.

¹⁸⁴ C.f. Fidels tal och Che Guevaras skrifter, som nu delvis finns tillgängliga i svensk översättning. Artiklar som ur olika perspektiv tar upp Kubas militanta anti-imperialism är förutom de redan nämnda t.ex. Michel Bousquet, ”Au pays de la 'mon glorieuse'”, *Le Nouvel Observateur*, No 171 1968; Irving Louis Horowitz, ”Cuba's New Militancy”, *Transaction*, Vol. 4 No 10, 1967.

¹⁸⁵ Che Guevara, ”Vietnam får inte lämnas ensamt!” ur *Kontinent i uppror*, Tema 1967.

På det mer officiella planet har Sveriges handelsminister Gunnar Lange på senhösten 1968 uttalat sig för svenska vapenleveranser till fascistregimerna i Brasilien och Argentina, och Wallenberg och staten har som gemensamma intressenter i bl.a. SAAB gjort sonderingar i den riktningen. Ändå är det allmänt bekant att de arméer, som på detta sätt skulle kunna utrustas, framför allt är till för att militärt hålla nere folkliga befrielserörelser av det slag Kuba stöder i den proletära internationalismens namn. Vi har också sett hur Sverige deltar i, eller samarbetar med sådana internationella organ som t.ex. Internationella utvecklingsbanken för Latinamerika och Världsbanksgruppen, som helt eller nästan helt står under USA-imperialismens kontroll, och som användes av USA för politiska manipulationer i syfte att förhindra eller försvåra nödvändiga revolutioner i Tredje världen.

Samtidigt kan vi konstatera att Kuba inte finns med bland SIDA:s s.k. prioriteringsländer för utvecklingshjälp. Vi har ett handelsavtal med Kuba som hänför sig till en överenskommelse från 1957, alltså två år före revolutionen. Kuba har enligt uppgifter som bekräftats av svenska ämbetsmän nyligen gjort framställningar om att avtalet skulle skrivas om, vilket Sverige skulle ha avvisat. Vår handel med Kuba är liten. Dess storlek och något av dess inriktning framgår av denna tabell.

Sveriges handel med Kuba 1959-1966 (milj. kr)

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
<i>Införsel</i>	10,7	10,1	2,7	21,6	33,1	44,1	21,5	40,4
därav direkt från Kuba	5,2	3,6	1,0	1,9	2,8	16,4	2,4	24,3
därav socker	4,4	6,3	1,8	15,4	28,2	27,7	11,0	25,0
kaffe	2,0	0,05	—	—	—	—	—	—
kem. prod.	2,5	—	—	—	2,4	15,0	6,9	13,5
tobak	0,7	2,5	0,2	0,2	1,9	0,1	1,7	0,3
övrigt	0,4	1,2	0,7	6,0	18,9	35,8	6,4	16,9
<i>Utförsel</i>	13,3	5,6	7,1	6,6	18,9	35,8	6,4	16,9
därav direkt till Kuba	13,2	5,5	7,1	5,2	18,3	35,1	6,2	16,9

Det framgår utan vidare att importen av socker och sockerprodukter är det viktigaste inslaget i vår handel med Kuba.

I tabellen nedan kan vi se hur stor del av vår totala sockerimport som utgörs av kubanskt socker.

Sveriges sockerimport 1957-1966 (milj.kr.)

	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Totalt	20,9	25,4	42,5	27,0	16,6	33,7	96,8	106,5	35,0	54,9
därav från Kuba	19,3	12,6	4,4	6,3	1,8	15,4	28,2	27,7	11,0	25,0

Till statistiken som redovisas i dessa tabeller kan fogas att Sverige under 1967 köpte varor för 20,3 milj. kronor från Kuba och sålde varor till Kuba för 18 milj. kronor. Statistiken för tiden jan-okt. 1968 visar, att vi under den tiden importerade för 30 milj. kronor och exporterade för 7 milj. kronor till Kuba. Allmänt kan sägas om Sveriges handel med Kuba att den är liten, något så när stabil och uppvisar en positiv handelsbalans för Kuba. Ett problem har för Kuba varit att sockerexporten till Sverige hittills alltid gjorts upp på den s.k. öppna marknaden till fluktuerande priser. En förbättring tycks härvidlag nu vara på väg genom ett nytt sockeravtal som skulle garantera kubanerna en fast försäljning till fasta priser. Den inhemska faktor som framför allt begränsar den svenska importen från Kuba är i första hand den protektionistiska jordbrukspolitik som bedrivs till skydd för de skånska betproducenterna. Till detta kommer en viss svensk import av socker från de östeuropeiska länderna men också från andra länder i Latinamerika och Australien. När det gäller kaffe, nickel och citrusfrukter håller kubanerna f.n. på att kraftigt öka sin produktion och sina exportmöjligheter och är intresserade av att

sälja till Sverige, som nu importerar samtliga dessa produkter från andra länder än Kuba. Utan tvekan skulle den svenska importen från Kuba med lätthet kunna ökas.

Från Sverige köper Kuba framför allt pappersmassa, lite färdigt papper och kullager samt vissa maskiner, även hushållsmaskiner (kylskåp, 1963 och 1964).

När det gäller den svenska exporten till Kuba är den som framgår av tabellen s. 252 mycket obetydlig - Alfa Lavals eventuella leveranser har ännu inte syns i statistiken. Delvis kan väl detta förklaras med u-länders vanliga behov av långa krediter för att kunna göra beställningar. Frågan är om Sverige nu beviljar kubanerna nödvändiga krediter. I det sammanhanget skall man ha klart för sig att Kuba enligt t.ex. Hugo Loetscher i den ansedda schweiziska veckotidningen *Die Weltwoche* tillhör världsmarknadens *allra* pålitligaste betalare.¹⁸⁶

De svenska organ som har hand om kreditgivning för leveranser till främmande länder är Exportkreditnämnden (EKN) och AB Svensk Exportkredit. EKN är ett organ underställt handelsdepartementet. I styrelsen, som tillsättes av Kungl. Maj:t och består av 11 ledamöter jämte suppleanter, ingår representanter för staten och näringslivet - däribland från såväl industri- som bankvärlden - samt EKN:s chef.¹⁸⁷ AB Svensk Exportkredit är ett bolag för finansiering av långa krediter med staten och affärsbankerna som intressenter. I allmänhet går kreditgivningen till så att AB Svensk Exportkredit beviljar lån till svenska företag för att täcka krediter i exportaffärer efter det att staten via exportkreditnämnden beviljat garantier för affären. Exportkreditnämnden kan gå i god för sammanlagt upp till 4 miljarder kronor. 800 milj. av dessa utgör s.k. särskilda u-garantier avsedda att speciellt stödja projekt för ekonomiskt och socialt framåtskridande i u-länderna. I övrigt beviljas u-länderna som andra länder vanliga garantier på vanliga villkor. Exportkreditnämnden är vidare den instans som hang-har de s.k. investeringsgarantierna, som innebär att de svenska arbetarna skall gottgöra de svenska företagen ekonomiskt med skattemedel om arbetarna i ett u-land skulle ta sig friheten att göra revolution för att inte låta sig utsugas.

Exportkreditgarantierna skall som investeringsgarantierna göra det möjligt för företagen att sälja sina produkter med vinst, men utan att behöva ta risken av en förlust. Men exportkrediter kan naturligtvis också beviljas och avslås i politiskt syfte.

Bakgrunden till EKN:s verksamhet framgår av en av dess informationspublikationer: "För att underlätta genomförandet av sunda exportaffärer har staten i så gott som alla industrialiserade länder skapat möjlighet för exportörerna att skydda sig mot risker som sammanhänger med importlandets eller köparens kreditvärdighet ("politiska" resp. "kommersiella" risker) genom exportkreditgarantier (exportkreditförsäkringar)."¹⁸⁸

"Frågor rörande garantiverksamheten är föremål för ett intensivt internationellt samarbete. Detta bedrivs bl.a. inom den s.k. Bernunionen, som är en sammanslutning av ett tjugotal länders exportkreditgarantiinstitut."¹⁸⁹ Det bör tillfogas i detta sammanhang att inga icke-kapitalistiska länder är med i Bern-unionen; däremot är bl.a. USA, Västtyskland och Sydafrika medlemmar.

Den citerade broschyren anger att följande villkor "i huvudsak gäller":

"Vid export till privat köpare kan garanti erhållas för enbart politiska risker eller för både politiska och kommersiella risker.

Täckning av *politiska risker* avser förluster som på visst sätt förorsakas av allmänt moratorium, revolution, krig eller annan liknande händelse i importlandet eller av att varan t.ex. blir

¹⁸⁶ Hugo Loetscher, *Die Weltwoche*, artikelserie november och december 1968. C.f. även Fidel Castros tal den 2 januari 1969 i anledning av den kubanska revolutionens 10-års jubileum (*Granma*).

¹⁸⁷ EKN Garanti, Exportkreditnämnden, jan. 1968 och EKN Verksamhet 1967/1968.

¹⁸⁸ EKN Garanti, a.a. s. 7.

¹⁸⁹ Ibidem. s. 9. cf. även *Internationella Organisationer*, a.a.

beslagtagen under transporten. – – –

Om betalning uteblir vid export till offentlig köpare kan det vara omöjligt att avgöra om orsaken är av politisk eller kommersiell natur. EKN tillämpar därför i dessa fall särskilda ”Allmänna villkor” som i princip ger täckning för såväl ovannämnda politiska risker som dröjsmål med betalningen under viss tid.”¹⁹⁰

När det gäller de särskilda u-garantierna gäller det att ”exportprojektets betydelse för vederbörande u-land är en avgörande faktor vid bedömningen av en ansökan om en u-garanti”. EKN kräver i dessa fall från importlandets sida särskilda garantier för ”politiska risker”.

Vid förfrågan hos Exportkreditnämnden angående länder-fördelningen på exportkreditgarantierna uppgav man att denna med undantag för de särskilda u-garantierna är sekretessbelagd enligt § 3, 2 st. sekretesslagen! Man undrar onekligen varför de manipulationer med samhälleliga garantier som de 11 betrodda - från bl.a. industri- och bankvärlden - skall vara undandragen insyn och allmänhetens politiska kontroll?

Endast genom läckage i sekretessystemet har det blivit oss bekant att Uddevallavarvet på senaste tid beviljats statliga svenska exportkreditgarantier för leverans av tre mindre fartyg till Kuba. Vi vet inte om, och i så fall när och varför, andra exportkreditgarantier till Kuba inte beviljats. De länder om vilka vi däremot på olika sätt vet att de på något vis ifrågakommit för krediter ger dock ingen antydning om att en särskilt progressiv politik skulle föras från EKN:s sida, något som det f.ö. inte heller finns någon anledning att vänta.

Det skall genast sägas att den framställning som har givits av Sveriges relationer med Kuba inte är fullständig och att den är ”ensidig” såtillvida som den fäster sig vid just *en* viktig aspekt av dessa relationer, nämligen hur den svenska kapitalismen ansluter sig till den internationella kapitalismens och främst USA:s politik. Men givetvis är Sverige inte ett USA, ens i miniatyr. Visserligen kan även i svenska socialdemokratiska kretsar ännu 10 år efter revolutionen förekomma magnifik antikubansk gruelpropaganda. Läs t.ex. följande ur tidningen *Skogsindustriarbetaren*:

”I sin förtvivlan fastar ungdomar för att markera allvaret i sitt engagemang för u-länderna. Tjeckoslovakien osv. Men naturligtvis finns det också en svans. T.ex. de som i sin tidigare ungdom diggade Tommy Steel dyrkar nu Castro och Che Guevara.”¹⁹¹

Och visserligen driver den svenska militärapparaten sin NATO-betalda propaganda, som framgår av vinjettcitaten ur Försvarshandboken, men på det hela taget är inte den officiella svenska inställningen markerat fientlig mot Kuba. I statsverkspropositionen 1969 meddelades att regeringen beslutat befordra den svenska beskickningen i Havanna till ambassad (en konsekvens av Alfa-Lavals behov av bättre och stadigvarande representation?). SIDA har bekostat några få stipendier för kubanska studenter som studerat medicin vid Karolinska Institutet och ett för deltagande i en kurs för pappersingenjörer i Sverige. Dessutom överväger SIDA att utvidga samarbete med Unesco för gemensamma insatser på den tekniska undervisningens område, särskilt avseende massmedias användning i skolorna.¹⁹² Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund, SSU, har i en latinamerikakampanj gjort positiva om än politiskt naiva uttalanden om Kuba, och Stockholms Arbetarekommun, vars ordförande är utrikesminister Torsten Nilsson, antog i mars 1969 en motion om förbättrade och utökade handelsförbindelser med Kuba.

¹⁹⁰ EKN Garanti, s. 10-11.

¹⁹¹ Med gillande återgivet av *Sydsvenska Dagbladet* den 14/2 1969.

¹⁹² Enligt *Svenska Dagbladet* den 15/3 ingår en rektor från Karlstad i en sådan ”undersökningsgrupp för att sondera läget” på Kuba för SIDA:s räkning.

Saker som dessa har givit Sverige en viss positiv "image" på Kuba. Men framför allt har det faktum att Russeltribunalen trots allt kunde hållas i Sverige, att Olof Palme demonstrerade mot USA:s aggressionskrig i Vietnam tillsammans med den nordvietnamesiske ambassadören och slutligen att Sverige som första land i den kapitalistiska västvärlden diplomatiskt erkänt Demokratiska Republiken Vietnam, haft stor betydelse för att kubanerna har en mer positiv bild av Sverige än av de övriga väststaterna. Dessa utrikespolitiska manövrer måste ses i sitt speciella sammanhang. Genom dem har den svenska regeringen sökt få blickarna bort från sin brist på handlingsförmåga på det inrikespolitiska planet. En viss utrikespolitisk "radikalism" har blivit ett sätt att undgå kritik från den vänsteropinion som växer sig allt starkare. Regeringen har mycket medvetet sökt använda dessa senkomna åtgärder för att skaffa sig ett radikalt alibi och neutralisera vänsterkrafterna.

Men dessa manövrer kan inte undanskymma att de grundläggande förutsättningarna för den svenska politiken bestäms av vår kapitalistiska ekonomi, som binder oss till den internationella kapitalismens intressen och ger hela det etablerade borgerliga svenska samhället ett "vested interest" i, och en grundläggande intressegemenskap med, de stora svenska privata företagen. Vi har sett hur Sverige därför, trots en påtaglig självständighet i officiella deklarationer och även i politiska manifestationer, inte kan undgå att sugas in i den amerikanska intressepolitiken. För att på ett avgörande sätt förhindra det, finns det bara en väg: att krossa den svenska kapitalismen. Innan det är gjort kan inte kubanerna eller andra anti-imperialister på allvar påräkna solidaritet eller effektivt stöd från det officiella Sverige.

Referenser

Politik och ekonomi

P. A. Baran, *The Political Economy of Growth*, New York 1957. [sv. övers. *Utvecklingens politiska ekonomi*]

– *Reflections on the Cuban Revolution*, New York 1961.

C. Bettelheim, *La transition vers l'économie socialiste*, Paris 1968.

R. Blackburn, "Sociology of the Cuban Revolution", *New Left Review* nr 21, *Clarté* nr 6 1967.

E. Boorstein, *The Economic Transformation of Cuba*, New York 1968.

F. Castro, [Historien skall frikänna mig!](#), Tema, Stockholm 1968.

– *Notre partie reflète l'histoire récente de notre partie*, Havanna 1965.

– Diverse tal.

Cuba 67, Image d'un peuple, Havanna 1967.

R. Dumont, *Cuba - Socialisme et Développement*, Paris 1964.

A. G. Frank, *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology*, Zenit Reprint 1968.

A. Gilly, *Inside the Cuban Revolution*, New York 1964.

M. Gutelman, *L'Agriculture socialisée à Cuba*, Paris 1968.

E. Guevara, [Minnen från det revolutionära kriget på Kuba](#), 1968.

Huberman-Sweezy, *Cuba - Anatomy of a revolution*, New York 1961. *Monthly Review* no 3 1968.

J. O'Connor, *Political Change in Cuba 1959-1965*, *Social Research* 1968.

– *Agrarian Reforms in Cuba 1959-1963*, *Science & Society* 1968.

– "On Cuban Political Economy", i Zeitlin-Petras, *Latin America Reform or Revolution*, New York 1968.

Panorama Económico Latinoamericano, Tomo I-VI Havanna 1961/67.

Scheer-Zeitlin, *Cuba – An American Tragedy*, Penguin 1964.

D. Seers, *Cuba – The Social and Economic Revolution*.

M. Zeitlin, *Revolutionary Politics and the Cuban Working Class*, Princeton 1967.

– "Political Generations in the Cuban Working Class", i Petras-Zeitlin, a.a.

S. de Santis, "Debate sobre la cuestión socialista en Cuba", i *Cuba una revolución en Marcha*, Paris 1967.

I. Sachs, *Foreign Trade and Economic Development of Underdeveloped Countries*, Bombay 1965.

Artiklar av E. Mandel, C. Rafael Rodríguez, Che Guevara och C. Bettelheim i tidskrifterna *Nuestra Industria* och *Cuba Socialista*. [för ett urval av artiklarna i svensk översättning: [Planeringsdebatten på Kuba](#).]

Mot en revolutionär kulturpolitik

L. Agramonte, *Cronología del cine cubano*, Ediciones ICAIC, Havanna 1966.

F. Castro, *Palabras a los intelectuales*, Ediciones del CNC, Havanna 1961.

Cuba informe a UNESCO 1967/1968.

Cuba 67. *Image d'un peuple*, Institut du livre, Havanna 1967.

Cuba. Una revolution en marcha, Ruedo Ibérico, Paris 1967.

J. Diaz, *Para una cultura militante*, Lecturas de Filosofia, Tomo 11. Instituto del libro, Havanna 1968.

Filmen nu, red. Anders Bodelsen, Danmarks Radios Grundboger, Fremad. 1966.

C. Guevara, *Vi skall segra*, Tema, Stockholm 1967.

Kontinent i uppror, Tema, Stockholm 1967.

A. Lundkvist, *Så lever Kuba*, Tiden, Stockholm 1965.

Scheer-Zeitlin, *Cuba. An american tragedy*, Penguin 1964.

J. Stage, *Så det er altså Cuba*. Rhodos 1966.

Dagens Nyheter 24/3 1968.

Konstrevy 1968.

Latinamerikabulletinen, nr 5 maj 1968.

National Guardian jan. 11.1969

Ord och Bild nr 4 1968.

Zenit nr 5 1968.

Uppsala Studenters Filmstudio, Kubansk film 1968.

Programmet till *Mördarnas natt* på Kungl. Dramatiska Teatern. Augusti 1968.

Familjen

Cuba 67, *Image d'un peuple*, Instituto del Libro, Havanna 1967. FMC, Access of The Cuban Women to Education, Havanna 1967.

– *La Situación de la Infancia en el Tercer Mundo*, Havanna 1968.

– *Sexta Plenaria Nacional*, Havanna 1967.

J. P. Morray, *The Second Revolution in Cuba*, Monthly Review Press, New York 1962.

M. Zeitlin, *Revolutionary Politics and the Cuban Working Class*, Princeton, New Jersey 1967.

Revolution börjar med A

R. Ferrer, "La Ley de la nacionalización de la enseñanza", *Cuba Socialista* nr 4 1961.

A. Hart, "La Revolución y los Problemas de la Educación", *Cuba Socialista* nr 4 1961.

- "El desarrollo de la educación en el periodo revolucionario", *Cuba Socialista* nr 17 1963.

Methods and means utilized in Cuba to eliminate illiteracy, UNESCO Report, 1965.

F. Oury-A. Vasquez, "Problèmes de l'éducation dans les pays du tiers monde", *Les Temps Modernes*, maj-juni, 1968.

Rapport à la XXXI Conférence Internationale sur l'instruction publique organisée par OIE et l'UNESCO, Genève 1968.

C. R. Rodriguez, "La reforma universitaria", *Cuba Socialista* nr 6 1962.

Revolutionen bygger

C. Abrams, *Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World*, MIT Press Paperback, Cambridge/London, 1966.

H. Consuegra, "Las Escuelas Nacionales de Arte", *Arquitectura Cuba* nr 334 1965.

M. Coyula, "A proposito de una Exposición de Arquitectura Cubana", *Arquitectura Cuba* nr 335 1965.

Huberman & Sweezy, *Anatomy of a Revolution*, MR Press, N.Y. 1960.

W. Mangin, "Squatter Settlements", *Scientific American*, okt. 1967. J. P. Morray, *The Second Revolution in Cuba*, MR Press, N.Y. 1962. F. Salinas, "Revolutionary Architecture and the Third World", *Tricontinental* 1968.

R. Segre, *Vivienda y Prefabricación en Cuba*, AUCA, Santiago de Chile 1968.

A. Vergani, "Ciudad Sandino", *Arquitectura Cuba* nr 334 1965.

D. U. Vestbro, "Jordens urbanisering och piratstäderna", *Arkitektur* nr 6 1968.

Revolutionens sociala reformer och rätt och rättvisa

A study on Cuba, The Cuban Economic Research Project, University of Miami Press, 1965.

F. Castro, *La historia me absolvera*, Editora Politica, Havanna 1966.

– Tal 26 juli 1968 och 2 januari 1969, publicerade i *Granma*. Comision Nacional de Prevencion Social, *Material de estudio para las trabajadoras sociales*, Federación de Mujeres Cubanas, Havanna 1968.

Cuba 67, Image d'un peuple, Institut du Livre, Havanna 1967.

Cuba Socialista nr 24, 40 och 64.

F. Gustavsen, *Castros Cuba*.

Report to the XXXI International Conference on Public Instruction convoked by the OIE and the UNESCO, Ministry of Education, Cuba, Genève juli 1968.

Revista del Hospital Psiquiátrico de la Habana, Ministerio de Salud Pública, Havanna 1968.

Salud Publica en cifras, Havanna 1968.

Statistical Yearbook, United Nations 1967.

Lagar: *Ley de Seguridad Social* nr 1100 av mars 1963, *Resolución* no. 76, av mars 1968, no. 82 av mars 1968, no. 0202 av oktober 1967 och no. 258 av november 1967.

Den imperialistiska reaktionen

G. Adler-Karlsson, *Western Economic Warfare 1947-1967*, Almqvist & Wiksell 1968.

W. Appleman Williams, *The United States, Cuba and Castro*, Monthly Review press 1962.

P. Bonsal, *Cuba, Castro and the United States*, Foreign Affairs, januari 1967.

Cuba 67, Image d'un peuple, Instituto de Libro, Havanna 1967.

Desarrollo del Comercio Exterior en Cuba, Ministerio de Relaciones Exteriores, Havanna.

R. Hilsman, *To move a Nation, Case study of U.S. policy towards Cuba*, N.Y. Doubleday 1967.

D. Horowitz, [Från Jalta till Vietnam](#), Prisma, 1965.

L. Johnson, *U.S. Business interests in Cuba and the Rise of Castro*, World Politics, Vol. 17,

1965.

M. Semidei, *Les Etats-Unis et la Révolution Cubaine, 1959-1964*, Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Armand Colin, Paris 1968.

R. Scheer & M. Zeitlin, *Cuba, an American tragedy*, Penguin, 1964. R. F. Smith, *The United States and Cuba. Business and diplomacy 1917-1960*, New York 1960.

Tidskrifter

Politik och samhällsvetenskap

Bulletín Tricontinental

OSPAAAL:s teoretiska organ. Eng., fra., sp., ital. utgåvor. 6 nr per år, pris 18 Francs.

Cuba Comercio Exterior

Organ för Kubas handelskammare, art. om historia, ekonomi, industri. 38 s., ill. Sp., eng. utgåvor. 6 nr per år, 20 F.

Etnología y folklore

Information om etnografisk forskning på Kuba och övriga Latinamerika. 100 s., ill. Utk. oregelbundet, 8 F per nr.

Panorama económico Latinoamericano

Ekonomiska nyheter från Prensa Latina, främst om Latinamerika. 20 s., ill., Eng. Veckotidning. 60 F per år.

Pensamiento Crítico

Politisk och filosofisk tidskrift. 160 s., ill. 12 nr per år, 24 F.

Revista de Filosofía

Kubanska vetenskapsakademins filosofiska tidskrift. 190 s. 2 nr per år, 17 F.

Vetenskap och teknik

Arquitectura

Arkitekturhögskolans organ. 70 s., ill. 6 nr per år, 60 F.

Casa de las Américas

Litteraturtidskrift, red. Roberto Fernández Retamar. Hl. 6 nr per år, 15 F.

Cine Cubano

Filminstitutets tidskrift. 64 s., ill. 12 nr per år, 25 F.

Conjunto

Tidskrift om latinamerikansk teater. 4 nr per år.

La Gaceta de Cuba

Författarföreningens tidskrift, behandlar litteratur, film, konst. 16 s. ill. 12 nr per år, 6 F.

Islas

Utg. av universitetet i Las Villas, behandlar olika sidor av den kulturella utvecklingen. 400 s., ill., planscher. 4 nr per år, 37 F.

Revolution y Cultura

Kulturtidskrift, red. av Lisandro Otero. Utk. varannan vecka.

Union

Litterär tidskrift: skönlitteratur, essäer, Författar- och konstnärsföreningens organ. 200 s. 4 nr per år, 18 F.

Universidad de la Habana

Havanna-universitetets officiella organ. 150 s. 6 nr per år, 15 F.

Allmänt*Bohemia*

Artiklar och bildreportage om politik, kultur, ekonomi på Kuba och utomlands. 114 s., ill. Veckotidning, 60 F per år.

Cuba

Artiklar och bilder — även i färg — om aktuella ämnen. Sp., fra., ry. utgåvor. 74 s., ill. 12 nr per år, 18 F.

Mujeres

Artiklar om kvinnans politiska och kulturella roll på Kuba och utomlands, mode m.m. 129 s., ill. 12 nr per år, 23 F.

OCLAE

Organ för den latinamerikanska studentorganisationen. 12 nr per år. Adress: Calle 23, Num. 502, Vedado, La Habana, Cuba.

Palante y Palante

Satirisk veckotidning. 15 s., ill. 26 Fr per år.

Verde Olívo

Revolutionsarméns officiella tidskrift. Artiklar om in- och utrikespolitik och om den kubanska krigsmaktens olika verksamheter. 65 s., ill. Veckotidning, 39 F per år.

Nyhetsorgan*Granma*

Organ för Kubas kommunistiska partis centralkommitté. Nyheter och kommentarer till läget på Kuba och utomlands. Veckosupplement med statistik m.m. 12 s., ill. Dagstidning, 124 F per år.

Granma Weekly

Sammandrag och urval ur dagstidningen. Eng., fra. utgåvor. 12 s., ill. Veckotidning, 25 F per år.

Juventud Rebelde

Ungkommunisternas informationsorgan, ill. Med veckobilagorna *Pionero* (för barn) och *El sable* (satir) och månadsbilagan *El Caimán Barbudo*. Dagstidning, 110 F per år.

Om ej annat angivits är tidskrifterna och tidningarna på spanska.

Prenumerationer kan beställas från

Instituto del Libro

Calle 19, No. 1002

Vedado

Apartado 1764

La Habana, Cuba

Ed. François Maspero

1 Place Paul Painlevé

Paris 5e, France. Och

Bokcafé

Malmtorgsgatan 5

11 151 Stockholm

Obs. Om beställning görs från Instituto del Libro får checken ej utställas i US dollar och ej via banker som har sitt huvudkontor i USA.

Författarpresentationer

Kerstin Allroth, amanuens och lärare i filmkunskap vid litteraturhistoriska institutionen, Lunds Universitet.

Hans-Olof Cedergren, socionom.

Lillemor Cedergren, socionom och kurator vid Lunds lasarett.

Lars Dencik, konfliktforskare och socialpsykolog vid Lunds Universitet.

Anders Löfqvist, assistent vid fonetiska institutionen, Lunds Universitet. I redaktionen för Zenit, Nordisk Socialistisk tidskrift.

Bengt Olvång, konstkritiker i Aftonbladet.

Gunnar Persson, projektamanuens vid ekonomisk-historiska institutionen, Lunds Universitet. I redaktionen för Zenit, Nordisk Socialistisk tidskrift.

Dick Urban Vestbro, arkitekt och assistent i byggnadsfunktionslära vid Lunds Tekniska Högskola. I redaktionen för Zenit, Nordisk Socialistisk tidskrift.

Monika Wadbo, amanuens vid sociologiska institutionen, Lunds Universitet.